

KÄSIRAAMAT

Õiguskaitse kättesaadavust käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat

COUNCIL OF EUROPE

© Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet ja Euroopa Nõukogu

Selle käsiraamatu käsikiri valmis 2016. aasta jaanuaris.

Käsiraamatu tulevased värskendused on kättesaadavad Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA) kodulehel <http://fra.europa.eu> ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kodulehel <http://www.echr.coe.int>.

Taasesitamine on mitteäriilistel eemärkidel lubatud, kui viidatakse allikale.

***Europe Direct on teenistus, mis aitab leida vastused
Euroopa Liitu käsitlevatele küsimustele***

Tasuta infotelefon: (*)

00 800 6 7 8 9 10 11

(*) Antav teave on tasuta nagu ka enamik kõnesid (v.a mõne operaatori, hotelli ja telefonikabiini puhul).

Fotod (kaas ja sisu): © iStockphoto

Lisateavet Euroopa Liidu kohta saab internetist Euroopa serverist (<http://europa.eu>).

Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2016

Euroopa Nõukogu: ISBN 978-92-871-9884-6

FRA – print: ISBN 978-92-9491-124-7 doi:10.2811/41961 TK-04-15-940-ET-C

FRA – web: ISBN 978-92-9491-130-8 doi:10.2811/879662 TK-04-15-940-ET-N

Käsiraamat koostati inglise keeles. Euroopa Nõukogu ja Euroopa Inimõiguste Kohus (EIK) ei vastuta teistesse keeltesse tõlgitud teksti kvaliteedi eest. Käesolevas käsiraamatus esitatud seisukohad ei ole Euroopa Nõukogu ja EIK jaoks siduvad. Käsiraamatus viidatakse mitmele kommentaarile ja juhendile. EIK ei vastuta nende sisu eest ning nende loetelusse lisamine ei tähenda kõnealuste trükiste mis tahes vormis kinnitamist. Loetelu muudest trükistest on esitatud EIK veebilehel (echr.coe.int) jaotises „Bibliograafia“.

Õiguskaitse kättesaadavust käsitleva Euroopa õiguse käsiraamat

Eessõna

See käsiraamat õiguskaitse kättesaadavusest Euroopas on valminud Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti (FRA), Euroopa Nõukogu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu kantselei koostöös. See on viies raamat Euroopa õiguse käsiraamatute sarjas, mille meie organisatsioonid on koostanud ühiselt. Eelmistes käsiraamatutes käsitleti Euroopa diskrimineerimisvastast õigust, varjupaiga andmist, piire ja sisserännet reguleerivat Euroopa õigust, Euroopa andmekaitseõigust ning lapse õigustega seotud Euroopa õigust.

Arvestades varasematele käsiraamatutele antud kiitvat tagasisidet, otsustasime teha koostööd veel ühel väga aktuaalsel teemal – õiguskaitse kättesaadavus. Õiguskaitse kättesaadavus on mitte ainult õigus iseenesest, vaid keskne vahend, mis võimaldab teisi õigusi teostada.

Käsiraamatus võetakse kokku õiguskaitse kättesaadavuse peamised õiguspõhimõtted Euroopas. Käsiraamatu eesmärk on tõsta teadlikkust ja parandada teadmisi Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu kehtestatud asjakohaste õiguslike nõuete osas, eelkõige Euroopa Liidu Kohtu (ELK) ja Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktika kaudu. Raamat on ette nähtud praktiliseks juhendiks kohtunikele, prokuröridele ja juristidele, kes puutuvad kokku kohtumenetlusega Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriikides. Käsiraamat on kasulik ka vabaihendustele ja teistele organisatsioonidele, kes aitavad kannatanuid õiguskaitsele juurdepääsu saamisel.

Soovime antud panuse eest tänada Ühendkuningriigi Nottinghami Ülikooli inimõiguste keskust. Oleme tänulikud ka Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindavale komisjonile (CEPEJ) osaluse eest käsiraamatu ettevalmistamise varastes etappides ning Euroopa Komisjoni õigusküsimuste peadirektoraadile raamatu kirjutamisel antud abi eest. Soovime tänada ka Euroopa Liidu Kohtu kohtunikku Maria Bergerit tema väärtusliku tagasiside eest käsiraamatu koostamise lõppjärgus.

Philippe Boillat

Inimõiguste ja õigusriigi valdkonna peadirektor
Euroopa Nõukogu

Michael O'Flaherty

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti
direktor

Sisukord

EESSÕNA	3
PALJULUBAV PRAKTIKA	8
LÜHENDID JA AKRONÜÜMID	9
KUIDAS KÄSIRAAMATUT KASUTADA	11
1 MIDA TÄHENDAB ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUS?	15
Põhipunktid	16
2 ÕIGLANE JA AVALIK ASJA ARUTAMINE SÕLTUMATUS JA ERAPOOLETUS KOHTUS NING MUUDES ASUTUSTES	23
2.1. Õiguskaitsse kohtute kaudu	25
Põhipunktid	25
2.1.1. Õigus pöörduda kohtusse	25
2.1.2. Kohtu mõiste	30
2.2. Kohtute sõltumatus ja erapooletus	34
Põhipunktid	34
2.3. Mis on õiglane ja avalik kohtulik arutamine?	40
Põhipunktid	40
2.3.1. Õiglane kohtulik arutamine	40
2.3.2. Avalik kohtulik arutamine	45
2.4. Muud õiguskaitseseviisid	48
Põhipunktid	48
2.4.1. Kohtuvälised asutused	48
2.4.2. Vaidluste kohtuväline lahendamine	50
3 TASUTA ÕIGUSABI	57
3.1. Tasuta õigusabi mujal kui kriminaalmenetluses	58
Põhipunktid	58
3.1.1. Kohaldamisala	59
3.1.2. Rahaliste vahendite ja põhjendatuse kontroll	63
3.2. Tasuta õigusabi kriminaalmenetluses	66
Põhipunktid	66
3.2.1. Kohaldamisala	66
3.2.2. Rahaliste vahendite kontroll	67
3.2.3. Õigusemõistmise huvi kontroll	68

4	ÕIGUS SAADA NÕU JA OLLA KAITSTUD NING ESINDATUD	71
4.1.	Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud mujal kui kriminaalmenetluses	72
	Põhipunktid	72
4.1.1.	Kohaldamisala	73
4.1.2.	Praktiline ja tõhus kaitsja abi	74
4.2.	Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud kriminaalmenetluses	76
	Põhipunktid	76
4.2.1.	Kohaldamisala	76
4.2.2.	Kaitsja abi kvaliteet	81
4.2.3.	Enda valitud kaitsja	82
4.2.4.	Piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks ...	83
4.2.5.	Loobumine	84
4.3.	Õigus esindada end ise	86
	Põhipunktid	86
5	ÕIGUS TÕHUSALE ÕIGUSKAITSEVAHENDILE	89
5.1.	Mis on tõhus õiguskaitselahendus?	90
	Põhipunktid	90
5.1.1.	Tõhusa õiguskaitselahenduse sisulised ja menetluslikud nõuded	91
5.1.2.	Tõhusa õiguskaitselahenduse institutsionaalsed nõuded	96
5.2.	Konkreetsete õiguskaitselahenduste näited	99
	Põhipunktid	99
5.2.1.	Hüvitised	100
5.2.2.	Konkreetne täitmine	104
5.2.3.	Ettekirjutused	105
6	ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUSE ÜLDPIIRANGUD	109
6.1.	Õiguspärane eesmärk ja proportsionaalsus	111
	Põhipunktid	111
6.2.	Enne lõplikku kohtuotsust kasutatavate piirangute näited	114
	Põhipunktid	114
6.2.1.	Kohtulõivud	115
6.2.2.	Ülemäärane formalism	117
6.2.3.	Tõendamislävi	120
6.2.4.	Aegumistähtajad	122
6.2.5.	Immunitetid	124

6.3.	Lõplike kohtuotsuste täitmisega viivitamine	126
	Põhipunktid	126
7	ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUSE PIIRANGUD: MENETLUSE KESTUS	131
7.1.	Menetluse kestuse kindlaksmääramine	132
	Põhipunktid	132
	7.1.1. Muu kui kriminaalmenetluse kestuse kindlaksmääramine	134
	7.1.2. Kriminaalmenetluse kestuse kindlaksmääramine	136
7.2.	Menetluse mõistliku kestuse kriteeriumid	137
	Põhipunktid	137
	7.2.1. Asja keerukus	139
	7.2.2. Kaebaja käitumine	140
	7.2.3. Riigi ametiasutuste käitumine	142
	7.2.4. Kaalul oleva õiguse olulisus kaebaja jaoks	143
7.3.	Õiguskaitsevahendid liiga pika menetluse korral	145
8	ÕIGUSKAITSE KÄTTESAADAVUS TEATUD OLULISTES VALDKONDADES	147
8.1.	Puuetega inimesed	149
	Põhipunktid	149
	8.1.1. Õiguskaitse kättesaadavus	150
	8.1.2. Õigus- ja teovõime	153
8.2.	Kuriteoohvrid	155
	Põhipunktid	155
8.3.	Kinnipeetavad ja kohtueelselt vahistatud	161
	Põhipunktid	161
	8.3.1. Juurdepääs õigusemõistmisele ja õigus kasutada kaitsja abi ...	162
	8.3.2. Õigus vabaduse võtmine vaidlustada	164
	8.3.3. Hüvitis vabaduse ebaseadusliku võtmise eest	169
8.4.	Keskkonnaõigus	170
	Põhipunktid	170
8.5.	E-õiguskeskkond	175
	Põhipunktid	175
	TÄIENDAVID ALLIKAD	179
	KOHTUPRAKTIKA	189
	SISUJUHT	197

Paljulubav praktika

Õiglase kohtumenetluse tagamine ekspertide kaasamisega	41
Õiguskaitse kättesaadavuse parandamine diskrimineerimisjuhtumite korral	50
Vahendusmenetluse kasutamine perekonnaasjades	51
Tasuta õigusabi haavatavatele rühmadele	59
Internetipõhise tasuta õigusabi pakkumine õiguskaitse kättesaadavuse tagamiseks	65
Eri vormides õigusnõustamise pakkumine	73
Ennast ise esindavate menetlusosaliste abistamine	87
Kulude vähendamine ja menetluse lihtsustamine	117
Õiguskaitse parem kättesaadavus liigset formalismi vähendades	119
Kohtuotsuste tõhus täitmine	129
Perekonnaasjade kiirendamine	133
Menetluse kestuse lühendamine kohtu kasutajate nõuannete abil	143
Menetluse kiirendamine	144
Politseile juhendi koostamine puuetega inimeste abistamise kohta	150
Vaimupuudega kuriteoohvrite toetamine	158
Õiguskaitse kättesaadavuse parandamine vaimupuudega kinnipeetavatele	163
Keskkonnademokraatia edendamine praktikas	172
Karistuse määramise visuaalne esitamine: õiguskaitse parema kättesaadavuse veebivahend	178

Lühendid ja akronüümid

ADR	Vaidluste kohtuväline lahendamine
CEPEJ	Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindav komisjon
CETS	Euroopa Nõukogu lepingud
CRPD	Puuetega inimeste õiguste konventsioon
e-CODEX	võrgupõhine andmevahetus e-õiguskeskkonnas
e-SENS	Euroopa liitsad võrgupõhised e-teenused
EEO	Euroopa täitekorraldus
EIK	Euroopa Inimõiguste Kohus
EIÕK	Euroopa inimõiguste konventsioon
EL	Euroopa Liit
ELK	Euroopa Liidu Kohus (kuni detsembrini 2009 Euroopa Kohus, EK)
ELL	Euroopa Liidu leping
ELTL	Euroopa Liidu toimimise leping
EN	Euroopa Nõukogu
EÜ	Euroopa Ühendus
FRA	Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet
ICCPR	Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt
KMH	Keskkonnamõju hindamise direktiiv
NGO	Vabaühendus
NHRI	Riiklik inimõiguste amet
ODR	Vaidluste veebipõhine lahendamine
UDHR	Inimõiguste ülddeklaratsioon
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

Kuidas käsiraamatut kasutada

Käsiraamatus antakse ülevaade õiguskaitse kättesaadavuse põhiaspektidest Euroopas koos konkreetsete viidetega asjakohastele Euroopa Nõukogu Euroopa inimõiguste konventsioonis (EIÕK) sätestatud õigustele Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) tõlgenduses ning Euroopa Liidu põhiõiguste hartas sätestatud õigustele Euroopa Liidu Kohtu (ELK) tõlgenduses.

Õiguskaitse kättesaadavus pole ainult õigus iseeneses, vaid võimaldab inimestel jõustada ka teisi õigusi. Käsiraamatu sisu on ulatuslik ja hõlmab nii kriminaal- kui ka tsiviilõigust. Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti ja Euroopa Inimõiguste Kohtu olemasolevad käsiraamatud Euroopa varjupaikade, piiride ja sisserändega seotud õiguse ning lapse õiguste kohta sisaldavad analüüsi õiguskaitse kättesaadavusest varjupaiga taotlejatele ja lastele, mistõttu see käsiraamat neid valdkondi ei hõlma.

Käsiraamatu eesmärk on abistada juriste, kes ei ole spetsialiseerunud õiguskaitse kättesaadavusele, ning see annab ülevaate valdkonna põhiteemadest. Käsiraamat on suunatud advokaatidele, kohtunikele ja teistele juristidele, samuti isikutele, kes töötavad õigusemõistmise ja õiguskaitse tagamisega seotud asutustes, samuti kohtumenetlusega kokkupuutuvates vabaühendustes. Käsiraamatut saab kasutada ka õigusuuringuteks või huvikaitselistel eesmärkidel. See on koostatud nii, et lugeja saab kohe alustada konkreetsest peatükist või teemast, ilma kogu käsiraamatut läbi lugemata. **Alapeatükis „Täiendavad allikad“** on loetletud erimaterjalid, millest võib olla abi konkreetse küsimuse kohta lisateabe otsimisel.

Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu asjakohaseid õigusakte käsitletakse olenevalt sellest, kuidas need iga teema puhul kohalduvad. Samas ühtivad EIÕK-s ja ELi põhiõiguste hartas sätestatud õiguskaitse kättesaadavuse õigused suuresti. Harta näeb selgelt ette, et kui hartas ja EIÕK-s toodud õigused langevad kokku, siis tuleb neile omistada ka samaväärne ulatus ja tähendus. Hartas sätestatud õiguste kohaldamisel (sh kohaldamisala määratlemisel) võib seejärel pidada paljuski asjakohaseks ka EIK praktikat. ELi õigus on eelduslikult kooskõlas EIK praktikaga, kui ei ole selgesõnaliselt märgitud teisiti. ELK praktikale viidatakse, kui asjakohased lahendid on olemas, ning see toimib õiguskaitse kättesaadavuse õiguste täiendava allikana, näidates, kuidas kaks õiguskorda toimivad paralleelselt. Paljud viidatud ELK otsused on tehtud eelotsusemenetluse raames, mille on algatanud riigi kohtud, et saada ELK tõlgendus

asjakohastest ELi õiguse sätetest ja lahendada riiklikul tasemel toimuv vaidlus. Eelotsusemenetluse raames on ELK roll ELi õiguse tõlgendamine või selle kehtivuse üle otsustamine. Seejärel on siseriikliku kohtu ülesanne kohaldada vastavat õigusakti kooskõlas ELK tõlgendusega tegelikule olukorrale, mis on riikliku menetluse aluseks. Segaduse vältimiseks nimetatakse käsiraamatus Euroopa Kohut Euroopa Liidu Kohtuks (ELK) ka nende otsuste korral, mis tehti enne 2009. aasta detsembrist.

Iga peatüki alguses on peatüki teemade ülevaatega tabel, kohalduvad õigusätted ning asjakohased ELK ja EIK lahendid. See peaks aitama kasutajatel leida kiiresti üles nende olukorraga seonduva olulise teabe. Isikud, kelle tööle kohalduvad üksnes Euroopa Nõukogu õigusaktide, võivad piirduda üksnes Euroopa Nõukoguga seotud materjali uurimisega, kuid Euroopa Liidu liikmesriikides töötavad isikud peavad tutvuma mõlema veeruga, sest nendele riikidele on siduvad mõlemad õiguskorrad.

Peale selle on iga alapeatüki alguses loetletud põhipunktid, et anda kiire ja mugav ülevaade.

Euroopa Nõukogu võtmetähtsusega õigusnormid on esitatud EIK valitud kohtuotsustega tekstikastides ja ka viidetena põhitekstis. Lahendites on hiljutised näited, kuidas EIK rakendab oma ulatusliku praktikaga kehtestatud põhimõtteid. Vajaduse korral on viidatud ka Euroopa Nõukogu soovitudele ja aruannele, isegi kui nendes ei sätestata õiguslikult siduvaid kohustusi.

ELi õigus on esitatud ELK kohtupraktikaga tekstikastides ning põhiteksti viidetena ELi esmastele õigusaktidele ja õigusloome meetmetele, näiteks direktiividele ja määrustele. Ka nende õigusnormide hiljutise kohaldamise näitlikustamiseks on valitud ELK lahendid. Allmärkused suunavad lugejaid lisanäidetete juurde. Viidatud on ka õiguslikult mittesiduvatele ELi aktidele, kui need on tõstatatud põhiküsimuste suhtes asjakohased.

Ehkki käsiraamatus keskendutakse õigusnormidele, on selles tekstikaste näidetega Euroopa Nõukogu ja ELi liikmesriikide hea uuema praktika kohta. Nende riikide õigussüsteemid võivad olla väga erinevad, kuid paljulubav õiguspraktika hõlmab algatusi, mis võib parandada õiguskaitse kättesaadavust kas lühikeses või pikas perspektiivis. Algatuste piisavust ja tõhusust näitab sageli aeg. Et nende väärtust tervikuna mõista, tuleb lisaks uurida asjakohaseid siseriiklikke allikaid.

Käsiraamatus keskendutakse kriminaal- ja tsiviilõigusele. Ehkki haldusõigust käsitletakse seoses keskkonnaõigusega (vt 8. peatükk), jääb see üldiselt käsiraamatu teemavaldkonnast välja. Raamat kirjeldab õigusaktide rakendamist siseriiklikul tasemel, seega jäävad kõrvale kaebeõigus ja vastuvõetavus ELK-s ja ELK-s, välja arvatud juhul, kui see aitab mõista konkreetseid õigusi. Samuti viidatakse rahvusvahelistele aktidele ja kohtupraktikale ning riigi kohtute praktikale üksnes juhul, kui need võimaldavad mõista esitatud väiteid.

Käsiraamat algab mõiste „õiguskaitse kättesaadavus“ lühikese kirjeldusega ning ülevaatega Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õigusaktidega kehtestatud kahe õigussüsteemi rollist (1. peatükk). Raamatus on seitset sisulist peatükki, milles käsitletakse järgmisi teemasid.

- Asja õiglase ja avalik arutamine sõltumatus ja erapooletus kohtus (sh kohtusse pöördumise õigus, asja õiglase ja avaliku arutamise õiguse ulatus ning alternatiivsed õiguskaitse võimalused);
- Õigusabi (sh majandusliku seisundi ja taotluse põhjendatuse kontroll ning õigsmõistmise huvide kontroll kriminaalmenetluses);
- Õigus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud (sh õigusabi kvaliteet, õiguskaitsete ettevalmistamiseks piisavale ajale ja piisavatele vahenditele ning õigus loobuda esindusest);
- Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile (sh selle sisulised ja institutsionaalsed nõuded ning näited olemasolevate õiguskaitsevahendite kohta);
- Üldised õiguskaitse kättesaadavuse piirangud (sh lubatud piirangute olemus ja näited);
- Õiguskaitse kättesaadavuse piirangud: menetluste kestus (sh mõistliku kestuse määramise kriteeriumid);
- Õiguskaitse kättesaadavus valitud olulistest valdkondades (arvestades konkreetseid väljatöötatud põhimõtteid; sh puuetega isikud, kuritegude ohvrid, vangid ja kohtueelsed kinnipeetavad, samuti keskkonnaõigus ja e-õiguskeskkond).

1

Mida tähendab õiguskaitse kättesaadavus?

Euroopa Liit

Käsitletavad teemad

Euroopa Nõukogu

Õiguskaitse kättesaadavus

Põhiõiguste harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)

Põhiõiguste harta, artikkel 51 (reguleerimisala)

Põhiõiguste harta, artikli 52 lõige 3 (õiguste ja põhimõtete tõlgendamise ulatus)

Euroopa Liidu leping (ELL), artikli 4 lõige 3
ELL, artikkel 19

Kohaldamisala

EiÕK, artikkel 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele)
EiÕK, artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)
EiÕK, artikkel 35 (vastuvõetavuse kriteeriumid)
EiÕK, artikkel 46 (otsuste siduvus ja nende täitmine)

Selles peatükis tutvustatakse mõistet „õiguskaitse kättesaadavus“ koos viide-tega Euroopa olulistele inimõigusnormidele. Siin esitletakse Euroopa piirkond-likke süsteeme, millega kaitstakse üksikisiku õigusi, ning juhitakse tähelepanu sellele, kui oluliseks peetakse õiguste kaitse tagamist siseriiklikul tasemel. Peatükis tehakse kokkuvõtte ka õiguskaitse kättesaadavuse õiguste suhtest Euroopa Liidus ja Euroopa Nõukogus. **Allpool oleval joonisel** on kujutatud põhi-lised erinevused.

Põhipunktid

- Inimõigusi käsitleva rahvusvahelise ja Euroopa õiguse järgi kohustab õiguskaitse kättesaadavuse mõiste riike tagama igaühele õiguse pöörduda kohtusse – või teatud juhtudel kohtuväliseid vaidlusi lahendava asutuse poole –, et isiku õiguste rikkumise tuvastamise korral rakendataks õiguskaitsevahendit. Seega võimaldab see õigus isikul ühtlasi jõustada teisi õigusi.
- Õiguskaitse kättesaadavus hõlmab mitut põhilist inimõigust, näiteks õigust õiglasele kohtumenetlusele Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 ja ELi põhiõiguste harta artikli 47 alusel ning õigust tõhusale õiguskaitsevahendile konventsiooni artikli 13 ja harta artikli 47 alusel.
- Õiguskaitse kättesaadavuse õigused ELi põhiõiguste hartas võivad vastata Euroopa inimõiguste konventsioonis sisalduvatele õigustele. Seetõttu on harta õiguste tõlgendamisel oluline Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika.
- Ehkki Euroopa inimõiguste konventsiooni ja ELi põhiõiguste harta rakendamist reguleerivad eri süsteemid, rõhutatakse mõlemas, et õigust tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtumenetlusele tuleb eelkõige rakendada siseriiklikul tasemel.

Õiguskaitse kättesaadavus võimaldab inimestel kaitsta end oma õiguste rikkumise eest, hüvitada tsiviilõiguslikke rikkumisi, muuta täidesaatev võim oma tegevuse eest vastutavaks ning kaitsta end kriminaalmenetluses. See on õigusriigi oluline element¹, mis kehtib nii tsiviil-, kriminaal- kui ka haldusõiguses. Õiguskaitse kättesaadavus on ühtaegu nii protsess kui ka eesmärk ning on hädavajalik inimestele, kes soovivad kasutada teisi menetlus- ja materiaalõigusi.

Rahvusvahelisel tasemel on ÜRO inimõiguste nõukogu asutamisest saadik näidanud ÜRO lepinguorganite hulgas suunda õiguskaitse kättesaadavusega seotud mõistete tõlgendamisel.² Õiguskaitse kättesaadavust kaitstakse ka ÜRO õigusaktidega, näiteks 1998. aasta keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnaasjades otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise Ärhusi konventsiooni ning 2006. aasta puuetega inimeste õiguste konventsiooniga.

Euroopa Liidu poliitika tasandil hinnatakse õiguskaitse kättesaadavust Euroopa Liidu liikmesriikides – eelkõige kohtusüsteemide tõhusust ja kvaliteeti ning

1 Euroopa Nõukogu (2015), *Factsheet on guaranteeing equal access of women to justice*, Strasbourg.

2 Üldmärkus 32, Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO), inimõiguste nõukogu, 2007.

kohtunikonna sõltumatust ELis – korrapäraselt ELi niinimetatud õigusemõistmise tulemustabeli kaudu.³ Sellesse kogutakse andmeid peamiselt Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindavalt komisjonilt (CEPEJ), mis on Euroopa Nõukogu ekspertorgan, ning see moodustab osa Euroopa Komisjoni aasta majanduskasvu analüüsist. Viimases antakse teavet ELi iga-aastase poliitikat-sükli – Euroopa poolaasta – arutelude kohta, millel on riikide finantsolukordadele oluline mõju.⁴

Inimõigusi käsitlevas Euroopa õiguses on õiguskaitse kättesaadavuse mõiste sätestatud EIÕK artiklites 6 ja 13 ning ELi põhiõiguste harta artiklis 47, millega tagatakse õigus õiglasele kohtumenetlusele ja tõhusale õiguskaitsevahendile vastavalt EIK ja ELK tõlgendustes. Nagu eespool märgitud, sisalduvad need õigused ka rahvusvahelistes õigusaktides, näiteks ÜRO kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti (ICCPR)⁵ artikli 2 lõikes 3 ja artiklis 14 ning ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni (UDHR) artiklites 8 ja 10.⁶ Nende tuumas on õigus tõhusale juurdepääsule vaidlusi lahendavale organile, õigus õiglasele menetlusele ja vaidluste õigeaegsele lahendamisle, õigus saada piisavat hüvitist, samuti tõhususe ja tulemuslikkuse põhimõtete üldine kohaldamine õigusemõistmisele.⁷

EIÕK ja EL põhiõiguste hartaga kaitstud õigused kattuvad. Harta artikli 53 järgi on hartas sisalduvate selliste õiguste tähendus ja ulatus, mis vastavad EIÕK-s tagatud õigustele, samad, mis on neile ette nähtud konventsiooniga. Lisasuunised selle sätte kohta leiab Harta kohta koostatud selgitustest⁸, mis on tõlgenduse abivahend harta sisu mõistmiseks, olemata õiguslikult siduv. See kattuvus tähendab, et EL põhiõiguste harta järgi õiguste tõlgendamisel on sageli oluline ka EIK praktika. Samas, nagu selgitatakse allpool, on EIK ja ELK õigussüsteemid erinevad, mis võib mõjutada õiguste kaitset siseriiklikul tasemel.

3 ELi õigusemõistmise tulemustabel, Euroopa Komisjon, COM(2015) 116 final, Brüssel, 9. märts 2015.

4 Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA), aastaaruanne *Fundamental rights: challenges and achievements in 2014*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2015, peatükk „Focus“, lk 14.

5 *Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt*, ÜRO, Peaassamblee, 16. detsember 1966.

6 *Inimõiguste ülddeklaratsioon*, ÜRO, Peaassamblee, 10. detsember 1948.

7 FRA, *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, 2011, lk 9.

8 *Euroopa Liidu põhiõiguste harta*, artikli 52 lõige 3, EL, ELT C 326, 2012. Vt ka *selgitused põhiõiguste harta kohta*, ELT C 303/17, 2007.

Euroopa inimõiguste konventsioon

Euroopa Nõukokku kuulub 47 riiki, mis kõik on 1953. aastal jõustunud EIÕK osalised.⁹ Konventsiooni artikli 1 järgi on osalisriikidel õiguslik kohustus tagada igapähele, kes on nende jurisdiktsiooni all, konventsioonis määratletud õigused. Osalised peavad kindlustama oma õigusaktide ja tegevuse vastavuse konventsioonile. Eelkõige on neil kohustus rakendada ja jõustada konventsiooniga tagatud õigused ja vabadused, kuigi neil võib olla ka teatud kaalutusruum, mis lubab nende endi õigussüsteemidega kooskõlas olevaid tõlgendusi.

EIK-l on järelevaataja roll. Ta tagab, et osalisriigid täidavad kohustusi, vaadates läbi üksikisikute kaebusi EIÕK rikkumise kohta.¹⁰ Konventsiooni artikli 35 kohaselt peavad isikud tõendama, et on ammandanud kõik riiklikud õiguskaitsevahendid, enne kui EIK hakkab nende asja arutama.¹¹ Selles väljendub subsidiaarsuse põhimõte, mis tähendab, et inimõiguste kaitse siseriiklikul tasemel peavad tagama eelkõige riigi kohtud.¹² Asjakohased standardid, mis käsitlevad õiguskaitse kättesaadavust ja mida riigid peavad järgima, on sätestatud edasistes peatükkides.

EIÕK-s sätestatud õigused ei ole alati piiratud üksnes osalisriikide territooriumidega. Erandjuhtudel võivad need rakendada ka väljaspool osalisriikide territooriume – nimelt välisriikides tekkinud olukordades, kus osalisriigi ametnikel on üksikisikute üle tegelik kontroll ja võim.¹³

Konventsiooni artikli 46 kohaselt peavad EIK menetlusse kaasatud osalisriigid täitma selle jõustunud otsuseid.

Euroopa Liidu põhiõiguste harta

Euroopa Liit on ainulaadne õiguskord. Euroopa Liidu õigus on liikmesriikide õigussüsteemide lahutamatu osa.¹⁴ See koosneb esmasest õigusest, mis

9 Euroopa Nõukogu, [inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon](#), CETS nr 5, 1950. Vt ka Euroopa Nõukogu, [Euroopa sotsiaalharta](#), CETS nr 35, 18. oktoober 1961, millega tagatakse sotsiaalsete ja majanduslike õiguste järgimine, ning Euroopa Nõukogu, [parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta](#), CETS nr 163, 3. mai 1996.

10 Osalisriigid võivad kaebusi esitada ka üksteise vastu.

11 EIK, [Er jt vs. Türgi](#), nr 23016/04, 31. juuli 2012, punkt 57.

12 EIK, [Scordino vs. Itaalia \(nr 1\)](#), nr 36813/07, 29. märts 2006, punkt 140.

13 EIK, [Al-Skeini jt vs. Ühendkuningriik](#), nr 55721/07, 7. juuli 2011, punktid 133–137.

14 ELK, C-6/64, [Flaminio Costa vs. E.N.E.L.](#), 15. juuli 1964.

sisaldub aluslepingutes ja EL põhiõiguste hartas, ning teisest õigusest, näiteks määrustest, direktiividest ja otsustest, samuti mittesiduvatest õigusaktidest, näiteks arvamustest ja soovitudest.¹⁵

EL õigust rakendatakse ja jõustatakse eelkõige riiklikul tasandil. ELL artikli 4 lõike 3 järgi peavad EL liikmesriigid võtma sobivaid meetmeid, et tagada EL õigusest tulenevate kohustuste täitmine. See on lojaalse koostöö põhimõte. Peale selle peavad liikmesriigid ELL artikli 19 kohaselt sätestama tulemusliku õiguskaitse tagamiseks vajaliku kaebeõiguse EL õigusega hõlmatud valdkondades.

Seega on EL õiguse esmased tagajad riiklikud kohtud, kuid selleks, et kindlustada EL õiguse ühtne rakendamine, võivad riiklikud kohtud paluda ELK-l teha eelotsustusmenetluse raames otsuseid õiguse tõlgendamise kohta.¹⁶ See tekitab dialoogi riiklike kohtute ja ELK vahel. ELK kaitseb ELi ainulaadset õiguskorda, mis hõlmab selgeid põhiõigustega seotud kohustusi. Isikud võivad esitada EL õiguse (sh põhiõigustega seotud küsimuste) õiguspärasuse kontrollimiseks tühistamishagisid, kuid selliste avalduste esitamise tingimused on piiratud. Üldiselt peavad isikud tõendama otsust ja isiklikku puutumust.¹⁷ ELK järgi on selline ELi institutsioonide antud aktide kohtuliku kontrolli süsteem täielik.¹⁸

Seega on EL õiguse alusel samuti oluline, et isikud saaksid kehtestada oma õigusi siseriiklikes kohtutes. Algselt ei sisaldanud Euroopa Ühenduste aluslepingud viiteid põhiõigustele. Selle asemel määratles ELK oma praktikas põhiõigusi kui EL õiguse aluspõhimõtteid, mis tulenevad ELÕK-st ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest traditsioonidest.¹⁹ ELK on rakendanud neid põhimõtteid, kui on kontrollinud EL õigusloome- ja haldusmeetmete õiguspärasust ning nende meetmete nõuetele vastavust, mille liikmesriigid on kehtestanud EL õiguse kohaldamisel. Neid üldpõhimõtteid käsitlev kohtupraktika on asjakohane ka õiguskaitse kättesaadavust puudutava arutelu kontekstis ning võib abistada juriste.

15 Euroopa Liidu toimimise leping (ELTL), artikkel 288, ELT C 326, 2012.

16 *Ibid.*, artikkel 267.

17 ELTL, artikli 263 lõige 4. Selle õigusvaldkonna keerukus: vt näiteks ELK, C-583/11 P, *Inuit Tapiriit Kanatami jt vs. Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu*, 3. oktoober 2013.

18 *Ibid.*, eelkõige punkt 92.

19 Euroopa Liidu leping, artikli 6 lõige 3 (varem artikli 6 lõige 2).

Nüüd on põhiõigused ja -vabadused sätestatud **ELi põhiõiguste hartas**, mis muutus õiguslikult siduvaks EL esmaseks õigusaktiks 2009. aasta detsembris.²⁰ Harta sisaldab majanduslikke, sotsiaalseid ja kultuurilisi õigusi. Mõnel juhul viidatakse hartas õiguste asemel põhimõtetele (näiteks naiste ja meeste võrdõiguslikkuse põhimõtte artiklis 23). Harta kohaselt kasutavad riiklikud kohtud põhimõtetena määratletud sätteid üksnes liikmesriikide EL õigust kohaldavate aktide tõlgendamisel ja nende õiguspärasuse otsustamisel.²¹

Artikli 51 alusel rakendatakse EL põhiõiguste hartat EL institutsioonide ja asutuste suhtes piiranguteta ning liikmesriikide suhtes „üksnes liidu õiguse kohaldamise korral“.²² Harta selgitustes on märgitud, et hartast tulenevad kohustused kohalduvad üksnes juhul, kui liikmesriigid tegutsevad „EL õiguse reguleerimisalas“. ELK on kinnitanud, et terminid „kohaldamine“ ja „tegutsemine reguleerimisalas“ on samatähenduslikud.²³ See hõlmab olukordi, kus liikmesriigid kohaldavad näiteks EL direktiive ja määrusi.²⁴ Samas on kõik Euroopa Liidu 28 liikmesriiki ka EIÕK osalisriigid. See tähendab, et isegi kui EL põhiõiguste harta ei kohaldu, võib kohalduda EIÕK. Lisaks võivad õiguskaitse kättesaadavuse valdkonnas tuua muutusi Euroopa Liidu EIÕK-ga kavandatava ühinemise praegused läbirääkimised.²⁵

Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õiguses sätestatud õiguskaitse kättesaadavuse õiguste vahекord

Joonisel on kokkuvõtte Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu õiguskaitse kättesaadavuse õiguste alustest. Selles tõstetakse esile kaks olulist õiguskaitse kättesaadavuse elementi – õigus õiglasele kohtumenetlusele ja õigus tõhusale õiguskaitsevahendile – ning võrreldakse EL põhiõiguste harta ja EIÕK-ga pakutavat kaitset. Joonisele viidatakse kogu käsiraamatus.

20 **Euroopa Liidu põhiõiguste harta**, ELT C 326, 2012. Vt Euroopa Liidu leping, artikli 6 lõige 1.

21 Vt ELi põhiõiguste harta artikli 52 lõige 5 ning (piiratud) suuniseid, mis on sätestatud **selgitustes põhiõiguste harta kohta**. Vt ka ELK, C-176/12, *Association de médiation sociale vs. Union locale des syndicats CGT jt*, 15. jaanuar 2014, punktid 45–49. Vrd ELK kohtuasi C-555/07, *Kücükdeveci vs. Swedex GmbH & Co. KG*, 19. jaanuar 2010.

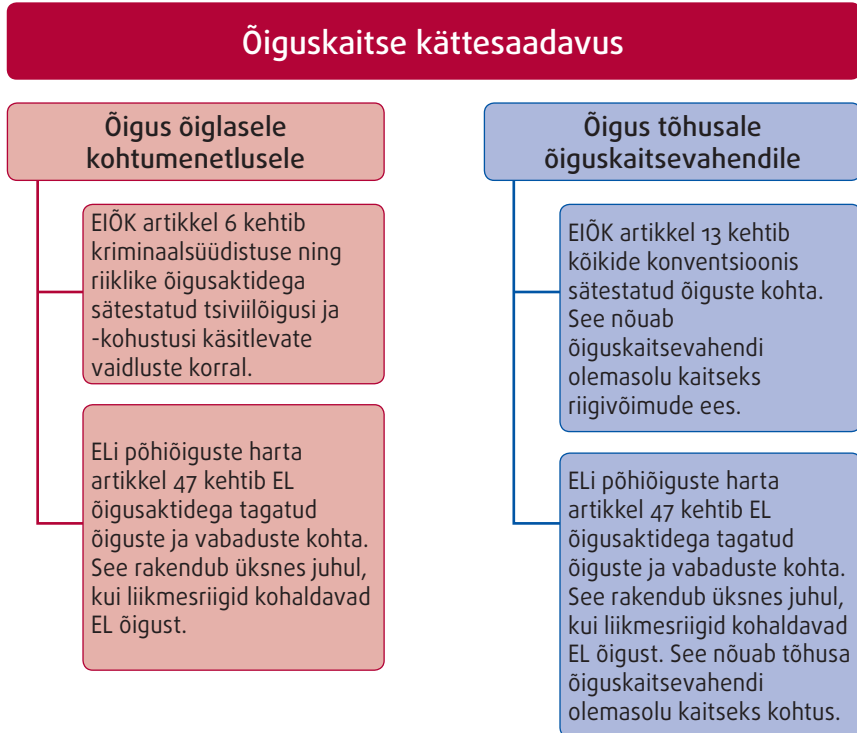
22 Euroopa Liidu põhiõiguste harta, artikkel 51.

23 ELK, C-617/10, *Åklagaren vs. Hans Åkerberg Fransson*, 7. mai 2013, punktid 17–21.

24 ELK, C-206/13, *Cruciano Siragusa vs. Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo*, 6. märts 2014, punktid 24–25.

25 Vt ELK arvamus Euroopa inimõiguste konventsiooniga ühinemise ettepaneku kohta, **kohtu arvamus 2/13**, 18. detsember 2014.

Joonis. Õiguskaitse kättesaadavuse õigused Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õiguses

Nagu jooniselt näha, on ElÕK artikli 6 kohaldamisala piiratud ja see rakendub üksnes asjades, mis on seotud kriminaalsüüdistuse või riiklikus õiguses sätestatud tsiviilõiguste ja -kohustustega (vt [alapeatükk 2.1](#)). ELi põhiõiguste harta artikkel 47 ei ole nii piiratud ning kehtib kõikide EL õigusaktides sätestatud õiguste ja vabaduste, sealhulgas teatud täiendavate majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste kohta. Samas on nende artiklite kohaldatavuses oluline erinevus. ElÕK artikkel 6 kehtib kõikides olukordades, mida hõlmab määratlus „kriminaalsüüdistus ning tsiviilõigused ja -kohustused“. Harta artikkel 47 kehtib aga üksnes juhul, kui liikmesriigid kohaldavad EL õigust, näiteks inimkaubandusevastase võitluse direktiivi. Seega sätestab viimane väiksema ulatusega kaitsesüsteemi.

ElÕK artikkel 13 sätestab õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees konventsioonis märgitud õiguste väidetava rikkumise korral. EL

põhiõiguste harta artikli 47 alusel kehtib õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kõikide EL õigusaktidega tagatud õiguste ja vabaduste kohta, piirnemata ainult hartas sisalduvate õiguste rikkumisega. Artikkel 47 kindlustab selge sõnaga ka õiguskaitsevahendi kohtus, pakkudes nii ulatuslikumat kaitset. Oluline on märkida, et kui EL põhiõiguste harta EL liikmesriigi puhul ei kohaldu, võib kohalduda EIÕK, sest kõik 28 liikmesriiki on ühtlasi konventsiooni osalisriigid.

Ehkki süsteemid on erinevad, tagatakse **nii Euroopa Nõukogu kui ka Euroopa Liidu õigusaktidega** õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õigus õiglasele kohtumenetlusele, kusjuures neid õigusi tuleb eelkõige järgida riiklikul tasemel mõlema õigusakti reguleerimisala ulatuses ning kooskõlas ELK ja EIK määratletud asjakohaste eeskirjade ja tingimustega. Mitmeid õigusi EL põhivabaduste hartas on kirjeldatud samamoodi kui EIÕK-s sätestatud õigusi. Harta artikli 52 lõige 3 kinnitab, et kui harta õigused vastavad konventsiooni õigustele, on nende õiguste tähendus ja ulatus samad, ehkki kehtestada võib ulatuslikuma kaitse.²⁶ See tähendab, et EIK praktika on hartas ettenähtud õiguste tõlgendamisel asjakohane, juhul kui õigused on omavahel vastavuses.

---

26 Selgitused põhiõiguste harta kohta, ELT C 303/17, 2007.

2

Õiglane ja avalik asja arutamine sõltumatus ja erapooletus kohtus ning muudes asutustes

Euroopa Liit	Käsitletavat teemad	Euroopa Nõukogu
Asja arutamine kohtus		
Põhiõiguste harta, artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) ELK, liidetud kohtuasjad C-128/09 kuni C-131/09, <i>Antoine Boxus jt vs. Wallooni piirkond</i> , 2011	Õigus pöörduda kohtusse	ElÕK, artikli 6 lõige 1 ElÕK, protokoll nr 7 ElK, <i>Golder vs. Ühendkuningriik</i> , nr 4451/70, 1975
ELK, C-363/11, <i>Epitropos tou Elegktikou Sinedriou sto Ipourgio Politismou kai Tourismou vs. Ypourgeio Politismou kai Tourismou - Ypiresia Dimosionomikou Elenchou</i> , 2012 ELK, C-394/11, <i>Valeri Hariev Belov vs. CHEZ Elektro Balgaria AD jt (menetlusse astusid Bulgaaria ja Euroopa Komisjon)</i> , 2013	Kohtu mõiste	ElK, <i>Julius Kloiber Schlachthof GmbH jt vs. Austria</i> , nr 21565/07 jne, 2013
Kohtute sõltumatus ja erapooletus		
Põhiõiguste harta, artikkel 47 ELK, C-506/04, <i>Graham J. Wilson vs. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg</i> , 2006 ELK, liidetud kohtuasjad C-341/06 ja C-342/06, <i>Chronopost SA ja La Poste vs. Union française de l'express (UFEX) jt</i> , 2008	Sõltumatus ja erapooletus	ElÕK, artikli 6 lõige 1 ElK, <i>Maktouf ja Damjanović vs. Bosnia ja Hertsegoviina</i> , nr 2312/08 ja 34179/08, 2013 ElK, <i>Ibrahim Gürkan vs. Türgi</i> , nr 10987/10, 2012

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
Õiglane ja avalik asja arutamine kohtus		
Põhiõiguste harta, artikkel 47 Direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet (2012/13/EL) Direktiiv õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele (2010/64/EL) Direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale (2013/48/EL)	Asja õiglase arutamine	EIÕK, artikli 6 lõige 1 EIK, <i>Užukauskas vs. Leedu</i> , nr 16965/04, 2010
Põhiõiguste harta, artikkel 47	Asja avalik arutamine	EIÕK, artikli 6 lõige 1 EIK, <i>Khrabrova vs. Venemaa</i> , nr 18498/04, 2012
Muud õiguskaitse võimalused		
ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08, C-319/08 ja C-320/08, <i>Rosalba Alasini jt vs. Telecom Italia SpA</i> , 2010 Vahendusmenetluse direktiiv (2008/52/EÜ) Tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv (2013/11/EL) Tarbijavaidluste veebipõhise lahendamise määrus (nr 524/2013) Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)	Kohtuvälised asutused Vaidluste kohtuvälise lahendamise	EIK, <i>Suda vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 1643/06, 2010 Euroopa Nõukogu naistevastase ja koduvägivalla ennetamise ja selle vastu võitlemise konventsioon (Istanbuli konventsioon)

Selles peatükis antakse ülevaade õigusest pöörduda kohtusse (mida nii Euroopa Nõukogu kui EL õiguses tähistatakse terminiga „tribunal“), mis tuleb õigusest õiglasele kohtumenetlusele. Siin käsitletakse ka kohtu mõiste tähendust. Samuti analüüsitakse asjakohaseid nõudeid, sealhulgas asja sõltumatus ja erapooletus kohtus õiglase ja avaliku arutamise õiguse olulisi elemente. Arutletakse ka kohtuvälisest õiguskaitsest, sealhulgas kohtuvälisest asutusest ja vaidluste kohtuvälise lahendamise viisi.

2.1. Õiguskaitsse kohtute kaudu

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 ja EL põhiõiguste harta artikkel 47 tagavad õiguse õiglasele kohtumenetlusele.
- Euroopa Inimõiguste Kohus on märkinud, et õigus õiglasele kohtumenetlusele hõlmab õigust pöörduda kohtusse. Artikkel 6 kehtib kriminaalsüüdistuse ning riiklikus õiguses tunnustatud tsiviilõigusi ja -kohustusi käsitlevate vaidluste korral.
- EL põhiõiguste harta artikkel 47 hõlmab õigust pöörduda kohtusse. See ei ole piiratud kriminaalsüüdistuse ning tsiviilõiguste ja -kohustustega. Samas kehtib harta riigisiseselt üksnes juhul, kui liikmesriigid kohaldavad EL õigust (või rakendavad selle suhtes erandit).
- Inglise keeles kasutatakse nii Euroopa Nõukogu kui ka EL õiguses kohtu tähenduses tavapärase termini *court* asemel pigem samatähenduslikku terminit *tribunal*. Kohus peab täitma õigustumõistmise funktsiooni ning olema pädev tegema siduvaid otsuseid ja vastama muudele EIK ja ELK määratletud tingimustele, sealhulgas olema sõltumatu ja erapooletu. EIK ja ELK on seadnud paika ühtsed põhimõtted, kuidas määrata, kas teatud asutust saab pidada kohtuks.
- Õigus pöörduda kohtusse ei ole absoluutne. Seda võidakse piirata, kuid piirangutega ei tohi kahjustada selle õiguse olemust.

2.1.1. Õigus pöörduda kohtusse

Nii Euroopa Nõukogu kui ka EL õiguses tähendab õigus pöörduda kohtusse, et kohtusse pöördumise võimalus peab olema kättesaadav. Kättesaadavus võib hõlmata kohtute olemasolu asjaomasel jurisdiktsioonis, tõlgi olemasolu ning juurdepääsu teabele ja kohtuotsustele. See võib käsitleda ka kohtu geograafilist kaugust, kui see takistab isikul tõhusat menetluses osalemist²⁷ (vt [alapeatükk 8.1](#): puuetega isikud).

²⁷ ELK, C-567/13, *Nóra Baczó ja János István Vizsnyiczai vs. Raiffeisen Bank Zrt*, 12. veebruar 2015, punktid 56–57. Vt ka ELK, C-413/12, *Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León vs. Anuntis Segundamano España SL*, 5. detsember 2013, punkt 41. Lisateave: vt ka Euroopa Nõukogu ja Euroopa Nõukogu kohtute efektiivsust hindav komisjon (CEPEJ), *Guidelines on the Creation of Judicial Maps to Support Access to Justice within a Quality Judicial System*, 21. juuni 2013; Euroopa Nõukogu ja CEPEJ, *Guidelines on the organisation and accessibility of court premises*, 12. detsember 2014; Euroopa Nõukogu ja CEPEJ, *Checklist for promoting the quality of justice and the court*, 3. juuli 2008, nt lk 19–25, sealhulgas tõlge, juurdepääs teabele ja kohtuotsustele kättesaadavus.

Õigus pöörduda kohtusse moodustab olulise osa õiguskaitse kättesaadavusest, sest kohtud pakuvad kaitset õigusvastase tegevuse eest ja rakendavad õigusriigi põhimõtet.²⁸ **Euroopa Nõukogu õiguses** sätestatakse EIÕK artikli 6 lõikes 1: „Igaühel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus.“ Õiglase kohtumenetluse õigus hõlmab õigust pöörduda kohtusse, sest sättes viidatakse vaidluste lahendamisele kohtutes. Riikidel ei ole kohustust luua konkreetset liiki kohtuid, näiteks apellatsioonikohtuid. Kuid kui osalisriik asutab sellised kohtud, kohaldub artikkel 6 ka neile.²⁹

Näide: kohtuasjas *Golder vs. Ühendkuningriik*³⁰ esitas kaebuse vang, kes soovis alustada menetlust laimu tunnustel vanglaametniku vastu, kes süüdistas teda vanglamässus osalemises. Talle ei antud luba pidada nõu advokaadiga, mis tema sõnul takistas tal asja viimist kohtusse.

EIK leidis, et artiklis 6 sätestatakse menetluslikud tagatised menetlusosalistele. See oleks tähenduseta, kui puuduks õigus pöörduda kohtusse. Seega tähendab EIÕK artikli 6 lõikes 1 sätestatud õigus õiglasele kohtumenetlusele ka õigust pöörduda kohtusse.

EIÕK järgi peavad õigused olema „praktilised ja tõhusad“, mitte „teoreetilised ja illusoorised“.³¹ Et õigus pöörduda kohtusse oleks tõhus, võib riikidel olla kohustus tagada õigusabi ja tõlge või muu praktiline tugi selleks, et võimaldada isikel osaleda kohtumenetluses (vt 3. peatükk: õigusabi ning 4. peatükk: õigus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud).

EIÕK artikli 6 alusel on õigus pöörduda kohtusse piiratud vaidlustega, mis käsitlevad kaebuse esitaja vastu esitatud kriminaalsüüdistust või tsiviilõigusi ja -kohustusi. Mõlemale terminile on antud autonoomne tähendus, mis ei sõltu nende liigitusest riiklikes õigussüsteemides.³²

28 EIK, *Bēleš jt vs. Tšehhi Vabariik*, nr 47273/99, 12. november 2002.

29 EIK, *Khalifaoui vs. Prantsusmaa*, nr 34791/97, 14. detsember 1999, punkt 37.

30 EIK, *Golder vs. Ühendkuningriik*, nr 4451/70, 21. veebruar 1975. Kohtusse pöördumise õigus kriminaalasjades: vt nt EIK, *Janosevic vs. Rootsi*, nr 34619/97, 23. juuli 2002, punkt 80.

31 EIK, *Artico vs. Itaalia*, nr 6694/74, 13. mai 1980, punkt 33.

32 Kriminaalsüüdistus: vt EIK, *Engel jt vs. Madalmaad*, nr 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ja 5370/72, 8. juuni 1976, punkt 81. Tsiviilõigused ja -kohustused: vt EIK, *König vs. Saksamaa*, nr 6232/73, 28. juuni 1978, punktid 88–89.

Kriminaalsüüdistuse olemasolu üle otsustamisel tuleb arvesse võtta järgmisi kriteeriume:

- süüteo liigitus riiklikus õigussüsteemis;
- süüteo olemus;
- võimaliku karistuse olemus ja raskus.³³

Need kriteeriumid on alternatiivsed, mitte kumulatiivsed.³⁴ Kui aga ei ole võimalik teha kindlat järeldust ühe kriteeriumi põhjal, võib vaja olla kumulatiivset lähenemisviisi.³⁵ Riikides võidakse eristada kriminaal- ja reguleerivat või distsiplinaarõigust, kuid selline eristus ei tohi kahjustada artikli 6 eset ja eesmärki.³⁶ Kriminaalsanktsioonide olemus on tavaliselt karistav.³⁷ Karistuse kergus ei tähenda siiski, et süüteo olemuse ei ole kriminaalne.³⁸ Otsustamisel tuleb lähendada kohastest kriteeriumidest.

Muudes menetlustes peale kriminaalmenetluse peab vaidlus selleks, et kohalduks EIÖK artikkel 6, käsitlema riiklikus õiguses tunnustatud tsiviilõigust või -kohustust, olenemata sellest, kas seda konventsiooniga kaitstakse. Vaidlus peab olema tegelik ja tõsine ning menetluse tulemus peab õigust vahtelt mõjutama.³⁹ EIK on tuvastanud mitmeid menetlusi, mis jäävad väljapoole tsiviilõiguste ja -kohustuste areaali, näiteks kriminaalõigusega mitteseotud maksumenetlused⁴⁰, välismaalaste riiki sisenemist, riigis viibimist ja riigist väljasaatmist puudutavad otsused⁴¹ ning aktiivse valimisõigusega seotud menetlused.⁴²

33 EIK, *Engel jt vs. Madalmaad*, nr 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ja 5370/72, 8. juuni 1976, punktid 81–85.

34 EIK, *Ziliberberg vs. Moldova*, nr 61821/00, 1. veebruar 2005, punkt 31.

35 EIK, *Ezeh ja Connors vs. Ühendkuningriik*, nr 39665/98 ja 40086/98, 9. oktoober 2003, punkt 86.

36 EIK, *Weber vs. Šveits*, nr 11034/84, 22. mai 1990, punkt 30.

37 EIK, *Öztürk vs. Saksamaa*, nr 8544/79, 21. veebruar 1984, punkt 53.

38 *Ibid.*, punkt 54.

39 EIK, *Boulois vs. Luksemburg*, nr 37575/04, 3. aprill 2012, punkt 90.

40 EIK, *Ferrazzini vs. Itaalia*, nr 44759/98, 12. juuli 2001, punkt 29.

41 EIK, *Maaouia vs. Prantsusmaa*, nr 39652/98, 5. oktoober 2000, punkt 40.

42 EIK, *Pierre-Bloch vs. Prantsusmaa*, nr 24194/94, 21. oktoober 1997, punktid 49–52.

Õigus pöörduda kohtusse ei ole absoluutne. Seda võidakse piirata, näiteks mõistlike tähtaegade kehtestamisega, mis edendavad nõuetekohast õigusmõistmist. Lisaks võib kohtulõivude maksmise kohustus välistada kergemeelselt esitatavad nõuded või olla õigustatud eelarvelistel põhjustel.⁴³ Samas ei tohi piirangud kahjustada „selle õiguse tõelist olemust“.⁴⁴ Näiteks menetluse peatamine pikaks ajaks võib rikkuda kohtusse pöördumise õigust, sest see takistab isikul jõuda vaidluse lahenduseni.⁴⁵ Lubatud piiranguid käsitletakse põhjalikumalt **6. peatükis**.

EL õiguses sätestab EL põhiõiguste harta artikkel 47: „Igaühel on õigus õiglasemale ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooleetus seaduse alusel moodustatud kohtus. Igaühel peab olema võimalus saada nõu ja kaitset ning olla esindatud.“⁴⁶ Artikkel 47 kehtib EL õigusest tulenevate kõigi õiguste ja vabaduste kohta. Harta selgitustes on kinnitatud, et see artikkel vastab EIÕK artikli 6 lõike 1 õigustele ilma artiklis 6 sätestatud piiranguteta tsiviilõiguste ja -kohustuste suhtes.⁴⁷ Seetõttu tagab artikkel 47 vähemalt EIÕK artikliga 6 pakutava kaitse EL õigusest tulenevate kõigi õiguste ja kohustuste suhtes.⁴⁸ Selline selge seos tähendab, et Euroopa Nõukogu õiguse all loetletud lahendid on kohased ka ELi õiguses, kui ei ole märgitud teisiti. Samas, nagu on mainitud **1. peatükis**, kehtib ELi põhiõiguste harta riigisisesele üksnes juhul, kui liikmesriigid kohaldavad Euroopa Liidu õigust (või on kehtestanud sellest erandi).⁴⁹

ELi põhiõiguste harta artikkel 47 sisaldab ELi õiguse põhimõtet, et liikmesriigid peavad tagama liidu õigusest tulenevate isikuõiguste (sh hartas sätestatud õiguste) tõhusa kohtuliku kaitse. See tähendab, et õigus pöörduda kohtusse kehtib alati, kui tegu on Euroopa Liidu õigusega tagatud õiguste ja vabadustega. Euroopa Liidu liikmesriigid peavad kehtestama sellise õiguskaitsevahendite ja menetluste süsteemi, millega tagatakse EL õigusest tulenevate õiguste

43 ELK, *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*, nr 8225/78, 28. mai 1985, punkt 57.

44 *Ibid.*

45 ELK, *Kutic vs. Horvaatia*, nr 48778/99, 1. märts 2002, punkt 25.

46 ELi põhiõiguste harta artikkel 47 on ka ELK enda pakutava kohtuliku kaitse suhtes asjakohane.

47 ELK, C-619/10, *Trade Agency Ltd vs. Seramico Investments Ltd*, 6. september 2012, punkt 52.

48 ELK, C-199/11, *Europese Gemeenschap vs. Otis NV jt*, 6. november 2012, punkt 47.

49 Artikli 6 piirangud: vt näiteks ELK, *Maaouia vs. Prantsusmaa*, nr 39652/98, 5. oktoober 2000. Artikli 47 kohaldamisala: vt ELK, C-370/12, *Thomas Pringle vs. Iirimaa valitsus, Iirimaa ja Attorney General*, 27. november 2012, punktid 178–182.

järgimine.⁵⁰ Riiklike õigusaktidega ei tohi kahjustada nende õiguste tõhusat kohtulikku kaitset.⁵¹

Näide: kohtuasjas *Boxus vs. Vallooni piirkond*⁵² esitas Belgia kohus pärast seda, kui ühe projekti teostamiseks anti luba Vallooni parlamendi õigusaktiga (dekreediga), mille sisuliseks kontrollimiseks ei olnud riikliku õigusega ette nähtud kontrollimenetlust, keskkonnamõju hindamise direktiiviga seonduva küsimuse.

ELK kinnitas, et isiku menetlusõiguste tõhusa kohtuliku kaitse tagamiseks on selle õigusakti üle kontrolli teostamise pädevus vajalik isegi juhul, kui seda riikliku õigusega ette ei ole nähtud.

Nagu Euroopa Nõukogu õiguse korral, ei ole ka ELi õiguse alusel õigus pöörduda kohtusse absoluutne. Seda võib riiklike menetlustega piirata, et kindlustada tõhus õigusemõistmine. Lubatud piiranguid käsitletakse põhjalikumalt **6. peatükis**.

Etihtsustada kohtusse pöördumist piiriülestel juhtumitel, on kehtestatud mitu teisest Euroopa liidu rahvusvahelise eraõiguse õigusakti, mis aitavad määrata, mis liikmesriigi kohtud on pädevad lahendama tsiviilõiguslikku vaidlust. Need õigusaktid käsitlevad kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning kohtulahendite tunnustamist ja täitmist tsiviilõiguslikes küsimustes, näiteks määratud kohtualluvuse ning kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise kohta tsiviil- ja

50 ELK, C-432/05, *Unibet (London) Ltd ja Unibet (International) Ltd vs. Justitiekanslern*, 13. märts 2007, punktid 37–42.

51 ELK, C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland*, 22. detsember 2010, punkt 59.

52 *Antoine Boxus jt vs. Vallooni piirkond*, liidetud kohtuasjad C-128/09 kuni C-131/09, C-134/09 ja C-135/09, 18. oktoober 2011, punktid 49–57.

kaubandusajades, kohtuasjades, mis on seotud abielu ja vanemliku vastutusega, ning pärimisasjades (vt ka [alapeatükk 6.3](#)).⁵³

2.1.2. Kohtu mõiste

Nii Euroopa Nõukogu kui ka **ELi õiguses** kasutatakse inglise keeles kohtu mõistena tavapärase termini *court* asemel pigem terminit *tribunal*, millele on omistatud autonoomne tähendus. ELK ja ELK on rakendanud järjepidevaid põhimõtteid määramaks, kas asutus kvalifitseerub kohtu mõiste alla.

Euroopa Nõukogu õiguses iseloomustab kohut õigusemõistmise funktsioon.⁵⁴ Kohus ei pea olema n-õ klassikalist liiki kohus.⁵⁵ Kohus võib olla asutus, mis on moodustatud piiratud arvu eriküsimuste (nt hüvitise) lahendamiseks, kui see pakub nõuetekohaseid tagatisi.⁵⁶

Näide: kohtuasjas *Julius Kloiber Schlachthof GmbH jt vs. Austria*⁵⁷ tapsid kaebuse esitaja ettevõtteid veiseid ja sigu, mille eest nad pidid maksma riigi põllumajandusturunduse ametile (AMA) põllumajandusturunduse tasu. AMA väljastas maksekorraldusi ja määras neile tasumata jätmise eest lisatasu. Kaebajad kaebasid edasi ja palusid asja suulist arutamist. Apellatsiooniasutusena tegutsenud föderaalminister jättis kaebused istungit pidamata läbi vaatamata. Kaebajad väitsid, et menetluse osas ei teinud otsust kohus.

53 Nõukogu 22. detsembri 2000. aasta määrus (EÜ) nr 44/2001 kohtualluvuse ja kohtuotsuste täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades, ELT L 12, 2001; Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2012. aasta määrus (EL) nr 1215/2012 kohtualluvuse ning kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades (uuesti sõnastatud), ELT L 351, 2012 (ei ole siduv Taanile); Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus (EL) nr 650/2012, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning otsuste tunnustamist ja täitmist, ametlike dokumentide vastuvõtmist ja täitmist pärimisasjades ning Euroopa pärimistunnistuse loomist, ELT L 201/107, 2012; nõukogu 27. novembri 2003. aasta määrus (EÜ) nr 2201/2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ELT L 338/1, 2003; või nõukogu 18. detsembri 2008. aasta määrus (EÜ) nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes, ELT L 7/1, 2009.

54 ELK, *Belilos vs. Šveits*, nr 10328/83, 29. aprill 1988, punkt 64.

55 ELK, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984, punkt 76.

56 ELK, *Lithgow jt vs. Ühendkuningriik*, nr 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ja 9405/81, 8. juuli 1986, punkt 201.

57 ELK, *Julius Kloiber Schlachthof GmbH jt vs. Austria*, nr 21565/07, 21572/07, 21575/07 ja 21580/07, 4. aprill 2013.

EIK kordas, et kohut iseloomustab selle õigusemõistmise funktsioon, mis tähendab asjade lahendamist oma õiguspädevuste raames, kohaldades õigust ning korraldades menetlust ettenähtud korras. Muud nõuded on sõltumatus, erapooletus, liikmete ametiaja kestus ja menetlustagatiste olemasolu, millest mitu on märgitud artikli 6 tekstis. Kohus otsustas, et AMA ega minister ei kvalifitseerunud kohtuna ning rikuti artikli 6 lõikes 1 sätestatut.

Nõuetekohased tagatised on muu hulgas:

- volitus väljastada siduvaid otsuseid;⁵⁸
- suutlikkus lahendada asju oma pädevuse raames õiguse alusel, korraldades menetlust ettenähtud korras;⁵⁹
- täieliku õiguspädevuse omamine asja üle;⁶⁰
- sõltumatus ja erapooletus (vt [alapeatükk 2.2](#)).

Kohtud peavad ka olema „asutatud seaduse alusel“. See tähendab, et riigid on kohustatud vastu võtma eriseadusi, millega asutatakse ja seejärel juhitakse riiklike kohtute toimimist. See nõuab püsivust, seega on välistatud asutused, mis täidavad õigusemõistmise funktsiooni asjaosaliste vahel sõlmitud kokkuleppe alusel. Nende hulka võib siiski kuuluda asutus, mis on moodustatud piiratud arvu eriküsimuste lahendamiseks, kui see pakub nõuetekohaseid tagatisi.⁶¹ Kui haldusasutusel puuduvad artikli 6 lõikes 1 nimetatud tagatised, peab olema õigis esitada kaebus kohtule, millel on need tagatised olemas.⁶²

Asutus võib siiski olla kohus, kui see täidab peale õigusemõistmise funktsioonide ka muid funktsioone (nt haldus-, distsiplinaar- või nõuandefunktsioone), kuid ei tohi korraga täita nii õigusemõistmise kui täideviivaid funktsioone.⁶³ Samamoodi võivad kohtutes tegutseda mittejuristidest kohtunikud või muud

58 EIK, *Bentham vs. Madalmaad*, nr 8848/80, 23. oktoober 1985, punktid 40 ja 43.

59 EIK, *Sramek vs. Austria*, nr 8790/79, 22. oktoober 1984, punkt 36.

60 EIK, *Galina Kostova vs. Bulgaaria*, nr 36181/05, 12. november 2013, punkt 59.

61 EIK, *Lithgow jt vs. Ühendkuningriik*, nr 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ja 9405/81, 8. juuli 1986, punkt 201.

62 EIK, *Albert ja Le Compte vs. Belgia*, nr 7299/75 ja 7496/76, 10. veebruar 1983.

63 EIK, *Bentham vs. Madalmaad*, nr 8848/80, 23. oktoober 1985, punkt 43.

kui õigusemõistmise funktsiooni täitvad liikmed, kui nad vastavad sõltumatuse ja erapooletuse nõuetele.⁶⁴

Lõppkokkuvõttes oleneb asutuse kvalifitseerumine kohtuks juhtumi asjaoludest. Otsus langetatakse eespool kirjeldatud põhimõtteid kohaldades – näiteks ei kuulu asutus, kes väljastab üksnes nõuandvaid arvamusi⁶⁵, kohtu mõiste alla, kuid arbitraažiorgan, millel on olemas eriasjade lahendamiseks nõutud tagatised, on kohus.⁶⁶ Muid õiguskaitseviise käsitletakse **alapeatükis 2.4**.

Eli õiguses tagab Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 47 õiguse õiglasele asja arutamisele kohtus. ELK on käsitlenud kohtu tähendust otsustamise kontekstis, kas konkreetne asutus tohib saata asja ELK-le eelotsuse tegemiseks, milline õigus on riigi kohtutel (vt **1. peatükk**: õiguskaitse kättesaadavus).⁶⁷ Kohutuna kvalifitseerumiseks peab asutus, kes saadab asja ELK-le:

- olema asutatud seaduse alusel;
- olema püsiv;
- olema sõltumatu ja erapooletu (vt allpool);
- hõlmama *inter partes* menetlust;
- omama kohustuslikku õiguspädevust;
- kohaldama õigusnorme.⁶⁸

64 ELK, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984, punkt 81. Kohtukaasistujate osalus: vt ka ELK, *Ibrahim Gürkan vs. Türgi*, nr 10987/10, 3. juuli 2012, punkt 18.

65 ELK, *Benthem vs. Madalmaad*, nr 8848/80, 23. oktoober 1985.

66 ELK, *Lithgow jt vs. Ühendkuningriik*, nr 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ja 9405/81, 8. juuli 1986.

67 ELTL, artikkel 267. Vt ka ELK, *riiklike kohtute teatis eelotsuse tegemiseks*, 5. detsember 2009, ELT C 2009 C-297/01, punkt 9 (mis kinnitab, et „Euroopa Kohus tõlgendab kohtu staatust Euroopa Liidu õiguse iseseisva mõistena“).

68 ELK, C-54/96, *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH vs. Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, 17. september 1997, punkt 23.

Selles asutuses toimuv menetlus peab olema suunatud kohtuotsuse jõudu omava lahendi tegemisele.⁶⁹

Näide: kohtuasjas *Epitropos tou Elegktikou Sinedriou sto Ipourgio Politismou kai Tourismou vs. Ipourgio Politismou kai Tourismou – Ipiresia Dimosionomikou Elenchou*⁷⁰ küsis kaebuse esitaja (*Elegktiko Sinedriou*, Kreeka Kontrollikoda), kas riigisisesed eeskirjad, mis võimaldavad avaliku sektori töötajatel võtta puhkust ametiühingutegevuseks, vastavad Euroopa Liidu õigusele. ELK pidi hindama, kas *Elegktiko Sinedriou* oli kohus ELTLi artikli 267 tähenduses.

ELK otsustas, et see asutus ei ole kohus, sest sel i) oli seos ministriga, st see ei tegutsenud käsitletavate huvide suhtes kolmanda osapoolena; ii) selle õiguspädevus oli piiratud *a priori* riigi kulude auditeerimisega ning see pädevus ei hõlmanud otsustamist; iii) selle otsus ei omandanud *res judicata* (lõplik kohtuotsus) jõudu ning menetlus ei olnud suunatud kohtuotsuse jõudu omava lahendi tegemisele; iv) kulude saaja ei olnud *Elegktiko Sinedriou* vastu toimunud menetluse osaline.

EL õiguses ei peeta sarnaselt Euroopa Nõukogu õigusega arbitraažiorganeid üldiselt kohtuteks nende valikulise menetluslaadi ja riigivõimude poolt kaasmata jätmise tõttu (vt [alapeatükk 2.4](#): muud õiguskaitseviisid).⁷¹

Näide: kohtuasjas *Belov vs. CHEZ Elektro Bulgaria AD jt* (Bulgaaria ja Euroopa Komisjoni sekkumine)⁷² nõudis Bulgaaria diskrimineerimisvastase kaitse komisjon (KZD) eelotsuse tegemist Euroopa Liidu õiguse mitme sätte kohta, mis käsitlesid diskrimineerimist ja tarbijakaitset.

69 ELK, C-443/09, *Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura (CCIAA) di Cosenza vs. Grillo Star Srl.*, 19. aprill 2012, punktid 20–21.

70 ELK, C-363/11, *Epitropos tou Elegktikou Sinedriou sto Ipourgio Politismou kai Tourismou vs. Ipourgio Politismou kai Tourismou – Ipiresia Dimosionomikou Elenchou*, 19. detsember 2012, punktid 19–31.

71 ELK, C-125/04, *Guy Denuit ja Betty Cordenier vs. Transorient – Mosaïque Voyages et Culture SA.*, 27. jaanuar 2005, punkt 13. Menetlus, milles arbitraažiorgan loeti kohtuks : vt ELK, C-555/13, *Merck Canada Inc. vs. Accord Healthcare Ltd jt*, 3. veebruar 2014, punktid 18–25.

72 ELK, C-394/11, *Valeri Hariev Belov vs. CHEZ Elektro Bulgaria AD jt (Bulgaaria ja Euroopa Komisjoni sekkumine)*, 31. jaanuar 2013, punkt 26.

ELK kinnitas, et riikliku asutuse saab liigitada kohtuks ELTLi artikli 267 tähenduses, kui see täidab õigusemõistmise funktsioone, kuid seda ei saa liigitada kohtuks, kui see täidab muid, näiteks haldusfunktsioone. Seetõttu oli vaja määrata, mis pädevuses asutus tegutses, kui nõudis ELK-lt eelotsuse tegemist. Praegusel juhul pidi kohus mitme teguri tõttu kõrvale jätma seisukoha, et asutuses toimuv menetlus sai olla suunatud kohtuotsuse jõudu omava lahendi tegemisele. Need tegurid olid muu hulgas järgmised: KZD saab algatada menetlusi ise ja omab ulatuslikke uurimisvõlutusi; KZD saab lisada menetlusse isikuid omal algatusel; kui KZD otsus edasi kaevatakse, oleks ta kohtumenetluses kostja; KZD saab oma otsuseid tühistada.

2.2. Kohtute sõltumatus ja erapooletus

Põhipunktid

- Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õigus nõuab, et kohtud oleksid sõltumatud ja erapooletud.
- Euroopa Liidu Kohus ja Euroopa Inimõiguste Kohus on neutraalsuse tagamiseks sätestanud sõltumatusele üksikasjalikud eeskirjad, mis käsitlevad kohtu liikmete ametisse nimetamise viisi, ametiaja kestust ja tagatiste olemasolu välissurve eest.
- Eeldatakse, et kohus on erapooletu, kui ei ole tõestatud teisiti. Erapoolikus võib olla subjektiivne (seotud konkreetse kohtuniku isikliku erapoolikusega) või objektiivne (seotud erapoolikuse mulje tekkimisega). Subjektiivset erapoolikust on raske tõendada.

Sõltumatust ja erapooletust käsitletakse sageli koos ning need on tihedalt seotud, mis võib muuta nende eristamise keeruliseks.⁷³ Sõltumatus on üldiselt seotud kohtu struktuuriga ja erapooletus omistatav konkreetsele otsustajale.⁷⁴

Sõltumatus

Euroopa Nõukogu õiguses sätestab EIÕK artikli 6 kohane kohtupraktika kohtu sõltumatusele üksikasjalikud nõuded, mis on suunatud kohtu kaitsmisele

73 Vt nt EIK, *Findlay vs. Ühendkuningriik*, nr 22107/93, 25. veebruar 1997, punkt 73.

74 EIK, *Parlov-Tkalčić vs. Horvaatia*, nr 24810/06, 22. detsember 2009, punktid 86–87.

välissurve eest ja neutraalsuse tagamisele.⁷⁵ Need nõuded käsitlevad kohtu liikmete ametisse nimetamise viisi ja ametiaja kestust ning tagatiste olemasolu välissurve eest.⁷⁶

Näide: kohtuasjas *Maktouf and Damjanović vs. Bosnia ja Hertsegoviina*⁷⁷ olid kaebuse mõlemad esitajad süüdi mõistetud sõjakuritegude eest Bosnia ja Hertsegoviina kohtus (riigikohtus). Riigikohus koosnes rahvusvahelistest ja riigi kohtunikest ning see oli volitatud tegema otsuseid sõjakuritegudega seotud kohtuasjades. Esimene kaebaja väitis, et riigikohus ei olnud sõltumatu, sest kaks selle liiget oli määranud Bosnia ja Hertsegoviina kõrge esindaja büroo kaheks aastaks, kusjuures seda perioodi võis pikendada.

EIK lükkas selle argumendi kõrvale. Kohus ei leidnud põhjust kahelda, et riigikohtu rahvusvahelised kohtunikud olid sõltumatu Bosnia ja Hertsegoviina poliitilistest organitest, kohtumenetluse osalistest ja kõrge esindaja institutsioonist. Nende ametisse määramine oli motiveeritud soovist tugevdada riigikohtu sõjakuritegude kodade sõltumatust ning taastada avalikkuse usaldus kohtusüsteemi vastu. Asjaolu, et need kohtunikud olid valitud vastavate riikide kutseliste kohtunike hulgast, pakkus lisagarantiid välissurve vastu. EIÖK artiklit 6 ei rikutud.

Kohtunikud võib ametisse määrata täitevasutus, kuid seadus peab tagama, et kohtunikud ei saa juhiseid, kuidas täita oma kohustusi.⁷⁸ Lõplike, siduvate ja täitmisele pööratavate kohtuotsuste langetamisse ei tohi sekkuda.⁷⁹

Kohtunike ametiaja pikkus mõjutab ka sõltumatust. Kohtu liikmeid ei pea ametisse nimetama eluajaks. Veelgi olulisem on, et ametiaja pikkus peab olema stabiilne ja väliste sekkumisteta. Kohtu liikmeid tuleb kaitsta vähemalt nende

75 Edasisi üksikasju õiguse kohta asja õiglaseks ja avalikuks arutamiseks pädevas, sõltumatus ja erapooletus kohtus vt ÜRO Inimõiguste Komisjon (2007), *Üldkommentaari* 32, 23. august 2007, punktid 19–23.

76 EIK, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984, punkt 78.

77 EIK, *Maktouf ja Damjanović vs. Bosnia ja Hertsegoviina*, nr 2312/08 ja 34179/08, 18. juuli 2013, punktid 48–53.

78 EIK, *Beaumont vs. Prantsusmaa*, nr 15287/89, 24. november 1994, punkt 38.

79 EIK, *DRAFT – OVA a.s. vs. Slovakkia*, nr 72493/10, 9. juuni 2015, punktid 80–86.

kõrvaldamise eest ametiaja kestel.⁸⁰ Piisavate tagatiste puudumine kõrvaldamise eest muudab kohtu sõltumatuse tühiseks.⁸¹

Ka sõltumatuse mulje on oluline, kuid mitte otsustav sõltumatuse puudumise tuvastamisel.⁸² Otsustamisel, kas konkreetse kohtu korral on õigustatud kahtlus, et selle sõltumatus või erapooletus puudub, on menetlusosaliste arvamused olulise, kuid mitte otsustava tähtsusega. Kahtlused peavad olema objektiivselt põhjendatud.⁸³ Näiteks kohtuasjas, kus rendilepingu läbivaatamise nõudega tegelesid kaks kohtu kaasistajat, kelle olid määranud lepingu jätkamisest huvitatud ühendused, oli kaebaja kahtlus erapooletuses õigustatud.⁸⁴

EL õiguses kohustab sõltumatuse nõue tegutsema kohut kolmanda osapoolena otsustajana, mis on sõltumatu haldusorganitest ja asjaosalistest.⁸⁵

Näide: kohtuasjas *Graham J. Wilson vs. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*⁸⁶ viis Graham J. Wilson asja riigi kohtusse, väites, et keelenõude kehtestamisega tekitas Luksemburg ebaõiglasel takistused direktiivi 98/5/EÜ (millega hõlbustatakse alalist tegutsemist advokaadi kutsealal muus liikmesriigis kui see, kus omandati kutsequalifikatsioon) rakendamisel.⁸⁷ See nõudis juristide osavõttu suulisest arutamisest advokatuuris. Wilson keeldus sellel osalemast ning lõpptulemusena keeldus advokaatur tema registreerimisest. Wilson vaidlustas otsuse distsiplinaarja halduskomisjonis, mis koosnes üksnes Luksemburgi kodakondsusega juristidest. Halduskohus nõudis ELK-lt eelotsuse tegemist selle kohta, kas selline apellatsiooniasutus nagu distsiplinaar- ja halduskomisjon on riigisene õiguskaitsevahend direktiivi artikli 9 tähenduses.

80 EIK, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984, punkt 80.

81 EIK, *Henryk Urban ja Ryszard Urban vs. Poola*, nr 23614/08, 30. november 2010, punktid 49–53. Vt ka Euroopa Nõukogu, Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) (2001), *Opinion N° 1 on standards concerning the independence of the judiciary and the irremovability of judges*, 23. november 2001.

82 EIK, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984, punkt 81.

83 EIK, *Fruni vs. Slovakkia*, nr 8014/07, 21. juuni 2011, punkt 141.

84 EIK, *Langborger vs. Rootsi*, nr 11179/84, 22. juuni 1989, punkt 35.

85 ELK, C-24/92, *Pierre Corbiau vs. Administration des contributions*, 30. märts 1993, punkt 15.

86 ELK, C-506/04, *Graham J. Wilson vs. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, 19. september 2006, punktid 47–53.

87 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. veebruari 1998. aasta direktiiv 98/5/EÜ, millega hõlbustatakse alalist tegutsemist advokaadi kutsealal muus liikmesriigis kui see, kus omandati kutsequalifikatsioon, EÜT 1998, L 77.

ELK märkis, et sõltumatus, mis on asja lahendamisele omane, tähendas, et kohus pidi tegutsema kolmanda osapoolena vaidlustatud otsuse vastu võtnud organi suhtes. Sõltumatusel on ka kaks muud aspekti: i) kohus ei ole mõjutatud välisest sekkumisest ega survest; ii) nn sisemine erapooletus, mis tagab menetlusosalistele võrdsed tingimused.⁸⁸

Erapooletus

Euroopa Nõukogu ja ELi õiguses on erapooletus ja sõltumatus tihedalt läbi põimunud. See nõuab otsustajalt vaidluste lahendamisel avatud meelt ja eelarvamuste puudumist.

Näide: kohtuasjas *Ibrahim Gürkan vs. Türgi*⁸⁹ mõistis sõjaväetribunal kaebajale kaks ja pool kuud vangistust tahtliku allumatuse eest ülemale. Kohus koosnes juriidilise hariduseta sõjaväehvitserist ja kahest sõjaväekohtunikust.

EIK märkis, et kaasistujate osalemine ei olnud tingimata vastuolus artikliga 6 ja sõjaväehvitseri õiguskvalifikatsiooni puudumine ei takistanud tema sõltumatust ega erapooletust. Samas oli sõjaväehvitser sõjaväe teenistuses ja allus sõjalisele distsipliinile. Ta määrasid ametisse ülemad ning tal puudusid samad põhiseaduslikud garantiid nagu kahel sõjaväekohtunikul. Sõjaväetribunali ei saanud seega pidada sõltumatuks ega erapooletuks.

Erapooletus koosneb kahest elemendist:

- subjektiivne element seoses konkreetse kohtuniku isiklike eelarvamuste või erapooletusega;

88 Välissurve: vt ELK, C-103/97, *Josef Köllensperger GmbH & Co. KG ja Atzwanger AG vs. Gemeindeverband Bezirkskrankenhaus Schwaz*, 4. veebruar 1999, punkt 21 (liikmete kõrvaldamise tingimused olid liiga ebamäärased, et tagada kaitse põhjendamatul surve eest). Sisemine erapooletus: vt ELK, C-407/98, *Katarina Abrahamsson ja Leif Anderson vs. Elisabet Fogelqvist*, 6. juuli 2000, punkt 32 (riigi põhiseaduses olemas olevad objektiivsed kaitsevahendid).

89 EIK, *Ibrahim Gürkan vs. Türgi*, nr 10987/10, 3. juuli 2012, punkt 19.

- objektiivne element, nagu näiteks erapooliku mulje ilmumine.⁹⁰

Kohtult eeldatakse isiklike eelarvamuste puudumist, kui ei ole tõestatud teisiti.⁹¹ Subjektiivse erapoolikuse tõendamine nõuab konkreetse kohtuniku isiklike veendumuste tuvastamist kohtuasjas, mis on väga keeruline. Subjektiivne erapoolikus on näiteks, kui kohtunik käitub vaenulikult või pahatahtlikult või tõendatakse, et kohtunik on lasknud määrata kohtuasja lahendamise isiklikel põhjustel just talle.⁹² Seega on valdav enamik erapooletuse puudumist väitvaid juhtumeid keskendunud objektiivsele kontrollile, mis hõlmab väljaselgitamist, kas kohtunik pakkus piisavalt tagatise, et välistada mis tahes sellekohased õigustatud kahtlused.⁹³ Objektiivne erapooletus puudub näiteks siis, kui vastaspoole kaitsja ja kohtunik on lähedases suguluses⁹⁴ või kui kohtunik on teise menetlusosalisega ametisuhetes.⁹⁵ Objektiivne erapooletus tähendab ka piisavate tagatiste pakkumist, et välistada mis tahes sellekohased õigustatud kahtlused.⁹⁶ Ainuüksi see, et kohus täidab sama otsuse suhtes kaht tüüpi funktsioone (nõuandvat ja õigust mõistvat), võib seada kahtluse alla kohtu struktuurilise erapooletuse.⁹⁷ Lisaks on ka riigiametniku viibimist kohtu nõupidamisruumis peetud artikli 6 rikkumiseks.⁹⁸ Kohtutes rakendatav kord erapoolikuse süüdistuste läbivaatamisel peab ise olema erapooletu (näiteks ei tohiks erapoolikuses süüdistatud kohtunikule delegeeridaavalduse põhjenduste sisulist hindamist).⁹⁹

EL õiguse juhindub järjepidevalt EIK praktikas paika pandud põhimõtetest, mis tuginevad kahele kohustuslikule erapooletuse aspektile – subjektiivsele ja objektiivsele erapooletusele. Sõltumatust loetakse erapooletuse

90 Vt ka Euroopa Nõukogu, CCJE (2002). *Opinion N° 3 on ethics and liability of judges*, 19. november 2002.

91 EIK, *Kyprianou vs. Küpros*, nr 73797/01, 15. detsember 2005, punkt 119.

92 EIK, *Morice vs. Prantsusmaa*, nr 29369/10, 23. aprill 2015, punkt 74.

93 *Ibid.*, punkt 119. Vt ka EIK, *Gautrin jt vs. Prantsusmaa*, nr 21257/93, 20. mai 1998, punkt 58.

94 EIK, *Micallef vs. Malta*, nr 17056/06, 15. oktoober 2009, punkt 102.

95 EIK, *Pescador Valero vs. Hispaania*, nr 62435/00, 17. juuni 2003, punktid 27–28.

96 EIK, *Fey vs. Austria*, nr 14396/88, 24. veebruar 1993, punkt 28.

97 EIK, *Procola vs. Luksemburg*, nr 14570/89, 28. september 1995, punkt 45. Vrd EIK, *Kleyn jt vs. Madalmaad*, nr 39343/98, 39651/98, 43147/98 ja 46664/99, 6. mai 2003, punkt 27.

98 EIK, *Martinie vs. Prantsusmaa*, nr 58675/00, 12. aprill 2006, punktid 53–55.

99 EIK, *A.K. vs. Liechtenstein*, nr 38191/12, 9. juuli 2015.

eeltingimuseks ning kohtuorgani koosseis ja selle liikmete staatus peavad olema kehtestatud asjakohasete eeskirjade alusel.¹⁰⁰

Näide: kohtuasi *Chronopost SA ja La Poste vs. Union française de l'express*¹⁰¹ käsitles väidet, et infrastruktuuriabi oli riigiabi. Kohtuasi oli olnud kaks korda arutlusel esimese astme kohtus, mille kohtunike koosseis oli erinev, kuid ettekandja-kohtunik oli sama. Teistkordsel asja arutamisel kinnitas esimese astme kohus oma esimest otsust, et see oli riigiabi. Kaebuse esitajad väitsid, et teine esimese astme kohus ei olnud erapooletu, sest selles osales sama ettekandja-kohtunik ja otsust mõjutas erapoolikus.

ELK kehtestas erapooletusele järgmised kontrollikriteeriumid: i) kohtu liikmed peavad olema subjektiivselt erapooletud, st ükski neist ei tohi olla erapoolik või isiklike eelarvamustega (kui vastupidist ei ole tõendatud, siis kehtib isikliku erapooletuse presumptsioon); ii) kohus peab olema objektiivselt erapooletu, pakkudes piisavaid tagatiseid, et välistada mis tahes sellekohased õigustatud kahtlused. ELK jättis erapoolikuse süüdistuse rahuldamata. Faktid ei kinnitanud, et koja koosseis olnuks ebaseaduslik.

¹⁰⁰ ELK, C-506/04, *Graham J. Wilson vs. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg*, 19. september 2006, punkt 53.

¹⁰¹ ELK, liidetud kohtuasjad C-341/06 P ja C-342/06 P, *Chronopost SA ja La Poste vs. Union française de l'express (UFEX) jt*, 1. juuli 2008, punkt 54.

2.3. Mis on õiglane ja avalik kohtulik arutamine?

Põhipunktid

- Õiguskaitse kättesaadavus nõuab kohtulikku arutamist, mis on menetluslikult õiglane ja avalik.
- Õigus õiglasele ja avalikule kohtulikule arutamisele on sätestatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõikes 1 ja EL põhiõiguste harta artiklis 47. Kriminaalmenetluse õiglase kohtumenetluse erigarantiid sisalduvad lisaks konventsiooni artikli 6 lõigetes 2 ja 3 ning harta artiklis 48.
- Õigus õiglasele kohtumenetlusele hõlmab eelkõige õigust poolte võrdsusele, õigust võistlevale menetlusele, õigust põhjendatud otsusele ning õigust lõpliku kohtuotsuse täitmise tagamisele.
- Avalik kohtulik arutamine tagab kontrolli kohtu üle. Õigus avalikule kohtulikule arutamisele nõuab, et isikul on õigus osaleda tõendite uurimisel, sh nende suulisel esitamisel.

Euroopa Nõukogu õiguses kohaldatakse õigust õiglasele ja avalikule kohtulikule arutamisele EIÕK artikli 6 kohaselt kriminaalsüüdistustele ning tsiviilõigusi ja -kohustusi käsitlevatele vaidlustele (vt **alapeatükk 2.1**). **EL õiguses** kohaldatakse seda õigust kooskõlas EL põhiõiguste harta artikliga 47 igat liiki menetlustele, mis käsitlevad EL õigusest tulenevaid õigusi ja vabadusi.

Pretsedendiõigus õiglase kohtumenetluse osas on ulatuslik. Selles alapeatükis käsitletakse mitut selle õiguse põhiomadust: õigust poolte võrdsusele, õigust võistlevale menetlusele ja õigust põhjendatud otsusele. Nagu on märgitud **1. peatükis**, kohaldatakse EIK pretsedendiõigust harta õiguste tõlgendamisele seal, kus need õigused kattuvad. EL põhiõiguste harta artikkel 47 kattub selles osas EIÕK artikliga 6.

2.3.1. Õiglane kohtulik arutamine

Euroopa Nõukogu õiguses oleneb see, kas asja arutamist peetakse õiglaseks, kõigist kohtuasja asjaoludest, sealhulgas sellest, kas isikule on õiguskaitse kättesaadav. Arvestada tuleb menetlust tervikuna (alates menetluse algatamisest, sh kriminaalasjades ülekuulamisest politseis, kuni lõpliku lahendini

edasikaebemenetluses).¹⁰² EIÕK artiklit 6 kohaldatakse ka kohtuotsuste täitmise suhtes, sest lõppkokkuvõttes, kui isik ei saa tagada menetluse lõppedes otsuse täideviimist, kaotab õigus õiglasele kohtumenetlusele väärtuse.¹⁰³

Paljulubav praktika

Õiglase kohtumenetluse tagamine ekspertide kaasamisega

Prantsusmaal Tarasconis töötati laste osalemise tugevdamiseks välja eriline tava – kaasosalemine kohtulikul arutamisel. See võimaldab sotsiaaltöötajatel osaleda koos lastega tsiviilasjade arutamisel kohtuniku ees. Sotsiaaltöötaja juuresolek aitab lapsel paremini väljendada oma seisukohta. Samuti tekitab see lapsesõbralikuma keskkonna. See tava tagab ka, et lapse vastuseid saab tõlgendada kahest vaatenurgast (kohtunik ja sotsiaaltöötaja), mis muudab kohtuliku arutamise õiglasemaks. Projekt märgiti ära 2012. aastal „Õigusemõistmise kristallkaalude“ auhinna väljaandmisel.

Allikas: „Õigusemõistmise kristallkaalude“ auhind 2012, mida annavad ühiselt välja Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjon, www.coe.int/cepej

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses on õiglase kohtumenetluse õiguse üks põhinõudeid õigus poolte võrdsus. Tuleb tagada, et mõlemal poolel oleks mõistlik võimalus esitada oma seisukohti tingimustes, mis ei sea kumbagi poolt ebasoodsasse olukorda. Iga poolte võrdsuse puudumise kaebust „vaadeldakse kogu artikli 6 lõike 1 valguses, sest poolte võrdsuse põhimõtte on ainult üks õiglase kohtumenetluse aspekte, mis hõlmab ka põhiõigust võistlevale menetlusele“.¹⁰⁴ ELK on selle põhimõtte määratlenud sarnaselt.¹⁰⁵

Kriminaalasjades kaitstakse poolte võrdsuse põhimõtet eriliste, artikli 6 lõike 3 punktis d sätestatud kaitseõiguste kaudu, eriti õigusega „küsitleda ise või lasta küsitleda tema vastu ütlusi andma kutsutud tunnistajaid, lasta omalt poolt kohale kutsuda tunnistajaid ja neid küsitleda tema vastu ütlusi andvate tunnistajatega võrdsetel tingimustel“. EIÕK artikli 6 lõiked 2 ja 3 ning EL põhiõiguste harta artikkel 48 sätestavad ka muid õiglase kohtumenetluse eritagatise

102 EIK, *Edwards vs. Ühendkuningriik*, nr 13071/87, 16. detsember 1992, punkt 34.

103 EIK, *Hornsby vs. Kreeka*, nr 18357/91, 19. märts 1997, punkt 40. Vt ka ÜRO Inimõiguste Komisjon (2005), *kohtuasi nr 823/1998, Czernin vs. Tšehhi Vabariik*, 29. märts 2005 (seisukoht, et tegevusetus ja liigsed viivitused otsuste täitmisel rikuvad ICCPRI artiklit 14).

104 EIK, *Ruiz-Mateos vs. Hispaania*, nr 12952/87, 23. juuni 1993, punkt 63; vt ka punktid 63–68.

105 ELK, C-199/11, *Europese Gemeenschap vs. Otis NV jt*, 6. november 2012, punkt 71.

kriminaalajades, sealhulgas õiguse saada viivitamata üksikasjalikku teavet isiku vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja alustest ning õiguse saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks.

EL õiguses täpsustatakse teistes õigusaktides õiglase kohtumenetluse õiguse kohaldamisala. Direktiiv 2012/13/EL (õigus saada kriminaalmenetluses teavet) sätestab näiteks, et liikmesriigid peavad tutvustama kahtlustatavale ja süüdistatavale tema õigusi, sealhulgas õigust kaitsjale ja õigust vaikida.¹⁰⁶ Direktiivi kohaselt tuleb vahistatud kahtlustatavatele või süüdistatavatele anda ka õiguste deklaratsioon, mis sisaldab teavet täiendavate õiguste kohta, sh õiguse kohta tutvuda pädevate asutuste käsutuses olevate süüasja materjalidega, sh tõenditega, ning õiguse kohta saada vältimatut arstiabi. Direktiiv on osa EL " teekaardist", mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses.¹⁰⁷ Teekaardi vastuvõtmise eesmärk oli tugevdada isikute õigusi kriminaalmenetluses EL piires, tagada ELi liikmesriikide vastastikune usaldus üksteise kriminaalkohtusüsteemide vastu ning edendada liikmesriikide õiguskoostööd. Teekaart sisaldab ka direktiivi õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses,¹⁰⁸ direktiivi, mis käsitleb õigust kasutada kaitsja abi kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses,¹⁰⁹ komisjoni soovitus kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute õiguse kohta saada tasuta õigusabi kriminaalmenetluses¹¹⁰ ning komisjoni soovitus haavatavate isikute kategooriasse kuuluvate kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute menetluslike tagatiste kohta kriminaalmenetluses.¹¹¹ Olemas on ka ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi kohta, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate laste

106 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta [direktiiv 2012/13/EL](#), milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ELT 2012, L 142.

107 Nõukogu 30. novembri 2009. aasta [resolutsioon](#) teekaardi kohta, mille eesmärk on tugevdada kahtlustatavate või süüdistatavate isikute menetlusõigusi kriminaalmenetluses, ELT 2009, C 295.

108 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. oktoobri 2010. aasta [direktiiv 2010/64/EL](#) õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT 2010, L 280.

109 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta [direktiiv 2013/48/EL](#), mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT 2013, L 294/1. Ühendkuningriik ja Iirimaa ei soovinud seda direktiivi kohaldada ning see ei kohaldu ka Taanile.

110 Euroopa Komisjon (2013). [27. novembri 2013. aasta soovitus kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute õiguse kohta saada tasuta õigusabi kriminaalmenetluses](#), ELT 2013, C 378.

111 Euroopa Komisjon (2013). [27. novembri 2013. aasta soovitus haavatavate kahtlustatavate ja süüdistatavate isikute menetluslike tagatiste kohta kriminaalmenetluses](#), ELT 2013, 378.

menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses,¹¹² ning ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi kohta, mis käsitleb esialgset õigusabi kahtlustatavatele või süüdistatavatele isikutele, kellelt on võetud vabadus, ning õigusabi Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses.¹¹³

Nii Euroopa Nõukogu kui ka EL õiguses on õiglase kohtumenetluse oluline komponent ka õigus võistlevale menetlusele.¹¹⁴ Selle õiguse nõuded on kriminaal- ja muudes kohtuasjades põhimõtteliselt samad.¹¹⁵ Praktikas hõlmab õigus võistlevale menetlusele järgmist:

- õigus teada kõiki kohtu otsusele mõju avaldamiseks esitatud tõendeid ja avaldada nende kohta arvamust;¹¹⁶
- õigus omada piisavalt aega, et tutvuda tõenditega enne kohut;¹¹⁷
- õigus esitada tõendeid.¹¹⁸

Kohtud peavad kaaltlema, kas menetluskord tervikuna vastab võistleva menetluse õiguse nõuetele.¹¹⁹

Näide: kohtuasjas *Užkauskas vs. Leedu*¹²⁰ tühistasid Leedu võimud kaebuse esitaja tulirelvaloa, sest politsei andmebaasis olevad andmed viitaseid sellele, et ta oli ühiskonnale ohtlik. Kaebajalt nõuti relvade tasulist

112 Euroopa Komisjon (2013). Ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi kohta, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses, COM(2013) 822.

113 Euroopa Komisjon (2013). Ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi kohta, mis käsitleb esialgset tasuta õigusabi kahtlustatavatele või süüdistatavatele isikutele, kellelt on võetud vabadus, ning tasuta õigusabi Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses, COM(2013) 824.

114 EIK, *Ruiz-Mateos vs. Hispaania*, nr 12952/87, 23. juuni 1993, punkt 63; ELK, C-300/11, *ZZ vs. Secretary of State for the Home Department*, 4. juuni 2013, punkt 55. Kriminaalmenetlus: vt EIK, *Brandstetter vs. Austria*, nr 11170/84, 12876/87 ja 13468/87, 28. august 1991, punktid 66–67.

115 EIK, *Werner vs. Austria*, nr 21835/93, 24. november 1997, punkt 66.

116 EIK, *Vermeulen vs. Belgia*, nr 19075/91, 20. veebruar 1996, punkt 33.

117 EIK, *Krčmář vs. Tšehhi Vabariik*, nr 35376/97, 3. märts 2000, punkt 42.

118 EIK, *Clinique des Acacias jt vs. Prantsusmaa*, nr 65399/01, 65406/01, 65405/01 ja 65407/01, 13. oktoober 2005, punkt 37.

119 EIK, *Rowe ja Davis vs. Ühendkuningriik*, nr 28901/95, 16. veebruar 2000, punkt 62.

120 EIK, *Užkauskas vs. Leedu*, nr 16965/04, 6. juuli 2010, punktid 45–51.

üleandmist politseile. Kaebaja vaidlustas oma nime kandmise operatiivdokumentidesse, kuid kaebus jäeti rahuldamata politsei esitatud salastatud materjali põhjal. Seda teavet kaebajale ei avalikustatud.

Andmed toimikus olid kaebaja jaoks otsustava tähtsusega, sest kohtunikud pidid nende alusel otsustama, kas kaebaja osales kuritegevuses. Politseitoimik oli ainus tõend kaebaja väidetava ühiskonnaohtlikkuse kohta. Arvestades, et kaebajat ei teavitatud tema vastu olevast tõendist ning tal ei olnud võimalust sellele reageerida (erinevalt politseist), ei vastanud otsustusmenetlus võistleva menetluse või poolte võrdsuse põhimõtte nõuetele ega sisaldanud kaebaja huvide kaitsmiseks piisavaid tagatisi. EIK leidis, et see rikkus EIÕK artiklit 6.

Ka õigus põhjendatud otsusele on üks õiglase kohtumenetluse põhiaspekte.¹²¹ Põhjendatud otsus näitab, et kohtuasja on nõuetekohaselt arutatud, ning võimaldab pooltel nõuetekohaselt ja tõhusalt edasi kaevata.¹²² Kohtutelt ei nõuta üksikasjalike vastuste andmist igale argumendile ning põhjendamise kohustus varieerub olenevalt otsuse olemusest ja juhtumi asjaoludest.¹²³ Kriminaalmenetluses peab vandekohus lisama piisavad tagatised, et süüdistataval oleks võimalik aru saada, miks ta süüdi mõisteti. Siia hulka võib kuuluda kohtuniku selgitused õigusküsimustes või tõendite kohta ning kohtuniku täpsed ja ühemõttelised küsimused vandekohtule.¹²⁴

Tsiviilkohtumenetluses on kohtud kohustatud otsuseid piisavalt põhjendama, et võimaldada tõhusat apellatsioonikaebuste esitamist.¹²⁵ Apellatsioonikohus võib parandada madalama astme kohtu ebapiisavat põhjendust. Põhimõtteliselt võib apellatsiooniasutus madalama astme asutuse otsuse põhjendused lihtsalt heaks kiita. Seda peeti aga ebapiisavaks, kui apellatsioonikaebuse põhikaebus oli madala astme kohtu põhjenduse ebapiisavus.¹²⁶ Apellatsioonikohtu

121 Vt Euroopa Nõukogu, CCEJ (2008). *Opinion N°11 on "the quality of judicial decisions"*, 18. detsember 2008.

122 EIK, *Hadjianastassiou vs. Kreeka*, nr 12945/87, 16. detsember 1992, punkt 33. Vrd EIK, *Jodko vs. Leedu (otsus)*, nr 39350/98, 7. september 1999. Euroopa Liidu õigus: vt ELK, C-619/10, *Trade Agency Ltd vs. Seramico Investments Ltd*, 6. september 2012, punkt 53.

123 EIK, *García Ruiz vs. Hispaania*, nr 30544/96, 21. jaanuar 1999, punkt 26.

124 EIK, *Taxquet vs. Belgia*, nr 926/05, 16. november 2010, punktid 93–100.

125 EIK, *Suominen vs. Soome*, nr 37801/97, 1. juuli 2003, punktid 36–38.

126 EIK, *Hirvisaari vs. Soome*, nr 49684/99, 27. september 2001, punkt 32.

esitatud põhjendused peavad olema suunatud otsustamisel oleva põhiküsimuse olemusele viisil, mis kajastab piisavalt selle rolli.¹²⁷

Edasikaebamise õigus

Euroopa Nõukogu õiguses, kuigi EIÕK protokoll nr 7 (siduv üksnes lepinguosalistele) kehtestab konkreetse edasikaebuse õiguse kriminaalasjades,¹²⁸ ei taga EIÕK edasikaebamise õigust tsiviilkohtumenetluses. EIK on aga kinnitanud, et kui edasikaebusmenetlus on tsiviil- või kriminaalmenetluses ette nähtud, kohaldatakse sellele artiklit 6.¹²⁹ **EL õiguses** ei ole EL põhiõiguste hartas konkreetset edasikaebamise õigust, kuid artikli 47 tõlgendamisel tuleb arvestada EIK pretsedendiõigust.

2.3.2. Avalik kohtulik arutamine

Euroopa Nõukogu ja **Euroopa Liidu õiguses** hõlmab õiguskaitse kättesaadavuse mõiste ka õigust avalikule kohtulikule arutamisele. See aitab edendada kohtute usaldusväarsust, pakkudes nähtavat ja läbipaistvat õigusemõistmist.¹³⁰ EL põhiõiguste harta artikkel 47 vastab selles punktis EIÕK artiklile 6.

Õigus avalikule kohtulikule arutamisele hõlmab õigust suulisele arutamisele¹³¹ – näiteks on kriminaalmenetluses süüdistataval üldiselt õigus osaleda esimese astme kohtulikul arutamisel.¹³² Õigus asja suuliselt arutada on tähtis, sest isik ei saa teostada muid õigusi EIÕK artikli 6 lõike 3 kohaselt, kui teda ei ole kohal. Menetlusaluse isiku isiklik kohalviibimine ei ole edasikaebuse arutamisel siiski sama oluline kui esimese astme kohtuistungil korral. Viis, kuidas artiklit 6 kohaldatakse apellatsioonikohtute menetlustes, oleneb konkreetse menetluse eripärast ning arvestada tuleb menetlust tervikuna riigisisises

127 EIK, *Hansen vs. Norra*, nr 15319/09, 2. oktoober 2014, punkt 71jj.

128 Euroopa Nõukogu, *EIÕK protokoll nr 7*, CETS nr 117, 1984, artikkel 2.

129 Vt näiteks EIK, *Monnell ja Morris vs. Ühendkuningriik*, nr 9562/81 ja 9818/82, 2. märts 1987, punkt 54.

130 EIK, *Pretto vs. Itaalia*, nr 7984/77, 8. detsember 1983, punkt 21.

131 EIK, *Allan Jacobsson vs. Rootsi*, nr 16970/90, 19. veebruar 1998, punkt 46. Vt ka ELK, *C-399/11, Stefano Melloni vs. Ministerio Fiscal*, 26. veebruar 2013, punkt 49.

132 EIK, *Tierce jt vs. San Marino*, nr 24954/94, 24971/94, 24972/94, 25. juuli 2000, punkt 94; EIK, *Jussila vs. Soome* [GC], nr 73053/01, 23. november 2006, punkt 40.

õiguskorras ja apellatsioonikohtu rolli selles.¹³³ Lisaks ei ole õigus asja suuliselt arutada täielik ning teatud asjaolud võivad põhjendada sellest loobumist olenevalt kohtu lahendatavate küsimuste olemusest¹³⁴ – näiteks ei pruugi asja suuline arutamine olla vajalik, kui puuduvad usaldusväärse või faktide vaidlustamisega seotud probleemid, mille tõttu on vaja esitada tõendeid suuliselt või riskisüstitleda tunnistajaid.¹³⁵ Kui kriminaalmenetlus toimub tagaselja ning süüdistatav ei ole menetlusest teadlik, peab tal olema võimalus taotleda kohtult süüdistuse põhjendatuse uut kontrolli niipea, kui ta sellest teadlikuks saab. Tsiiviilmenetluses on võimalik jätkata kohtuliku arutamiseteta kohtuasjade korral, mis tõstatavad piiratud olemusega õigusküsimusi¹³⁶, või kui menetlus on eranditult õiguslik või tehniline.¹³⁷ Põhimõtteliselt on isikul aga õigus avalikule suulisele kohtulikule arutamisele esimeses ja ainsas kohtus, mis käsitleb tema kohtuasja.¹³⁸

EIOK artikli 6 lõige 1 lubab selgesõnaliselt kuulutada istungi ajakirjandusele ja üldsusele kinniseks järgmistel tingimustel:

- kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides demokraatlikus ühiskonnas;
- alaealise huvides või poolte eraelu kaitseks või;
- kui avalikkus kahjustaks õigusemõistmist.

133 EIK, *Kremzow vs. Austria*, nr 12350/86, 21. september 1993, punktid 58–59; EIK, *Hermi vs. Itaalia* [GC], nr 18114/02, 18. oktoober 2006, punkt 60. In *absentia* kohtumenetlued Euroopa Liidus: vt Euroopa Liidu Nõukogu (2009). Nõukogu 26. veebruari 2009. aasta raamotsus 2009/299/JHA raamotsuste 2002/584/JHA, 2005/214/JHA, 2006/783/JHA, 2008/909/JHA ja 2008/947/JHA muutmise kohta, millega suurendatakse isikute menetlusõigusi ja edendatakse asjaomase isiku kohtuliku viibimiseta tehtud otsuste vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamist, ELT 2009, L 81/24.

134 EIK, *Kremzow vs. Austria*, nr 12350/86, 21. september 1993, punkt 59.

135 EIK, *Jussila vs. Soome* [GC], nr 73053/01, 23. november 2006, punktid 41–42 ja 47–48.

136 EIK, *Valová, Slezák ja Slezák vs. Slovakkia*, nr 44925/98, 1. juuni 2004, punktid 65–68.

137 EIK, *Koottummel vs. Austria*, nr 49616/06, 10. detsember 2009, punkt 19.

138 EIK, *Becker vs. Austria*, nr 19844/08, 11. juuni 2015, punkt 39.

Ka vajadus kaitsta ametisaladust võib õigustada piiranguid.¹³⁹ Lastele on antud selgesõnaline kaitse ning võimalik on teha erand tervele hulgale menetlustele nende kaitsmise vajaduse tõttu.¹⁴⁰

Näide: kohtuasjas *Khrabrova vs. Venemaa*¹⁴¹ oli kaebuse esitaja Moskvas õpetaja, kuni vallandati 2002. aasta veebruaris, sest oli tunni ajal tülit- senud õpilasega. Ta esitas kooli vastu tsiviilhagi, nõudes hüvitist ja tööle ennistamist, ning kaebas hiljem EIK-le, et menetlus ei olnud õiglane. Konk- reetselt kaebas ta, et riigi kohus ei olnud suutnud korraldada asja avalikku arutamist asjaomaste alaealiste huvides.

EIK leidis, et riigi kohtu põhjendused kinnise kohtuistungi pidamiseks on ebamäärased. Põhjendustes vihjati, et avalik kohtulik arutamine kahjus- taks määramata rühma alaealiste haridust. Kohus märkis, et riigi kohtud peavad piisavalt põhjendama, miks varjata õigusemõistmist avaliku kont- rolli eest, mis on otsustavalt tähtis kaitsemeede omavoli eest. Käesoleval juhul ei olnud seda aga nõuetekohaselt tehtud. Järgnev asja avalik aruta- mine apellatsioonikohtus ei kõrvaldanud seda rikkumist, sest see polnud piisavalt ulatuslik. Eelkõige ei kuulunud apellatsioonikohus uuesti üle tun- nistajaid. Kohus leidis kooskõlas EIÖK artikliga 6, et see rikkus õigust avalik- kule kohtulikule arutamisele.

Õigusest avalikule kohtulikule arutamisele võidakse loobuda. Loobumisotsused peavad olema tehtud omal vabal tahtel selgelt ja ühemõtteliselt ning need ei tohi olla vastuolus olulise avaliku huviga. Näiteks isegi kui süüdistatav ei ilmu istungile isiklikult, ei ole tegu rikkumisega, kui süüdistatavale teatati istungi toimumise kuupäev ja koht või kui teda kaitses õigusnõustaja, kellele ta oli andnud sellekohased volitused.¹⁴²

139 EIK, *Diennet vs. Prantsusmaa*, nr 18160/91, 26. september 1995, punktid 34–35.

140 EIK, *B. ja P. vs. Ühendkuningriik*, nr 36337/97 ja 35974/97, 24. aprill 2001, punktid 37–38.

141 EIK, *Khrabrova vs. Venemaa*, nr 18498/04, 2. oktoober 2012, punktid 50–53.

142 EIK, *Håkansson ja Sturesson vs. Rootsi*, nr 11855/85, 21. veebruar 1990, punkt 66; ELK, *C-399/11, Stefano Melloni vs. Ministerio Fiscal*, 26. veebruar 2013, punkt 49.

2.4. Muud õiguskaitseviisid

Põhipunktid

- Õiguskaitse kättesaadavuse mehhanismid võivad hõlmata kohtuväliseid asutusi, näiteks riiklikke inimõiguste asutusi, võrdõiguslikkuse asutusi, andmekaitseasutusi või ombudsmane.
- Kohtuvälised haldusasutused võivad soodustada õiguskaitse kättesaadavust, tagades kiirema õiguskaitseviiside kättesaadavuse või pakkudes kollektiivse hüvitamise mehhanisme. Nad ei tohi aga tõrjuda kõrvale isiku kohtusse pöördumise õigust ning peavad üldiselt olema kohtuliku järelevalve all.
- Vaidluste kohtuvälise lahendamise menetlused, nt lepitusmenetlus ja vahekohtumenetlus, tagavad tavalisele kohtumenetlusele alternatiivse juurdepääsu õiguskaitsele.
- Kui seadus nõuab pooltelt vahekohtumenetluse kasutamist, peab vahekohus vastama Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 ja EL põhiõiguste harta artikli 47 tingimustele.
- Euroopa Liit on soodustanud vaidluste kohtuvälise lahendamise kasutamist õigusaktidega, näiteks vahendusmenetluse direktiivi ja mitmesuguste tarbijakaitsealgatustega.

2.4.1. Kohtuvälised asutused

Paljude kohtusüsteemide töökoormus kasvab ja pöördumine kohtusse võib olla kulukas. Õiguskaitse kättesaadavuse avaram käsitlus hõlmab peale kohtute ka kohtuväliseid asutusi.¹⁴³ Nendeks võivad olla võrdõiguslikkuse asutused, disktrimeerimisjuhtumeid lahendavad kohtuvälised ja haldusasutused, riiklikud inimõiguste asutused, ombudsmanid, andmekaitseasutused, tööinspeksioonid ja erikohtud.¹⁴⁴ EL liikmesriigid on asutanud mõne nendest asutustest EL konkreetse õigusakti kohaselt – näiteks rassilise või etnilise

143 FRA (2012), *Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

144 Vt ÜRO Peaasamblee (1993), *resolutsioon A/RES/48/134* inimõiguste edendamise ja kaitse riiklike asutuste kohta, 20. detsember 1993 (*Pariisi põhimõtted*), lisa.

ja soolise võrdõiguslikkuse asutused on asutatud kooskõlas rassilise võrdõiguslikkuse direktiiviga¹⁴⁵ ning riiklikud andmekaitseasutused kooskõlas andmekaitse direktiiviga.¹⁴⁶

Kohtuvälistes asutustes toimuvad kohtulaadsed menetlused sageli vahetaliituse vormis (vt [alapeatükk 2.4.2](#): vaidluste kohtuväline lahendamise), mis võivad pakkuda nõude esitajatele kiiremaid, vähema formaalsusega ja odavamaid alternatiive. Enamikul kohtuvälistel asutustel puuduvad aga volitused teha siduvaid otsuseid (v.a andmekaitseasutused ja teatud võrdõiguslikkuse asutused) ning nende hüvitamisvolitused on üldiselt piiratud.

EIK on märkinud, et riigisisese õiguse kohast kohtuvälist asutust võib pidada kohtuks, kui see täidab päris selgesti kohtu funktsioone ning pakub EIÕK artiklis 6 nõutud menetlustagatise, nt erapooletust ja sõltumatust (vt [alapeatükk 2.1.2](#)).¹⁴⁷ Vastasel juhul peab kohtuväline asutus kuuluma sellise kohtuliku organi järelevalve alla, millel on täielik pädevus ning mis vastab artikli 6 nõuetele.¹⁴⁸

Kohtuvälised haldusasutused võivad ka soodustada õiguskaitses kättesaadavust kollektiivse hüvitamise mehhanismide või kaebamise võimaldamise kaudu. See võimaldab kaebuse esitajatel oma jõud ühendada, nii et paljud sama kohtuasjaga seotud kaebused saab liita üheks kohtuvaidluseks.¹⁴⁹ See võimaldab näiteks vabaühendustel esitada kaebusi isikute nimel.

145 Nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, EÜT 2000, L 180 (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv).

146 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 24. oktoobri 1995. aasta direktiiv 95/46/EÜ üksikisikute kaitses kohta isikuandmete töötlemisel ja selliste andmete vaba liikumise kohta, EÜT 1995, L 281 (andmekaitse direktiiv).

147 EIK, *Oleksandr Volkov vs. Ukraina*, nr 21722/11, 9. jaanuar 2013, punktid 88–91.

148 EIK, *Zumtobel vs. Austria*, nr 12235/86, 21. september 1993, punktid 29–32.

149 Euroopa Komisjon (2013), 11. juuni 2013. aasta soovitus ühiste põhimõtete kohta, mida kohaldatakse liikmesriikide keelava iseloomuga ja kahju hüvitamisele suunatud kollektiivsete õiguskaitselahendite suhtes ELi õigusest tulenevate õiguste rikkumise puhul, ELT 2013, L 201. Vt ka Euroopa Parlamendi sisepoliitika peadirektoraat (2011), *Overview of existing collective redress schemes in EU Member States*, Brüssel, juuli 2011.

Paljulubav praktika

Õiguskaitse kättesaadavuse parandamine diskrimineerimisjuhtumite korral

Itaalias asutas rassilise või etnilise diskrimineerimise vastu võitlev võrdõiguslikkuse asutus – riiklik rassilise diskrimineerimise vastane amet – diskrimineerimisvastased bürood ja teabekeskused koostöös kohalike asutuste ja vabaühendustega. Riigi ja piirkonna tasandil lahendavad soolise diskrimineerimise juhtumeid ka võrdõiguslikkuse nõustajad, kes on volitatud vastu võtma kaebusi, nõustama ja pakkuma vahendusteenuseid. Nad teevad koostööd tööinspektoritega, kellel on uurimisvolitused diskrimineerimisjuhtumite faktiliste asjaolude tuvastamiseks. Neil on kohtus olemas ka kaebeõigus kollektiivse mõju juhtumite korral, kui üksikohvit ei ole võimalik tuvastada.

Allikas: FRA (2012), Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality, lk 28.

2.4.2. Vaidluste kohtuväline lahendamine

Vaidluste kohtuväline lahendamine tähendab vaidluste lahendamise menetlusi – nt lepitus- ja vahendusmenetlusi –, mis pakuvad vaidlustele kohtuväliseid lahendusi.¹⁵⁰ Vaidluste kohtuväline lahendamine võib parandada õigusteadmiste tõhusust, vähendades kohtute töökoormust ja pakkudes isikutele võimalust lahendada vaidlusi kulutõhusalt.¹⁵¹ Peale väiksemate kulude võivad need olla inimestele kasulikud ka menetluse lühema kestuse ja väiksema stressi poolest. Vaidluste kohtuvälise lahendamise ajalugu ja kasutamine on Euroopa riikides erinev. Mõni **alapeatükis 2.4.1** nimetatud kohtuväline asutus kasutab vaidluste kohtuvälise lahendamise menetlusi sageli.

150 Vt näiteks Euroopa Komisjon (2011), konsultatsioonidokument alternatiivse vaidluste lahendamise kasutamise kohta äritehingute ja -tavade seotud vaidluste lahendamisel Euroopa Liidus, punkt 6.

151 Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2014), *Report on “European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice”*, 6. peatükk, viidatud lahendis EIK, *Momčilović vs. Horvaatia*, nr 11239/11, 26. märts 2015, punkt 33.

Paljulubav praktika

Vahendusmenetluse kasutamine perekonnaasjades

Enamik riike eelistab lahendada perekonnaasjade vaidlusi pigem vahendus- kui kohtumenetlusega. Horvaatias on lahutavatel või eestkostevaidlusi pidavatel vanematel l kohustuslik proovida vahendusmenetlust. Vahendajateks on sotsiaalhoolekandekeskuste psühholoogid.

Vahendusmenetlust kasutatakse mõnikord koos muude funktsioonidega – näiteks Eestis abistab lastekaitse spetsialist vanemaid kohtumenetluse esimestel etappidel. Saksamaal abistab lapse seaduslik esindaja vanemate vahendusmenetluses.

Allikas: FRA (2015), Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States, lk 47.

Euroopa Nõukogu määratletakse vahendusmenetlust tsiviilkohtumenetluse kontekstis kui vaidluse lahendamise protsessi, milles pooled jõuavad läbirääkimiste kaudu kokkuleppele vahendaja abil.¹⁵² Kriminaalmenetluse kontekstis on vahendusmenetlus määratletud kui protsess, milles erapooletu lepitaja aitab mõlema poole nõusolekul kannatanul ja süüdlasel aktiivselt osaleda kuriteost tulenevate probleemide lahendamises.¹⁵³ Vahekohus hõlmab vähemalt isikut, kelle poole on vahekohtukokkuleppe põhjal pöördunud õiguslikult siduva otsuse tegemiseks vaidluses, mille kokkuleppeosalised on talle esitanud.¹⁵⁴ Tuleb märkida, et vahekohtu lõpliku otsuse täitmisele pööramata jätmine võib olla EIÖK artikli 6 lõike 1 rikkumine.¹⁵⁵

152 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (2002), *Recommendation Rec(2002)10 to member states on mediation in civil matters*, 18. september 2002, põhimõte 1. Vt ka Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (1998), *Recommendation Rec(98)1 on family mediation*, 21 January 1998; Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (2001), *Recommendation Rec(2001)9 to member states on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties*, 5. september 2001; Euroopa Nõukogu, ELK (2007), *Analysis on assessment of the impact of Council of Europe recommendations concerning mediation*; Euroopa Nõukogu, ELK (2007), *Guidelines for a better implementation of the existing recommendation on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties*.

153 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (1999), *Recommendation Rec(99)19 to member states concerning mediation in penal matters*, 15. september 1999.

154 Euroopa Nõukogu, korruptsiooni kriminaalõigusliku reguleerimise konventsiooni lisaprotokoll, CETS nr 191, 2003, artikkel 1. Seda ei ole laialdaselt ratifitseeritud. Vt ka ÜRO, ÜRO rahvusvahelise kaubandusõiguse komisjon (UNCITRAL) (1985). *UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*, 11. detsember 1985 (muudetud 2006).

155 EIK, *Regent Company vs. Ukraina*, nr 773/03, 3. aprill 2008, punkt 60.

Näide: kohtuasjas *Suda vs. Tšehhi Vabariik*¹⁵⁶ oli kaebuse esitaja aktsiaseltsi (C.) vähemusaktsionär. 2003. aasta novembris võttis ettevõtte üldkoosolek häälteenamusega vastu otsuse sulgeda C. likvideerimiseta ja et selle varad võtab üle põhiaktsionär (E.). Vähemusaktsionäride, sh kaebaja omanduses olevate aktsiate väljaostuväärtus oli määratud lepinguga. Lepingu vahekohtuklausel sätestas, et väljaostuväärtuse mis tahes uuesti ülevaatamine kuuluks vahekohtu pädevusse ning mitte tavalise kohtu menetluse raamesse. C. ja E. leppisid kokku, et küsimus allutatakse vahekohtule. Kaebaja läbis riigi tasandil mitu kohtumenetlust, nõudes väljaostuväärtuse ülevaatamist ja kehtetuks tunnistamist, kuid edutult.

EIK seisukoht oli, et vaidluse lahendamise korraldus iseenesest ei olnud piisavalt ühemõtteline, et tegu oleks olnud loobumisega õigusest pöörduda kohtusse, ning et kui asjaosalised oleksid olnud sunnitud pöörduma vahekohtusse, oleks kohus pidanud olema kooskõlas artikliga 6. EIK leidis, et on rikutud artikli 6 lõiget 1, sest vahekohtumenetlus ei vastanud kahele põhinõudele: i) vahekohtuklausel andis otsustamisvolituse vahekohtunikele, kes olid piiratud vastutusega ühingu nimistus ja see ühing ei olnud seaduse alusel asutatud vahekohus, ning ii) vahekohtumenetlus ei võimaldanud avalikku kohtulikku arutamist ja kaebaja ei olnud mingil moel oma õigusest loobunud.

EL õiguses on vahendusmenetlust kirjeldatud kui liigendatud protsessi, milles vaidlusosalised püüavad vabatahtlikult jõuda kokkuleppele vahendaja abil.¹⁵⁷ ELis on vastu võetud mitmeid õigusdokumente, et soodustada vaidluste kohutvulist lahendamist. Üks näide on EL vahendusmenetluse direktiiv, mis kiidab heaks vahendusmenetluse kasutamise piiriüleste vaidluste korral teatud tsiviil- ja kaubandusajades.¹⁵⁸ Direktiivi ei kohaldata maksu-, tolli- või haldusajadele või riigi vastutusega seotud vaidlustele. Seda ei kohaldata ka tööhõivele ega perekonnaõigusele, kus pooltel endil puudub vabadus otsustada kohaldatava seadusega ette nähtud õiguste ja kohustuste üle, nt seisundiküsimuste

156 EIK, *Suda vs. Tšehhi Vabariik*, nr 1643/06, 28. oktoober 2010.

157 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. mai 2008. aasta direktiiv 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades (vahendusmenetluse direktiiv), EÜT 2008, L 136, artikkel 3. See ei kohaldu Taanile.

158 *Ibid.* Artikli 2 lõike 1 kohaselt käsitatakse vaidlust piiriülekena juhul, kui vähemalt ühe poole alaline elu- või asukoht või harilik viibimiskoht on muus liikmesriigis kui menetluse teistel pooltel kuupäeval, mil: i) osapooled nõustuvad pärast vaidluse teket vahendusmenetluse kasutamisega; ii) vahendusmenetluse kasutamist soovitab või nõuab kohus või iii) kui kohustus kasutada vahendusmenetlust tuleneb siseriiklikust õigusest.

üle. See ei kohusta osapooli kasutama vahendusmenetlust: direktiivi eesmärk on lihtsustada juurdepääsu vaidluste kohtuvälisele lahendamisele ja edendada vaidluste sõbralikku lahendamist vahendusmenetluse kaudu.¹⁵⁹ Direktiivi eesmärk on ka tagada vahendusmenetluse ja kohtumenetluse tasa-kaal ning see ei takista vaidlusosalisi teostamast oma õigust juurdepääsule kohtusüsteemidele.¹⁶⁰

EL on vaidluste kohtuvälise lahendamise õiguslikult reguleerinud ka tarbijakaitse valdkonnas.¹⁶¹ Tarbijavaidlustele kohaldatav vaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv ja määrus nõuavad liikmesriikidelt selliste süsteemide edendamist ja asutamist, mis suudaksid lahendada tarbijavaidlused tõhusalt ja kiiresti.¹⁶² Direktiivi eesmärk on tagada, et riigi tasandil on määratud asutused, mis peavad ja jälgivad direktiivi nõuetele vastavate vaidluste kohtuvälise lahendamise pakkujate loetelu. Need vaidluste kohtuvälise lahendamise pakkujad peavad hoidma oma veebilehe ajakohasena ja pakkuma teenuseid tasuta või sümboolse tasu eest. Liikmesriigid pidid selle direktiivi üle võtma 2015. aasta juuliks.

Määrus nõuab sellise interaktiivse veebiportaali (ODR-platvorm) kasutusele võtmist, millega saab kohtuväliselt lahendada lepinguvaidlusi, näiteks elektroonilise vahendamisega. Määrust kohaldatakse tarbijatele ja kauplejatele riigisiseste ja piiriüleste vaidluste korral ning teatud vaidlustele, mille on tarbijate suhtes algatanud kauplejad. Kui EL tarbija esitab oma vaidluse Interneti kaudu, ühendatakse ta riigisiseste kohtuvälise lahendamise pakkujatega, kes aitavad vaidluse lahendada.¹⁶³ Liikmesriigid peavad pakkuma vaidluste internetipõhise lahendamise kontaktpunkti, et aidata lahendada ODR-platvormi kaudu esitatud vaidlusi. Veebikauplejad peavad teatama klientidele vaidluste kohtuvälise lahendamise võimaluse olemasolust ning lisama oma veebilehele lingi

159 *Ibid.*, Artikkel 1. Direktiivi mõju arutelu: vt Euroopa Parlament (2014), *'Rebooting' the Mediation Directive: assessing the limited impact of its implementation and proposing measures to increase the number of mediations in the EU*, Brüssel, Euroopa Liit.

160 *Ibid.*, artikli 5 lõige 2.

161 ELi põhiõiguste harta artikkel 38 kinnitab: „Liidu poliitikaga tagatakse tarbijakaitse kõrge tase.“

162 Vt Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. mai 2013. aasta direktiiv 2013/11/EL tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ, ELT L 165 (tarbijavaidluste kohtuvälise lahendamise direktiiv) ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. mai 2013. aasta määrus (EL) nr 524/2013 tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise kohta, millega muudetakse määrust (EÜ) nr 2006/2004 ja direktiivi 2009/22/EÜ, ELT L 165 (tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus).

163 Vt tarbijavaidluste internetipõhise lahendamise määrus.

ODR-platvormile. See nõue jõustub 2016. aasta jaanuaris. Edasisi e-õiguskeskkonna algatusi käsitletakse [alapeatükis 8.5](#).

Vahendusmenetluse kui eeldatavalt kulu- ja ajatõhusa mehhanismi kasvav populaarsus on ajendanud mõnda riiki kehtestama kohustuslikke mehhanisme. Alljärgnev kohtuasi näitab, kuidas ELK tagas nende kohustuslike mehhanismide vastavuse tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttele.

Näide: kohtuasjas *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA*¹⁶⁴ käsitles ELK Ischia magistraadikohtu nelja liidetud eelotsusetaotlust, mis olid seotud klauslitega, et vaidluse kohtuvälise lahendamise katse on kohustuslik tingimus teatud vaidluste vastuvõtmisel riiklikes kohtutes. Need klauslid kehtestati, kui võeti üle direktiiv 2002/22/EÜ (universaalteenuse ning kasutajate õiguste kohta elektrooniliste sidevõrkude ja -teenuste puhul). Magistraadikohus küsis ELK-lt, kas tõhusa kohtuliku kaitse põhimõtte välis- tab kohustusliku vahendusmenetluse.

ELK leidis, et tõhusa kohtuliku kaitse põhimõtte ei välista kohustuslikku vahendusmenetlust, kui on täidetud teatud nõuded: i) menetluse tulemuseks ei tohi olla siduv otsus; ii) see ei tohi põhjustada olulist viivitust kohtumenetluse algatamisel; iii) nõuete aegumisperiod peab olema menetluse ajaks peatatud; iv) sellest ei tohi tekkida pooltele kulusid (lubatud on ainult väga väikesed kulud); v) elektroonilised sidevahendid ei tohi olla ainsad lahendusmenetlusele juurdepääsu vahendid; ja vi) erandjuhtudel peab olema võimalik võtta ajutisi meetmeid.

Vaidluse kohtuvälise lahendamise mehhanismid on kättesaadavad ka kriminaalõiguse valdkonnas. Euroopa Nõukogu soovitus sisaldab suuniseid vahendusmenetluse kasutamise kohta kriminaalasjades.¹⁶⁵ Enne vahendusmenetlusega nõustumist tuleb pooli teavitada täielikult nende õigustest, vahendusmenetluse olemusest ja nende otsuse võimalikest tagajärgedest.¹⁶⁶ Kumbagi – kannatanut ega süüdlast – ei tohi ebaõiglaste vahenditega sundida

164 ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08. *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA*, 18. märts 2010, punkt 67.

165 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (1999), *Recommendation Rec(99)19 to member states concerning mediation in penal matters*, 15. september 1999.

166 *Ibid.*, punkt 10.

nõustuma vahendusmenetlusega¹⁶⁷ – näiteks kui seda sunnib prokurör või kui puudub õigusnõustamine. Vahendusmenetlus ei ole kriminaalasjades siiski alati asjakohane – näiteks keelab Euroopa Nõukogu **naistevastase vägivalga ja plevägivalga tõkestamise ja sellega võitlemise konventsioon** selles valdkonnas konflikti kohustusliku kohtuvälise lahendamise, sh vahenduse ja lepituse.¹⁶⁸

EL õiguses sätestab ohvrite õiguste direktiiv ohvrite õiguse tagatistele taas-tava õigusemõistmise kontekstis.¹⁶⁹ Kuriteoohvrite õigusi käsitletakse põhjalikumalt **alapeatükis 8.2**.

---

167 *Ibid.*, punkt 11.

168 Euroopa Nõukogu, *Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence* (Istanbuli konventsioon), CETS nr 210, 2011.

169 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JHA, ELT 2012, L 315, artikkel 12. Vt ELK, liidetud kohtuasjad C-483/09 ja C-1/10, *Kriminaalasjas vs. Magatte Gueye ja Valentin Salmerón Sánchez*, 15. september 2011, punkt 74 ja ELK, C-205/09, *Kriminaalasjas vs. Emil Eredics ja Mária Vassné Sápi*, 21. oktoober 2010, punkt 40. Vt ka ÜRO, naiste olukorra parandamise ekspertrühm (DAW) majandus- ja sotsiaalosalakonna juures (2009), *Handbook for Legislation on Violence against Women*, New York, ÜRO.

3

Tasuta õigusabi

Euroopa Liit

Käsitletavad teemad

Europa Nõukogu

Tasuta õigusabi mujal kui kriminaalmenetluses

Põhiõiguste harta artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) ELK, C-279/09, <i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland</i> , 2010 Õigusabi direktiiv (2002/8/EÜ) Määrus nr 604/2013, artikli 27 lõiked 5 ja 6	Kohaldamisala	EiÕK artikli 6 lõige 1 EIK, <i>Airey vs. Iirimaa</i> , nr 6289/73, 1979 Õigusabi taotluste edastamise Euroopa kokkulepe, CETS nr 92, 1977
	Rahaliste vahendite ja põhjendatuse kontroll	EIK, <i>McVicar vs. Ühendkuningriik</i> , nr 46311/99, 2002

Tasuta õigusabi kriminaalmenetluses

Põhiõiguste harta artikli 48 lõige 2 (süütuse presumpatsioon, õigus kaitsele)	Kohaldamisala	EiÕK artikli 6 lõike 3 punkt c
	Rahaliste vahendite kontroll	EIK, <i>Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria (nr 2)</i> , nr 2376/03, 2010 EIK, <i>Twalib vs. Kreeka</i> , nr 24294/94, 1998
	Õigusemõistmise huvi kontroll	EIK, <i>Zdravko Stanev vs. Bulgaaria</i> , nr 32238/04, 2012

Õigusabi kättesaadavus on oluline osa õigusest õiglasele kohtulikule arutamisele EIÕK artikli 6 ja ELi põhiõiguste harta artikli 47 kohaselt. Õigus saada õigusabi tagab tõhusa õiguskaitse kättesaadavuse nendele, kellel puuduvad piisavad rahalised vahendid kohtukulude, nt kohtulõivude või seadusjärgse esindaja kulude tasumiseks (õigust saada nõu ning olla kaitstud ja esindatud analüüsitakse 4. peatükis).

Euroopa Nõukogu ja ELi õiguse kohaselt ei pea õigusabi olema konkreetsetes vormis. Riikidel on vabadus otsustada, kuidas täita oma õiguslikke kohustusi. Selle tulemusena on õigusabisüsteemid sageli väga erinevad.¹⁷⁰ Õigusabi võib koosneda näiteks juristi pakutavast tasuta esindamisest või abistamisest ja/või menetluskulude, sh kohtulõivude tasumisest vabastamisest.¹⁷¹ Selline korraldus võib eksisteerida koos muude lisatoetuskavadega, nt vabatahtlikkuse alusel toimuv tasuta (*pro bono*) kaitse, õiguslase nõustamise keskused või õigusabikulude kindlustus; need meetmed võivad toimuda riigi rahastusega, erasektori juhituna või vabaühenduste hallatuna.¹⁷² See peatükk käsitleb õigusabi eraldi väljaspool kriminaalmenetlust (**alapeatükk 3.1**) ja kriminaalmenetluses (**alapeatükk 3.2**), sest kohaldatavad õigused on erinevad.

3.1. Tasuta õigusabi mujal kui kriminaalmenetluses

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõige 1 ja EL põhiõiguste harta artikkel 47 tagavad õiguse saada tasuta õigusabi tsiviilmenetluses. See võimaldab üksikisikutele õiguskaitse kättesaadavust nende käsutuses olevatest rahalistest vahenditest olenemata.
- Õigusabile kohaldatakse üldiselt rahaliste vahendite ja põhjendatuse kontrolli. Riigid saavad otsustada, kas õigusabi andmine on õigusmõistmise huvides, arvestades juhtumi tähtsust üksikisikule, juhtumi keerukust ja üksikisiku suutlikkust ennast esindada.
- Euroopa Nõukogu ja EL õiguse kohaselt ei ole tasuta õigusabi andmine juriidilistele isikutele (nt ettevõtetele) põhimõtteliselt võimatu, kuid seda tuleb hinnata asjakohaste siseriiklike eeskirjade ning asjaomase juriidilise isiku olukorra valguses.

170 EIK, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

171 ELK, C-279/09. *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland*, 22. detsember 2010, punkt 48.

172 FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, lk 47.

3.1.1. Kohaldamisala

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses peab (õiglase kohtumenetluse õigusest tulenev) juurdepääs õigusemõistmisele kehtima kõigi üksikisikute kohta nende rahalistest vahenditest olenemata. See nõuab riikidelt meetmete võtmist, et tagada menetlusele võrdne juurdepääs, näiteks asjakohaste õigusabisüsteemide kehtestamise kaudu.¹⁷³ Õigusabi võib ka aidata kaasa õigusemõistmisele, sest sageli ei tea esindajata hagejad menetluskorda ja vajavad kohtutelt märkimisväärset abi, mis võib põhjustada viivitusi.

Paljulubav praktika

Tasuta õigusabi haavatavatele rühmadele

Tasuta õigusabi tagamiseks romadele on Ungari justiits- ja õiguskaitseministeerium alates 2001. aastast osutanud romade diskrimineerimise vastase võrgustiku teenust (*Roma Anti-diskriminációs Ügyfélszolgálati Hálózat*). Võrgustiku juristid annavad tasuta õigusabi (pakuvad õigusnõustamist, koostavad juriidilisi dokumente, algatavad kohtuasju ja esindavad kliente kohtus) kohtuasjades, kus nende klientide õigusi on rikutud nende roma päritolu tõttu. Ministeerium tagab võrgustiku haldamiseks vajalikud rahalised vahendid (advokaaditasud) ja katab kohtuasjade algatamise kulud.

Allikas: FRA (2011), Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities, lk 50.

Üksikisikul on olemas tõhus juurdepääs õigusemõistmisele kõrgema astme kohtus, kui menetluskorra ja kohtusuunistega ette nähtud juhised on koos õigusnõustamise ja õigusabiga piisavad, et tagada isikule tõhus võimalus oma asja esitamiseks kohtus.¹⁷⁴ See, mida on tõhusa juurdepääsu tagamiseks vaja, oleb konkreetse kohtuasja asjaoludest (vt ka [alapeatükk 4.3](#): enda esindamise õigus).

Euroopa Nõukogu õiguses ei ole tasuta õigusabi andmine kohustuslik kõigi menetluste puhul, mis käsitlevad tsiviilõigusi ja -kohustusi¹⁷⁵ (vt [alapeatükk 2.1](#): selle termini määratlus). Kaebaja juriidilise abita jätmine võib rikkuda EIÕK

173 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (1978), *Resolution 78(8) on legal aid and advice*, 2. märts 1978.

174 EIK, *A. vs. Ühendkuningriik*, nr 35373/97, 17. detsember 2002, punkt 97.

175 EIK, *Del Sol vs. Prantsusmaa*, nr 46800/99, 26. veebruar 2002, punkt 20.

artiklit 6, kui selline abi on hädavajalik tõhusaks juurdepääsuks õigusmõistmisele – kas seetõttu, et seaduslik esindamine on kohustuslik (nagu on mitmesuguste kohtuvaidluste korral), või seetõttu, et kohtuasja menetluskord on eriti keerukas.¹⁷⁶ Õigussüsteemid võivad kehtestada valikumenetlused, millega otsustada, kas anda tasuta õigusabi tsiviilasjades, kuid need ei tohi toimida omavoliliselt ega ebaproportsionaalselt ega mõjutada õigusmõistmisele juurdepääsu õiguse olemust. Tasuta õigusabi andmisest keeldumine põhjusel, et kaebus ei paistnud esitamise ajal piisavalt põhjendatud, võib näiteks mõjutada teatud olukorras kaebajale kuuluva õigusmõistmisele juurdepääsu õiguse olemust.¹⁷⁷

Näide: kohtuasjas *Airey vs. Iirimaa*¹⁷⁸ taotles kaebuse esitaja lahuselu abi kaasast, kuid ei saanud kohtumäärust, sest tal ei olnud tasuta õigusabita võimalik palgata juristi.

EIK kinnitas, et kuigi EIÕK artikli 6 lõikes 1 ei ole selge sõnaga sätestatud tasuta õigusabi andmist tsiviilmenetluses, võivad riigid kohustada seda andma, kui õigusabi on hädavajalik tõhusa juurdepääsu tagamiseks õigusmõistmisele. See ei kehti kõigi tsiviilõiguste ja -kohustustega seotud kohtuasjade korral. Palju sõltub iga juhtumi konkreetsetest asjaoludest. Selles kohtuasjas põhjendasid õigusabi andmist järgmised asjakohased tegurid: menetluse ja õigusküsimuste keerukus; vajadus selgitada asjaolusid eksperdiarvamuse ja tunnistajate küsitlemise abil; asjaolu, et see oli abieluasi, mis tähendasemotsionaalset kaasatust. Kohus leidis, et rikuti EIÕK artikli 6 lõiget 1.

Euroopa Nõukogu õiguses ei ole õigusabi andmine juriidilistele isikutele (nt ettevõtjatele) põhimõtteliselt võimatu, kuid seda tuleb hinnata asjaomaste riigisiseste eeskirjade ning asjaomase ettevõtte olukorra valguses. EIK on märkinud, et riikidel puudub selles küsimuses „konsensus või isegi konsolideeritud suundumus“.¹⁷⁹ Üksnes mittetulundusühingutele kättesaadav õigusabisüsteem ei riku õigusemõistmisele juurdepääsu õigust, kui sellisele piirangule on olemas

176 EIK, *P., C. ja S. vs. Ühendkuningriik*, nr 56547/00, 16. juuli 2002, punktid 88–91.

177 EIK, *Aerts vs. Belgia*, nr 25357/94, 30. juuli 1998. Selle otsuse järel muutis Belgia seadust, et piirata keeldumisi üksnes selgelt alusetute taotlustega.

178 EIK, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

179 EIK, *Granos Organicos Nacionales S.A. vs. Saksamaa*, nr 19508/07, 22. märts 2012, punktid 47 ja 53.

objektiivne ja mõistlik põhjendus (näiteks põhjus, et mittetulundusühingud saavad kohtukulud maksustatavast tulust maha arvata).¹⁸⁰

Euroopa Nõukogu õiguses võimaldab õigusabi taotluste edastamise Euroopa kokkulepe ka inimestel, kelle alaline elukoht on ühes osalisriigis, taotleda õigusabi tsiviil-, kaubandus- või haldusasjades kokkulepe teises osalisriigis.¹⁸¹

EL õiguses tagab ELi põhiõiguste harta artikkel 47 tasuta õigusabi isikutele, kellel puuduvad piisavad vahendid, sellises ulatuses, mis tagab talle võimaluse kohtusse pöörduda. Artiklit 47 kohaldatakse EL õigusest tulenevaid kõiki õigusi ja vabadusi käsitlevatele menetlustele. Harta selgitused kinnitavad, et õigusabi peab olema kättesaadav, „kui sellise abi puudumine muudaks tõhusa õiguskaitsevahendi tagamise võimatuks“.¹⁸² Ka selgitused harta artikli 52 lõike 3 kohta kinnitavad, et artikkel 47 vastab EIÕK artiklile 6. See otsene seos tähendab, et Euroopa Nõukogu õiguse kohaselt nimetatud juhtumid on asjakohased ka EL õiguse puhul (vt 1. peatükk).¹⁸³

Riiklikud kohtud peavad tuvastama, kas õigusabi andmise konkreetsed tingimused piiravad õigusemõistmisele juurdepääsu õigust ebaõiglaselt.¹⁸⁴ Piirangud ei tohi olla õiguse „ebaproportsionaalne ja talumatu riive“ (vt ka 6. peatükk: seaduslikud piirangud).¹⁸⁵

Näide: kohtuasjas *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland*¹⁸⁶ kavatses elektrienergiaetevõtte DEB esitada hagi Saksa riigi vastu kahe direktiivi rakendamisega

180 ELK, *VP Diffusion Sarl vs. Prantsusmaa*, nr 14565/04, 26. august 2008.

181 Euroopa Nõukogu. *European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid*, CETS nr 92, 1977.

182 Selgitused ELi põhiõiguste harta kohta, ELT 2007, C 303/17.

183 ELi põhiõiguste harta artikli 52 lõige 3. Vt ka ELK, C-619/10, *Trade Agency Ltd vs. Seramico Investments Ltd*, 6. september 2012, punkt 52.

184 ELK, C-156/12, *GREP GmbH vs. Freistaat Bayern*, 13. juuni 2012.

185 Kaitseõiguste piirangud: vt ELK, C-418/11, *Texdata Software GmbH*, 26. september 2013, punkt 84. Vt ka ELi põhiõiguste harta artikli 52 lõige 1.

186 ELK, C-279/09, *DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland*, 22. detsember 2010, punktid 52–54 ja 62.

viivitamise tõttu, mis väidetavalt tekitas rahalise kahju.¹⁸⁷ Ettevõtte sõnul puudusid tal kahju tõttu vahendid kehtiva menetlusseadustikuga ette nähtud kohtukulude ja advokaaditasude maksmiseks. Hagejatelt nõuti juristist esindaja kasutamist, kuid õigusabi oli juriidilistele isikutele kättesaadav üksnes erandolukorras. Saksa kohus suunas asja ELK-le.

ELK arvestas ELK pretsedendiõigust. Kohus märkis, et tasuta õigusabi andmine juriidilistele isikutele ei ole põhimõtteliselt võimatu, kuid seda tuleb hinnata kohaldatavate eeskirjade ja ettevõtte olukorra valguses. Abitaotluste hindamisel peavad riiklikud kohtud arvestama järgmist: i) hagi sisu; ii) seda, kas kaebajal on mõistlikud väljavaated edule; iii) asja tähtsust kaebaja jaoks; iv) kohaldatava seaduse ja menetluse keerukust; v) kaebaja suutlikkust ennast tõhusalt esindada; vi) seda, kas menetluskulud võivad osutuda kohtusse pöördumisel ületamatuks takistuseks. Juriidiliste isikute suhtes võivad kohtud arvestada: i) juriidilise isiku vormi ning kas ta on tulundus- või mittetulundusühing; ii) partnerite või osanike finantsuutlikkust; iii) nende partnerite või osanike suutlikkust hankida kohtumenetluse algatamiseks vajalikud summad. EL põhiõiguste harta artiklis 47 sätestatud tõhusa õiguskaitsse põhimõtte kohaselt ei ole juriidilistel isikutel tasuta õigusabi saamine võimatu.

EL õiguses kehtestatakse konkreetsete teiseste õigusaktidega piiriüleste tsiviilasjade õigusabi nõuded.¹⁸⁸ Näiteks kehtestatakse õigusabi direktiiviga põhimõte, et isikutel, kellel puuduvad piisavad vahendid oma õiguste kaitsmiseks, on õigus saada asjakohast õigusabi.¹⁸⁹ Direktiivis sätestakse, mis teenused peavad olema tagatud, et õigusabi saaks pidada asjakohaseks: näiteks juurdepääs kohtueelsele nõustamisele, õigusabi ja esindatus kohtus ning vabas-

187 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. juuni 1998. aasta direktiiv 98/30/EÜ maagaasi siseturu ühiseeskirjade kohta, EÜT 1998, L 204 ja Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2003. aasta direktiiv 2003/55/EÜ maagaasi siseturu ühiseeskirjade kohta ning direktiivi 98/30/EÜ kehtetuks tunnistamise kohta, EÜT 2003, L 176.

188 Vt ka komisjoni 26. augusti 2005. aasta otsus 2005/630/EÜ tasuta õigusabi taotluste edastamise vormi kehtestamise kohta vastavalt nõukogu direktiivile 2003/8/EÜ, ELT 2005, L 225 ja komisjoni 9. novembri 2004. aasta otsus 2004/844/EÜ millega kehtestatakse õigusabitaotluse vorm, mis on sätestatud nõukogu direktiivis 2003/8/EÜ, millega parandatakse õigusabi kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad (teatavaks tehtud numbri K(2004) 4285 all), ELT 2004, L 365.

189 Nõukogu 27. jaanuari 2003. aasta direktiiv 2003/8/EÜ, millega parandatakse õiguskaitsse kättesaadavust piiriüleste vaidluste korral, kehtestades sellistes vaidlustes antava tasuta õigusabi kohta ühised miinimumeeskirjad, EÜT 2003, L 026.

tamine kohtukuludest, sh kohtuasjade piiriülese olemusega seotud kuludest, või abi nende kulude tasumisel. EL õiguses sisalduvad ka erisätted varjupaiga taotlemise õigusabi kohta.¹⁹⁰ Tõhusa õiguskaitsse põhimõtte nõuab liikmesriikidelt vastavuse tagamist nende EL vahendite eesmärkidele.

3.1.2. Rahaliste vahendite ja põhjendatuse kontroll

Rahaliste vahendite kontrolli kohta on EIK öelnud, et artikli 6 lõike 1 rikkumist ei esine kaebaja väljajätmisel õigusabisüsteemist põhjusel, et tema sissetulek ületab finantskriteeriumid, kui õigusmõistmisele juurdepääsu õiguse olemust ei kahjustata.¹⁹¹

Riigid ei ole kohustatud kulutama riiklikke vahendeid abistatava isiku ja vastaspoole vahelise täieliku võrdsuse tagamiseks „eeldusel, et kummalegi poolele antakse mõistlik võimalus esitada oma seisukohad tingimustel, mis ei ole oluliselt halvemad kui teisel poolel“.¹⁹²

Tasuta õigusabi andmisest keeldumine sisulistel põhjustel – ebapiisava tõenäosuse tõttu saavutada edu või hagi põhjendamatu või pahasoovliku olemuse tõttu (näiteks kui hagi on esitatud üksnes pahameele tekitamiseks) – võib samuti olla õigustatud.¹⁹³ Meelevaldsuse vältimiseks peab õigusabisüsteem kehtestama õiglase mehhanismi, millega valitakse tasutaõigusabile kvalifitseeruvad juhtumid.¹⁹⁴ Riikide ülesanne on kehtestada EIÖK-ga kooskõlas

190 Nõukogu 1. detsembri 2005. aasta direktiiv 2005/85/EÜ liikmesriikides pagulasseisundi omistamise ja äravõtmise menetluse miinimumnõuete kohta, ELT 2005, L 326 (varjupaigamenetluse direktiiv), artiklid 10 ja 15; Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta direktiiv 2013/32/EL rahvusvahelise kaitse seisundi andmise ja äravõtmise menetluse ühiste nõuete kohta, ELT 2013, L 180 (uuesti sõnastatud menetlusdirektiiv), artiklid 8, 12, 20 ja 21; Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. juuni 2013. aasta määrus nr 604/2013, millega kehtestatakse kriteeriumid ja mehhanismid selle liikmesriigi määramiseks, kes vastutab mõnes liikmesriigis kolmanda riigi kodaniku või kodakondsuseta isiku esitatud rahvusvahelise kaitse taotluse läbivaatamise eest, ELT 2013, L 180/31, artikli 27 lõiked 5 ja 6. Vt ka FRA (2014), „Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat“, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, lk 113–114.

191 EIK, *Glaser vs. Ühendkuningriik*, nr 32346/96, 19. september 2000, punkt 99. Vt ka EIK, *Santambrogio vs. Itaalia*, nr 61945/00, 21. september 2004, punkt 58 (kaebaja perekond tasus esindamise eest).

192 EIK, *Steel ja Morris vs. Ühendkuningriik*, nr 68416/01, 15. veebruar 2005, punkt 62.

193 EIK, *Staroszczyk vs. Poola*, nr 59519/00, 22. märts 2007, punkt 129. Vt ka EIK, *Steel ja Morris vs. Ühendkuningriik*, nr 68416/01, 15. veebruar 2005, punkt 62.

194 EIK, *Gnavoré vs. Prantsusmaa*, nr 40031/98, 19. september 2000, punkt 41.

olevad süsteemid.¹⁹⁵ Ametliku otsuse tegemata jätmine õigusabi kohta võib olla vastuolus artikli 6 lõikega 1.¹⁹⁶

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses oleneb see, kas õigustumõistmise huvid nõuavad tasuta õigusabi andmist üksikisikule, järgmistest teguritest:

- juhtumi tähtsus isikule;
- juhtumi keerukus;
- isiku suutlikkus ennast esindada.

Näiteks võib õigusabi olla vajalik menetluse või juhtumi õigusküsimuste või asjaolude keerukuse tõttu. See võib olla vajalik ka siis, kui õigusabi puudumine rikub kaebaja õigustumõistmisele juurdepääsu õiguse põhiolemust (vt **alapeatükk 4.1.2**: praktiline ja tõhus õigusabi).¹⁹⁷ EIK lähtub ka seadusliku esindamise kohustuslikest nõuetest.¹⁹⁸

Olulised on iga juhtumi konkreetsed asjaolud. Põhiküsimus on, kas isik „sua-daks juristi abita esitama oma seisukohti nõuetekohaselt ja rahuldavalt“.¹⁹⁹ Näiteks isiku jaoks eriti tähtsate juhtumite korral (nt kontakt oma lastega) võib olla vaja tasuta õigusabi, eriti kui isik on haavatav (nt tal on vaimse tervise probleemid).²⁰⁰ Õigusabi võib olla kohustuslik ka keerukate menetluste korral, mis nõuavad pidevat esindamist kogunud juristi poolt.²⁰¹ Ka pooltele kättesaadava õigusabi suured erinevused (nt kui menetluse pooled on üksikisik ja rahvusvaheline suurettevõte) võib samuti rikkuda EIÕK artiklit 6.²⁰²

195 EIK, *Siałkowska vs. Poola*, nr 8932/05, 22. märts 2007, punkt 107.

196 EIK, *A.B. vs. Slovakkia*, nr 41784/98, 4. märts 2003, punktid 61–63.

197 EIK, *Miroslaw Orzechowski vs. Poola*, nr 13526/07, 13. jaanuar 2009, punkt 22.

198 EIK, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

199 EIK, *McVicar vs. Ühendkuningriik*, nr 46311/99, 7. mai 2002, punkt 48.

200 EIK, *Nenov vs. Bulgaaria*, nr 33738/02, 16. juuli 2009, punkt 52.

201 EIK, *Steel ja Morris vs. Ühendkuningriik*, nr 68416/01, 15. veebruar 2005, punkt 69.

202 *Ibid.*

Näide: kohtuasjas *McVicar vs. Ühendkuningriik*²⁰³ avaldas kaebuse esitaja artikli, milles väitis, et tuntud sportlane kasutas dopingut. Sportlane esitas laimuhagi. Kaebaja, kellel puudus esindaja, kaotas kohtuasja ja pidi maksma menetluskulud. Ta kaebas EIK-le, et õigusabi kättesaamatus rikkus tema õigusmõistmisele juurdepääsu õigust. Ta oli kostja, nii et õigusabi küsimus oli seotud menetluse õiglusega.

EIK otsustas, et see, kas esindatus juristi poolt on vajalik, oleneb juhtumi konkreetsetest asjaoludest ning eriti sellest, kas isik suudaks juristi abita esitada oma seisukohti nõuetekohaselt ja rahuldavalt. Selles asjas kostja suhtes rakendatud põhimõtted olid samad nagu Airey kohtuasjas. Suhteliselt jõukas ja kuulus isik esitas kõrgemale kohtule laimuhagi. Kaebajalt nõuti tunnistajate kutsumist ja tõendite kontrollimist enam kui kaks nädalat väldanud menetluses. Teisalt oli ta haritud ja kogenud ajakirjanik, kes oleks suutnud kohtus sõnastada veenvaid argumente. Sellises olukorras ei leidnud kohus EIÕK artikli 6 lõike 1 rikkumist.

Paljulubav praktika

Internetipõhise tasuta õigusabi pakkumine õiguskaitse kättesaadavuse tagamiseks

Hispaanias võttis Hispaania advokatuuride üldnõukogu edukalt kasutusele süsteemi, mis võimaldas kaebajatel taotleda Internetis ühtse kontaktpunkti kaudu tasuta õigusabi kohtukulude tasumiseks ja advokaadi määramiseks. See säästab kaebajaid mitmesuguste dokumentide kogumisest taotluste toetamiseks ning kiirendab oluliselt taotluste töötlemist.

Allikas: www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/events/EDCJ/Cristal/Cristal2014_en.asp.

203 EIK, *McVicar vs. Ühendkuningriik*, nr 46311/99, 7. mai 2002, punktid 48–53.

3.2. Tasuta õigusabi kriminaalmenetluses

Põhipunktid

- Õigus saada õigusabi kriminaalasjades on tagatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punkti c ja EL põhiõiguste harta artikli 48 lõike 2 kohaselt.
- Õigusabi andmise suhtes kohaldatakse rahaliste vahendite ja põhjendatuse kontrolli (õigusemõistmise huvi).
- Isikud peavad tõendama, et neil puuduvad piisavad vahendid. „Piisavate vahendite“ määratlus puudub. Süüdistatav või kahtlustatav on kohustatud tõendama vahendite puudumist.
- Õigusemõistmise huvi kontroll hõlmab õigusrikkumise raskuse, võimaliku karistuse ranguse, juhtumi keerukuse ning kostja isikliku olukorra arvestamist. Kui kaalul on vabadus, nõuab õigusemõistmise huvi esindatust juristi poolt.

3.2.1. Kohaldamisala

Euroopa Nõukogu õiguses on otsene õigus saada tasuta õigusabi kriminaalasjades sätestatud EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis c. See sätestab, et igal kriminaalkuriteos süüdistataval (vt [alapeatükk 2.1](#): kriminaalsüüdistus) on õigus saada tasuta õigusabi, kui tal puuduvad „piisavad vahendid“ õigusabi eest tasumiseks (rahaliste vahendite kontroll) ja kui „õigusemõistmise huvi“ seda nõuab (õigusemõistmise huvi kontroll). Õigus kasutada kriminaalasjas juristi abi kehtib kogu menetluse vältel – alates ütluste võtmisest politseis kuni edasikaebamiseni (vt [alapeatükk 4.2.1](#): õigusabi saamise õiguse kohaldamisala).²⁰⁴

EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis c sätestatakse ka õigus enda valitud kaitsjale, millele võivad kehtida piirangud, kui seda nõuavad õigusemõistmise huvid (vt [alapeatükk 4.2.3](#): enda valitud õigusabi). See tähendab, et ei ole täielikku õigust valida ise kohtu määratavat advokaati. Isik, kes taotleb advokaadi vahetamist, peab tõendama, et advokaat ei ole oma kohustusi täitnud rahuldavalt.²⁰⁵ Vasutuvõetavad piirangud advokaadi valikul võivad hõlmata spetsialiseerunud juristi taotlemist eriteadmisi nõudva menetluse jaoks.²⁰⁶

204 EIK, *Salduz vs. Türgi*, nr 36391/02, 27. november 2008.

205 EIK, *Lagerblom vs. Rootsi*, nr 26891/95, 14. jaanuar 2003, punkt 60.

206 Näiteks EIK, *Meftah jt vs. Prantsusmaa*, nr 32911/96, 35237/97 ja 34595/97, 26. juuli 2002, punkt 47.

EL õiguses tagab ELi põhiõiguste harta artikli 48 lõige 2 peale artiklis 47 kaitsitud õiguste ka süüdistatava kaitseõiguste austamise. Harta selgitused kinnitavad, et artikli 48 lõige 2 on sama tähendusega kui EIÕK artikli 6 lõige 3.²⁰⁷ Seega on allpool kirjeldatud EIK pretsendendiõigus artikli 48 kontekstis asjakohane. Euroopa Liidu teiseste õigusaktide suhtes on Euroopa Ülemkogu nõustunud õigusaktidega tugevdama kahtlustavate või süüdistatavate menetlusõigusi kriminaalmenetluses.²⁰⁸ See hõlmab *ettepanekut direktiivi kohta, mis käsitleb esialgset tasuta õigusabi kahtlustatavatele või süüdistatavatele isikutele, kellelt on võetud vabadus, ning tasuta õigusabi Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses*.²⁰⁹ See kohustaks liikmesriike andma viivitamatult esialgset õigusabi isikutele, kellelt on võetud vabadus, ning enne nende küsitlemist. Esialgne tasuta õigusabi kehtiks ajani, mil saab otsustada, kas tasuta õigusabi saamise nõuded on täidetud. Komisjon on välja andnud ka soovitusi kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguse kohta saada tasuta õigusabi kriminaalmenetluses.²¹⁰ Sellega antakse mittesiduvad suunised rahaliste vahendite ja põhjendatuse kontrolli ning tasuta õigusabi kvaliteedi ja tõhususe kohta.

3.2.2. Rahaliste vahendite kontroll

EIK ei ole määratlenud mõistet „piisavad vahendid“. Iga juhtumi asjaolude alusel otsustatakse, kas kostja rahaline olukord põhjendab talle tasuta õigusabi andmist. Süüdistatav või kahtlustatav on kohustatud tõentama piisavate vahendite puudumist.²¹¹ Seda ei pea aga tõentama kõiki kahtlusi välistades.²¹² Arvestada tuleb kõiki tõendeid, sealhulgas tõendeid kaebaja seisundi kohta (näiteks seda, kas ta on viibinud vahi all), isiku antud teavet ja kaebaja väidetega vastuolus olevaid mis tahes tõendeid.²¹³

207 Selgitused ELi põhiõiguste harta kohta, ELT 2007, C 303/17.

208 Stockholmi programm, ELT 2010, C 115.

209 Vt Euroopa Komisjon (2013). *Ettepanek Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi kohta, mis käsitleb esialgset tasuta õigusabi kahtlustatavatele või süüdistatavatele, kellelt on võetud vabadus, ning tasuta õigusabi Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses*, COM(2013) 824 lõplik, Brüssel.

210 Vt Euroopa Komisjon, 27. novembri 2013. aasta soovitus, mis käsitleb kahtlustatavate ja süüdistatavate õigust saada kriminaalmenetluses tasuta õigusabi, ELT 2013, C 378.

211 EIK, *Croissant vs. Saksamaa*, nr 13611/88, 25. september 1992, punkt 37.

212 EIK, *Pakelli vs. Saksamaa*, nr 8398/78, 25. aprill 1983, punkt 34.

213 *Ibid.*

Selle küsimuse otsustamise pädevus on riiklikel kohtutel, mis peavad hindama tõendeid kooskõlas artikli 6 lõike 1 nõuetega.²¹⁴

Näide: kohtuasjas *Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria (nr 2)*²¹⁵ mõisteti kaebuse esitaja süüdi kehavigastuste tekitamises ja eluruumi tungimises. Talle mõisteti karistuseks 18-kuuline vabadusekaotus. Kaebaja nõudis, et talle määrataks kaitsja edasikaebamiseks kõrgemale kassatsioonikohtule, kuid sellest keelduti täpsemate põhjendusteta. Kaebaja kaebas, et see rikkus tema õigust õiglasele õigsmõistmisele.

EIK märkis, et oli keerukas hinnata, kas kaebajal puudusid piisavad vahendid õigusabi eest tasumiseks. Kohus leidis siiski, et sellele viitasid teatud tunnused: esiteks oli kaebajale kaitsja määratud varasemas menetluses ja teiseks kinnitas kaebaja selge sõnaga, et ta ei saaks endale lubada kaitsja palkamist. Kohus leidis, et kuna selgeid viiteid vastupidisele ei olnud, puudusid kaebajal piisavad vahendid oma seadusliku esindamise eest tasumiseks. Kohus järeldas, et sellega rikuti EIÕK artikli 6 lõikeid 1 ja 3.

Näide: kohtuasjas *Twalib vs. Kreeka*²¹⁶ oli kaebaja olnud kolm aastat vangistuses ning teda esindas kohtumenetluses kohtu määratud kaitsja ja edasikaebamisel humanitaarabiorganisatsioon. Need tegurid „näitasid selgelt“, et tal puudusid rahalised vahendid õigusabi eest tasumiseks. Talle riigi tasuta õigusabi andmata jätmine kaebuse menetlemisel kassatsioonikohtus rikkus talle EIÕK artikliga 6 tagatud õigusi.

3.2.3. Õigsmõistmise huvi kontroll

Otsustamisel, kas „õigsmõistmise huvi“ (asja sisu) nõuab tasuta õigusabi andmist, arvestatakse järgmist kolme tegurit:

- õigusrikkumise raskus ja võimaliku karistuse rangus;
- juhtumi keerukus;

²¹⁴ EIK, *R. D. vs. Poola*, nr 29692/96 ja 34612/97, 18. detsember 2001, punkt 45.

²¹⁵ EIK, *Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria (nr 2)*, nr 2376/03, 14. jaanuar 2010.

²¹⁶ EIK, *Twalib vs. Kreeka*, nr 24294/94, 9. juuni 1998, punkt 51.

- kostja sotsiaalne ja isiklik olukord.²¹⁷

Arvestada tuleb kõiki kolme tegurit, kuid need ei pea tingimata esinema koos; igäüks neist tegureist võib põhjendada tasuta õigusabi andmist.

Näide: kohtuasjas *Zdravko Stanev vs. Bulgaaria*²¹⁸ oli kaebuse esitaja töötu. Ta kaebas, et talle keelduti andmast tasuta õigusabi kriminaalmenetluses, milles teda süüdistati dokumentide võltsimises tsiviilkohtumenetluses. Ta mõisteti süüdi ning talle määrati trahv 250 eurot. Samuti pidi ta maksma 8000 eurot kahjutasu.

EIK märkis, et kaebajat ähvardas esialgu vabadusekaotuse oht. Kuigi sellist karistust ei mõistetud, oli määratud kahjutasu tema rahalist olukorda silmas pidades oluline. Kaebajal oli kõrgharidus, kuid mitte õigusteaduses. Menetlus ei olnud ülikeeruline, kuid tõusetusid küsimused seoses tõendite lubatavuse reeglite, menetluseeskirjade ja tahtluse sisustamisega. Lisaks oli kuritegu, milles kaebajat süüdistati, seotud nii kõrgema astme kohtuniku kohtuniku taandamise küsimusega kui ka Bulgaaria kohtumenetluse usaldusvääruse kahtluse alla seadmisega. Kvalifitseeritud jurist oleks kahtlemata suutnud asjas kaitsjana esineda selgemini ja tõhusamalt tõrjuda prokuratuuri argumente. Kohus leidis lõpptulemusena, et rikutud on EIOK artikli 6 lõike 3 punkti c.

Süüdistatava või kahtlustatava isiklikud asjaolud on olulised. Õigusmõistmise huvi kontroll tähendab, et tasuta õigusabi võib olla vaja anda haavatavaks peetavatele isikutele, nt lastele, vaimse tervise probleemidega isikutele ja pagulastele.²¹⁹ Õigusabi tuleks anda, kui „menetlusega kaasnevad selgelt tagajärjed kaebajale“ ja juhtum on keeruline.²²⁰ Isegi kui kaebajad on haritud inimesed, kes mõistavad menetlust, on oluline see, kas nad suudavad tegelikult end juristita kaitsta.²²¹ Kaebajad ei pea näitama, et tasuta õigusabi puudumine on nende kaitset „tegelikult kahjustanud“, nad peavad tõendama üksnes seda, et „konkreetsete asjaolude puhul on tõenäoline“, et jurist oleks abiks.²²²

217 EIK, *Quaranta vs. Šveits*, nr 12744/87, 24. mai 1991.

218 EIK, *Zdravko Stanev vs. Bulgaaria*, nr 32238/04, 6. november 2012, punkt 40.

219 EIK, *Quaranta vs. Šveits*, nr 12744/87, 24. mai 1991, punktid 32–36.

220 EIK, *Pham Hoang vs. Prantsusmaa*, nr 13191/87, 25. september 1992, punktid 40–41.

221 EIK, *Zdravko Stanev vs. Bulgaaria*, nr 32238/04, 6. november 2012, punkt 40.

222 EIK, *Artico vs. Itaalia*, nr 6694/74, 13. mai 1980, punktid 34–35.

Kui kaalul on isiku vabadus, nõuab õigusmõistmise huvi põhimõtteliselt esindamist juristi poolt.²²³ See kohustus tekib isegi siis, kui vabadusekaotus on üksnes tõenäoline.²²⁴

Kriminaalasja edasises menetluses kõrgemas kohtuastmes on õigusmõistmise huvi kontrolli puhul olulised järgmised tegurid:

- menetluse olemus;
- esindajata kaebaja suutlikkus esitada konkreetseid õiguslikke argumente;
- madalama astme kohtute määratud karistuse rangus.

Kui apellatsioonkaebuse läbivaatamine tõstatab olulisi õigusküsimusi, on peetud tasuta õigusabi vajalikuks.²²⁵ Niipea kui selgub, et apellatsioonkaebus tõstatab keeruka ja tähtsa küsimuse, tuleb kaebajale õigusmõistmise huvides anda tasuta õigusabi.²²⁶ EIK on siiski märkinud, et õigusmõistmise huvi ei nõua automaatselt tasuta õigusabi andmist iga kord, kui süüdimõistetu, kel puudub objektiivne tõenäosus edu saavutada, soovib edasi kaevata pärast õiglase kohtumõistmise toimumist esimeses astmes kooskõlas EIÖK artikliga 6.²²⁷

Tuleb ka märkida, et tasuta õigusabi andmine iseenesest ei tähenda, et see on tõhus – näiteks võib määratud advokaat haigestuda või mitte täita oma töökohustusi.²²⁸ Riiki ei saa pidada vastutavaks iga õigusabi andma määratud advokaadi puuduse eest. Samas võib õigusabi andva advokaadi ilmse ebaõnnestumise korral osutada praktilist ja tõhusat kaitset olla tegu artikli 6 rikkumisega.²²⁹ Seda küsimust on põhjalikumalt käsitletud 4. peatükis, mis käsitleb õigust saada nõu ning olla kaitstud ja esindatud.

223 EIK, *Benham vs. Ühendkuningriik*, nr 19380/92, 10. juuni 1996, punkt 61.

224 Vt nt EIK, *Quaranta vs. Šveits*, nr 12744/87, 24. mai 1991, punkt 33; EIK, *Perks jt vs. Ühendkuningriik*, nr 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 ja 28456/95, 12. oktoober 1999.

225 EIK, *Pakelli vs. Saksamaa*, nr 8398/78, 25. aprill 1983, punktid 36–38.

226 EIK, *Granger vs. Ühendkuningriik*, nr 11932/86, 28. märts 1990, punkt 47.

227 EIK, *Monnell ja Morris vs. Ühendkuningriik*, nr 9562/81 ja 9818/82, 2. märts 1987, punkt 67.

228 EIK, *Artico vs. Itaalia*, nr 6694/74, 13. mai 1980.

229 EIK, *Czekalla vs. Portugal*, nr 38830/97, 10. oktoober 2002, punktid 63–66.

4

Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud mujal kui kriminaalmenetluses		
Põhiõiguste harta artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) ja artikli 48 lõige 2 (süütuse presumptsioon ja kaitseõigus)	Kohaldamisala	EiÖK artikli 6 lõige 1 ja artikli 6 lõike 3 punktid b ja c
	Praktiline ja tõhus kohtusse pöördumise õigus	EiK, <i>Bertuzzi vs. Prantsusmaa</i> , nr 36378/97, 2003 EiK, <i>Anghel vs. Itaalia</i> , nr 5968/09, 2013
Õigus saada nõu ja olla kaitstud ja esindatud kriminaalmenetluses		
Direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses	Kohaldamisala	EiK, <i>Salduz vs. Türgi</i> , nr 36391/02, 2008
Direktiivi 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses, artikli 3 lõike 3 punkt b	Kaitsja abi kvaliteet	EiK, <i>Aras vs. Türgi (nr 2)</i> , nr 15065/07, 2014
	Enda valitud kaitsja	EiK, <i>Lagerblom vs. Sweden</i> , nr 26891/95, 2003
Põhiõiguste harta artikli 48 lõige 2 Direktiivi 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses, artikli 3 lõige 1, artikli 3 lõike 3 punkt a ja artikkel 4 Direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet Direktiivi 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses artikli 2 lõige 2	Piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks	EiÖK artikli 6 lõike 3 punkt b EiK, <i>Lanz vs. Austria</i> , nr 24430/94, 2002

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
Direktiivi 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses, artikkel 9	Loobumine	EIK, <i>Pishchalnikov vs. Venemaa</i> , nr 7025/04, 2009
Õigus kaitsta end ise		
	Kohaldamisala	EIÕK artikli 6 lõike 3 punkt c EIK, <i>Galstyan vs. Armeenia</i> , nr 26986/03, 2007

Selles peatükis tehakse kokkuvõtte **Euroopa Nõukogu ja EL õiguses** käsitletud õiguse kohta saada nõu ja kaitset ning olla esindatud kriminaalmenetluses (alapeatükk 4.2) ja muudes menetlustes (alapeatükk 4.1).²³⁰ Seda õigust vaadeldakse koos kaitsja abi tõhususe nõudega. Kriminaalmenetlusega seoses käsitletakse ka lisa- ja seotud õigusi, näiteks õigust enda valitud kaitsjale (alapeatükk 4.2.3) ning õigust saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks (alapeatükk 4.2.4). Peatükis käsitletakse ka asjaolusid, mille korral võib loobuda õigusest kaitsjale (alapeatükk 4.2.5), ja õigust ennast ise kaitsta (alapeatükk 4.3).

4.1. Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud mujal kui kriminaalmenetluses

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 6 tagatakse selge sõnaga õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud kriminaalmenetluses, kuid mitte muus menetluses. ELi põhiõiguste harta artiklis 47 sätestatakse see õigus selgesõnaliselt olukordadeks, kus liikmesriigid rakendavad ELi õigust (või on kehtestanud sellest erandi).
- Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud mujal kui kriminaalmenetluses ei ole absoluutne, sellele võib kehtestada mõistlikke piiranguid. Kas esindamise pakkumist mujal kui kriminaalmenetluses on vaja, oleneb konkreetsetest asjaoludest, eelkõige asja olemusest ning kaebaja taustast, kogemusest ja emotsionaalse seotuse astmest.

²³⁰ Õigusabi varjupaiga taotlemise ja tagasisaatmise menetluses: vt FRA (2014), „Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisserändeõiguse käsiraamat“, lk 113–114. Laste õigus juristi abile kriminaalmenetluses ja alternatiivmenetluses (kohtuvälises menetluses): vt FRA (2015), *Handbook of European law relating to the rights of the child*, Luxembourg, Publications Office, lk 195–218.

4.1.1. Kohaldamisala

Paljulubav praktika

Eri vormides õigusnõustamise pakkumine

Wikivorce pakub tasuta nõuandeid ja tuge üle 50 000 inimesele aastas, mis tähendab, et abi pakutakse iga kolmanda abielulahutuse korral Ühendkuningriigis. See on maailma suurim elektrooniline lahutustoe keskkond, millel on üle 100 000 registreeritud kasutaja. Tegu on auhinnatud sotsiaalse ettevõtmisega, mida peavad vabatahtlikud, toetab valitsus ja rahastab heategevus. Wikivorce pakub mitmesuguseid õigusabiteenuseid, näiteks arutelufoorumit, tasuta juhendeid abielulahutuse, vahendusmenetluse, finantsküsimumste, lapsega suhtlemise ja elukoha teemal; tasuta juhendit abielulahutuse nõudmiseks ilma esindajata, tasuta asjatundja nõuandeid telefoni teel puhkepäevadeta tegutseval abitelefonil ja jututube, kust saab tuge otsekohe.

Vt www.wikivorce.com/divorce, mainitud väljaandes *Smith, R. (2014), Digital delivery of legal services to people on low incomes, The Legal Education Foundation.*

Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud aitab isikutel saada õiglast kohtumenetlust ja teostada oma õigusi. Õigus õiglasele kohtumenetlusele mujal kui kriminaalmenetluses sisaldab kohtusse pöördumise õigust (vt **alapeatükk 2.1.1**). Isikud võivad nõuda – ja seega võib riik olla kohustatud pakkuma – juriidilist esindamist või õigusabi, et tagada, et neil on võimalik pöörduda kohtusse ja et nende kohtumenetlus oleks õiglane.²³¹

Euroopa Nõukogu õiguses tulenevad need nõuded tsiviilõigusi või -kohustusi (määratletud **alapeatükis 2.1**) käsitlevates vaidlustes EIÕK artikli 6 lõikest 1.²³² Neid võidakse esitada mis tahes ajal menetluses, millele kohaldatakse artiklit 6 – alates menetluse alustamisest kuni kohtuotsuse täitmiseni. Kuigi artikkel 6 ei taga apellatsioonioigust, kohaldub see ka võimalikule apellatsioonimenetlusele.²³³ See tähendab, et õigus juristi abile võib kehtida ka apellatsioonimenetluses.

231 EIK, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

232 EIK, *Ringeisen vs. Austria*, nr 2614/65, 16. juuli 1971, punkt 94.

233 EIK, *T. ja V. vs. Ühendkuningriik*, nr 24888/94 ja 24724/94, 16. detsember 1999.

EL õiguses on õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud mujal kui kriminaalmenetluses konkreetselt sätestatud EL põhiõiguste harta artiklis 47. Ka ELK praktikas tunnustatakse seda õigust EL õiguse üldpõhimõttena.²³⁴ EIÕK artikli 6 ja harta artikli 47 seost kirjeldab **1. peatüki joonis**.

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses ei ole see õigus absoluutne ja sellele võidakse kehtestada mõistlikke piiranguid (vt **6. peatükk**).

4.1.2. Praktiline ja tõhus kaitsja abi

Euroopa Nõukogu õiguses võidakse artikli 6 lõige 1 kohustada riike pakkuma juristi abi, et tagada tõhus kohtusse pöördumise õigus. Nii on juristi abi ja õigusabi ELK praktikas omavahel tihedalt seotud.²³⁵ See, kas artikkel 6 nõuab esindaja tagamist mujal kui kriminaalmenetluses, oleneb konkreetsetest asjaoludest.²³⁶ Eelkõige arvestab kohus, kas isik suudab ilma juristi abita esitada oma asja nõuetekohaselt ja rahuldavalt.²³⁷ Õigusabi küsimuste lahendamisel on kohtu jaoks olulised asja olemus ning kaebaja taust, kogemus ja emotsionaalse seotuse ulatus.²³⁸

Näide: kohtuasjas *Bertuzzi vs. Prantsusmaa*²³⁹ anti kaebuse esitajale õigusabi kahju hüvitamise hagi esitamiseks advokaadi vastu. Samas taandasid end kõik kolm advokaati, kes talle määrati, sest olid isiklikult seotud advokaadiga, keda kaebaja soovis kohtusse kaevata.

ELK leidis, et kohus, kes lubas kaebajal end ise esindada menetluses juristi vastu, ei võimaldanud talle juurdepääsu õigusemõistmisele tingimustel, mis tagaks tema õiguste tõhusa teostamise, ja see rikkus EIÕK artikli 6 lõiget 1.

Riigid peavad olema artiklis 6 sätestatud õiguste „tõelise ja tõhusa“ teostamise tagamisel hoolikad.²⁴⁰

234 ELK, C-305/05, *Ordre des barreaux francophones et germanophone jt vs. Conseil des ministres*, 26. juuni 2007, punkt 31.

235 ELK, *Airey vs. Iirimaa*, nr 6289/73, 9. oktoober 1979, punkt 26.

236 ELK, *Steel ja Morris vs. Ühendkuningriik*, nr 68416/01, 15. veebruar 2005, punkt 61.

237 ELK, *McVicar vs. Ühendkuningriik*, nr 46311/99, 7. mai 2002, punkt 48.

238 *Ibid.*, punktid 49–52.

239 ELK, *Bertuzzi vs. Prantsusmaa*, nr 36378/97, 13. veebruar 2003, punkt 31.

240 ELK, *Starosciwsky vs. Poola*, nr 59519/00, 22. märts 2007, punkt 128.

Näide: kohtuasjas *Anghel vs. Itaalia*²⁴¹ palus kaebuse esitaja Haagi lapsereövi suhtes tsiviilõiguse kohaldamise rahvusvahelise konventsiooni alusel Rumeenia justiitsministri abi, et tagasi tuua oma poeg, kelle ema oli viinud Itaaliasse. Selle tulemusel alustas prokurör lapse tagasitoomise menetluse Itaalia kohtus, kes leidis, et last ei viidud riigist välja ebaseaduslikult. Kaebaja soovis otsuse edasi kaevata, kuid et talle anti appellatsioonimenetluse kohta korduvalt puudulikku või eksitavat teavet, ei esitanud ta appellatsioonkaebust tähtaja jooksul.

EIK leidis ühehäälselt, et rikuti artiklit 6. Itaalia ametiasutuste viivitus asjakohaste ja õigete juhiste andmisel koos praktilise ja tõhusa esinduse puudumisega kahjustas kaebaja kohtusse pöördumise õiguse põhiolemust.

EL õiguse raamistikus on ELK arutanud juristid esindaja valimise õigust kohtukulude kindlustuse direktiivi kontekstis, kommenteerimata põhiõigusi ja arutlemata artikli 47 kohaldamisala üle selles küsimuses.²⁴² Enne EL põhiõiguste harta vastuvõtmist leidis ELK siiski, et õigus olla juristi poolt esindatud ning advokaadi ja kliendi vahelise suhtluse salajasus on ELi õiguskorra üks põhiosi ja seda tuleb austada eelmenetlusest saadik.²⁴³ Nagu märgitud, on EIK praktika asjakohane ka artikli 47 kohaldamisala tõlgendamisel (vt **1. peatüki joonis**).

241 EIK, *Anghel vs. Itaalia*, nr 5968/09, 25. juuni 2013, punkt 64.

242 Vt ELK, C-442/12, *Jan Sneller vs. DAS Nederlandse Rechtsbijstand Verzekeringsmaatschappij NV*, 7. november 2013, seoses 22. juuni 1987. aasta direktiiviga 87/344/EMÜ õigusnormide kooskõlastamise kohta, EÜT 1987 L 185, artikli 4 lõige 1.

243 ELK, liidetud kohtuasjad C-46/87 ja C-227/88, *Hoechst AG vs. Euroopa Ühenduste Komisjon*, 21. september 1989, punkt 15.

4.2. Õigus saada nõu ja olla kaitstud ning esindatud kriminaalmenetluses

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punktis c ja ELi põhiõiguste harta artikli 48 lõikes 2 on selge sõnaga tagatud õigus õigusabile (kaitsjale) kriminaalasjades.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 6 lõike 3 punktis b sätestatakse õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. See on tihedalt seotud artikli 6 lõike 3 punktiga c, sest selleks, et teostada õigust õigusabile, peab olema piisavalt aega ja võimalusi.
- Õigus õigusabile kehtib kogu menetluse suhtes alates politseiuurimisest kuni apellatsioonkaebuse lahendamiseni. Eriti oluline on kaitsja olemasolu menetluse alguses.
- Seda õigust võidakse piirata, kui piiramine ei kahjusta õiguse põhiolemust.
- Õigus kaitsjale nõuab tõhusat esindamist, mitte lihtsalt juristi kohalolekut.
- Õigusest loobumine peab olema i) üheselt arusaadav, ii) tagatud minimaalsete õiguskaitsvahenditega, mis vastavad selle olulisusele, iii) vabatahtlik ning iv) teadlik ja arukas. Samuti peab olema selge, et kostjal oli võimalik mõistlikul määral oma käitumise tagajärgi ette näha.

4.2.1. Kohaldamisala

Euroopa Nõukogu õiguses sätestab EIÕK artikli 6 lõike 3 punkt c, et igal kuriteos süüdistataval on õigus kaitsta end ise või enda valitud kaitsja abil (kriminaalsüüdistuse määratlus: vt [alapeatükk 2.1](#)). Seega saab iga kuriteos süüdistatav isik valida, kas ta kaitseb end ise või kasutab kaitsja abi. Samas võidakse enda esindamise õigust kohtumenetluse huvides piirata (vt [alapeatükk 4.3](#)). Õigus kaitsjale on seotud õigusega saada õigusabi (õigusabi kriminaalmenetluses: vt [alapeatükk 3.2.1](#)) ja EIÕK artikli 6 lõike 3 punkti b kohase õigusega saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. Teisisõnu ei saa kaitsja abi olla tõhus, kui süüdistataval ei ole aega ega võimalusi nõu arvestada ja oma asja korralikult ette valmistada (vt [alapeatükk 4.2.4](#)).²⁴⁴

244 EIK, *Goddi vs. Itaalia*, nr 8966/80, 9. aprill 1984, punkt 31.

Riigid saavad valida, kuidas tagada oma kohtusüsteemis õigust kaitsjale.²⁴⁵ Kaitsja abi võib esineda mitmel kujul, näiteks küsitlemise ajal nõu andmine, kohtus esindamine ja apellatsioonkaebuse koostamine, kuid õigus sellele kehtib kogu menetluses.²⁴⁶ Eriti oluline on õigus kaitsjale kriminaalmenetluse alguses, sest süüdistatava või kahtlustatava vaikimisest võib teha valesid järeldusi.²⁴⁷ Kaitsja abi menetluse alguses tähendab ka õigust konsulteerida kaitsjaga teiste isikute juuresolekuta enne mis tahes küsitlemist.²⁴⁸

Näide: kohtuasjas *Salduz vs. Türgi*²⁴⁹ mõisteti kaebuse esitaja süüdi osalemises loata meeleavaldusel PKK (Kurdistani Töölispartei) toetuseks. Tal ei olnud kaitsjat ja küsitlemisel politseis vahi all olles andis ta süüd omaksvõtvaid ütlusi, millest ta hiljem taganes. Kaebaja süüdimõistmisel tugines riigi kohus algsetele ütlustele.

EIK kinnitas, et selleks, et õigus õiglasele kohtumenetlusele oleks „praktiline ja tõhus“, tulnuks kaitsja abi tagada alates esimesest küsitlemisest politseis. EIK märkis, et kahtlustatavad on uurimisstaadiumis eriti haavatavad ja kogutud tõendid võivad otsustada asja tulemuse. Kaitsja abi varajases staadiumis kaitseb süü tahtmatu omaksvõtmise eest ja see on üks põhiline kaitsevahend väärkohtlemise vastu. Iga erand sellest õigusest peab olema selgelt ette nähtud ja ajaliselt piiratud. Isegi väga headel põhjustel ei tohi piirangud süüdistatava õigusi liigselt kahjustada. Kaebaja puhul mõjutas kaitsja puudumine ajal, mil ta oli politseis vahi all, pöördumatult tema kaitseõigusi ja see rikkus artikli 6 lõike 3 punkti c koostoimes artikli 6 lõikega 1.

Kaitsja abi peab olema tõhus ja praktiline. Politseis vahi all olevatele isikutele tuleb näiteks ametlikult tutvustada nende kaitseõigusi, sealhulgas õigust saada teatud tingimustel tasuta õigusabi, kuid politsei peab neile võimaldama ka praktilisi vahendeid, millega võtta ühendust ja suhelda kaitsjaga (vt [alapeatükk 4.2.4](#)). Kui seadus takistab süstemaatiliselt kuriteos kahtlustatavatel õigusabi saamist politsei vahi all olles, rikutakse sellega artiklit 6 isegi juhul, kui

245 EIK, *Quaranta vs. Šveits*, nr 12744/87, 24. mai 1991, punkt 30.

246 EIK, *Salduz vs. Türgi*, nr 36391/02, 27. november 2008; vt ka EIK, *Yevgeniy Petrenko vs. Ukraina*, nr 55749/08, 29. jaanuar 2015, punkt 89.

247 EIK, *John Murray vs. Ühendkuningriik*, nr 18731/91, 8. veebruar 1996, punkt 66.

248 EIK, *A.T. vs. Luksemburg*, nr 30460/13, 9. aprill 2015, punkt 86.

249 EIK, *Salduz vs. Türgi*, nr 36391/02, 2008, punktid 54–62.

kuriteos süüdistatavad vaikivad.²⁵⁰ Seda, kas menetluse algstaadiumis politseis ülekuulamisel on piirangud õigusele olla kaitstud õiguspärased, tuleb arvestada koos nende üldmõjuga õiglasele kohtumenetlusele.²⁵¹

Piirata võib ka õigust rääkida kaitsjaga konfidentsiaalselt, kuid piiranguid tuleb hästi põhjendada.²⁵² See on eriti oluline osa õigusest kasutada kaitsja abi – kui puudub võimalus pidada nõu ja saada konfidentsiaalseid juhiseid, on see õigus suuresti kasutu.²⁵³ EIK on järjekindlalt leidnud, et sellest õigusest erandite tegemiseks on vaja kaalukaid põhjusi, näiteks võib olla õigustatud jälgida kaebaja suhtlust kaitsjaga, kui kaebajat kahtlustatakse kuritegelikkus rühmitusse kuulumises ja seda on vaja rühmituse teiste liikmete tabamiseks.²⁵⁴

Näide: kohtuasjas *Lanz vs. Austria*²⁵⁵ võeti kaebuse esitaja pettuses kahtlustatuna vahi alla ja teda peeti eelvangistuses. Tema suhtlust kaitsjaga jälgiti eelvangistuse ajal, sest oli oht, et kaebaja võib mõjutada tunnistajaid või kõrvaldada veel menetluses äravõtmata dokumente. Ta kaebas, et see rikkus tema kaitseõigusi.

EIK leidis, et rikuti EIÖK artikli 6 lõike 3 punkte b ja c. Õigus suhelda kaitsjaga ilma kolmanda isiku poolse pealtkuulamiseta on osa õiglase kohtumenetluse põhinõuetest demokraatlikus ühiskonnas. Kui kaitsjal ei saa pidada kliendiga nõu, kaotab kaitsja abi enamiku kasulikkusest ja muutub ebatõhusaks. Eeluurimiskohtuniku lubatud jälitustoimingud rikkusid raskelt süüdistatava kaitseõigusi ja selle õigustamiseks oli vaja väga kaalukaid põhjusi.

EL õiguses on õigus juristi abile (kaitsjale) kriminaalmenetluses ette nähtud ELi põhiõiguste harta artikli 48 lõikes 2. See tagab iga kahtlustatava/süüdistatava kaitseõiguste austamise. Samamoodi nagu Euroopa Nõukogu õiguses, ei ole see õigus absoluutne ka EL õiguses. Seda on siiski tunnustatud õiglase

250 EIK, *Dayanan vs. Türgi*, nr 7377/03, 13. oktoober 2009, punkt 33.

251 EIK, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, nr 7025/04, 24. september 2009, punkt 67.

252 EIK, *Sakhnovskiy vs. Venemaa*, nr 21272/03, 2. november 2010, punkt 97.

253 EIK, *S. vs. Šveits*, nr 12629/87 ja 13965/88, 28. november 1991, punkt 48. Vt ka EIK, *Brennan vs. Ühendkuningriik*, nr 39846/98, 16. oktoober 2001, punktid 58–63.

254 EIK, *George Kempers vs. Austria*, nr 21842/93, 14. jaanuaril 1998 vastu võetud komisjoni aruanne.

255 EIK, *Lanz vs. Austria*, nr 24430/94, 31. jaanuar 2002, punktid 50–52.

kohtumenetluse ühe põhielemendina;²⁵⁶ kaitsjatele tuleb anda piisavalt aega ja võimalusi kliendi kaitse ettevalmistamiseks (vt [alapeatükk 4.2.4](#)).

Näide: kohtuasjas *Ordre des barreaux francophones et germanophone jt vs. Conseil des ministres*²⁵⁷ märkis ELK, et kaitsjad ei saa rahuldavalt täita oma ülesannet nõustada, kaitsta ja esindada kliente, kui nad peavad tegema koostööd ametiasutustega, edastades neile õigusnõustamisel saadud teavet.

Õigus kaitsjale kriminaalmenetluses sisaldub ka EL teiseses õiguses: direktiivis, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses,²⁵⁸ millele on viidanud ka ELK.²⁵⁹ Selle eesmärk on kehtestada miinimumeeskirjad kahtlustatavate ja süüdistatavate õiguste kohta kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses. Direktiivi kohaldatakse kriminaalmenetluses kahtlustatava või süüdistatava suhtes alates ajast, kui liikmesriigi pädevad asutused on talle ametliku teatega või muul viisil teatanud, et teda kahtlustatakse või süüdistatakse kuriteo sooritamises, kuni menetluse lõpuni (st süüteo lõpliku otsustamiseni koos karistuse mõistmise ja edasikaebusega).²⁶⁰ Direktiivi kohaldatakse ka isiku suhtes, kes ei ole kahtlustatav, kuid kellest saab kahtlustatav küsitlemise käigus.²⁶¹ Samas on kaitsenõuded erinevad isiku jaoks, kellelt ei ole vabadust võetud; kuigi tal on võimalik võtta vabalt ühendust või konsulteerida kaitsjaga enda algatusel ning lasta end kaitsjal abistada, ei ole liikmesriigid kohustatud aktiivselt tagama, et teda abistaks kaitsja.²⁶² Direktiiv pakub kaitset ka Euroopa

256 ELK, C-7/98, *Dieter Krombach vs. André Bamberski*, 28. märts 2000, punkt 39.

257 ELK, C-305/05, *Ordre des barreaux francophones et germanophone jt vs. Conseil des ministres*, 26. juuni 2007, punkt 32.

258 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT 2013 L 294/1. Ühendkuningriik ja Iirimaa ei soovinud seda direktiivi kohaldada ning see ei kohaldu ka Taanile.

259 EIK, *A.T. vs. Luxembourg*, nr 30460/13, 9. aprill 2015, punkt 38.

260 Direktiivi 2013/48/EL artikli 2 lõige 1.

261 *Ibid.*, artikli 2 lõige 3.

262 Direktiivi 2013/48/EL põhjendus 27.

vahistamismäärusega seotud menetluses.²⁶³ Direktiiv jätab kaitse kohaldamisalast praktiliselt välja vähetähtsad süüteod.²⁶⁴

EL ja Euroopa Nõukogu õiguses on õigus kaitsjale eriti oluline haavatavate kahtlustatavate või süüdistatavate korral, näiteks puuetega isikute, rändajate ja laste korral.²⁶⁵ Riigid peavad võtma lisameetmeid, et need isikud mõistaksid paremini menetlust ja osaleksid selles tõhusalt, et nad suudaksid – vajaduse korral tõlgi, kaitsja, sotsiaaltöötaja või sõbra abil – mõista räägitu põhiolulist.²⁶⁶ Ühtlasi peab neil olema võimalik selgitada oma versiooni juhtunust kaitsjale. Riigid peavad võimalikult palju vähendama hirmutunnet ja tagama, et lapsed mõistavad põhjalikult uurimise olemust ja seda, mida see tähendab. Nad peavad tagama, et lapsi ja teisi haavatavaid isikuid teavitataks nende õigusest saada juriidilist abi (vt ka **alapeatükk 8.1**: puuetega isikud).²⁶⁷ Süüdistatavad peavad suutma kohtus jälgida süüdistuse tunnustajate ütlusi ja osutada ütlustele, millega nad ei nõustu.²⁶⁸

EL direktiivi eelnõus menetlustagatiste kohta lastele, keda süüdistatakse või kahtlustatakse kriminaalmenetluses, tehakse ettepanek muuta kaitsja abi kohustuslikuks lastele, keda kriminaalmenetluses kahtlustatakse või süüdistatakse.²⁶⁹ Euroopa Komisjon on välja andnud ka soovitusel kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslike tagatiste kohta kriminaalmenetluses, milles soovitatakse, et kahtlustataval või süüdistataval, kes ei saa menetlusest aru, ei tohiks olla võimalik loobuda õigusest kaitsjale (vt **alapeatükk 4.2.5**: loobumine).²⁷⁰

263 *Ibid.*, artikkel 10.

264 *Ibid.*, artikli 2 lõige 4.

265 Vt FRA (2015), *Child friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*. Vt ka FRA (2015), *Handbook on European law relating to the rights of the child*, lk 195–218.

266 EIK, *S.C. vs. Ühendkuningriik*, nr 60958/00, 15. juuni 2004, punkt 29.

267 EIK, *Panovits vs. Küpros*, nr 4268/04, 11. detsember 2008, punkt 67. Puuetega isikud: vt ka Euroopa Inimõiguste Konventsiooni artikli 5 lõige 4 ja EIK, *Megyeri vs. Saksamaa*, nr 13770/88, 12. mai 1992, punkt 27.

268 EIK, *S.C. vs. Ühendkuningriik*, nr 60958/00, 15. juuni 2004, punkt 29.

269 Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta, COM(2013) 822/2, art 6.

270 Euroopa Komisjon (2013), 27. novembri 2013. aasta soovitus, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslike tagatise kriminaalmenetluses, ELT 2013 C 378.

4.2.2. Kaitsja abi kvaliteet

Õigus kaitsjale on õigus saada tõhusat abi ja esindust.²⁷¹ Süüdistataval või kahtlustataval ei ole kasu kaitsjast, kellel puudub võimalus sekkuda, et tagada süüdistatava või kahtlustatava õiguste austamist.²⁷²

Näide: kohtuasjas *Aras vs. Türgi (nr 2)*²⁷³ võeti kaebuse esitaja vahi alla kahtlustatuna pettuses raskendavatel asjaoludel. Politsei kuulas ta üle ilma kaitsja juuresolekuta ja ta andis süüteo kohta ütlusi. Seejärel viidi ta prokuröri juurde, kus ta kordas politseis antud ütlusi ilma kaitsja juuresolekuta. Kui kaebaja viidi eeluurimiskohtuniku ette, lubas kohtunik kaebaja kaitsjal istungisaali siseneda, kuid tal ei lubatud sõna võtta ega kaebajat nõustada.

EIK märkis, et üksnes kaitsja kohalolekust ei piisanud artikli 6 lõike 3 punkti c kohase õiguse teostamiseks. Kaebaja oleks pidanud saama kaitsja abi alates esimesest küsitlemisest. Kaebaja kaitsja passiivset kohalolekut istungisaalis ei saa EIÕK standardite järgi käsitleda piisavana.

Euroopa Nõukogu õiguses otsustavad kaitse teostamise viisi üle põhimõtteliselt süüdistatav või kahtlustatav ja tema kaitsja, kuid kui asjassepuutuvad ametiasutused saavad teada kaitsja tegevuse ilmselgest puudulikkusest, peavad nad tegutsema.²⁷⁴ See kohustus tekib üksnes juhul, kui tõhusa esinduse pakkumata jätmine oli „ilmselge või kui [riigi] tähelepanu juhiti sellele piisavalt”.²⁷⁵ Kui näiteks apellatsioonkaebus ei ole kaitsja puuduliku tegevuse tõttu vastuvõetav, võib see rikkuda õigust praktilisele ja tõhusale kaitsele.²⁷⁶ Üksnes riigiasutustele omistatavad puudused saavad olla aluseks artikli 6 lõike 3 punkti c rikkumise tuvastamisele²⁷⁷ – näiteks võib riigi vastutus kõne alla tulla juhul, kui riik teab, et kaitsja ei ole tegutsenud süüdistatava kasuks.²⁷⁸ Samas ei

271 EIK, *Imbrioscia vs. Šveits*, nr 13972/88, 24. november 1993, punkt 43.

272 EIK *Aras vs. Türgi (nr 2)*, nr 15065/07, 18. november 2014, punkt 40.

273 *Ibid.*

274 EIK, *Daud vs. Portugal*, nr 22600/93, 21. aprill 1998, punkt 42.

275 EIK, *Imbrioscia vs. Šveits*, nr 13972/88, 24. november 1993, punkt 41.

276 EIK, *Czekalla vs. Portugal*, nr 38830/97, 10. oktoober 2002, punktid 63–65; EIK, *Vamvakas vs. Greece (nr 2)*, nr 2870/11, 9. aprill 2015, punktid 39–43.

277 EIK, *Tripodi vs. Itaalia*, nr 13743/88, 22. veebruar 1994, punkt 30.

278 EIK, *Artico vs. Itaalia*, nr 6694/74, 13. mai 1980, punkt 33.

pruugi tuleneda rikkumist isegi menetluse tugevast ebaõiglusest, kui kaebaja ei tõstata seda küsimust apellatsioonkaebuses.²⁷⁹

EL õiguses kinnitab õigust kaitsjale käsitlev direktiiv, et kahtlustataval või süüdistataval on õigus kaitsja kohalolekule ja tõhusale osalusele.²⁸⁰ Kaitsja osavõtt peab olema kooskõlas riigi õiguses sätestatud korraga, kui see kord ei kahjusta asjaomase õiguse tõhusat teostamist ega õiguse põhiolemust.²⁸¹

4.2.3. Enda valitud kaitsja

Kuigi kaitsja ja kliendi vahelise suhte konfidentsiaalsus on oluline, ei ole õigus valida enda kaitsjat absoluutne. Tasuta õigusabi korral tuleb seda õigust tingimata reguleerida, sest riik otsustab kaitsja abi kriteeriumide ja rahastamise üle (vt ka 3. peatükk: õigusabi).²⁸² Seda õigust võidakse piirata ka kutseala reguleerimise kaudu – näiteks võib eri kohtupädevuse jaoks olla vaja erinevat kvalifikatsiooni.

Näide: kohtuasjas *Lagerblom vs. Roots*²⁸³ taotles Soomest pärit kaebaja õigusabi korras määratud kaitsja väljavahetamist. Ta soovis kaitsjat, kes räägiks ka soome keelt. Riigi kohtud tema taotlust ei rahuldanud. Ta väitis, et see rikub EIÕK artikli 6 lõike 3 punkti c.

EIK märkis, et artikli 6 lõike 3 punkti c alusel on süüdistataval õigus kaitsta end enda valitud kaitsja abil, kuid seda õigust ei saa käsitleda absoluutsena. Kaitsja määramisel peavad kohtud silmas pidama süüdistatava soove, kuid neid ei pea järgima, kui soovide täitmisest irdumiseks on koh-tumenetluse huvides asjakohased ja piisavad põhjused. Kaebaja oskas piisavalt rootsi keelt, et kaitsjaga suhelda, ja tal oli võimalik oma menetluses tõhusalt osaleda. Kohtutel oli õigus keelduda lubamast talle tema valitud kaitsjat. EIÕK artiklit 6 ei rikutud.

279 EIK, *Twalib vs. Kreeka*, nr 24294/94, 9. juuni 1998.

280 Direktiivi 2013/48/EL artikli 3 lõike 3 punkt b.

281 *Ibid.*

282 EIK, *Croissant vs. Saksamaa*, nr 13611/88, 25. september 1992, punkt 29.

283 EIK, *Lagerblom vs. Rootsi*, nr 26891/95, 14. jaanuar 2003.

Kutselise advokaadi, mitte muu juristi määramine võib tõsise ja keerulise süüdistuse korral olla õigustumõistmise huvides.²⁸⁴ Lisaks võib menetluse eripära tingida spetsialiseerunud advokaadi kasutamist.²⁸⁵

4.2.4. Piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses on süüdistataval ja kahtlustataval õigus saada piisavalt aega ja võimalusi enda kaitse ettevalmistamiseks. Seda põhjusel, et advokaadi võimalusi pakkuda tõhusat õigusabi võib kahjustada see, mis asjaoludel saab ta kliendiga kohtuda või suhelda. See õigus on sätestatud EIÕK artikli 6 lõike 3 punktis b ja see sisaldub EL põhiõiguste harta artikli 48 lõikes 2 sätestatud kaitseõigustes.

Euroopa Nõukogu õiguses tähendab õigus tõhusale abile kaudselt ka juurdepääsu toimikule.²⁸⁶ Toimikus on kõik dokumendid, millega saab määrata asjakohase õigusliku kvalifikatsiooni.

Aja ning võimaluste piisavust hinnatakse kohtuasja konkreetsete asjaolude põhjal.²⁸⁷ Tuleb leida kohtumenetluse mõistliku kestuse (menetluse kestus: vt 7. peatükk) ja kaitse ettevalmistamiseks piisava aja tasakaal. Vastata tuleb küsimusele, kas mis tahes raskuste üldmõju rikkus õigust õiglasele kohtumenetlusele²⁸⁸ – näiteks see, et kuriteos süüdistatava ja tema kaitsja konsultatsiooniks ei olnud aega, võib rikkuda artikli 6 lõike 3 punkti b, sest kuriteos süüdistatavat ei saa ilma selleta korralikult abistada.²⁸⁹

EL õiguses kehtestavad mitu direktiivi ELi liikmesriikidele konkreetseid kohustusi (õigus õiglasele kohtumenetlusele: vt alapeatükk 2.3.1).²⁹⁰ Näiteks nõuab

284 EIK, *Mayzit vs. Venemaa*, nr 63378/00, 20. jaanuar 2005, punktid 70–71.

285 EIK, *Meffah jt vs. Prantsusmaa*, nr 32911/96, 35237/97 ja 34595/97, 26. juuli 2002, punkt 47.

286 EIK, *Dayanan vs. Türgi*, nr 7377/03, 13. oktoober 2009.

287 EIK, *Iglin vs. Ukraina*, nr 39908/05, 12. jaanuar 2012, punkt 65.

288 EIK, *Öcalan vs. Türgi*, nr 46221/99, 12. mai 2005, punkt 148.

289 EIK, *Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik*, nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984, punkt 99.

290 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. oktoobri 2013. aasta direktiiv 2013/48/EL, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses ja Euroopa vahistamismäärusega seotud menetluses ning õigust lasta teavitada vabaduse võtmisest kolmandat isikut ja suhelda vabaduse võtmise ajal kolmandate isikute ja konsulaarasutustega, ELT 2013 L 294/1. Ühendkuningriik ja Iirimaa ei soovinud seda direktiivi kohaldada ning see ei kohaldu ka Taanile.

õigust kaitsjale käsitleva direktiivi artikli 3 lõige 1, et oleks õigus kasutada kaitsjat nii pika aja jooksul ja sellisel viisil, mis annab asjaomasele isikule võimaluse kasutada oma kaitseõigust praktiliselt ja tõhusalt. Artikli 3 lõige 3 annab kahtlustatavale või süüdistatavale õiguse suhelda ja kohtuda privaatsest teda esindava kaitsjaga. Artikli 3 lõige 4 nõuab, et ELi liikmesriigid teeksid kättesaadavaks üldteabe, mis abistaks kahtlustatavat või süüdistatavat isikut kaitsja saamisel.

Lisaks kehtestab kriminaalmenetluses teabe saamise õiguse direktiiv kohustused teavitada kahtlustatavaid ja süüdistatavaid nende õigustest kriminaalmenetluses, sealhulgas näiteks õigusest tutvuda kriminaalasja materjalidega, et valmistada ette kaitset.²⁹¹

Õigust suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses käsitleva direktiivi artikli 2 lõige 2 nõuab, et suuline tõlge oleks kättesaadav kahtlustatava või süüdistatava ning tema õigusnõustaja vahelise suhtluse jaoks, mis on otseselt seotud menetluses toimuva mis tahes käsitlemise või istungiga või edasikaebuse esitamise või muude menetluslike taotlustega.²⁹²

4.2.5. Loobumine

Õigus kaitsjale on niivõrd oluline, et süüdistatav või kahtlustatav võib sellest loobuda üksnes piiratud juhtudel.²⁹³ EIK on loobumist rangelt piiranud ja rõhutanud kaitsemeetmete olemasolu olulisust.

Näide: kohtuasjas *Pishchalnikov vs. Venemaa*²⁹⁴ võeti kaebuse esitaja vahi alla kahtlustatuna röövis raskendavatel asjaoludel. Ta kuulati üle advokaadi juuresolekuta ja ta tunnistas üles osalemise kuritegevuses. Järgnevas menetluses keeldus ta kaitsja abist. Seejärel määrati talle kaitsja. Ülekuulamisel advokaadi juuresolekul võttis ta oma avaldused tagasi. Ta mõisteti mitmes kuriteos süüdi avalduste alusel, mida ta oli teinud vahi alla võtmisel.

291 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2012. aasta direktiiv 2012/13/EL, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet, ELT 2012 L 142.

292 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. oktoobri 2010. aasta direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT 2010 L 280.

293 EIK, *A.T. vs. Luxembourg*, nr 30460/13, 9. aprill 2015, punkt 59. Kohtuasi oli seotud direktiiviga, mis käsitleb õigust kaitsjale.

294 EIK, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, nr 7025/04, 24. september 2009, punktid 77–78.

EIK märkis, et kui süüdistataval puudub kaitsja, on vähem tõenäoline, et teda informeeritakse tema õigustest, mis tähendab, et on vähem tõenäoline, et tema õigusi austatakse. Samas on isikutel võimalik vabatahtlikult loobuda õiglase kohtumenetluse tagatistest kas selgesõnaliselt või vaikimisi. Et kaitsemeetmed oleksid tõhusad, i) peab loobumine olema väljendatud ühemõtteliselt, ii) peavad loobumisega kaasnema selle olulisusele vastavad minimaalsed kaitsemeetmed, iii) peab loobumine olema vabatahtlik, iv) peab olema tegu teadliku ja aruka õigusest loobumisega ning v) kui see tuleneb süüdistatava käitumisest, peab tõendama, et süüdistataval oli mõistlikult võimalik oma käitumise tagajärgi ette näha.

Selles kohtuasjas pidas EIK ebatõenäoliseks, et kaebajal oli võimalik mõistlikult hinnata kaitsja juuresolekuta käsitlemise tagajärgi. EIK tuvastas EIÕK artikli 6 rikkumise, sest puudus seaduslik õigusest loobumine.

Kui kahtlustatav või süüdistatav keeldub kaitsjat juhendamast, ei ole õige sellest järeldada, et ta loobub õigusest.²⁹⁵ Lisaks ei saa seaduslikuks loobumiseks pidada seda, kui kuriteos süüdistatav vastab uurijate küsimustele pärast seda, kui talle on meelde tuletatud, et tal on õigus vaikida.²⁹⁶ Tuleb võtta mõistlikke meetmeid, et tagada, et süüdistatav või kahtlustatav on täielikult teadlik oma kaitseõigustest ja suudab nii hästi, kui konkreetses olukorras võimalik, hinnata oma loobumise tagajärge.²⁹⁷ Samuti võib artikli 6 lõike 3 punkti c rikkuda see, kui kuriteos süüdistatav ei suuda tõlgi abita mõistlikult hinnata kaitsja juuresolekuta käsitlemise tagajärgi.²⁹⁸ Riigid peavad võtma lisameetmeid, et kaitsta haavatavate kahtlustatavate ja süüdistatavate, näiteks puuetega isikute ja laste õigusi – näiteks sellega, et korraldavad neile kolmandate isikute toetuse (vt 8. peatükk).²⁹⁹

295 EIK, *Sakhnovskiy vs. Venemaa*, nr 21272/03, 2. november 2010, punktid 89–93.

296 EIK, *Pishchalnikov vs. Venemaa*, nr 7025/04, 24. september 2009, punkt 79.

297 EIK, *Panovits vs. Küpros*, nr 4268/04, 11. detsember 2008, punkt 68.

298 EIK, *Şaman vs. Türgi*, nr 35292/05, 5. aprill 2011, punkt 35.

299 EIK, *Panovits vs. Küpros*, nr 4268/04, 11. detsember 2008, punktid 67–68. Vt ka Euroopa Komisjon (2013), Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta, COM(2013) 822/2; Euroopa Komisjon (2013), 27. novembri 2013. aasta soovitus, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslike tagatise kriminaalmenetluses, ELT 2013 C 378; FRA (2015), *Child friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*.

EL õiguses sätestatab direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses, artiklis 9 kolm tingimust, et loobumine oleks seaduslik:

- (i) kahtlustatavale või süüdistatavale on antud lihtsas ja arusaadavas sõnastuses suuliselt või kirjalikult selget ja piisavat teavet selle õiguse sisust ning sellest loobumise võimalikest tagajärgedest;
- (ii) loobumine on olnud vabatahtlik ja ühemõtteline;
- (iii) see on dokumenteeritud kooskõlas EL liikmesriigi õigusega.³⁰⁰

Samas tuleb märkida, et kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetlustagatiste direktiivi eelnõu järgi ei saa lapsed loobuda õigusest kaitsjale.³⁰¹ Lisaks soovitatakse Euroopa Komisjoni soovitusel haavatavate isikute menetluslike tagatiste kohta, et haavatavatel isikutel ei tohiks olla võimalik loobuda õigusest kaitsjale.³⁰²

4.3. Õigus esindada end ise

Põhipunktid

- Kriminaalmenetluses ja teistes menetlustest võib isik esindada end ise, kui kohtumenetluse huvides ei ole nõutud teisiti – näiteks süüdistatava või kahtlustatava õiguste kaitseks või kui esindajat on vaja tõhusaks õigusmõistmiseks.
- Otsustamine, kas kohtumenetluse huvides on vaja kohustuslikus korras määrata juristid esindaja, jääb riigi kohtute kaalutusõiguse raamesse.

³⁰⁰ Vt direktiiv 2013/48/EL.

³⁰¹ Euroopa Komisjon (2013), „Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslike tagatiste kohta“, artikkel 6.

³⁰² Euroopa Komisjon (2013), „Soovitus, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslike tagatise kriminaalmenetluses“, punkt 11.

Paljulubav praktika

Ennast ise esindavate menetlusosaliste abistamine

Ühendkuningriigis on kohtumenetluses ilma esindajata menetlusosalistele abiks Personal Support Unit (PSU). PSU pakub väljaõppega vabatahtlikke, kes annavad tasuta abi isikutele, kes peavad ilma esindajata osalema Inglismaa ja Walesi tsiviil- või perekonnohtumenetlustes. PSU selgitab kohtus toimuvat, aitab täita blankette ja annab kohtuistungile kaasa vabatahtliku ning samuti pakub emotsionaalset ja moraalselt tuge. PSU ei paku advokaadi teenuseid ega seaduslikku esindust kohtuistungil, kuid võib suunata isikuid asutustesse, mis selliseid teenuseid pakuvad.

Allikas: <https://www.thepsu.org/>.

On märgitud, et isikutel on õigus esindajale mujal kui kriminaalmenetluses, kui seda on vaja otstarbeka ja tõhusa kohtumenetluse tagamiseks. EIÕK artikli 6 lõike 3 punkti c alusel on kuriteos süüdistataval õigus osaleda kriminaalmenetluses kaitsja abil või esindada end ise.

Iseenda esindamine on lubatud, kui kohtumenetluse huvides ei ole nõutud teisiti – näiteks süüdistatava või kahtlustatava õiguste kaitseks või kui esindajat on vaja tõhusaks õigusmõistmiseks. Mõne riigi õiguses nõutakse esindaja olemasolu näiteks üksnes teatud menetlusjärgus või apellatsioonimenetluses.

Õigus end ise mujal kui kriminaalmenetluses esindada ei ole absoluutne.³⁰³ Otsustamine, kas kohtumenetluse huvides on vaja kohustuslikus korras määrata esindaja, jääb riigi ametiasutuste kaalutusõiguse raamesse.³⁰⁴

Piiranguid saab kehtestada näiteks selleks, et vältida kohtuistungil väärkuse kuritarvitamist, kaitsta haavatavaid tunnistajaid vaimse trauma eest ning takistada kahtlustatavatel ja süüdistatavatel menetlust järjekindlalt häirimast.³⁰⁵ Kaalutusõigust tuleb kasutada proportsionaalselt ja piiranguid tuleb kehtestada läbimõeldult.³⁰⁶

303 EIK, *Philis vs. Kreeka*, nr 16598/90, 1. juuli 1992. Vt ka ELK, C-399/11, *Stefano Melloni vs. Ministerio Fiscal*, 26. veebruar 2013, punktid 49–52.

304 EIK, *Correia de Matos vs. Portugal*, nr 48188/99, 15. november 2001. Vt ka EIK, *Croissant vs. Saksamaa*, nr 13611/88, 25. september 1992.

305 *Ibid.*, punktid 12–13.

306 *Ibid.*, punkt 18.

Näide: kohtuasjas *Galstyan vs. Armeenia*³⁰⁷ võeti kaebuse esitaja vahi alla, talle tutvustati tema õigusi ja ta keeldus selge sõnaga kaitsjast.

EIK märkis, et artikli 6 lõike 3 punkt c laseb süüdistataval valida, kas kaitsta end ise või kaitsja abil. Seega on iseenda esindamine lubatud, välja arvatud juhul, kui kohtumenetluse huvides on nõutud teisiti. Kaebaja asjas puudusid tõendid, et tema otsus esindada end ise tulenes ähvardustest või füüsilisest vägivallast või teda sunniti kaitsjast keelduma kavalusega. Kaitsja puudumine oli kaebaja valik, mistõttu ei saa pidada riiki vastutavaks esinduse puudumise eest. EIÕK artiklit 6 ei rikutud.

Kui süüdistatav või kahtlustatav loobub teadlikult õigusest kaitsja abile, on ta ise kohustatud näitama hoolsust – näiteks hankima kohtuotsuse ära kirja, kui seda on vaja apellatsioonkaebuse jaoks.³⁰⁸

307 EIK, *Galstyan vs. Armeenia*, nr 26986/03, 15. november 2007, punkt 91.

308 EIK, *Melin vs. Prantsusmaa*, nr 12914/87, 22. juuni 1993, punkt 25.

5

Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
Mis on tõhus õiguskaitsevahend?		
<p>Põhiõiguste harta artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)</p> <p>ELK, C-583/11 P, <i>Inuit Tapiriit Kanatami jt vs. Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu</i>, 2013</p> <p>ELK, T-49/07, <i>Sofiane Fahas vs. Euroopa Liidu Nõukogu</i>, 2010</p>	Sisulised nõuded	<p>EIÖK artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)</p> <p>EIK, <i>McFarlane vs. Iirimaa</i>, nr 31333/06, 2010</p> <p>EIK, <i>Rotaru vs. Rumeenia</i>, nr 28341/95, 2000</p> <p>EIK, <i>Yarashonen vs. Türgi</i>, nr 72710/11, 2014</p>
<p>ELK, C-69/10, <i>Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i>, 2011</p>	Institutsionaalsed nõuded	<p>EIK, <i>Ramirez Sanchez vs. Prantsusmaa</i>, nr 59450/00, 2006</p>
Konkreetsete õiguskaitsevahendite näited		
<p>ELK, liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, <i>Andrea Francovich ja Danila Bonifaci jt vs. Itaalia Vabariik</i>, 1991</p> <p>Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ), artikkel 15</p>	Hüvitis	<p>EIK, <i>Ananyev jt vs. Venemaa</i>, nr 42525/07 ja 60800/08, 2012</p>
<p>ELK, liidetud kohtuasjad C-65/09 ja C-87/09, <i>Weber ja Putz</i>, 2011</p> <p>Tarbekaupade müügi direktiiv (1999/44/EÜ), artikli 3 lõiked 2 ja 3</p> <p>Pakettreiside direktiiv (90/314/EMÜ), artikli 4 lõiked 6 ja 7</p>	Konkreetne täitmine	

Euroopa Liit	Käsitletavat teemasid	Euroopa Nõukogu
Põhiõiguste harta artikli 52 lõige 1 (reguleerimisala) ELK, C-314/12, <i>UPC Telekabel Wien GmbH</i> , 2014	Ettekirjutused	EIÕK artikkel 10 (sõnavabadus) EIK, <i>Brosa vs. Saksamaa</i> , nr 5709/09, 2014

See peatükk ja ka ülejäänud käsiraamat keskenduvad pigem riigisestele õiguskaitsevahenditele kui Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu menetlustele ja seal kasutatavatele õiguskaitsevahenditele. Kõigepealt kirjeldatakse peatükis tõhusa õiguskaitsevahendi menetlus- ja institutsionaalseid nõudeid. Seejärel tuuakse eri liiki õiguskaitsevahendite näiteid. Paljud õiguskaitsevahendite liigid suudavad õiguste rikkumisi tõhusalt heastada. Peatükis käsitletavat õiguskaitsevahendite valik (hüvitamine, konkreetne täitmine ja kohtumäärused) on näitlik ja mitteammendav.

5.1. Mis on tõhus õiguskaitsevahend?

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 13 ja EL põhiõiguste harta artikliga 47 on tagatud õigus tõhusale õiguskaitsevahendile. See õigus on õigusemõistmisele juurdepääsu üks põhiosa. See võimaldab isikel taotleda oma õiguste rikkumise hüvitamist. Eri õiguskaitsevahendid aitavad heastada erinevat liiki rikkumisi.
- Õiguskaitsevahendi määratlust ei ole Euroopa inimõiguste konventsioonis ega EL põhiõiguste hartas. Valdav nõue on, et õiguskaitsevahend peab olema tõhus praktikas ja õiguses. Õiguskaitsevahendi vormi nõuded puuduvad ja riikidel on teatud kaalutusõigus. Vahendi tõhususe otsustamisel arvestatakse kõiki õiguskaitsevahendeid nende kogumis.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklil 13 ja EL põhiõiguste harta artiklil 47 on erinev kohaldamisala. Artiklis 13 on sätestatud õigus nõuda tõhusat õiguskaitsevahendit riigivõimude ees vaieldavate kaebuste korral konventsioonis ette nähtud õiguste rikkumiste üle.
- EL põhiõiguste harta artikkel 47 nõuab EL õigusest tulenevate õiguste tõhusat kaitset kohtus. See põhineb Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklil 13, kuid sätestab ulatuslikuma kaitse. Artikkel 47 sätestab õiguse õiguskaitsevahendile kohtus ning see kehtib kõikidele õigustele ja vabadustele ELi õiguses. See ei ole piiratud hartas ette nähtud õigustega.
- Nagu tuleneb EL õigusest üldiselt, peavad õiguskaitsevahendid olema kooskõlas ka võrdsuse põhimõttega. See tähendab, et ELi õigusest tulenevate nõuetega seotud tingimused ei saa olla vähem soodsad kui riigi õigusest tulenevate sarnaste hagidega seotud tingimused.

Et õiguskaitsevahend oleks tõhus, peab see olema kooskõlas konkreetsete sisuliste, menetluslike ja institutsionaalsete nõuetega, nagu on märgitud **alapeatükkides 5.1.1 ja 5.1.2**. NB! Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õigusaktides sätestatud nõuded erinevad üksteisest mõnevõrra.

5.1.1. Tõhusa õiguskaitsevahendi sisulised ja menetluslikud nõuded

Isikutel on õigus oma inimõiguste rikkumise heastamisele. See tähendab, et neil peab olema võimalik kasutada õiguskaitsevahendit. Eri liiki õiguskaitsevahendid on seotud erinevat liiki rikkumistega (vt **alapeatükk 5.2**).

Õiguskaitsevahendi mõistet ei ole määratletud Euroopa Nõukogu ega EL õiguses. Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile on sätestatud EIÕK artiklis 13 ja ELi põhiõiguste harta artiklis 47. See leidub ka rahvusvahelistes dokumentides, näiteks inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 8 ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 2 lõikes 3.³⁰⁹

Euroopa Nõukogu õiguses pakub ka EIÕK artikkel 13 kaitset isikutele, kes soovivad kaevata oma õiguste väidetava rikkumise üle konventsiooni alusel. Artikkel 13 sätestab: „Igaühel, kelle konventsioonis sätestatud õigusi ja vabadusi on rikutud, on õigus tõhusale õiguskaitsevahendile riigivõimude ees ka siis, kui rikkumise pani toime ametiisik.“

Näide: kohtuasjas *Rotaru vs. Rumeenia*³¹⁰ teatas kaebuse esitaja, et Rumeenia luureteenistus säilitas ja kasutas ebaõigeid ja salaja kogutud isikuandmeid tema süüdimõistmise kohta solvava käitumise eest, mis tulenes kommunismiajal üliõpilasena kirjutatud kirjadest. Ta ei saanud taotleda kohtumäärust andmete hävitamiseks või muutmiseks ja väitis, et see rikkus artiklit 13.

309 NB! Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 2 lõike 3 punktis b sätestatakse, et õiguse õiguslikule kaitsele määravad kindlaks kompetentsed kohtu-, administratiiv- või seadusandlikud võimud või mis tahes teine kompetentne organ, kes on selleks ette nähtud riigi õigusliku süsteemiga. Konkreetne kaitse kinnipeetavate jaoks on sätestatud ka EIÕK artikli 5 lõikes 4, mis tagab *habeas corpus*'e õiguse. Vt ka ELi põhiõiguste harta artikkel 6 ning kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikli 9 lõige 4.

310 EIK, *Rotaru vs. Rumeenia*, nr 28341/95, 4. mai 2000, punkt 67.

ELK kinnitas, et artikkel 13 tagab õiguskaitsevahendi kättesaadavuse, et jõustada EIÕK kohaseid õigusi ja vabadusi riigi tasandil, ning et see õiguskaitsevahend peab olema tõhus praktikas ja õiguses. Asjaomasel ajal ei olnud Rumeenia õiguses sellist õiguskaitsevahendit kaebaja kaebuse jaoks ja see rikkus EIÕK artiklit 13.

Artikkel 13 lubab isikutel nõuda õiguskaitsevahendit riigivõimude ees vaieldavate kaebuste korral, et nende üht või mitut EIÕK-s ette nähtud õigust on rikutud.³¹¹ Seega hõlmab artikkel 13 kaebusi, milles väidetakse EIÕK sätete sisulist rikkumist. See toetab EIÕK artiklit 35, mille järgi peavad isikud enne ELK-sse pöördumist ammeldama kõik riigisiseseid õiguskaitsevahendid ja mis sätestab lisatagatise, et kindlustada õiguste kaitse eelkõige riigi tasandil.³¹²

EL õiguses sätestab põhiõiguste harta artikkel 47: „Igaühel, kelle liidu õigusega tagatud õigusi või vabadusi rikutakse, on selles artiklis kehtestatud tingimuste kohaselt õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus.“ Harta on nüüd osa EL esmasest õigusest, kuid artikkel 47 kajastab ka EL kohtupraktikat, mis võib pakkuda kasulikku pretsedenti.³¹³ Õigus tõhusale õiguskaitsevahendile on juba ammu õigusriigi põhimõttele tugineva EL õiguskorra põhiosa.³¹⁴ Ka ELK on rõhutanud harta artiklis 47 ning EIÕK artiklites 6 ja 13 sätestatud tõhusa kohtuliku kaitse tihedat seost.

Näide: kohtuasjas *Sofiane Fahas vs. Euroopa Liidu Nõukogu*³¹⁵ taotles kaebuse esitaja – Saksamaal elav Alžeeria kodanik –, et tühistataks nõukogu mitu otsust, millega kehtestati terrorismivastaseid piiravaid meetmeid.

311 EIK, *Klass jt vs. Saksamaa*, nr 5029/71, 6. september 1978, punkt 64.

312 EIK, *Kudła vs. Poola*, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 152.

313 ELK, liidetud kohtuasjad C-402/05 P ja C-415/05 P, *Yassin Abdullah Kadi ja Al Barakaat International Foundation vs. Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Ühenduste Komisjon*, 3. september 2008, punkt 335.

314 ELK, C-294/83, *Parti écologiste „Les Verts“ vs. Euroopa Parlament*, 23. aprill 1986; ELK, C-50/00 P, *Unión de Pequeños Agricultores vs. Euroopa Liidu Nõukogu*, 25. juuli 2002; ELK, C-222/84, *Marguerite Johnston vs. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 15. mai 1986.

315 ELK, T-49/07, *Sofiane Fahas vs. Euroopa Liidu Nõukogu*, 7. detsember 2010.

ELK kordas, et tõhusa kohtuliku kaitse põhimõtte on ühenduse õiguse üldpõhimõtte, mis tuleneb liikmesriikidele omastest põhiseaduslikest traditsioonidest ja mis sisaldub EIÕK artiklites 6 ja 13 ning mida kinnitab ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikkel 47.

EL põhiõiguste harta selgitused kinnitavad, et õigus õiguskaitsevahendile artikli 47 alusel põhineb EIÕK artiklil 13. EIK praktika on oluline õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile tähenduse tõlgendamisel. Samas on harta artikli 47 ja EIÕK artikli 6 kohaldamisalade vahel olulisi erinevusi (vt 1. peatüki joonis).

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses ei tulene EL põhiõiguste harta artiklist 47 ega EIÕK artiklist 13 nõuet pakkuda konkreetset vormis õiguskaitsevahendit. Põhinõue on, et õiguskaitsevahend peab olema tõhus praktikas ja ka õiguses.³¹⁶ Õiguskaitsevahendi tõhusus ei olene sellest, kui kindel on soodne tulemus.³¹⁷ Nõutava õiguskaitsevahendi liik oleneb iga kohtuasja asjaoludest.

Euroopa Nõukogu õiguses on välja kujunenud teatud põhimõtted, kuidas otsustada tõhususe üle. Tõhus õiguskaitsevahend peab näiteks

- olema kättesaadav,
- suutma pakkuda heastamisvõimalusi, arvetades kaebaja kaebuseid,
- pakkuma mõistlikku võimalust saavutada edu.³¹⁸

Näide: kohtuasjas *McFarlane vs. Iirimaa*³¹⁹ võeti kaebuse esitaja vahi alla, kui ta vabanes 1998. aastal Põhja-Iirimaa vanglast. Teda süüdistati 1983. aastal Iiri Vabariigis sooritatud kuritegudes; ta pääses kausjoni vastu vabadusse. Ta esitas kaks kaebust süüdistuse peatamiseks selle alusel, et tema õigust õiglasele kohtumenetlusele rikkusid pöördumatult esialgsete sõrmejäljetõendite kadumine ja viivitused. Kumbagi kaebust ei rahuldatud. Kaebaja mõisteti 2008. aasta juunis õigeks.

316 EIK, *M. S. S. vs. Belgia ja Kreeka*, nr 30696/09, 21. jaanuar 2011, punkt 288.

317 EIK, *Costello-Roberts vs. Ühendkuningriik*, nr 13134/87, 25. märts 1993, punkt 40.

318 EIK, *Vučković jt vs. Serbia*, nr 17153/11 ja 29 muud kohtuasja, 25. märts 2014, punktid 71 ja 74.

319 EIK, *McFarlane vs. Iirimaa*, nr 31333/06, 10. september 2010.

ELK kahtles, kas soovitatud õiguskaitsevahend (hagi esitamine põhiseadusliku õiguse rikkumisest tuleneva kahju hüvitamiseks) on tõhusus, järgmistel põhjustel: i) soovitatud põhiseadusliku õiguskaitsevahendi kättesaadavus oli väga ebakindel, sest seda ei olnud kunagi kasutatud, kuigi see oli olnud teoorias kättesaadav juba ligi 25 aastat; ii) soovitatud õiguskaitsevahend ei pruukinud olla kohtuasja asjaolude alusel kohtule kohalduva immuuteedi tõttu kättesaadav; ja iii) see oleks olnud menetluse seisukohast keerukas ning oleks põhjustanud viivitusi ja kulusid. Sellest tulenevalt leidis ELK, et rikuti EIÕK artiklit 13 koostoimes artikli 6 lõikega 1 (menetluse kestus).

EL õiguses on ELK tunnustanud liikmesriikide kohustust pakkuda õiguskaitsevahendeid, millest piisab, et tagada õiguste tõhus kaitse kohtus liidu õigusega hõlmatud valdkondades. See põhineb tõhususe ja võrdsuse põhimõttel. Tõhususe põhimõtte nõuab, et EL õiguses sätestatud õiguste kasutamist ei tehtaks riigi õiguses võimatuks või liiga raskeks.³²⁰ Võrdsuse põhimõtte nõuab, et EL õigusest tulenevate nõuetega seotud tingimused ei oleks vähem soodsad riigi õigusest tulenevate sarnaste hagidega seotud tingimustest.

Seega on liikmesriigid EL õiguses seaduslikult kohustatud kehtestama õiguskaitsevahendite ja menetluste süsteeme, et kindlustada ELi õiguses tagatud õigus tõhusale kohtulikule kaitsele.³²¹ Seda ohustaksid riigi seadused või kohtupraktika, mis kahjustavad ELi õiguse tõhusust.³²² Seda, kas riigi seadusesäte on tõhususe põhimõttega kooskõlas, tuleb analüüsida selle põhjal, mis on sätte roll menetluses, areng ja eripära tervikuna, kohaldatuna riigi eri asutustes.³²³

320 ELK, C-33/76, *Rewe-Zentralfinanz eG ja Rewe-Zentral AG vs. Landwirtschaftskammer für das Saarland*, 16. detsember 1976. Uemad näited: vt ELK, C-415/11, *Mohamed Aziz vs. Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, 14. märts 2013, punkt 50 ja ELK, liidetud kohtuasjad C-482/13, C-484/13, C-485/13, C-487/13, *Unicaja Banco SA vs. José Hidalgo Rueda jt*, *Caixabank SA vs. Manuel María Rueda, Ledesma jt*, *Caixabank SA vs. José Labella Crespo jt ning Caixabank SA vs. Alberto Galán Luna jt*, 21. jaanuar 2015.

321 Euroopa Liidu lepingu artikli 4 lõige 3 ja artikkel 19. Vt ELK, C-50/00 P, *Unión de Pequeños Agricultores vs. Euroopa Liidu Nõukogu*, 25. juuli 2002, punktid 39–41. Vt ka ELK, T-461/08, *Evropaiki Dynamiki – Proigmena Systemata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE vs. Euroopa Investeerimispank (EIP)*, 20. september 2011, punkt 46.

322 ELK, C-213/89, *The Queen vs. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd jt*, 19. juuni 1990, punkt 20.

323 ELK, C-312/93, *Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS vs. Belgia riik*, 14. detsember 1995, punkt 14. Uuem näide: ELK, C-249/11, *Hristo Byankov vs. Glaven sekretar na Ministerstvo na vatreshnite raboti*, 4. oktoober 2012, punkt 75.

Tõhusa kaitse puudumise tuvastamiseks tuleb hinnata osapoolte positsiooni ja kohtuasja asjaolusid.³²⁴

Näide: kohtuasjas *Inuit Tapiriit Kanatami jt vs. parlament ja nõukogu*³²⁵ käsitles ELK EL siseturul hülgetoodete turustamist keelavat määrust vaidlustada soovivate hülgepüüdjate põhjendatud huvi .

ELK vaatas üle kohtuliku kaitse süsteemi ELis. ELK märkis, et EL aluslepingud ei loo uusi õiguskaitsevahendeid riigi kohtutes ja kui küsimust ei reguleeri ükski EL eeskiri, tuleb iga liikmesriigi õigussüsteemi alusel otsustada, mis menetluseeskirjad reguleerivad õiguste kaitsmiseks esitatud hagsid. Liikmesriigid peavad selliste eeskirjade kehtestamisel arvestama tõhususe ja võrdsuse põhimõtet. ELK leidis, et hülgepüüdjatel puudus alus taotleda tühistamist.

Käsitletava õiguse olemus mõjutab õiguskaitsevahendi liiki, mida riik on kohustatud pakkuma.³²⁶ **Euroopa Nõukogu õiguses** peaks näiteks EIÖK artikli 2 rikkumise korral olema põhimõtteliselt kättesaadav varalise ja mittevaralise kahju hüvitamine. Varaline kahju tähendab kahju, mida on võimalik täpselt välja arvutada. Mittevaralist kahju, näiteks valu ja kannatusi, ei ole võimalik täpselt välja arvutada. Kui arutatakse, kas õiguskaitsevahend pakub tõhusat hüvitust, võib arvestada kõiki riigi õiguses ette nähtud õiguskaitsevahendeid koos.³²⁷ Kui taotletakse õiguskaitsevahendi kasutamist EIÖK-s sätestatud õiguse rikkumise korral ja see õigus on ühtlasi tsiviilõigus artikli 6 alusel, kohalduvad artikli 6 lõikes 1 ette nähtud laiemad ja rangemad kaitsemeetmed.³²⁸

Võib juhtuda, et riigid peavad tõendama tõhusa õiguskaitsevahendi olemasolu, näiteks viitama sarnastele kohtuasjadele, milles õiguskaitsevahendit edukalt kasutati.³²⁹

324 ELK, C-169/14, *Juan Carlos Sánchez Morcillo ja María del Carmen Abril García vs. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA*, 17. juuli 2014, punktid 43–51.

325 ELK, C-583/11 P, *Inuit Tapiriit Kanatami jt vs. Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu*, 3. oktoober 2013, punktid 102–103.

326 Vt EIK, *Budayeva jt vs. Venemaa*, nr 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ja 15343/02, 20. märts 2008, punkt 191.

327 EIK, *De Souza Ribeiro vs. Prantsusmaa*, nr 22689/07, 13. detsember 2012, punkt 79.

328 EIK, *Kudła vs. Poola*, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 146.

329 *Ibid.*, punkt 159.

Näide: kohtuasjas *Yarashonen vs. Türgi*³³⁰ põgenes tšetšeeni päritolu Venemaa kodanik Türgist pärast seda, kui väidetavalt mõrvasid Venemaa julgeolekujõud tema venna. Hiljem ta naasis ja võeti riiki ebaseadusliku sisenemise tõttu vahi alla. Teda peeti kinni olenemata varjupaigataotluse esitamisest ja ta ei saanud arstiabi. Tema varjupaigataotlus hiljem rahuldati. Kaebuse esitaja kaebas ebaseadusliku kinnipidamise, kinnipidamistingimuste ning selle peale, et puudus artikli 13 järgne tõhus riigisisene õiguskaitsevahend, mida kasutada EIÕK artikli 3 rikkumise korral.

EIK hinnangul ei piisa, kui kaebajal oli võimalik tõstatada neid küsimusi üldise kohtuliku läbivaatusmenetluse raames. Riik ei suutnud leida ühtki otsust, kus sisserännanust kinnipeetaval oli võimalik kasutada üldist kohtliku kontrolli menetlust oma õiguste tagamiseks. Selliste tõenditeta ei suudetud piisava kindlusega tõestada, et üldised õiguskaitsevahendid suudavad pakkuda tõhusat ennetavat ja/või kompenseerivat hüvitust. EIK leidis, et rikuti EIÕK artiklit 13 koostoimes artikliga 3.

Riik võib kehtestada õigusele tõhusale õiguskaitsevahendile mõistlikke piiranguid, et tagada nõuetekohane õigusmõistmine (vt näiteks [alapeatükk 6.2.2](#): aegumistähtaeg).³³¹ Uue seadusliku õiguskaitsevahendi tõhususes kahtlemine ei saa takistada isikul üritada selle kasutamist.³³² Euroopa Nõukogu on soovitanud, et uute õiguskaitsevahendite väljatöötamisel peaksid riigid – kui asjakohane – sätestama süstemaatiliste või struktuuriliste probleemide lahendamise õiguskaitsevahendite jaoks tagasiulatuva jõu.³³³

5.1.2. Tõhusa õiguskaitsevahendi institutsionaalsed nõuded

Euroopa Nõukogu õiguses sätestab EIÕK artikkel 13 õiguse õiguskaitsevahendile riigivõimude ees. See ei pea olema kohtuvõim, kuid on tunnustatud, et kohtulikud õiguskaitsevahendid tagavad tugeva erapooletuse, kättesaadavuse

330 EIK, *Yarashonen vs. Türgi*, nr 72710/11, 24. juuni 2014, punktid 63–66.

331 Vt EIK, *Stubbings jt vs. Ühendkuningriik*, nr 22083/93 ja 22095/93, 22. oktoober 1996.

332 EIK, *Krasuski vs. Poola*, nr 61444/00, 14. juuni 2005, punkt 71.

333 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*, 24. veebruar 2010, punkt 11.

kannatanutele ja perekondadele ning kohtuotsuste täitmise kooskõlas artikli 13 nõuetega (vt [alapeatükk 2.4.1](#): kohtuvälised organid üldiselt).³³⁴

Kui otsustatakse, kas organ suudab pakkuda tõhusat õiguskaitsevahendit, tuleb arvestada kohtuasja asjaolusid, kõnealuse õiguse olemust ning organi volitusi ja tagatise.³³⁵

Näide: kohtuasjas *Ramirez Sanchez vs. Prantsusmaa*³³⁶ mõisteti kaebuse esitajale eluaegne vanglakaristus Prantsusmaal sooritatud terrorirünnakute eest. Teda hoiti kaheksa aastat ja kaks kuud üksikvangistuses väidetavalt tema ohtlikkuse tõttu, vajaduse tõttu tagada vanglas kord ja ohutus ning põgenemiskatse tõenäosuse tõttu. Ta pöördus halduskohtusse, et tühistataks otsus, millega ta määrati karistust kandma eraldatuses. Kohus jättis kaebuse rahuldamata, rõhutades, et tegu oli asutusesisese meetmega, mida ei olnud sel ajal võimalik kaevata halduskohtusse.

EIK leidis, et rikuti artiklit 13, kuid mitte artiklit 3, sest Prantsusmaa õiguses puudus õiguskaitsevahend, mis võimaldaks kaebajal vaidlustada otsust, millega pikendati tema pidamist üksikvangistuses. EIK märkis, et kuna üksikvangistus raskendab oluliselt kinnipidamistingimusi, on tõhus õiguskaitsevahendi olemasolu kohtuasutuse ees ülilooline.

EIÕK artiklis 13 viidatud riigivõimud peavad täitma teatud kriteeriume. Nõutud on institutsionaalne sõltumatus. Näiteks juhtumis, kus politseiülemal oli kaalutusõigus, kas suunata kaebused uurimiseks politsei kaebuste lahendamise asutusele (sõltumatu organ), ei olnud vajalikud sõltumatuse nõuded täidetud.³³⁷ Oluline on ka õigus teha siduvaid otsuseid. Kui organil seda õigust ei ole, võib lugeda, et ta ei suuda pakkuda tõhusat õiguskaitsevahendit, eelkõige kui puuduvad ka menetluslikud kaitsemeetmed, näiteks õigus esindajale või otsuse

334 EIK, *Z. jt vs. Ühendkuningriik*, nr 29392/95, 10. mai 2001, punkt 110.

335 EIK, *Kudła vs. Poola*, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 157. Uuem näide: EIK, *Ališić jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina, Horvaatia, Serbia, Sloveenia ja endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik*, nr 60642/08, 16. juuli 2014, punktid 131–136.

336 EIK, *Ramirez Sanchez vs. Prantsusmaa*, nr 59450/00, 4. juuli 2006.

337 EIK, *Khan vs. Ühendkuningriik*, nr 35394/97, 12. mai 2000, punkt 47.

avaldamisele.³³⁸ Õiguskaitsevahend, mis on täielikult poliitilisest kaalutus-õigusest, ei ole piisav.³³⁹

Nagu on märgitud [alapeatükis 5.1.2](#), annab **ELi õiguses** EL põhiõiguste harta artikkel 47 isikutele õiguse taotleda tõhusat õiguskaitsevahendit kohtus. Kohtu tähendust on käsitletud [alapeatükis 2.1](#). Kohus peab vastama rangetele nõuetele: see peab olema asutatud seaduse alusel, olema püsiv, sõltumatu ja erapooletu, hõlmama *inter partes* menetlust, omama kohustuslikku jurisdiktsiooni ja kohaldama õigusriigi põhimõtteid.³⁴⁰ Samas ei ole õiguse taotleda tõhusat õiguskaitsevahendit kohtus siiski piiramatut.

Näide: kohtuasjas *Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*³⁴¹ taotles hr Diouf varjupaika Luksemburgis, väites, et põgenes orjuse eest Mauritaanias ja et tema endine tööandja kiusas teda taga. Tema taotlust menetleti kiirkorras, see jäeti põhjendamatusel rahuldamata ja anti korraldus tema riigist väljasaatmiseks. Kaebuse esitaja taotles otsuse tühistamist halduskohtus, mis esitas ELK-le eelotsuse-taotluse. Kohus küsis, kas kohustus pakkuda tõhusat õiguskaitsevahendit välistab riigi seadused, mis ei luba otsust edasi kaevata.

ELK märkis, et olemas peab olema õiguskaitsevahend kohtuvõimu ees, kuid tõhusa kohtuliku kaitse põhimõtte ei nõua juurdepääsu mitmele astmele. Esialgset otsustust arutada rahvusvahelise kaitse taotlust kiirkorras ei pea olema võimalik läbi vaadata kohtus, kui seda otsust on võimalik läbi vaadata kaitse andmise või selle andmisest keeldumise lõpliku sisulise otsuse kohtuliku arutamise osana.

EL õiguses ei välista ELi põhiõiguste harta artikkel 47 õigust määrata konkreetset liiki kohtuasjadega (näiteks põllumajandusabi kohtuasjadega) tegelemiseks

338 EIK, *Chahal vs. Ühendkuningriik*, nr 22414/93, 15. november 1996, punkt 154.

339 Selline õiguskaitsevahend on näiteks siseministrile esitatav kaebus vangistatute kirjavahetuse kontrollimise korralduse kohta. Vt EIK, *Silver jt vs. Ühendkuningriik*, nr 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 ja 7136/75, 25. märts 1983, punkt 116.

340 ELK, C-54/96, *Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH vs. Bundesbaugesellschaft Berlin mbH*, 17. september 1997, punkt 23.

341 ELK, C-69/10, *Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration*, 28. juuli 2011, punkt 69.

üht liiki kohut, kui see ei tee õiguste kasutamist liiga raskeks (näiteks viivituste tõttu).³⁴²

5.2. Konkreetsete õiguskaitsevahendite näited

Siin alapeatükis on õiguskaitsevahendite liikide näidete loetelu, mis ei ole ammendav. Muud näited on ka heastamine (kohustus tagastada isikult ära võetu rahaliselt või mitterahaliselt) ja õiguskaitsevahendid riigist väljasaatmise vastu (edasilükkav õiguskaitsevahend, et vältida inimõiguste rikkumist, mida võib potentsiaalselt põhjustada isiku väljasaatmine riigi jurisdiktsioonist). Need näited on seotud konkreetsete materiaalõigustega (nt õigusega omandile) või konkreetsete valdkondadega (nt asüül ja immigratsioon) ja jäävad nii selle peatüki fookusest välja. Kohtuotsuste täitmisega viivitamisest tulenevaid õiguskaitsevahendeid käsitletakse [alapeatükis 5.2.1](#), õiguskaitsevahendeid liiga pika menetluse tõttu [alapeatükis 7.3](#).

Põhipunktid

- Hüvitis: kompenseerivad õiguskaitsevahendid ei pruugi pakkuda alati tõhusat hüvitus, näiteks võib olla parem kiirmenetlus. Euroopa Liidu Kohus on välja arendanud riigi kahjuhüvitamise kohustuse põhimõtted. Ka konkreetsetes EL direktiivides diskrimineerimise kohta on sätteid kahjuhüvitise jaoks, näiteks rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi artiklis 15.
- Konkreetne täitmine: konkreetsetel täitmisel on Euroopa õigussüsteemides olulisi erinevusi. ELi õigus sätestab kaalutusõigusega täitmissätteid sektori tasandil.
- Ettekirjutused: Euroopa Inimõiguste Kohus ja Euroopa Liidu Kohus on märkinud võistlevate õiguste tasakaalustamise olulisust ning mis tahes piirangu olemust ja proportsionaalsust esialgse õiguskaitse kohaldamist käsitleva kohtumääruse arutamisel. Mõningaid õigusi võib piirata üksnes teatud kriteeriumide täitmisel.

³⁴² ELK, C-93/12, *ET Agroksulting-04-Velko Stoyanov vs. Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond «Zemedelie» – Razplashatelna agentsia*, 27. juuni 2013, punktid 56–61.

5.2.1. Hüvitised

Hüvitis on heastamisviis, millega korvatakse õigushüvede rikkumise tõttu saadud kahju. **Euroopa Nõukogu õiguses** piisab EIÕK rikkumise korral üldiselt kompenseerivatest õiguskaitsevahenditest, kuid need ei ole alati tõhus õiguskaitsevahend – näiteks kui rikkumine on seotud kinnipidamistingimustega ja kaebaja on endiselt vangis, ei pruugi kahjuhüvitisest piisata.³⁴³ Lisaks võivad kompenseerivad õiguskaitsevahendid olla kohtuotsuse täitmata jätmise korral (vt **alapeatükk 6.3**) kohased ainult siis, kui need täidavad teatud nõudeid:

- nõue vaadatakse läbi mõistliku aja jooksul;
- hüvitist makstakse viivitamata;
- menetlus on kooskõlas EIÕK artikliga 6;
- menetlusosalised ei kannu liiga suuri kulusid;
- hüvitise ulatus ei ole ebamõistlik võrreldes EIK mõistetud hüvitistega sarnastes kohtuasjades.

Näide: kohtuasjas *Burdov vs. Venemaa (nr 2)*³⁴⁴ tehti kaebuse esitaja kohta kohtuotsuseid, millega mõisteti tema kasuks välja kompensatsioon päästetöö eest Tšernobõlis. Mõnda kohtuotsust ei täidetud mitu aastat. Varasemas kohtuasjas leidis EIK, et rikuti EIÕK artiklit 6 ja protokoll nr 1 artiklit 1. EIK otsustas uurida asja omal algatusel artikli 13 alusel, märkides, et täitmata jätmise kohtuasjade arv üha suureneb.

EIK kinnitas, et kohtuotsuste täitmata jätmise kohtuasjades on suurim väärtus riigisisestel meetmetel, millega tagada õigeaegne täitmine. Samas võivad riigid otsustada kehtestada üksnes kompenseerivaid õiguskaitsevahendeid, kui need täidavad teatud nõudeid: hagi vaadati läbi mõistliku aja jooksul, hüvitist maksti kohe, menetluseeskirjad on kooskõlas artikliga 6 tagatud põhimõtetega, menetlusosaliste kulud ei olnud liiga suured

343 EIK, *Torreggiani jt vs. Itaalia*, nr 43517/09, 8. jaanuar 2013, punkt 96.

344 EIK, *Burdov vs. Venemaa (nr 2)*, nr 33509/04, 15. jaanuar 2009, punktid 98–100.

ja hüvitise ulatus ei olnud ebamõistlik võrreldes teiste EIK mõistatud hüvitistega. On tugev, kuid vaieldav eeldus, et liiga pikk menetlus põhjustab mittevõrrelist kahju.

Selles kohtuasjas leidis EIK, et rikuti EIÕK artiklit 13, sest kohtuotsuste kauaaegse täitmata jätmise tõttu jäi kaebaja ilma võimalusest kasutada mis tahes õiguskaitsevahendit.

EIK on ka loetlenud põhikriteeriumid, kuidas kontrollida kompenseeriva õiguskaitsevahendi tõhusust liiga pika kohtumenetluse korral (vt [alapeatükk 7.3](#)).³⁴⁵ Kui hüvitist käsitletakse õiguskaitsevahendina, peavad kohtud vältima liigset formalismi eriti kahju tõendamisel.³⁴⁶ Kahjuhüvitise nõude läbivaatamist reguleerivad menetluseeskirjad peavad olema kooskõlas EIÕK artiklis 6 sätestatud õigluse põhimõttega. See tähendab, et asja peab läbi vaatama mõistliku aja jooksul ja kulusid reguleerivad eeskirjad ei tohi menetluse osapooli liigselt koormata.

Näide: kohtuasjas *Ananyev jt vs. Venemaa*³⁴⁷ käsitleti kaebuse esitaja kin-nipidamistingimusi mitmes eeluurimisinglas aastatel 2005–2008.

EIK leidis, et rikuti EIÕK artiklit 3 (ebainimliku ja alandava kohtlemise keeld) ja artiklit 13. Seoses õigusega tõhusale õiguskaitsevahendile kinnitas EIK, et riigid peavad kehtestama tõhusaid ennetavaid ja kompenseerivaid riigisisesid õiguskaitsevahendeid. Samuti märkis EIK, et kõigil, keda koheldakse vastuolus artikliga 3, peab olema õigus saada rahalist hüvitist ja et nõude esitajale pandud tõendamiskohustus ei tohi olla liiga suur.

Kui väljamõistetud hüvitist jätkuvalt ei maksta, võib see rikkuda kaebaja õigust oma omandit segamatult kasutada EIÕK protokollis nr 1 artikli 1 alusel.³⁴⁸ Vara äravõtmise kohtuasjades peab igaühel, kellelt on vara ära võetud, olema põhimõtteliselt võimalik saada hüvitist, mis mõistlikult vastab selle väärtusele,

345 EIK, *Yuriy Nikolayevich Ivanov vs. Ukraina*, nr 40450/04, 15. oktoober 2009, punkt 65.

346 EIK, *Radkov vs. Bulgaaria (nr 2)*, nr 18382/05, 10. veebruar 2011, punktid 38–40.

347 EIK, *Ananyev jt vs. Venemaa*, nr 42525/07 ja 60800/08, 10. oktoober 2012.

348 EIK, *Kirilova jt vs. Bulgaaria*, nr 42908/98, 44038/98, 44816/98 ja 7319/02, 9. juuni 2005, punktid 123–124.

isegi kui avaliku huvi õiguspäraseid eesmärgid võivad nõuda vähemat kui täieliku turuväärtuse hüvitamist.³⁴⁹

EL õiguses ei sisalda EL põhiõiguste harta ühtki sätet, mis selge sõnaga kohustaks liikmesriike pakkuma hüvitist EL õigusest tulenevate õiguste rikkumise eest. Isikud võivad riigi kohtutes siiski nõuda ELi õigusest tulenevate õiguste austamist ja liikmesriigid võivad olla kohustatud teatud asjaoludel hüvitist maksma.³⁵⁰

Näide: kohtuasjas *Francovich ja Bonifaci vs. Itaalia*³⁵¹ võlgneti hr Franco-vichile ja pr Bonifacile (ning nende 33 töökaaslasele) direktiivi 80/987/EÜ (töötajate kaitse töandja maksejõuetuse korral) alusel pärast nende tööandjate likvideerimist raha. Direktiiv tuli üle võtta 1983. aastaks, kuid Itaalia seda ei teinud; ka viis aastat hiljem ei olnud töötajatele midagi makstud. Ettevõtte likvideerijad teatasid neile, et rohkem raha ei ole. Nad esitasid riigi vastu kaebuse, milles väitsid, et neile tuleb maksta hüvitist kahju eest, mida nad said selle tõttu, et riik ei olnud võtnud direktiivi üle.

ELK kinnitas, et Euroopa Majandusühenduse asutamisleping (sel ajal kehtiv) lõi oma õigussüsteemi, mida liikmesriikide kohtud olid kohustatud rakendama. Lisaks tulenes ühenduse õigusest õigusi kohustuste alusel, mida see leping selgelt määratletud viisil kehtestas isikutele, liikmesriikidele ja ühenduse institutsioonidele. Asutamislepingu süsteem sisaldas põhimõtet, et liikmesriigid peavad vastutama kahju eest, mis tekitatakse isikutele ELi õiguse rikkumisega, mille eest saab vastutavaks pidada riike.

Riigi vastutus tekib EL aluslepingu rikkumisel, mille eest saab vastutavaks pidada riiki,³⁵² või ELK praktika eiramisel.³⁵³ Liikmesriigi vastutus võib tekkida

349 ELK, *Pincová ja Pinc vs. Tšehhi Vabariik*, nr 36548/97, 5. november 2002, punkt 53.

350 ELK, C-26/62, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos vs. Nederlandse administratie der belastingen*, 5. veebruar 1963.

351 ELK, liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, *Andrea Francovich ja Danila Bonifaci jt vs. Itaalia Vabariik*, 19. november 1991.

352 ELK, liidetud kohtuasjad C-46/93 ja C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA vs. Bundesrepublik Deutschland ja The Queen vs. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd jt*, 5. märts 1996, punkt 34.

353 Vt ka ELK, C-224/01, *Gerhard Köbler vs. Republik Österreich*, 30. september 2003, punkt 56.

ka eraisikutevahelistes kohtuasjades, kui tegu on EL õigusest tulenevate õigustega.³⁵⁴

Direktiivi üle võtmata jätmisest võib tuleneda ka riigi kohustus maksta hüvitist. Kohustuse tekkimiseks

- peab direktiiv andma isikutele õigusi;
- peavad õigused olema selgelt määratletud;
- peab liikmesriigi poolt direktiivi üle võtmata jätmise ja kantud kahju vahel olema põhjuslik seos.

Põhimõtet on laiendatud olukordadele, kus liikmesriigid ei ole muutnud riigi õigusakte või on direktiivi üle võtnud ebaõigesti. Seda on laiendatud ka hõlmama riigiasutuste (sh kohtuasutuste) poolseid EL õiguse rikkumisi.³⁵⁵ Samas tuleb sellistel juhtudel tõendada, et õiguse rikkumine oli piisavalt raske. Kui otsustatakse, kas rikkumine oli piisavalt raske, tuleb arvestada järgmisi tegureid:

- rikutud eeskirja selgus ja täpsus;
- liikmesriikidele vastava regulatsiooniga antud kaalutusõigus;
- kas rikkumine oli tahtlik;
- kas rikkumine oli vabandatav;
- see, kuivõrd võis EL institutsiooni seisukoht rikkumist mõjutada;

354 ELK, C-453/99, *Courage Ltd vs. Bernard Crehan ja Bernard Crehan vs. Courage Ltd jt*, 20. september 2001.

355 ELK, liidetud kohtuasjad C-46/93 ja C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA vs. Bundesrepublik Deutschland ja The Queen vs. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd jt*, 5. märts 1996, punkt 34.

- ulatus, milles liikmesriik kehtestas või säilitas ELi õigusega vastuolus olevaid riiklikke meetmeid.³⁵⁶

Ka konkreetset EL direktiivid diskrimineerimise kohta sisaldavad kahjuhüvitise sätteid, näiteks rassilise võrdõiguslikkuse direktiivi artikkel 15.³⁵⁷ Kui kehtestatud on rahalise hüvituse meetmed, peavad need olema kohased ja võimaldama kantud kahju korvamist.³⁵⁸ Ka makstava hüvitise maksimumsumma kehtestamine võib muuta õiguskaitsevahendi ebatõhusaks.³⁵⁹ Õiguskaitsevahendid peavad täitma võrdsuse põhimõtet.³⁶⁰

5.2.2. Konkreetne täitmine

Konkreetne täitmine jõustab lepingutingimusi ja võimaldab lepingupoolel saada, mida ta soovis lepinguga saavutada, pannes ta olukorda, milles ta oleks olnud, kui leping oleks sõlmitud. Konkreetset täitmisel on Euroopa õigussüsteemides olulisi erinevusi.³⁶¹

Euroopa Nõukogu õiguses ei ole konkreetse täitmise põhimõtet eraldi tunnustatud.

EL õiguses on siiski kehtestatud kaalutusõiguseta konkreetse täitmise kohused sektori tasandil, näiteks direktiivi 1999/44/EÜ (tarbekaupade müügi

356 ELK, liidetud kohtuasjad C-46/93 ja C-48/93, *Brasserie du Pêcheur SA vs. Bundesrepublik Deutschland ja The Queen vs. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd jt*, 5. märts 1996, punkt 56. Vt ka ELK, C-224/01, *Gerhard Köbler vs. Republik Österreich*, 30. september 2003, punkt 59.

357 Nõukogu 29. juuni 2000. aasta direktiiv 2000/43/EÜ, millega rakendatakse võrdse kohtlemise põhimõtte sõltumata isikute rassilisest või etnilisest päritolust, EÜT 2000 L 180 (rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv).

358 ELK, C-271/91, *M. Helen Marshall vs. Southampton ja South-West Hampshire Area Health Authority*, 2. august 1993, punkt 26.

359 ELK, C-180/95, *Nils Draehmpaehl vs. Urania Immobilienservice OHG*, 22. aprill 1997, punkt 43.

360 ELK, C-78/98, *Shirley Preston jt vs. Wolverhampton Healthcare NHS Trust jt ja Dorothy Fletcher jt vs. Midland Bank plc*, 16. mai 2000, punkt 55.

361 Mõningad juhised on üleeuroopalises avalduses eraõiguse põhimõtete kohta: Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (2009), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR)*.

direktiiv) artikli 3 lõiked 2 ja 3 ning direktiivi 90/314/EMÜ (pakettreiside direktiiv) artikli 4 lõiked 6 ja 7.³⁶²

Näide: kohtuasjas *Weber ja Putz*³⁶³ küsis Saksamaa kohus eelotsusetaotluses ELK-lt, kas direktiivi 1999/44/EÜ artikkel 3 nõuab, et müüja peab kandma lepingule mittevastava kauba eemaldamise ja asenduskauba paigaldamise kulud.

ELK kinnitas, et direktiiv nõuab müüjalt kauba parandamist või asendamist, mõlemal juhul tasuta, välja arvatud juhul, kui see on võimatu või ebaproportsionaalne.

Samuti on ELK kinnitanud, et müüja ei saa esitada rahalist nõuet seoses kauba lepingutingimustega vastavusse viimise kohustusega – näiteks ei saa müüja nõuda tarbijalt hüvitist lepingule mittevastava kauba kasutamise eest kuni selle kauba asendamiseni.³⁶⁴

5.2.3. Ettekirjutused

Ettekirjutus on kohtumäärus, mis kohustab isikut midagi tegema või lõpetama millegi tegemise. **Euroopa Nõukogu ja EL õigus** lubavad ettekirjutusi mitmesugustel asjaoludel. Ettekirjutus võib kaitsta isiku õigusi, kuid võib piirata teiste isikute õigusi. See tähendab kohustust hoida hoolikalt tasakaalu proportsionaalsuse ja õigluse tagamiseks.³⁶⁵

362 Näited: *Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. mai 1999. aasta direktiiv 1999/44/EÜ tarbekaupade müügi ja nendega seotud garantiide teatavate aspektide kohta*, EÜT 1999 L 171 ja 13. juuni 1990. aasta direktiiv 90/314/EMÜ reispakettide, puhkusepakettide ja ekskursioonipakettide kohta, EÜT 1990 L 158.

363 ELK, liidetud kohtuasjad C-65/09 ja C-87/09, *Gebr. Weber GmbH vs. Jürgen Wittmer ja Ingrid Putz vs. Medianess Electronics GmbH*, 16. juuni 2011.

364 ELK, C-404/06, *Quelle AG vs. Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände*, 17. aprill 2008, punktid 41–43.

365 ELK, C-70/10, *Scarlet Extended SA vs. Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)*, 24. november 2011, punkt 49.

Euroopa Nõukogu õiguses on ettekirjutusi sageli käsitletud seoses EIÕK artikliga 10 tagatud sõnavabaduse õigusega.³⁶⁶ Sellistel juhtudel on EIK korduvalt märkinud, et artikkel 10 ei keela avaldamise piiranguid ega levitamise keelde kui selliseid.³⁶⁷ Samas ohustavad sellised piirangud demokraatlikku ühiskonda ja tuleb rakendada väga põhjalikku järelevalvet. Nagu kõigis muudeski kohtuasjades, mis on seotud isiku sõnavabaduse õiguse riivega, on EIK ülesanne uurida, kas konkreetses asjas oli piirang seaduslik ja kas sellel oli õiguspärane eesmärk³⁶⁸ ning kas see oli proportsionaalne.

Eelneva teatamise nõuete suhtes ei nõua EIÕK, et enne loo avaldamist teavitaks meedia selles loos nimetatud isikuid. Selline nõue, mis annaks isikutele võimaluse taotleda kohtu ettekirjutust, mis välistaks avaldamise nende eraelu austamise õiguse kontekstis, võib seada ohtu sõnavabaduse.³⁶⁹

Näide: kohtuasjas *Brosa vs. Saksamaa*³⁷⁰ teatas kaebuse esitaja, et ettekirjutus, mis piiras tal levitada lendlehte, milles väideti, et kohalike valimiste kandidaat pakkus katet neonatside ühingule, rikkus tema sõnavabaduse õigust, mis on kaitstud EIÕK artikliga 10.

Lendlehte levitati vahetult enne valimisi ja selles kirjeldati kaebaja arvamust kandidaadi sobilikkuse kohta. Et tegu oli olemuselt poliitilise ja avaliku huvi küsimusega, ei olnud kaebaja sõnavabaduse piiramiseks palju ruumi. Kaebaja arvamus omas küll mõningast faktilist alust, kuid riigi kohus nõudis „üंबरlökkamatut tõendit“ – ebaproportsionaalselt tugevat faktilist tõendit. Riigi kohus ei saavutanud asjakohaste huvide õiglast tasakaalu ega tuvastanud vältimatut sotsiaalset vajadust eelistada kandidaadi isiklikke õigusi sõnavabaduse õigusele. Sellest tulenevalt leidis EIK, et rikuti EIÕK artiklit 10.

366 Väljaspool riigi tasandit võib EIK temale esitatud kaebuste, milles taotletakse riigist väljasaatmise või -andmise peatamist, lahendamisel võtta ajutise meetme, mille raames palub riigil peatada kaebaja väljasaatmine või -andmine seniks, kuni EIK kaebust menetleb. Vt näiteks EIK, *Abdollahi vs. Türgi*, nr 23980/08, 3. november 2009.

367 Vt nt EIK, *Éditions Plon vs. Prantsusmaa*, nr 58148/00, 18. august 2004.

368 Sellised eesmärgid on näiteks järgmised: riigi julgeoleku, territoriaalse terviklikkuse või avaliku turvalisuse huvid; korratuste või kuritegude ennetamine; tervise ja kõlbluse kaitse; teiste isikute maine või õiguste kaitse; konfidentsiaalse teabe avaldamise vältimine; kohtuvõimu autoriteedi ja erapooletuse säilitamine.

369 EIK, *Mosley vs. Ühendkuningriik*, nr 48009/08, 10. mai 2011, punkt 132.

370 EIK, *Brosa vs. Saksamaa*, nr 5709/09, 17. aprill 2014.

EL õiguses on sõnavabaduse õigus tagatud EL põhiõiguste harta artikliga 11. Harta artikli 52 lõikes 1 kirjeldatakse hartaga tagatud õiguste lubatavaid piiranguid, täpsustades, et need peavad

- olema ette nähtud seadusega,
- austama õiguste olemust,
- olema proportsionaalsed,
- olema vajalikud,
- tegelikult vastama liidu tunnustatud üldist huvi pakkuvatele eesmärkidele või vajadusele kaitsta teiste isikute õigusi ja vabadusi.

Näide: kohtuasjas *UPC Telekabel Wien GmbH vs. Constantin Film*³⁷¹ üritas filmitootja peatada oma filmide volitamata esitamist konkreetsel veebilehel. Interneti teenusepakkuja (ISP) keeldus rahuldama veebilehe blokeerimise taotlust, mistõttu taotles ettevõtte kohtu ettekirjutust.

ELK kaalus ühelt poolt autoriõiguse omaniku huve ja teisalt ISP ettevõtlusvabadust. Liikmesriigid peavad direktiivi ülevõtmisel tagama, et nad tuginevad direktiivi tõlgendusele, mis võimaldab õiglast tasakaalu asjaomaste EL õiguskorras kaitstud põhiõiguste vahel. Liikmesriigid peavad tõlgendama oma riigi õigust viisil, mis on kooskõlas selle direktiivi ja ka põhiõigustega. Ettekirjutus piirab ettevõtlusvabadust, kuid sel juhul ei rikkunud see vabaduse põhiolemust.

371 ELK, C-314/12, *UPC Telekabel Wien GmbH vs. Constantin Film Verleih GmbH ja Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH*, 27. märts 2014, punktid 46–51.

6

Õiguskaitse kättesaadavuse üldpiirangud

Euroopa Liit

Käsitlevad teemad

Euroopa Nõukogu

Õiguspärane eesmärk ja proportsionaalsus

Põhiõiguste harta artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)

Põhiõiguste harta artikkel 48 (süütuse presumptsioon ja kaitseõigus)

Põhiõiguste harta artikli 52 lõige 1 (reguleerimisala)

ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, *Rosalba Alassini jt vs. Telecom Italia SpA*, 2010

Lubatavad piirangud

EiÕK artikkel 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele)

EiÕK artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)

EiK, *Harrison Mckee vs. Ungari*, nr 22840/07, 2014

Enne lõplikku kohtuotsust kasutatavate piirangute näited

ELK, C-530/11, *Euroopa Komisjon vs. Suurbritannia ja Põhja-liri Ühendkuningriik*, 2014

Kohtulõivud

EiK, *Stankov vs. Bulgaaria*, nr 68490/01, 2007

Ülemäärane formalism

EiK, *Poirot vs. Prantsusmaa*, nr 29938/07, 2011

EiK, *Maširević vs. Serbia*, nr 30671/08, 2014

Euroopa Liit	Käsitletavat teemasid	Euroopa Nõukogu
<p>ELK, C-415/10, <i>Galina Meister vs. Speech Design Carrier Systems GmbH</i>, 2012</p> <p>Rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv (2000/43/EÜ), artikkel 8</p> <p>Sooliste kaupade ja teenuste direktiiv (2004/113/EÜ), artikkel 9</p> <p>Soolise võrdõiguslikkuse direktiiv (2006/54/EÜ), artikkel 18</p> <p>Tööhõive raamdirektiiv (2000/78/EÜ), artikkel 10</p>	<p>Tõendamislävi</p>	<p>EIK, <i>Klouvi vs. Prantsusmaa</i>, nr 30754/03, 2011</p>
<p>ELK, liidetud kohtuasjad C-89/10 ja C-96/10, <i>Q-Beef NV vs. Belgische Staat ja Frans Bosschaert vs. Belgische Staat and Others</i>, 2011</p>	<p>Aegumistähtajad</p>	<p>EIK, <i>Bogdel vs. Leedu</i>, nr 41248/06, 2013</p>
	<p>Immuniteedid</p>	<p>EIK, <i>C.G.I.L. ja Cofferati (nr 2) vs. Itaalia</i>, nr 2/08, 2010</p>
<p>Lõplike kohtuotsuste täitmisega viivitamine</p>		
<p>Euroopa Liidu lepingu artikli 4 lõige 3 ja artikkel 19</p> <p>Euroopa täitekorraldus (määrus (EÜ) nr 805/2004)</p> <p>Brüsseli määrus (nõukogu määrus (EÜ) nr 44/2001)</p> <p>Määrus nr 1215/2012</p> <p>Määrus nr 650/2012/EL</p> <p>Nõukogu määrus nr 2201/2003</p> <p>Nõukogu määrus nr 4/2009</p>		<p>EIK, <i>Yuriy Nikolayevich Ivanov vs. Ukraina</i>, nr 40450/04, 2009</p> <p>EIK, <i>Burdov vs. Venemaa (nr 2)</i>, nr 33509/04, 2009</p>

Selles peatükis kirjeldatakse õiguskaitse kättesaadavuse piiranguid käsitlevat õigust, mis on asjakohane ka kõigi teiste selles käsiraamatus nimetatud õiguste korral. Piirangud on lubatud juhul, kui neil on õiguspärane eesmärk ja need on proportsionaalsed ega kahjusta õiguse põhiolemust. **Alapeatükis 6.2** on loetletud Euroopa Nõukogu ja ELi õiguses tavaliste piirangute näiteid. Piirangute loetelu on näitlik ja mitteammendav. See hõlmab kohtukulusid, liigset formalismi, tõenditega seotud piiranguid, aegumistähtaegu ja immunitete. Viimane osa (**alapeatükk 6.3**) käsitleb kohtuotsuste täitmisega viivitamist, mis on samuti õigustumõistmisele juurdepääsu piirangu vorm. Peatükis vaadeldakse ka

EL õigusmehhanisme, mille eesmärk on lihtsustada kohtuotsuste täitmist ELis, näiteks Euroopa täitekorraldus.³⁷²

6.1. Õiguspärane eesmärk ja proportsionaalsus

Põhipunktid

- Piirangud on lubatud juhul, kui neil on õiguspärane eesmärk ja need on proportsionaalsed. Need ei tohi kahjustada õiguse põhiolemust.
- Õiguspärane eesmärk on näiteks kohane õigusmõistmine (näiteks kulude väljamõistmine) ja sõnavabaduse kaitse.
- Proportsionaalsus nõuab õiglast tasakaalu saavutamist püüeldava eesmärgi ja kasutatava meetme vahel.

EIÖK artiklites 6 ja 13 ning EL põhiõiguste harta artiklites 47 ja 48 sätestatud õigused ei ole absoluutsed ja neid võib teatud asjaoludel piirata. Lisaks lubavad rahvusvaheliste inimõiguste standardites sisalduvad erandite klauslid riikidel ajutiselt kohandada oma kohustusi erandlikele asjaoludele, näiteks väljakuulutatud hädaolukorras, mis ohustab rahva eluvõimet (vt nt EIÖK artikkel 15).

Euroopa Nõukogu õiguses arvestab EIK piirangu õiguspärasuse hindamisel õigusmõistmisele juurdepääsu kui demokraatliku põhimõtte tähtsust.³⁷³ Õiguspärane piirang peab

- olema õiguspärase eesmärgiga;
- olema proportsionaalne;
- tagama, et ei kahjustata õiguse põhiolemust.

³⁷² Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. aprilli 2004. aasta määrus nr 805/2004, millega luuakse Euroopa täitekorraldus vaidlustamata nõuete kohta, ELT 2004 L 143. See kohaldu Taanile.

³⁷³ EIK, *Kijewska vs. Poola*, nr 73002/01, 6. september 2007, punkt 46.

EIÖK artikkel 6 ei määratle õiguspärast eesmärki, kuid EIK praktikas leidub õiguspäraste eesmärkide näiteid. Nende seas on näiteks kohtusse pöördumise õiguse piirangud selleks, et kaitsta patsientide eest hoolitsevaid isikuid ebaõiglase ahistamise eest kohtumenetluse kaudu,³⁷⁴ tagada kohane õigusmõistmine³⁷⁵ ja kaitsta parlamendisaadikute sõnavabadust ning säilitada võimude lahusust kohtu- ja seadusandliku võimu vahel.³⁷⁶

Proportsionaalsus on üks EIK praktika võtmeprintsiipe. See nõuab riigi õiguspäraste eesmärkide ja nende saavutamise meetmete õiglast tasakaalu. Proportsionaalsus nõuab ka isiku õiguste ja avalike huvide õiglast tasakaalu.³⁷⁷ Mida intensiivsem on õiguse riive, seda tõsisemalt tuleb seda põhjendada.³⁷⁸ Näiteks on leitud, et kohustus olla enne apellatsioonikohtu istungit vahi all on kohtusse pöördumise õiguse eba-proportsionaalne riive.³⁷⁹ Riigil on kohustus põhjendada, et riive on proportsionaalne, ja riik peab kaaluma kõige vähem riivava meetme kasutamist.³⁸⁰

Näide: kohtuasjas *Harrison Mckee vs. Ungari*³⁸¹ algatas kaebuse esitaja, keda esindas advokaat, tsiviilkohtumenetluse prokuröri vastu, väites, et kriminaalmenetluse raames saadetud kiri sisaldas tema kohta valeandmeid. Budapesti ringkonnakohus leidis, et rikuti tema õigust heale nimele, kuid jättis tema kahjuhüvitise nõude rahuldamata, öeldes, et see oli liiga suur ja et ta polnud suutnud tegeliku kahju kandmist tõendada. Kaebajalt mõisteti välja ligikaudu 2900 eurot kohtukulusid. Kaebaja esitas edasikaebuse Budapesti apellatsioonikohtule, kes jättis muutmata esimese astme kohtu otsuse, mille alusel pidi kaebaja tasuma kohtukulud, mis arvatati protsendina tema nõude rahuldamata jäetud osast.

374 EIK, *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*, nr 8225/78, 28. mai 1985, punkt 57.

375 EIK, *Harrison Mckee vs. Ungari*, nr 22840/07, 3. juuni 2014.

376 EIK, *A. vs. Ühendkuningriik*, nr 35373/97, 17. detsember 2002, punkt 77.

377 Tunnistajate kaitse ja kohtualuse kaitseõiguste tasakaalu saavutamine: vt nt EIK, *Van Mechelen jt vs. Madalmaad*, nr 21363/93, 21364/93, 21427/93 ja 22056/93, 23. aprill 1997, punktid 59–65.

378 *Ibid.*, punkt 60.

379 EIK, *Papon vs. Prantsusmaa (nr 2)*, nr 54210/00, 25. juuli 2002, punkt 100.

380 EIK, *Saint-Paul Luxembourg S.A. vs. Luksemburg*, nr 26419/10, 18. aprill 2013, punkt 44.

381 EIK, *Harrison Mckee vs. Ungari*, nr 22840/07, 3. juuni 2014.

EIK kordas, et kohtusse pöördumise õigus ei ole absoluutne ja seda võib piirata. Piirangud ei tohi piirata ega vähendada isiku õigust kohtusse pöörduda sellisel viisil ega sellises ulatuses, mis rikuks nimetatud õiguse põhiolemust. Selles kohtuasjas ei näinud EIK põhjust kahelda, et kaebaja oleks võinud advokaadi abiga kindlaks teha mõistliku nõude ja sellest tulevalt näha ette kohtukuluseid, mida tuleb maksta hagi rahuldamata jätmise korral. Kohtukulude väljanõudmise eesmärgid olid kooskõlas kohase õigusemõistmisega ja menetlus pakkus kohaseid õiguskaitsevahendeid, et tagada, et see nõue ei oleks heausksetele nõude esitajatele ebaproportsionaalne finantskoorem. EIK leidis, et EIÖK artiklit 6 ei rikutud.

Samasugune käsitus on kasutusel ka **EL õiguses**. Piirangud peavad olema proportsionaalsed ja austama õiguse olemust. See tähendab, et piirangud ei tohi olla ulatuslikumad, kui on kohane ja vajalik liidu tunnustatud üldise huvi eesmärkidel või teiste isikute õiguste ja vabaduste kaitsmiseks.³⁸² Riik peab kasutama kõige vähem koormavat võimalikku meetet.³⁸³

Näide: kohtuasjas *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA*³⁸⁴ arutas ELK nelja liidetud eelotsusetaotlust Giudice di Pace di Ischia sätete kohta, mille alusel oli teatud vaidluste korral kohustus üritada kohtuvälist lepitust, mis oli ka kohtusse esitatava hagi vastuvõetavuse eeldus. Need sätted kehtestati Euroopa Parlamendi ja nõukogu 7. märtsi 2002. aasta direktiivi 2002/22/EÜ (universaalteenuse ning kasutajate õiguste kohta elektrooniliste sidevõrkude ja -teenuste puhul) ülevõtmisel.

ELK kinnitas, et enamik põhiõigusi ei ole absoluutsed õigused, vaid neid saab piirata. ELK viitas EIK praktikale ja rõhutas, et piirangud peavad vastama üldise huvi eesmärkidele. Piirangud ei tohi olla ebaproportsionaalsed ega moonutada tagatud õiguse olemust. Kõnealuste riigisiseste sätete eesmärgid – lahendada vaidlused kiiremini ja odavamalt ning vähendada

382 Eli põhiõiguste harta selgitused kinnitavad, et viide liidu tunnustatud üldistele huvidele hõlmab nii Euroopa Liidu lepingu artiklis 3 nimetatud eesmärke kui ka muid huvisid, mis on kaitstud aluslepingute erisätetega (nt Euroopa Liidu lepingu artikli 4 lõikega 1, Euroopa Liidu toimimise lepingu artikli 35 lõikega 3, artikliga 36 ja artikliga 346). ELK, C-92/09 ja C-93/09, *Volker und Markus Schecke GbR ja Hartmut Eifert vs. Land Hessen*, 9. november 2010, punkt 74.

383 Näiteks trahvid: vt C-443/13, *Ute Reindl vs. Bezirkshauptmannschaft Innsbruck*, 13. november 2014, punkt 40.

384 ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA*, 18. märts 2010, punktid 63–65.

kohtute koormust – olid legitiimsed ja ette nähtud vaidluse kohtuvälise lahendamise menetluse nõue ei olnud taotletavate eesmärkide suhtes faktidest nähtuvalt ebaproportsionaalne.

6.2. Enne lõplikku kohtuotsust kasutatavate piirangute näited

Põhipunktid

- Kohtulõivud ja -kulud võivad olla õiguskaitse kättesaadavuse õiguspärasu piirang, kui need on liiga suured, sest need võivad isikult ära võtta kohtusse pöördumise õiguse. Tasu asjakohane suurus oleneb iga kohtuasja asjaoludest, sealhulgas kaebaja finantsvahenditest.
- Ülemäärane formalism (menetluseeskirjade kitsas tõlgendamine) võib kaebajad ilma jätta nende kohtusse pöördumise õigusest.
- Kõrg tõendamislävi võib takistada õiguskaitse kättesaadavust. Faktilised ja õiguslikud eeldused (näiteks diskrimineerimise presumptsioon) võivad aidata isikul oma kohtuasjadega edasi minna.
- Aegumistähtjad peavad olema proportsionaalsed ja õiguspärase eesmärgiga, näiteks kohane õigusmõistmine või vanadest nõuetest tuleneva ebaõigluse vältimine.
- Immunitet on lubatud, kui see taotleb õiguspärasest eesmärki, näiteks parlamendisaadikute poliitiliste avalduste vabaduse või tööülesandeid täitvate ametnike kaitset.

Selles alapeatükis käsitletakse mõningaid piiranguid, mida on käsitlenud ELK või ELK otsused. Mõnd piirangut saab defineerida läbi faktiliste asjaolude, milleks võivad olla näiteks viivitus või liiga range tõlgendamine; teised tulenevad õigussätetest, näiteks aegumistähtjad, immuniteedid ja tõendamislävi. See ei ole ammendav loetelu. Muud piirangud on näiteks õiguslik seisund (vt üksikasjalikumalt [alapeatükk 8.4](#): keskkonnaõigus) ja liiga pikk menetlus (vt [7. peatükk](#)).³⁸⁵

385 FRA (2011), aruanne *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, lk 38.

6.2.1. Kohtulõivud

Kohtulõivud võivad toetada tõhusat õigusemõistmist (näiteks hoiavad kohtumenetlust väärkasutatavaid isikuid eemale või vähendavad halduskulusid), kuid võivad ka piirata õiguskaitse kättesaadavust. Liiga suured kohtulõivud, mis ei võimalda esitada tsiviilhagi, võivad rikkuda EIÕK artikli 6 lõiget 1.³⁸⁶

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses ei ole kohtulõivud automaatselt vastuolus EIÕK artikli 6 lõikega 1 või ELi põhiõiguste harta artikliga 47. Kui kohtulõivud on liiga suured, võib see siiski jätta isikud nende kohtusse pöördumise õigusest ilma³⁸⁷ – näiteks pidas EIK ebaproportsionaalseks lõivu, mis oli peaaegu sama suur kui kaebaja nelja kuu sissetulek.³⁸⁸

Näide: kohtuasjas *Stankov vs. Bulgaaria*³⁸⁹ andis kaebuse esitaja kohtusse riigi ebaseadusliku kinnipidamise eest ja tema kasuks mõisteti välja kahjuhüvitis. Samas nõuti temalt kohtulõivu summas, mis oli peaaegu 90% hüvitisest, mida riik pidi maksma. Selle tõttu jäi kaebaja hüvitisest ilma, kuigi Bulgaaria kohtud leidsid üksmeelselt, et tal oli õigus seda saada.

EIK märkis, et riigilt kahjutasu nõudmise menetluses peavad kohtukulused puudutavad reeglid vältima menetlusosaliste liigset koormamist. Kulud ei tohi olla liigsed ega ebamõistlikult piirata kohtusse pöördumise õigust. Kuigi kohtukulude nõudmine oli hea õigusemõistmisega kooskõlas, tõi lõivu suhteliselt kõrge ja täielikult jääk määr selles kohtuasjas kaasa kaebaja kohtusse pöördumise õiguse ebaproportsionaalste piirangu. Puudusid teistes liikmesriikides kasutusel olevad menetluslahendused, näiteks kohtulõivude vähendamine või puudumine kahjuhüvitise hagides riigi vastu või kohtutele kulude määramisel kaalutusõiguse andmine. EIK leidis, et rikuti EIÕK artikli 6 lõiget 1.

386 EIK, *Kreuz vs. Poola*, nr 28249/95, 19. juuni 2001, punktid 61–67.

387 EIK, *Perdigão vs. Portugal*, nr 24768/06, 16. november 2010, punkt 74. Vt ka Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO), inimõiguste komitee (HRC) (2008), *teatis nr 1514/2006, Casanovas vs. Prantsusmaa*, 28. oktoober 2008, punkt 11.3.

388 EIK, *Kijewska vs. Poola*, nr 73002/01, 6. september 2007, punkt 47.

389 EIK, *Stankov vs. Bulgaaria*, nr 68490/01, 12. juuli 2007.

EL õiguses on kulude küsimust käsitletud seoses õiguskaitse kättesaadavuse nõuetega Århusi konventsiooni rakendava direktiivi alusel (vt **alapeatükk 8.4:** keskkonnaõigus).³⁹⁰

Näide: kohtuasjas *Euroopa Komisjon vs. Suurbritannia ja Põhja-liri Kuningriik*³⁹¹ esitas vabaühenduste rühm Euroopa Komisjonile kaebuse, milles väitis, et üksikisikutel ja kodanikuühiskonna rühmadel ei ole võimalik Ühendkuningriigis kohtuasju algatada, sest see on üle jõu käivalt kulukas ja kehtib põhimõte „kaotaja maksab“, mis tähendab, et kaotaja katab võitja kohtukulud. Nad väitsid, et see rikub Århusi konventsiooni rakendava direktiivi sätteid õiguskaitse kättesaadavuse kohta (artikli 3 lõige 7 ja artikli 4 lõige 4), mis muu hulgas keelavad muuta menetluse üle jõu käivalt kulukaks. Euroopa Komisjon saatis asja ELK-le.

ELK arutas, mida on direktiivis üle jõu käiva kulukuse all mõeldud, milleks oli vaja objektiivset ja subjektiivset hinnangut. Kulud ei tohi olla objektiivselt ebamõistlikud ega ületada asjaomase isiku majanduslikke võimalusi. Subjektiivse mõistlikkuse hindamisel tuleb arvestada mitut tegurit, sealhulgas i) mõistlikku võimalust saavutada edu, ii) asja olulisust taotlejale ja keskkonna kaitsmisel ning iii) kohaldatava õiguse ja menetluse keerukust. See hinnang ei erine esimeses astme ega apellatsiooniaseme puhul. Ühendkuningriik ei olnud võtnud direktiivi nõuetekohaselt üle.

Tasude suurust tuleb hinnata kohtuasja konkreetsete asjaolude, sealhulgas isiku maksevõime valguses, et teha kindlaks, kas isik saab endiselt kasutada kohtusse pöördumise õigust.³⁹² Võitja kohtukulude hüvitamisest keeldumine võib seda õigust rikkuda.³⁹³ Riigid peavad tagama, et õigusmõistmise rahastamise vajadus ei pärsiks kohtusse pöördumise õigust. Riikide õiguses on sageli sätestatud võimalus taotleda kohtukulude katmiseks õigusabi (vt **3. peatükk:**

390 ÜRO Euroopa Majanduskomisjon (UNECE) (1998), *keskkonnainfo kättesaadavuse ja üldsuse keskkonnaasjadets otsustamise ning neis asjus kohtu poole pöördumise konventsioon*, 25. juuni 1998.

391 ELK, C-530/11, *Euroopa Komisjon vs. Suurbritannia ja Põhja-liri Ühendkuningriik*, 13. veebruar 2014. Vt ka ELK, C-260/11, *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid David Edwards ja Lilian Pallikaropoulos vs. Environment Agency jt*, 11. aprill 2013.

392 Vt ka EIK, *Tolstoy Miloslavsky vs. Ühendkuningriik*, nr 18139/91, 13. juuli 1995, punktid 61–67 (selles peeti mõistlikuks nõuet maksta suurt tagatist vastaspoole kohtukulude võimalikuks katmiseks, sest apellatsioonkaebust ei peetud perspektiivikaks).

393 EIK, *Stankiewicz vs. Poola*, nr 46917/99, 6. aprill 2006, punktid 60 ja 75.

õigusabi). Abi võib olla ka lihtmenetlusest; see võib olemuselt sarnaneda **alapeatükis 8.5** käsitletud Euroopa väikenõuete menetlusega ning sageli on see vähem kulukas ja kiirem.

Paljulubav praktika

Kulude vähendamine ja menetluse lihtsustamine

Ühendkuningriigis (Inglismaal ja Walesis) kehtestas valitsus veebimenetluse Money Claim Online (MCOL) väikenõuete pika ja kuluka menetluse alternatiivina. Nõue peab olema alla 100 000 naelsterlingi ja see peab olema esitatud isiku vastu, kelle elu- või tegevuskoht on Inglismaal või Walesis.

Allikas: Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2014), European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice, lk 260. Vt ka www.gov.uk/make-money-claim-online ja www.inbrief.co.uk/preparing-for-trial/problems-with-small-claims.htm.

6.2.2. Ülemäärane formalism

Ülemäärane formalism tähendab menetluseeskirjade eriti jäika tõlgendamist, mis võib kaebajad ilma jätta nende kohtusse pöördumise õigusest. See võib seisneda näiteks tähtaegade ning menetlus- ja tõendusreeglite ranges tõlgendamises.

Näide: kohtuasjas *Poirot vs. Prantsusmaa*³⁹⁴ esitas kaebaja, puudega naine, kriminaalasjas kaebuse, milles väitis seksuaalset rünnakut ja vägistamist hooldekodus. Väidete kohtulik uurimine algatati 2002. aastal. 2006. aastal muutis uurimiskohtunik süüdistusi nii, et alles jäi ainult seksuaalne rünnak, ja süüdistatav anti kohalikus kriminaalkohtus kohtu alla. Kaebaja kaebas väidetavate tegude ümberklassifitseerimise ja kohtu alla andmise edasi, sest pidas kuritegusid piisavalt raskeks, et neid menetleks *Cour d'Assise*. Tema kaebus jäeti menetlusse võtmata. Otsuses märgiti, et akaebuses ei olnud selgesõnaliselt nimetatud selle õiguslikke aluseid. Kaebaja vaidlustas selle otsuse õigusküsimustes, kuid sedagi tulemuseta. Teo toimepanija mõisteti hiljem õigeks. Kaebaja väitis, et tema edasikaebuse menetlusse võtmata jätmine võttis temalt ära kohtusse pöördumise õiguse.

394 EIK, *Poirot vs. Prantsusmaa*, nr 29938/07, 15. detsember 2011, punkt 46.

EIK märkis, et kriminaalmenetluse seadustik ei nõudnud formaalselt, et kaebaja oleks pidanud selgesõnaliselt nimetama edasikaebuse alust. Seadustiku asjaomane säte oli ainus, mis võimaldas kaebajal vaidlustada eeluurimiskohtuniku tehtud kohtu alla andmise määrust. EIK nõustus, et riigivõimud on kõige kohasemas positsioonis riigi õigusaktide tõlgendamiseks. Samas kohaldas kohtuvõim asjaomaseid menetluseeskirju liiga formalistlikul viisil, rikkudes sellega kaebaja kohtusse pöördumise õigust. Sellest tulenevalt leidis EIK, et rikuti EIÕK artikli 6 lõiget 1.

Formalismi-küsimuse analüüsimisel võivad olulised olla kohtu roll ja kaebajale kättesaadavad alternatiivsed hüvitusviisid. Kui kohtul näiteks on unikaalne roll haldusotsuste läbivaatamisel, tegutsedes nii esimese kui ka viimase astme kohtuna, ei tohi menetlus ülemäära formalismis kinni, sest see jätab isikud heastamisvõimalustest ilma.³⁹⁵

Kui konstitutsioonikohus tõlgendab menetluseeskirju eriti kitsalt, võib see kaebajad ilma jätta nende kohtusse pöördumise õigusest.³⁹⁶ Kui näiteks menetluseeskirja (nt tähtaega) tõlgendatakse nii, et see takistab kaebajate hagi sisulist läbivaatamist, kahjustab see kohtusse pöördumise õigust.³⁹⁷

Näide: kohtuasjas *Maširević vs. Serbia*³⁹⁸ esitas kaebaja, tegutsev advokaat, munitsipaalkohtusse tsiviilhagi, milles taotles eraõiguslikult kindlustusettevõttelt osutatud teenuste eest tasumist õigusabiteenuste tasu lepingu alusel. Kohus otsustas alguses maksmise kasuks, kuid pärast kindlustusettevõtte vastuhagi tühistas selle korralduse ja kuulutas lepingu tühiseks. Apellatsioonikohus jättis selle otsuse muutmata ja kaebaja esitas appellatsioonkaebuse õigusküsimuse alusel ülemkohtusse. Ülemkohus jättis appellatsioonkaebuse rahuldamata, öeldes, et kaebajal ei olnud õigust seda esitada, sest Serbia tsiviilkohtumenetluse seadustiku artikkel 84 sätestas, et õigusküsimuse alusel võib appellatsioonkaebuse esitada üksnes

395 Vt näiteks EIK, *Sotiris ja Nikos Koutras ATTEE vs. Kreeka*, nr 39442/98, 16. november 2000, punkt 22 ja EIK, *Shulgin vs. Ukraina*, nr 29912/05, 8. detsember 2011, punkt 65.

396 EIK, *Běleš jt vs. Tšehhi Vabariik*, nr 47273/99, 12. november 2002, punkt 69.

397 EIK, *Miragall Escolano jt vs. Hispaania*, nr 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41787/98 ja 41509/98, 25. mai 2000, punktid 33 ja 36.

398 EIK, *Maširević vs. Serbia*, nr 30671/08, 11. veebruar 2014.

advokaat, mitte hageja isiklikult. Ülemkohus märkis, et nimetatud seadustiku järgi ei olnud menetluspooltel õigust apellatsioonkaebuse esitamiseks õigusküsimuse alusel, isegi kui nad on ise advokaadid.

EIK leidis, et see menetlusreegli eriti kitsas tõlgendamine kahjustas kohtusse pöördumise õigust. EIK märkis, et praegusega sarnastes kohtuasjades on EIK ülesanne otsustada, kas kõnealuste menetlusnormide eesmärk on tagada kohane õigusemõistmine ja õiguskindluse põhimõte. Ülemkohtu kõnealuse normi tõlgendus ei teeninud neid eesmärke ja jättis kaebaja ilma oma väidete täielikust sisulisest läbivaatamisest. Sellest tulenevalt leidis EIK, et rikuti EIÕK artikli 6 lõiget 1.

Liiga range tõlgendamine võib esineda ka siis, kui kohus omistab väga suurt tähtsust mingile faktilisele asjaolule (näiteks kaebaja illegaali staatus), tasakaalustamata seda kohaselt kaebaja põhiõigustega (näiteks tema õigus perekonnaelule artikli 8 alusel).³⁹⁹ Nõ enese-pegeldamine praktika käigus võib aidata kohtutel vältida praktikat, mis kahjustab õiguskaitse kättesaadavust.

Paljulubav praktika

Õiguskaitse parem kättesaadavus liigset formalismi vähendades

Yamboli halduskohtule (Bulgaaria) anti 2010. aastal „Õigusemõistmise kristallkaalude“ auhind algatuse eest pakkuda oma teenuste kohta selget ja avatud teavet, et suurendada usaldust kohtumenetluse vastu. Kohus koostas kodanikele ja meediale suunatud tegevuskava, mis nõuab, et kohtutöötajad suhtleksid kodanikega lihtsas keeles. Võeti vastu ka klientide harta – kohtu kirjalik kohustus esitleda oma teenuseid arusaadavalt, avatult ja täpselt. Sellised meetmed võivad aidata teostada isikute kohtusse pöördumise õigust, sest need lihtsustavad liiga keerukaid suhtlusvorme. Uuringud kinnitavad, et avalikkuse arvamus kohtu tegevuse kohta on suuresti paranenud.

Allikas: „Õigusemõistmise kristallkaalude“ auhind 2010, mida annavad ühiselt välja Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjon, www.coe.int/cepej.

399 EIK, *Rodrigues Da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad*, nr 50435/99, 31. jaanuar 2006, punkt 44.

6.2.3. Tõendamislävi

Et isikud saaksid kohtust sobiva lahenduse, peavad nad esitama piisavalt toetavaid tõendeid. Liiga ranged tõendamisreeglid võivad kohtuasjad juba ette läbikukkumisele määrata ning isikute õigused jäävad tegelikkuses jõustamata.⁴⁰⁰

Mõnel juhul saab tõendamisläve vähendada konkreetsete nõuete abil selle kohta, kes osapooltest peab tõendama kohtuasja asjaolusid (tõendamiskohustuse nõuded) – näiteks on kriminaalasjades tõendamiskohustus süüdistuse esitajal. Seega on süüdistuse esitaja kohustatud tõendama kohtuasja kuriteos süüdistatava isiku vastu. See on seotud EIÕK artikli 6 lõikes 2 ja EL põhiõiguste harta artikli 48 lõikes 1 sätestatud süütuse presumptsiooniga. Vastupidine tõendamiskohustus võib süütuse presumptsiooni kahjustada.

Samas võidakse väga spetsiifilistel ja piiratud juhtudel panna **Euroopa Nõukogu õiguses** tõendamiskohustus kaitse poolele. Sellise pööratud tõendamiskohustuse lubatavuse otsustamisel tuleb arvestada seda, mis on asjas oluline, ja kaitseõigusi kaitsvaid meetmeid.⁴⁰¹

Näide: kohtuasjas *Klouvi vs. Prantsusmaa*⁴⁰² esitas kaebaja 1994. aastal kuriteokaebuse oma endise ülemuse P. vastu, väites vägistamist ja seksuaalset ahistamist. 1998. aastal leidis uurimiskohtunik, et kohtuasjaks alust ei ole, sest tõendeid ei ole piisavalt. Vahepeal initsieeris P. kriminaalmenetluse kaebaja vastu, süüdistades teda pahatahtliku süüdistuse esitamises. Kaebajale mõisteti tingimisi vanglakaristus ja ta pidi maksma kahjuhüvitist. Tema apellatsioonkaebus jäeti rahuldamata. Ta kaebas, et rikuti süütuse presumptsiooni.

EIK tunnustas, et iga riigi süsteemis kasutatakse õiguslikke presumptsioone. Käesolevas asjas aga põhines kohtuotsus kriminaalmenetluse seadustiku tähttähelisel kohaldamisel – esiteks leiti, et kui kohtuasjaks alust ei ole, tähendab see tingimata, et kaebaja süüdistused on valed, ja teiseks leiti, et kuna kaebaja kaebas korduva vägistamise ja seksuaalse ahistamise üle, pidi ta teadma, et tema väited ei ole tõesed, mis tähendab

400 FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, lk 62.

401 EIK, *Salabiaku vs. Prantsusmaa*, nr 10519/83, 7. oktoober 1988.

402 EIK, *Klouvi vs. Prantsusmaa*, nr 30754/03, 30. juuni 2011.

pahatahtlikku süüdistust. Need kohtu eeldused tähendasid, et kaebajal ei olnud mingeid võimalusi enda kaitsmiseks süüdistatuna pahatahtliku süüdistuse esitamises. See rikkus EIÕK artikli 6 lõiget 2.

Teatud asjaoludel võivad ilmned muud faktilised eeldused – näiteks kohtuasjades, mis on seotud EIÕK artikliga 3 (piinamine või ebainimlik ja alandav kohtlemine), kus asjaomased sündmused toimuvad riigi kontrolli all (nt vanglas), võib tõendamiskohustus olla riigil. See tähendab, et ametiasutused peavad selgitama rahuldavalt ja veenvalt, kuidas tekkisid kinnipidamise vältel saadud vigastused.⁴⁰³

ELis on Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi vastuvõtmiseks tehtud Euroopa Komisjoni ettepaneku eesmärk tugevdada süütuse presumptsiooni teatud aspekte ELis.⁴⁰⁴ Praeguse eelnõu kompromissteksti artikkel 5 kinnitab süütuse presumptsiooni ja palub liikmesriikidel tagada, et kahtlustatavate ja süüdistatavate süü tuvastamise tõendamiskohustus oleks süüdistuse esitajal.⁴⁰⁵

Lisaks kohaldatakse nüüd **EL õiguses** konkreetset korda diskrimineerimise väitjatele, keda varem takistas eriti kõrge tõendamislävi.⁴⁰⁶ EL õiguses tekib diskrimineerimise presumptsioon, kui hageja on faktiliselt tõendanud kohtuasja põhjendatust, ja vastustaja peab tõendama, et diskrimineerimist ei toimunud. Selline ümberpööratud tõendamiskohustus sisaldub nüüd EL mittediskrimineerimise õigusaktides, näiteks rassilise võrdõiguslikkuse direktiivis ja soolise võrdõiguslikkuse direktiivis.⁴⁰⁷ Need direktiivid kehtestavad erandid tavapärasest tõendamisnõuetest, mis kohustavad kaebajaid tõendama kõiki oma kohtuasja elemente.

403 EIK, *Gurgurov vs. Moldova*, nr 7045/08, 16. juuni 2009, punkt 56.

404 Euroopa Komisjon (2013), *Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluse korral isiklikult kohtulikult arutelul*, COM(2013) 821 final, Brüssel, 27. november 2013, artikli 5 lõige 2.

405 Vt <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13471-2015-INIT/en/pdf>.

406 ELK, C-127/92, *Dr. Pamela Mary Enderby vs. Frenchay Health Authority ja Secretary of State for Health*, 27. oktoober 1993. Vt ka FRA (2011), *Euroopa võrdse kohtlemise õiguse käsiraamat*, Luxembourg, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.

407 ELi õigusaktid, mis näevad ette ümberpööratud tõendamiskohustuse: rassilise võrdõiguslikkuse direktiiv, artikkel 8; direktiiv meeste ja naiste võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamise kohta seoses kaupade ja teenuste kättesaadavuse ja pakkumisega, artikkel 9; soolise võrdõiguslikkuse direktiiv, artikkel 18; tööhõive raamdirektiiv, artikkel 10.

Näide: kohtuasjas *Galina Meister vs. Speech Design Carrier Systems GmbH*⁴⁰⁸ esitas Venemaa kodanik kandideerimisavalduse kogunud tarkvaraarendaja ametikohale. Tema avaldus lükati tagasi. Peagi avaldas sama ettevõtte sama sisuga tööpakkumise. Kaebaja esitas jälle kandideerimisavalduse, mis lükati samuti tagasi. Ta väitis, et teda diskrimineeriti soo, vanuse ja etnilise päritolu alusel. Ta esitas hagi, millega nõudis töölevõtmisel diskrimineerimise eest hüvitise maksmist ja oma toimiku avaldamist. Tema hagi ja ka apellatsioonkaebus jäeti rahuldamata. Seejärel esitas ta kaebuse föderaalsesse töövaidluskohtusse, mis saatis ELK-le eelotsuse taotluse selle kohta, kas kaebajal on õigus saada teavet mitme direktiivi alusel.

ELK märkis, et isik, kes leiab, et teda on diskrimineeritud, peab esitama fakte, mille põhjal võib diskrimineerimist eeldada. Alles pärast selliste faktide esitamist peab kostja tõendama, et diskrimineerimist ei toimunud. ELK leidis, et kui kostja keeldub teabe avaldamisest, võib see takistada kaebajal esialgsete faktide esitamist. ELK-le eelotsusetaotluse saatnud kohus pidi veenduma, et keeldumine ei takistanud kaebajal oma asja kohtus esitamast.

6.2.4. Aegumistähtjad

Aegumistähtaeg tähendab ajavahemikku, mille jooksul tuleb esitada hagi või teatada teisele osapoolele oma nõudest. Mõistlike tähtaegade ja menetlustingimuste kehtestamine hagi esitamisele võib edendada kohast õigusmõistmist, tagades õiguskindluse ja lõplikkuse ning kaitstes võimalikke kostjaid vanade nõuete eest, mida võib pika möödunud ajavahemiku tõttu olla raske vaidlustada.⁴⁰⁹ **Euroopa Nõukogu ja EL õiguses** ei ole tähtaeg põhimõtteliselt EIÖK artikli 6 lõikega 1 ega ELi põhiõiguste harta artikliga 47 vastuolus.

Kuigi aegumistähtjad on riigi õigussüsteemides tavalised ja neil on mitu olulist eesmärki, peab **Euroopa Nõukogu õiguses** olema tähtajal õiguspärane eesmärk ja tähtaeg peab eesmärki arvestades olema proportsionaalne.⁴¹⁰

408 ELK, C-415/10, *Galina Meister vs. Speech Design Carrier Systems GmbH*, 19. aprill 2012. Vt ka ELK, C-83/14, *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD vs. Komisija za zashtita ot diskriminatsia*, 16. juuli 2015.

409 EIK, *MPP Golub vs. Ukraina*, nr 6778/05, 18. oktoober 2005.

410 EIK, *Stubbings jt vs. Ühendkuningriik*, nr 22083/93 ja 22095/93, 22. oktoober 1996, punktid 50–56.

Näide: kohtuasjas *Bogdel vs. Leedu*⁴¹¹ pärisid kaebuse esitajad riigilt ostetud maatüki. Kümme aastat hiljem leidis kohus, et müük oli olnud ebaseaduslik ja maatükk tuleb riigile tasuta tagastada. Kaebajad esitasid apellatsioonkaebuse ja apellatsioonikohus leidis, et maa eest makstud summa tuleb tagastada, kuid kaebajad ei saa omandiõigust. Kaebajad väitsid, et riigi nõude esitamisel maale oleks pidanud olema ajaline piirang.

EIK kordas, et aegumistähtajad on osalisriikide õigussüsteemides tavalised. Need tagavad õiguskindluse, kaitsevad võimalikke kostjaid ja väldivad ebaõiglust, mis võib esineda juhul, kui kohus peab otsustama minevikus toimunud sündmuste üle tõendite põhjal, mis ei pruugi enam olla usaldusväärsed või täielikud. Selles kohtuasjas väitsid kaebajad EIK-s, et on diskrimineeriv kohaldada riigiasutustele ja eraõiguslikele isikutele aegumistähtaja alguse osas erinevaid reegleid, kuid siseriiklikus kohtus nad seda küsimust ei tõstatanud. Sellest olenemata leidis EIK, et sellise eristamise mõju oli kooskõlas kaebajate kohtusse pöördumise õigusega ning vastuolu EIÖK artikli 6 lõikega 1 puudus.

Samamoodi ei ole **EL õiguses** riigi kohtusse hagi esitamise seadusjärgsed aegumistähtajad ilmtingimata ebaseaduslikud.⁴¹²

Näide: kohtuasjas *Q-Beef jt*⁴¹³ alustasid kaebuse esitajad 2. aprillil 2007 Belgia riigi vastu menetlust, milles taotlesid 1993. aasta jaanuarist 1998. aasta aprillini tasutud maksude tagastamist. Eelotsusetaotluse saanud kohtu järgi oli kaebaja nõudele kohaldatav viieaastane aegumistähtaeg möödunud.

EIK leidis, et tõhususe põhimõtte järgi on õiguskindluse huvides kehtestada ELi õigusega kooskõlas kohtuasja algatamisele mõistlik aegumistähtaeg. Aegumistähtajad ei tohi muuta EL õigusest tulenevate õiguste teostamist võimatuks või liiga raskeks.

411 EIK, *Bogdel vs. Leedu*, nr 41248/06, 26. november 2013.

412 ELK, C-231/96, *Edilizia Industriale Siderurgica Srl (Edis) vs. Ministero delle Finanze*, 15. september 1998, punktid 34–36.

413 ELK, liidetud kohtuasjad C-89/10 ja C-96/10, *Q-Beef NV vs. Belgische Staat ja Frans Bosschaert vs. Belgische Staat jt*, 8. september 2011.

Lisaks ei tohi EL õiguses olla aegumistähtjad sarnastele riigisisestele nõuetele kehtivatest aegumistähtaegadest vähem soodsad.⁴¹⁴ Mitu EL teise õiguse akti sisaldavad sellekohaseid konkreetseid eeskirju, näiteks nõuab vahendusmenetluse direktiiv (vt [alapeatükk 2.4.2](#)), et riigid tagaksid, et aegumistähtaeg oleks vaidluse vahendusmenetluses lahendamise ajal peatatud.⁴¹⁵

6.2.5. Immunitetid

Immunitet on väga konkreetne menetlustakistuse liik. Riigid võivad kehtestada immunitete ka nõuete esitamise vältimiseks. Õiguslik immunitet on täielik või osaline vabastus õiguslikust protsessist, näiteks kohustuse täitmisest, trahvi maksmisest või süüdistuse esitamisest.⁴¹⁶ Mõni immunitet on seotud rahvusvahelisest avalikust õigusest tulenevate kohustustega, näiteks riigi immunitet või diplomaatiline puutumatus, aga teised võivad kohalduda riigi tasandil, näiteks et kaitsta riigiametnike vastutuse eest ametiülesannete täitmisel tehtud otsuste korral või et kaitsta parlamendisaadikute avalduste vabadust.

Parlamentaarne immunitet võib olla artikliga 6 kooskõlas, kui sellel on õigus-pärane eesmärk kaitsta sõnavabadust parlamendis või säilitada seadusandliku ja kohtuvõimu lahusust.⁴¹⁷ Immuniteti on lihtsam põhjendada, kui see on tihe-dalt seotud parlamendi tegevusega.⁴¹⁸

Näide: kohtuasjas *C.G.I.L. ja Cofferati (nr 2) vs. Itaalia*⁴¹⁹ olid kaebajateks Itaalia ametiühingute liit ja selle peasekretär. 2002. aastal mõrvasid Puna-sed Brigaadid tööministri nõuniku. Parlamendiarutelus viidati terrorismi ja ametiühingu kampaaniate väidetavale seosele. Parlamendisaadik esitas kahtlused pressile. Kaebajad esitasid tema vastu hagi kahjuhüvitise

414 ELK, C-261/95, *Rosalba Palmisani vs. Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)*, 10. juuli 1997, punktid 27–28.

415 Euroopa Liidu ja nõukogu 21. mai 2008. aasta direktiiv vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades (vahendusmenetluse direktiiv), ELT 2008 L 136, artikkel 8.

416 Kloth, M. (2010), *Immunities and the right of access to the court under Art. 6 of the European Convention on Human Rights*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, lk 1.

417 EIK, *A. vs. Ühendkuningriik*, nr 35373/97, 17. detsember 2002, punktid 75–77.

418 EIK, *Cordova vs. Itaalia (nr 2)*, nr 45649/99, 30. jaanuar 2003, punkt 64.

419 EIK, *C.G.I.L. ja Cofferati (nr 2) vs. Itaalia*, nr 2/08, 6. aprill 2010, punkt 44.

saamiseks, väites, et tema avaldused kahjustasid nende mainet. Esindajate koda teatas, et avaldused on kaitstud parlamentaarse immuniteediga. Kaebajad kaebasid, et see riivas nende kohtusse pöördumise õigust.

EIK leidis, et rikuti EIÕK artiklit 6. Parlamendi immunitet on pikaajaline praktika, mille eesmärk on kaitsta parlamendisaadikute sõnavabadust. Kaebajate õiguste riivel oli õiguspärane eesmärk, kuid see ei olnud proportsionaalne. Rangelt võttes ei olnud avaldused seotud parlamendi tööga. Ametiasutused ei saavutanud ühiskonna üldhuvide ja isiku põhiõiguste kaitsmise nõude õiglast tasakaalu.

Riigi (suverääni) immuniteedi taga on nähtud legitiimset eesmärki, mis õigustab kohtusse pöördumise õiguse piiramist, kuna tegu on rahvusvahelise õiguse tunnustatud kontseptsiooniga, mis edendab riikidevahelist viisakust (vastastikust austust) ja häid suhteid.⁴²⁰ Riigi immunitet võib kohalduda ka piinamis-süüdistustega seotud juhtudel. EIK on siiski märkinud, et arvestades hiljutisi muutusi selles rahvusvahelise avaliku õiguse valdkonnas, peavad riigid seda teemat edasi analüüsima.⁴²¹

Muud immuniteedid olla näiteks piiranguid isikute võimalustele alustada kohtumenetlust, mis vaidlustavad riigiametnike tehtud avaldusi ja järeldusi. Sellised piirangud võivad olla lubatavad, kui neil on õiguspärane eesmärk, näiteks tagada uurimise tõhusat toimimist.⁴²² Samas peab kasutatavate vahendite ja taotletava õiguspärase eesmärgi suhe olema proportsionaalne.⁴²³

420 EIK, *Al-Adsani vs. Ühendkuningriik*, nr 35763/97, 21. november 2001, punkt 56.

421 EIK, *Jones jt vs. Ühendkuningriik*, nr 34356/06 ja 40528/06, 14. jaanuar 2014, punkt 215.

422 EIK, *Fayed vs. Ühendkuningriik*, nr 17101/90, 21. september 1994, punkt 70.

423 *Ibid.*, punktid 75–82.

6.3. Lõplike kohtuotsuste täitmisega viivitamine

Põhipunktid

- Kohtusse pöördumise õigus sisaldab õigust nõuda kohtuotsuse täitmist. Kohtuotsuse täitmata jätmise võib ebamõistlikult takistada õiguskaitse kättesaadavust ja rikkuda Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklit 13.
- Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on tuvastatud mitu kriteeriumi, mis on viivituse mõistlikkuse määramisel olulised, näiteks täitemenetluse keerukus, kaebaja ja pädeva asutuse käitumine ning väljamõistetud hüvitise summa ja olemus.
- EL õiguses rikub kohtuotsuse täitmata jätmise liikmesriikide kohustusi Euroopa Liidu lepingu artikli 4 lõike 3 ja artikli 19 ning ELi põhiõiguste harta alusel. Euroopa Liidu Kohus ei ole selles küsimuses (veel) artikli 47 alusel otsust teinud.

Kohtuotsuste täitmata jätmise piirab õiguskaitse kättesaadavust. See võib kahjustada põhiõiguste kaitset ja jätta isikud ilma tõhusast kohtulikust kaitsest. Nii kahjustab kohtuotsuste täitmata jätmise ka õigusriigi põhimõtet.⁴²⁴

Euroopa Nõukogu õigused sisaldab kohtusse pöördumise õigus õigust nõuda kohtuotsuse täitmist liigse viivitusega. Seega jääb kohtuotsuste täitmata jätmise EIÖK artikli 6 kohaldamisalasse.⁴²⁵ Kohtuotsuse täitmisega viivitamine võib olla rikkumine.⁴²⁶ Riikidel on kohustus tagada lõplike ja täitmiseks kohustuslike kohtuotsuste täitmine. Kui kohtuotsuse täitmisega viivitamise või täitmata jätmise põhjus tuleneb riigist, on võimalik esitada nõue EIÖK artikli 13 alusel.

424 Euroopa Nõukogu, CCJE (2010), *Opinion n°13 (2010) on the role of Judges in the enforcement of judicial decisions*, Strasbourg, punkt 7; Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2007), *Enforcement of court decisions in Europe, CEPEJ Studies No. 8*, Strasbourg; CEPEJ (2010), *Access to justice in Europe*, Strasbourg; Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2008), *Checklist for promoting the quality of justice and the court*, Strasbourg, nt lk 16.

425 EIK, *Hornsby vs. Kreeka*, nr 18357/91, 19. märts 1997, punkt 40. Vt ka ÜRO inimõiguste komisjon (HRC) (2005), *teatis nr 823/1998, Czernin vs. Tšehhi Vabariik*, 29. märts 2005 (otsuste täitmata jätmise ja täitmisega liigse viivitamine rikuvad kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklit 14).

426 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (2003), *Recommendation Rec(2003)17 to member states on enforcement*, 9. september 2003. Vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2009), *Guidelines for a better implementation of the existing Council of Europe Recommendation on enforcement*.

Näide: kohtuasjas *Ivanov vs. Ukraina*⁴²⁷ teatas kaebuse esitaja tema kasuks tehtud kohtuotsuste täitmata jätmisest ja tõhusa õiguskaitsevahendi puudumisest riigi tasandil.

EIK kinnitas, et riik vastutab lõplike kohtuotsuste täitmise eest, kui nende täielikku ja õigeaegset täitmist takistavad tegurid on ametiasutuse võimuses. EIK vaatas analüüsis kohtuotsuste täitmist artikli 6 alusel ja tuvastas järgmised tegurid, mis on viivituse mõistlikkuse üle otsustamisel olulised: i) täitemenetluse keerukus, ii) kaebaja ja ametiasutuste käitumine ning iii) kohtuotsusega välja mõistetud hüvitise summa ja olemus. EIK leidis, et rikuti EIÕK artikleid 6 ja 13.

Ei ole kohane nõuda, et erasik, kelle kasuks on tehtud kohtuotsus riigi vastu, peab algatama soovitud hüvituse saamiseks ise täitemenetluse.⁴²⁸ Tegutsema on kohustatud riik. Ametiasutus ei saa põhjendada kohtuotsusega välja mõistetud võla maksmata jätmist vahendite puudumisega.⁴²⁹ Täitemenetlusele järgnev hilinev maksmine ei ole kohane lahendus.⁴³⁰ EIK on öelnud, et kohtuotsuste täitmata jätmise kohtuasjades on suurim väärtus riigisisestel meetmetel, millega tagada õigeaegne täitmine. Riigid võivad siiski otsustada üksnes kompenseeriva õiguskaitsevahendi kasuks, kui see täidab teatud nõudeid (hüvitist kui õiguskaitsevahendi kohta kohtuotsuste täitmata jätmise kohtuasjades on põhjalikumalt käsitletud [alapeatükis 5.2.1](#)).

EL õiguses kohaldub põhiõiguste harta artikkel 47 kõikidele EL õigusaktidest tulenevatele õigustele ja annab isikutele nimetatud õiguste tõhusa kohtuliku kaitse õiguse. Kohtuotsuse täitmata jätmine rikub liikmesriikide kohustusi Euroopa Liidu lepingu artikli 4 lõike 3 ja artikli 19 (vt [1. peatükk](#)) ning põhiõiguste harta alusel. ELK ei ole selles küsimuses (veel) artikli 47 alusel otsustanud.

427 EIK, *Yuriy Nikolayevich Ivanov vs. Ukraina*, nr 40450/04, 15. oktoober 2009, punktid 53–57.

428 EIK, *Scordino vs. Itaalia (nr 1)*, nr 36813/97, 29. märts 2006, punkt 198.

429 EIK, *Sacaleanu vs. Rumeenia*, nr 73970/01, 6. september 2005.

430 EIK, *Karahalios vs. Kreeka*, nr 62503/00, 11. detsember 2003, punkt 23.

Kohtuotsuste täitmise üldisemas küsimuses on EL vastu võtnud teiseseid õigusakte, millega käsitletakse kohtuotsuste piiriülest tunnustamist ja täitmist, näiteks järgmised.⁴³¹

- Euroopa täitekorraldus on tsiviil- või kaubandusajades tehtud vaidlustamata kohtuotsuste täitmiseks teistes ELi liikmesriikides.⁴³² Vaidlustamata tähendab, et kostja on nõude omaks võtnud, kohus on heaks kiitnud kokkuleppe või kostja ei ole ilmunud nõuet käsitlevas kohtumenetluses kohale. Isikutel on võimalik taotleda täitmisotsust. Seejärel saadetakse täitmiskorraldus asjaomase ELi liikmesriigi täitmisasutusele. Kehtestatud on sõnaselged erandid, näiteks testamentide ja pärimisega või abieluvahelise seotud kohtuasjad.
- Kui Euroopa täitekorraldust ei saa kasutada, saavad isikud kohtuotsuseid täitmisele pöörata 2001. aasta Brüsseli I määruse abil.⁴³³ Väljastatud on vahekohtu-, pankroti- ja abieluasjad. 2001. aasta Brüsseli I määruse uus sõnastus jõustus 10. jaanuaril 2015.⁴³⁴ Brüsseli määrus kohaldub siiski kohtuotsustele, mis on tehtud enne nimetatud kuupäeva alustatud menetlustes.

431 Muud näited: Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrus nr 650/2012/EL, mis käsitleb kohtualluvust, kohaldatavat õigust ning otsuste tunnustamist ja täitmist, ametlike dokumentide vastuvõtmist ja täitmist pärimisasjades ning Euroopa pärimistunnistuse loomist, ELT L 201/107; nõukogu 27. novembri 2003. aasta määrus nr 2201/2003, mis käsitleb kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist kohtuasjades, mis on seotud abieluasjade ja vanemliku vastutusega, ELT L 338/1; nõukogu 18. detsembri 2008. aasta määrus nr 4/2009 kohtualluvuse, kohaldatava õiguse, kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise ning koostöö kohta ülalpidamiskohustuste küsimustes, ELT L 7/1.

432 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 21. aprilli 2004. aasta määrus nr 805/2004, millega luuakse Euroopa täitekorraldus vaidlustamata nõuete kohta, ELT 2004 L 143. See ei kohaldu Taanile.

433 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. detsembri 2001. aasta määrus nr 44/2001 kohtualluvuse ja kohtuotsuste täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades, ELT 2001 L 12. Need sätted laienesid Taanile järgmise otsusega: nõukogu 27. aprilli 2006. aasta otsus nr 2006/325/EÜ Euroopa Ühenduse ja Taani Kuningriigi vahelise kohtualluvust ning kohtuotsuste tunnustamist ja täitmist tsiviil- ja kaubandusajades käsitleva lepingu sõlmimise kohta, ELT 2006 L 120. Vt ka tsiviil- ja kaubandusajade kohtualluvuse ning neid käsitlevate kohtuotsuste tunnustamise ja täitmise konventsioon (Lugano konventsioon), ELT 2007 L 339, 30. oktoober 2007, mille on allkirjastanud EL, Taani, Island, Norra ja Šveits.

434 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2012. aasta määrus nr 1215/2012 kohtualluvuse ja kohtuotsuste täitmise kohta tsiviil- ja kaubandusajades (uuesti sõnastatud), ELT 2012 L 351. Taani ei ole sellega ühinenud.

Paljulubav praktika

Kohtuotsuste tõhus täitmine

Rootsis pöörab võlgu täitmisele Rootsi täitevamet. Täitmisavalduse teeb võlausaldaja. Kui kõik vajalikud dokumendid on koos, teatab täitevamet võlgnikule võlast ja annab talle kaks nädalat aega võla tasumiseks või nõude vaidlustamiseks. Kui võlgnik võlga ei tasu, võib täitemenetlus alata. Täitevamet otsib varasid, mida saab võla tasumiseks arestida (nt kinnistusameti, äriregistri ja maksuameti kaudu). Võlgnik peab esitama oma varade kohta andmeid ja talt võidakse küsida varade kohta täpsustusi. Kolmandad isikud peavad esitama andmeid varade kohta, mis kuuluvad võlgnikule, kuid mis on kolmandate isikute valduses. Täitevamet hindab andmeid ja arestib varad, mille arvelt saab võlga katta võlgnikku kõige vähem kahjustaval viisil. Kui arestitakse pangakontol olevat raha, kantakse raha paari päeva jooksul üle täitevametile ja edastatakse seejärel võlausaldajatele.

Allikas: Rootsi täitevamet, www.kronofogden.se.

7

Õiguskaitse kättesaadavuse piirangud: menetluse kestus

Euroopa Liit	Käsitletavat teemad	Euroopa Nõukogu
Menetluse kestus		
Põhiõiguste harta artikkel 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile) Põhiõiguste harta artikkel 41 (õigus heale haldusele)	Menetluse kestuse kindlaksmääramine	EIÖK artikli 6 lõige 1 (õigus õiglasele kohtumenetlusele)
	Muu kui kriminaalmenetlus	EIK, <i>Oršuš jt vs. Horvaatia</i> , nr 15766/03, 2010
	Kriminaalmenetlus	EIK, <i>Malkov vs. Eesti</i> , nr 31407/07, 2010
Menetluse mõistlik kestus		
ELK, C-500/10, <i>Ufficio IVA di Piacenza vs. Belvedere Costruzioni Srl.</i> , 2012	Mõistliku kestuse kriteeriumid	EIK, <i>Starokadomskiy vs. Venemaa (nr 2)</i> , nr 27455/06, 2014
	Asja keerukus	EIK, <i>Matoń vs. Poola</i> , nr 30279/07, 2009
	Kaebaja käitumine	EIK, <i>Veliyev vs. Venemaa</i> , nr 24202/05, 2010
	Riigi ametiasutuste käitumine	EIK, <i>Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. jt vs. Portugal</i> , nr 56637/10 jt, 2014
	Kaalul oleva õiguse olulisus	EIK, <i>Mikulić vs. Horvaatia</i> , nr 53176/99, 2002

Euroopa Liit	Käsitlevad teemad	Euroopa Nõukogu
Õiguskaitsevahendid liiga pika menetluse korral		
ELK, C-58/12 P, <i>Groupe Gascogne SA vs. Euroopa Komisjon</i> , 2013		EIK, <i>Scordino vs. Itaalia (nr 1)</i> , nr 36813/97, 2006

Kohtumenetluse toimumine mõistliku aja jooksul on üks põhiõigustest nii kriminaal- kui ka muudes menetlustes. Selles peatükis käsitletakse Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liidu õigust, mille alusel määratakse kindlaks menetluse kestus ja otsustatakse, kas kestus on mõistlik. **Alapeatükis 7.3** kirjeldatakse õiguskaitsevahendeid liiga pika menetluse korral.

7.1. Menetluse kestuse kindlaksmääramine

Põhipunktid

- Õigust kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul kaitseb nii Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 6 kui ka ELi põhiõiguste harta artikkel 47.
- Otsustamisel, kas menetlus toimus mõistliku aja jooksul, arvestatakse menetluse kogukestust.
- Mujal kui kriminaalmenetluses hakkab aeg üldiselt kulgema hagi kohtusse esitamise hetkest.
- Kriminaalmenetluses hakkab aeg üldiselt kulgema isikule kahtlustuse/süüdistuse esitamise hetkest ehk hetkest, mil isiku olukord muutub oluliselt.
- Nii kriminaal- kui ka muudes asjades lõpeb aja kulgemine otsuse lõplikuks muutumisel (edasi kaevata ei saa).

Paljulubav praktika

Perekonnaasjade kiirendamine

Saksamaa perekonnakohtud ja Berliini advokatuur korraldasid Berliinis edukalt ühisprojekti kohtumenetluse kiirendamiseks perekonnaasjades. Projekt käsitleb menetluse kestust ja võimalikke konflikte näiteks vanemate vahel. Sellega pandi alus valdkonna professionaalide (advokaadid, sotsiaaltöötajad ja kohtunikud) järjepidevale ja multidistsiplinaarsele tegevussuunale, mille raames aidatakse ühissekkumiste abil vanematel iseseisvalt tuvastada ja täita oma laste vajadusi ning menetlusi tõhusamalt lahendada.

Allikas: „Õigusemõistmise kristallkaalude“ auhind 2014, mida annavad ühiselt välja Euroopa Nõukogu ja Euroopa Komisjon, www.coe.int/cepej.

Õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul on sätestatud nii EIÕK artiklis 6 kui ka EL põhiõiguste harta artiklis 47. Olenemata selle õiguse olulisusest on menetluse liigne kestus kõige levinum küsimus, mida EIK-le esitatavates kaebustes tõstatatakse.⁴³⁵

Nõue, et menetlus peab lõppema mõistliku aja jooksul, kehtib kõikidele kohtumenetluse osapooltele ja selle eesmärk on kaitsta osapooli liiga pikkade viivituste eest menetluses.⁴³⁶ Liiga pikad viivitused võivad kahjustada õigusriigi põhimõtet ja takistada õiguskaitse kättesaadavust. Viivitused kohtuotsuste tegemisel ja täitmisel võivad olla õiguskaitse kättesaadavuse menetlustaastused (vt [alapeatükk 6.3](#)). Riigid peavad oma õigussüsteemid korraldama nii, et kohtud saaksid täita kohtuasjade mõistliku aja jooksul lahendamise kohustust.⁴³⁷ Kui asja mõistliku aja jooksul ei lahendata, tekib õigus tõhusale õiguskaitsevahendile (vt [alapeatükk 7.3](#)).⁴³⁸ Riigid peavad tagama konkreetset õiguslikud võimalused, et isikud saaksid kasutada õiguskaitsevahendeid

435 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*, 24. veebruar 2010. Vt ka Euroopa Nõukogu, Euroopa Inimõiguste Kohtu Sekretariaat, *Annual Report 2014*, lk 174–175.

436 EIK, *Stögmüller vs. Austria*, nr 1602/62, 10. november 1969, punkt 5.

437 EIK, *Scuderi vs. Itaalia*, nr 12986/87, 24. august 1993, punkt 16. EIK, *Jama vs. Sloveenia*, nr 48163/08, 19. juuli 2012, punkt 36.

438 Euroopa Nõukogu, Ministrite Komitee (2010), *Recommendation Rec(2010)3*. Vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2012), aruanne *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*. Aruannetes loetletakse ja hinnatakse peamisi põhimõtteid "mõistliku menetlusaja" kohtupraktikas.

kohatult pika menetluse korral; vastasel juhul on tegu eraldiseisva artikli 13 rikkumisega.⁴³⁹

Euroopa Nõukogu ega EL õiguses ei ole määratud konkreetseid ajavahemikke, mida tähendab mõistlik kestus. Iga asja hinnatakse eraldi ja konkreetsete asjaolude valguses. Hinnatakse nende kriteeriumite järgi, mis on välja kujunenud EIK praktikas ja mida rakendab ka ELK. Kõigepealt tuvastab EIK ajavahemiku, mida tuleb menetluse kestuse määramisel arvestada. Seejärel arutab EIK, kas ajavahemik on mõistlik (vt ka **alapeatükk 7.2**).⁴⁴⁰ **1. peatükis** (eelkõige **joonisel**) kajastatakse EL põhiõiguste hartas ja EIÕK-s sätestatud õiguste seost – tänu sellele seosele kohaldub allkirjeldatud Euroopa Nõukogu õigus ka EL õigusele artikli 47 alusel.

Kohtuistungi mõistliku aja jooksul pidamise põhimõte kohaldub ka haldusmenetluses Euroopa Liidus.⁴⁴¹ Seda on nimetatud ka ELi põhiõiguste harta artiklis 41, mis annab kõikidele kodanikele õiguse sellele, et liidu institutsioonid, organid ja asutused käsitleksid nende küsimusi erapooletult, õiglaselt ning mõistliku aja jooksul.

7.1.1. Muu kui kriminaalmenetluse kestuse kindlaksmääramine

Mujal kui kriminaalmenetluses hakkab aeg üldiselt kulgema hagi kohtusse esitamise hetkest.⁴⁴² Mõnikord hakkab aeg kulgema siiski ka enne kohtumenetluse algust,⁴⁴³ kuid üksnes erandjuhtudel, näiteks kui menetluse alustamiseks on vaja teatud eeltoiminguid.⁴⁴⁴ Kui kaebaja näiteks peab enne kohtusse hagi esitamist pöörduma haldusasutuse poole, võidakse see aeg arvestada menetlusaja sisse.⁴⁴⁵ Ajavahemik hõlmab kogu kõnealust menetlust, sealhulgas apellatsioonimenetlust.⁴⁴⁶

439 EIK, *Kudła vs. Poola*, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punktid 159–160.

440 EIK, *Kudła vs. Poola*, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 124.

441 Vt ka ELK, T-214/06, *Imperial Chemical Industries Ltd vs. Euroopa Komisjon*, 5. juuni 2012, punkt 284.

442 EIK, *Poiss vs. Austria*, nr 9816/82, 23. aprill 1987, punkt 50.

443 EIK, *Golder vs. Ühendkuningriik*, nr 4451/70, 21. veebruar 1975, punkt 32.

444 EIK, *Blake vs. Ühendkuningriik*, nr 68890/01, 26. september 2006, punkt 40.

445 EIK, *König vs. Saksamaa*, nr 6232/73, 28. juuni 1978, punkt 98.

446 EIK, *Poiss vs. Austria*, nr 9816/82, 23. aprill 1987, punkt 50.

Aja kulgemine lõpeb, kui lahend muutub lõplikuks (koos kahjuhüvitise hindamisega pärast kohtuotsust).⁴⁴⁷ Kestuse mõistlikkuse kindlaksmääramisel käsitleb EIK kogu menetlust.⁴⁴⁸ Menetluse lõppemise aspektist käsitletakse kõnealuse ajavahemiku arvutamisel kohtuotsuse täitmist ja täitemenetlust kohtuasja lahutamatu osana.⁴⁴⁹

Näide: kohtuasjas *Oršuš jt vs. Horvaatia*⁴⁵⁰ olid kaebajateks 15 roma päritolu õpilast, kes käisid aastatel 1996–2000 kahes algkoolis. Mõnikord osalesid nad üksnes romadele ette nähtud tundides. 19. aprillil 2002 läksid nad koolide vastu kohtusse, väites, et neid diskrimineeriti rassi alusel, rikkudes ühtlasi nende õigust haridusele. 2002. aasta septembris jättis kohus nende hagi rahuldamata ja seda otsust ei muutnud ka apellatsioonikohus. 7. veebruaril 2007 jättis konstitutsioonikohus kaebajate kaebused rahuldamata. Nad kaebasid menetluse kestuse peale.

EIK märkis, et menetlus algas 19. aprillil 2002 ja lõppes pärast asja läbivaatamist munitsipaal- ja maakonnakohtutes konstitutsioonikohtu 7. veebruaril 2007 otsusega. EIK leidis, et kuigi esimese astme kohus ja apellatsioonikohus menetles asja kiiresti, kestis konstitutsioonikohtus menetlus neli aastat, ühe kuu ja 18 päeva. EIK leidis, et rikuti EIÖK artikli 6 lõiget 1.

Konstitutsioonikohtute menetluse kestuse küsimuses arvestab EIK nende erilist ülesannet põhiseaduse kaitsjana.⁴⁵¹ Tuvastamaks, kas konstitutsioonikohtumenetlust võib menetluse kestuse mõistlikkuse hindamisel arvestada, tuleb kontrollida, kas selle menetluse tulemus saaks mõjutada tavakohtutes peetud vaidluse tulemust.⁴⁵²

Kui kohtumenetluse osapool sureb ja teine isik kavatseb jätkata menetlust esialgse kaebaja järglasena, võib menetluse kestuse hindamisel arvestada kogu

447 EIK, *Guincho vs. Portugal*, nr 8990/80, 10. juuli 1984.

448 EIK, *Dobbertin vs. Prantsusmaa*, nr 13089/87, 25. veebruar 1993, punkt 44.

449 EIK, *Martins Moreira vs. Portugal*, nr 11371/85, 26. oktoober 1988, punkt 44.

450 EIK, *Oršuš jt vs. Horvaatia*, nr 15766/03, 16. märts 2010.

451 *Ibid.*, punkt 109.

452 EIK, *Süssmann vs. Saksamaa*, nr 20024/92, 16. september 1996, punkt 39.

menetlust.⁴⁵³ Samas kui isik sekkub menetlusse kolmanda isikuna üksnes iseenda nimel, algab ajaarvestus tema suhtes alates sekkumise kuupäevast.⁴⁵⁴

7.1.2. Kriminaalmenetluse kestuse kindlaksmääramine

Kriminaalmenetluses on mõistliku aja nõude eesmärk tagada, et süüdistatavad ei pea liiga kaua taluma ebakindlust nende vastu esitatud kriminaalsüüdistuse tulemuse suhtes.⁴⁵⁵ Kriminaalmenetluses hakkab aeg kulgema isikule süüdistuse esitamise hetkest⁴⁵⁶ ehk hetkest, mil süüdistatava isiku olukord muutub oluliselt.⁴⁵⁷ Tuleb silmas pidada, et aeg võib hakata kulgema ka enne asja kohtusse jõudmist, näiteks vahi alla võtmisest⁴⁵⁸ või eeluurimise alustamisest.⁴⁵⁹

Näide: kohtuasjas *Malkov vs. Eesti*⁴⁶⁰ mõisteti kaebuse esitaja 2008. aastal süüdi taksojuhi mõrvamises. Kriminaaluurimine algas 6. augustil 1998. aastal. Kaebaja kaebas liiga pika menetluse üle.

EIK kordas, et kriminaalasjades hakkab aeg kulgema kohe, kui isikule esitatakse „süüdistus“, mis võib juhtuda enne asja kohtusse jõudmist. Süüdistuse mõiste vastab kontrollile, kas kahtlustatava isiku olukord on oluliselt muutunud. EIK pidas alguspäevaks 17. augustit 2001 ehk päeva, mil politseiurija koostas kaebaja vastu süüdistatavana vastutusele võtmise määruse ja tunnistas kaebaja tagaotsitavaks. Menetlus lõppes 22. aprillil 2009, mil Riigikohus keeldus kaebaja kassatsioonkaebust menetlusse võtmast. Menetlus kestis kolmes kohtuastmes kokku seitse aastat ja kaheksa kuud. Menetlus kestis liiga kaua, mis rikkus EIÕK artikli 6 lõiget 1. Seda heastas kaebajale mõistetud karistuse lühendamine.

453 EIK, *Scordino vs. Itaalia (nr 1)*, nr 36813/97, 29. märts 2006, punkt 220.

454 *Ibid.*

455 EIK, *Wemhoff vs. Saksamaa*, nr 2122/64, 27. juuni 1968, punkt 18.

456 EIK, *Tychko vs. Venemaa*, nr 56097/07, 11. juuni 2015, punkt 63.

457 EIK, *Eckle vs. Saksamaa*, nr 8130/78, 15. juuli 1982.

458 EIK, *Wemhoff vs. Saksamaa*, nr 2122/64, 27. juuni 1968, punkt 19.

459 EIK, *Ringeisen vs. Austria*, nr 2614/65, 16. juuli 1971, punkt 110.

460 EIK, *Malkov vs. Eesti*, nr 31407/07, 4. veebruar 2010.

Mõistliku aja nõue kehtib kogu kõnealusele menetlusele, sealhulgas apellatsioonimenetlusele.⁴⁶¹ Seega kulgeb aeg seni, kuni tehakse süüdistust lahendav otsus; see võib olla apellatsioonikohtu sisuline otsus.⁴⁶² Kriminaalsüüdistus on lahendatud alles siis, kui karistus on lõplikult paigas.⁴⁶³ Kohtuotsuse täitmist käsitletakse artikli 6 valguses menetluse lahutamatu osana; see hõlmab õigeksmõistva otsuse täideviimist.⁴⁶⁴

7.2. Menetluse mõistliku kestuse kriteeriumid

Põhipunktid

- Kriminaal- ja muu menetluse korral oleneb menetluse mõistlik kestus iga kohtuasja konkreetsetest asjaoludest.
- Kriminaal- ja muus menetluses kasutatakse mõistlikkuse hindamiseks nelja kriteeriumi: kohtuasja keerukus, kaebaja käitumine, riigi ametiasutuste käitumine ja kaalul oleva hüve olulisus kaebaja jaoks.

Käsitlust, mille alusel hinnata, kas menetlus kestis liiga kaua, on peetud pigem pragmaatiliseks kui teaduslikuks.⁴⁶⁵ **Euroopa Nõukogu ja EL õiguses** oleneb menetluse mõistlik kestus nii kriminaal- kui ka muus menetluses kohtuasja konkreetsetest asjaoludest.⁴⁶⁶

Kriminaal- ja muus menetluses hinnatakse mõistlikkust nelja kriteeriumi järgi:

- (i) kohtuasja keerukus;
- (ii) kaebaja käitumine;

461 EIK, *König vs. Saksamaa*, nr 6232/73, 28. juuni 1978, punkt 98.

462 EIK, *Neumeister vs. Austria*, nr 1936/63, 27. juuni 1968, punkt 19.

463 EIK, *Eckle vs. Saksamaa*, nr 8130/78, 15. juuli 1982, punkt 77.

464 EIK, *Assanidze vs. Gruusia*, nr 71503/01, 8. aprill 2004, punktid 181-182.

465 Kohtujuristi Sharpstoni arvamus ELK asjas C-58/12, *Groupe Gascogne SA vs. Euroopa Komisjon*, 30. mai 2013, punktid 72-73.

466 EIK, *König vs. Saksamaa*, nr 6232/73, 28. juuni 1978, punkt 110.

(iii) asjaomaste ametiasutuste käitumine;

(iv) kaalul oleva hüve olulisus kaebaja jaoks (vt [alapeatükid 7.2.1–7.2.4](#)).⁴⁶⁷

Neid kriteeriume rakendades on EIK pidanud näiteks 10 aastat⁴⁶⁸ ja 13 aastat⁴⁶⁹ kriminaalmenetluse korral ebamõistlikuks. Samuti on EIK pidanud ebamõistlikuks 10 aastat tsiviilmenetluse⁴⁷⁰ ja 7 aastat distsiplinaarmentluse korral.⁴⁷¹ Kohtuasjad võivad läbida mitu kohtuastet (nt apellatsioonaste), mida arvestatakse mõistlikkuse hindamisel. Mõistlikkuse otsustamisel arvestatakse igas astmes toimunud viivituste kumulatiivset mõju.⁴⁷²

Samas tuleb tasakaalustada kiire menetlemine ja kohane õigusmõistmine – näiteks ei tohi kohtuasja kiire lahendamine jätta süüdistatavat ilma oma kaitseõigustest (vt [alapeatükk 4.2.4](#): piisav aeg ja piisavad võimalused kaitsse ettevalmistamiseks).⁴⁷³

Näide: kohtuasjas *Starokadomskiy vs. Venemaa (nr 2)*⁴⁷⁴ süüdistati kaebajat 1998. aasta veebruaris mõrvas raskendavatel asjaoludel. Hiljem süüdistati teda koos mitme teise kahtlustatavaga ka muudes vägivaldsetes kuritegudes. 2004. aasta novembris mõisteti ta süüdi mitmes süüteoos, sealhulgas mõrva toimepanemise kavatsuse kuritegelikus kokkuleppes. Apellatsioonikohtus jäeti süüdimõistmine muutmata ja lõpuks mõisteti talle 2005. aasta novembris kümneaastane vanglakaristus. Kaebaja kaebas, et kriminaalmenetlus oli ebamõistlikult pikk.

Midagi ei viidanud sellele, et riigi kohus arvestas põhjendustes menetluse mõistliku kestuse nõuet. Artiklist 6 tuleneb, et kohtumenetlus tuleb lõpetada mõistliku aja jooksul, kuid ühtlasi sätestab see üldisema kohase õigusmõistmise põhimõtte. Selles kohtuasjas ei olnud EIK veendunud, et

467 Näide: EIK, *Frydlender vs. Prantsusmaa*, nr 30979/96, 27. juuni 2000, punkt 43 (töösuhe).

468 EIK, *Milasi vs. Itaalia*, nr 10527/83, 25. juuni 1987.

469 EIK, *Baggetta vs. Itaalia*, nr 10256/83, 25. juuni 1987.

470 EIK, *Capuano vs. Itaalia*, nr 9381/81, 25. juuni 1987.

471 EIK, *Kincses vs. Ungari*, nr 66232/10, 27. jaanuar 2015.

472 EIK, *Deumeland vs. Saksamaa*, nr 9384/81, 29. mai 1986, punkt 90.

473 EIK, *Boddaert vs. Belgia*, nr 12919/87, 12. oktoober 1992, punkt 39.

474 EIK, *Starokadomskiy vs. Venemaa (nr 2)*, nr 27455/06, 13. märts 2014.

ametiasutustel õnnestus säilitada selle põhinõude eri aspektide õiglane tasakaal. Kaebajat peeti vahi all, mistõttu pidi riik näitama üles erilist hoolikust. EIK leidis, et rikuti EIÕK artikli 6 lõiget 1.

ELK on kasutanud samu kriteeriume Euroopa Liidu Üldkohtu menetlustes.⁴⁷⁵ Samuti on ELK otsustanud, et EL õiguslikud kohustused ei õigusta seda, et liikmesriigid ei järgi menetluse mõistliku kestuse põhimõtet.

Näide: kohtuasjas *Ufficio IVA di Piacenza vs. Belvedere Costruzioni Srl*⁴⁷⁶ sätestas Itaalia seadus, et kolmandas kohtuastmes maksukohtu menetluses olevad teatud maksuasjad lõpetatakse automaatselt pärast kümne aasta möödumist asja esitamisest esimese astme kohtusse. Leiti, et see on ELi õigusega kooskõlas.

ELK märkis, et kohustus tagada Euroopa Liidu vahendite tõhus kogumine ei tohi minna vastuollu ELi põhiõiguste harta artiklist 47 ja EIÕK artikli 6 lõikest 1 tuleneva põhimõttega, et kohtuotsus tuleb teha mõistliku aja jooksul.

7.2.1. Asja keerukus

Keerukus võib olla seotud nii faktiliste kui ka õiguslike asjaoludega. Keerukas kohtuasi võib hõlmata teemasid, mis on seotud kaebaja tervises seisundiga,⁴⁷⁷ arvukate tõenditega,⁴⁷⁸ keeruliste õigusküsimustega,⁴⁷⁹ vajadusega küsitleda paljusid tunnistajaid⁴⁸⁰ või mis mõjutavad paljusid isikuid.⁴⁸¹ Mõne asja olemus võib olla keerukam, näiteks kui see puudutab nii üldiseid kui ka individuaalseid

475 ELK, C-58/12 P, *Groupe Gascogne SA vs. Euroopa Komisjon*, 26. november 2013, punktid 82–88.

476 ELK, C-500/10, *Ufficio IVA di Piacenza vs. Belvedere Costruzioni Srl*, 29. märts 2012, punkt 23.

477 EIK, *Yaikov vs. Venemaa*, nr 39317/05, 18. juuni 2015, punkt 76.

478 EIK, *Eckle vs. Saksamaa*, nr 8130/78, 15. juuli 1982.

479 EIK, *Breinesberger ja Wenzelhuemer vs. Austria*, nr 46601/07, 27. november 2012, punktid 30–33.

480 EIK, *Mitev vs. Bulgaaria*, nr 40063/98, 22. detsember 2004, punkt 99.

481 EIK, *Papachelas vs. Kreeka*, nr 31423/96, 25. märts 1999, punkt 39 (faktiliste asjaolude keerukus).

huvisid.⁴⁸² Kuid üksnes see, et asja peetakse väga keerukaks, ei tähenda, et kõiki viivitusi peetakse mõistlikeks.⁴⁸³

Näide: kohtuasjas *Matoń vs. Poola* ⁴⁸⁴ esitati kaebajale 19. juunil 2000 süüdistus narkokaubanduses, tulirelvade ebaseaduslikus valdamises ja organiseeritud kuritegelikku rühmitusse kuulumises. Kohtuasjas oli 36 süüdistatavat ja 147 tunnistajat. Kaebaja mõisteti süüdi 2008. aastal. Ta kaebas otsuse edasi ringkonnakohtusse, kes ei olnud EIK istungi ajaks kaebust veel lahendanud. Samuti esitas ta kaebuse apellatsioonikohtusse, väites, et rikuti tema õigust kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul. Kohus jättis kaebuse rahuldamata.

EIK nõustus, et kohtuasi oli väga keerukas, paljude süüaluste ja tohutu mahu tõenditega. Samas märkis EIK, et see iseenesest ei saa õigustada kriminaalmenetluse üleüldist pikkust. Isegi kui arvestada siseriiklike asutuste kogetud olulisi raskusi, oli neil kohustus korraldada tõhus kohtumenetlus ja tagada EIÕK-s sätestatud tagatiste austamine. Üle kaheksa aasta kestnud kriminaalmenetlus ei austanud mõistliku aja nõuet. Rikuti EIÕK artiklit 6.

Seega, kuigi keerukate asjade korral võib menetluse lõpetamiseks kuluda rohkem aega, ei õigusta keerukus ilmtingimata pikka menetlust.⁴⁸⁵

7.2.2. Kaebaja käitumine

Kaebaja käitumine on menetlusega seotud objektiivne asjaolu, mille üle riigil ei ole kontrolli. Seda tuleb seepärast arvestada otsustamisel, kas mõistlik aeg on möödunud.⁴⁸⁶

482 EIK, *Wiesinger vs. Austria*, nr 11796/85, 30. oktoober 1991, punkt 55.

483 EIK, *Ferrantelli ja Santangelo vs. Itaalia*, nr 19874/92, 7. august 1996, punkt 42. Vt ka EIK, *Ringelsen vs. Austria*, nr 2614/65, 16. juuli 1971, punkt 110.

484 EIK, *Matoń vs. Poola*, nr 30279/07, 9. juuni 2009.

485 Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, lk 20.

486 EIK, *Wiesinger vs. Austria*, nr 11796/85, 30. oktoober 1991, punkt 57.

Üksikisikuid ei saa süüdistada selles, et nad kasutavad oma õigusi või kõiki olemasolevaid võimalusi edasikaebamiseks.⁴⁸⁷ Nad ei ole kohustatud tegema aktiivselt koostööd, et kiirendada nende vastu algatatud menetlust.⁴⁸⁸ Kaebaja kohuseks on olla hoolas oma kohtuasjaga seotud tegevustes, mitte kasutada viivitamistaktikat ning kasutada võimalusi menetluse lühendamiseks.⁴⁸⁹

Näide: kohtuasjas *Veliyev vs. Venemaa*⁴⁹⁰ peeti kaebaja 26. veebruaril 2004 kinni ja võeti vahi alla, kahtlustatuna mitmes organiseeritud relvastatud röövis osalemises. Esimese astme kohus tegi otsuse 21. juunil 2006. Otsus kaevati edasi, kuid ka apellatsioonikohus jättis süüdimõistva otsuse muutmata. Valitsus väitis, et menetlus venis pikaks teise süüdistatava tahtliku tegevuse tõttu, vajaduse tõttu tagada tõlge vene keelest aserbaidžaani keelde ning kaebaja, teise süüdistatava ja kaitsjate haigestumiste tõttu.

EIK kordas, et kaebajat ei saa sundida kohtuasutustega aktiivselt koostööd tegema ega kritiseerida selle eest, et ta täielikult kasutas talle kättesaadavaid riiklikke õiguskaitsevahendeid. Selles asjas ei pikendanud kaebaja menetluse kestust oluliselt ning teatud viivituste põhjustajaks võib lugeda riigi ametiasutusi. Artikli 6 kohaselt peab kohtumenetlus olema kiire ning seal on sätestatud ka õigusmõistmise nõuetekohasuse üldpõhimõte. Riigi ametiasutused ei taganud selle aluspõhimõtte eri aspektide õiglast tasakaalu, rikkudes seega EIÕK artiklit 6.

Ka jurisdiktsiooni alt pakku minek on isiku selline käitumine, mis võib põhjustada viivituse. Seega ei ole pagenud süüdistataval üldiselt õigust kaevata, et menetluse kestus on ebamõistlik, välja arvatud üksnes mõjuva põhjuse esinemisel.⁴⁹¹ Kaebaja käitumisega ei tohi õigustada ajavahemikke, mil ametiasutused ei teinud midagi.

487 EIK, *Gubkin vs. Venemaa*, nr 36941/02, 23. aprill 2009, punkt 167. Vt ka EIK, *Moiseyev vs. Venemaa*, nr 62936/00, 9. oktoober 2008, punkt 192.

488 EIK, *Eckle vs. Saksamaa*, nr 8130/78, 15. juuli 1982, punkt 82.

489 EIK, *Unión Alimentaria Sanders SA vs. Hispaania*, nr 11681/85, 7. juuli 1989, punkt 35.

490 EIK, *Veliyev vs. Venemaa*, nr 24202/05, 24. juuni 2010.

491 EIK, *Vayıç vs. Türgi*, nr 18078/02, 20. juuni 2006, punkt 44.

7.2.3. Riigi ametiasutuste käitumine

Riigi põhjustatud viivitusi tuleb arvestada,⁴⁹² kuid vastutuse omistamist tuleb hoolikalt kaaluda. Menetluse viivitust näiteks põhjusel, et kohus esitas ELK-le eelotsusetaotluse, ei saa lugeda riigi süüks.⁴⁹³

Riigid peavad korraldama oma õigussüsteemi nii, et nende kohtutel oleks võimalik tagada õigus saada lõplik otsus mõistliku aja jooksul.⁴⁹⁴ Peamine vastutus asja ettevalmistamise ja kohtumenetluse kiire läbiviimise eest on siiski kohtunikul.⁴⁹⁵ EIK on leidnud, et kohtuniku korduv väljavahetamine ei vabasta süüst riiki, kes vastutab õigustmõistmise nõuetekohase korraldamise eest.⁴⁹⁶ Samuti ei õigusta menetluse liigset kestust kohtu krooniline ülekoormus.⁴⁹⁷ Riik vastutab kõigi riigiasutuste, mitte üksnes kohtute eest.⁴⁹⁸

Näide: kohtuasjas *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. jt vs. Portugal*⁴⁹⁹ alustas Porto prokuratuur 17. septembril 1999 uurimist kaebaja varasema maksualase tegevuse tõttu. Seejärel algatati Porto ja Barcelose kriminaalkohtus kaks eraldi kriminaalmenetlust. EIK poolt asja arutamise ajal mõlemad menetlused veel kestsid.

EIK märkis, et menetlused olid kestnud juba üle 14 aasta. Menetlused olid ka peatunud ligi neljaks aastaks alates 1999. aasta detsembrist, mil kaebajad anti kohtu alla, kuni 2003. aasta aprilli ja novembrini, mil neile esitati süüdistus. Sellele järgnes järjekordne kaheaastane viivitus alates aastast 2003 kuni 2005, mil pandi paika kohtuistungiku kuupäev. See näitab, et riigi kohtud ei näidanud algusest peale kaebajate asjaga tegelemisel üles nõuetekohast hoolsust. EIK ütles, et mõnikord võib menetluse tõhususe

492 EIK, *Buchholz vs. Saksamaa*, nr 7759/77, 6. mai 1981, punkt 49. Vt ka EIK, *Yagtzilar jt vs. Kreeka*, nr 41727/98, 6. detsember 2001.

493 EIK, *Pafitis jt vs. Kreeka*, nr 20323/92, 26. veebruar 1998, punkt 95.

494 EIK, *Cocchiarella vs. Itaalia*, nr 64886/01, 29. märts 2006, punkt 119. Vt ka kriminaalasi EIK, *Dobbertin vs. Prantsusmaa*, nr 13089/87, 25. veebruar 1993, punkt 44.

495 EIK, *Capuano vs. Itaalia*, nr 9381/81, 25. juuni 1987, punktid 30–31.

496 EIK, *Lechner ja Hess vs. Austria*, nr 9316/81, 23. aprill 1987, punkt 58.

497 EIK, *Probstmeier vs. Saksamaa*, nr 20950/92, 1. juuli 1997, punkt 64.

498 EIK, *Martins Moreira vs. Portugal*, nr 11371/85, 26. oktoober 1988, punkt 60.

499 EIK, *Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. jt vs. Portugal*, nr 56637/10 jt, 30. oktoober 2014.

tagamiseks olla mõistlik, et riigi kohus ootab ära teise kohtumenetluse tulemust, kuid see peab olema proportsionaalne, sest see hoiab süüdistatavat pika aja jooksul ebakindluse seisundis. EIK leidis, et oli rikutud EIÕK artiklit 6.

Ajutine kohtute ülekoormus ei too kaasa riigi vastutust, kui riik võtab otsekohe tarvitusele sobivad meetmeid, et probleemi lahendada.⁵⁰⁰ Ülekoormuse probleemi lahendamiseks võib riik võtta ajutisi meetmeid, nt otsustada tegeleda asjadega kindlas järjekorras.⁵⁰¹ Kui aga ajutised meetmed ei toimi, peab riik probleemi lahendamiseks võtma tõhusamaid meetmeid.⁵⁰² Riik peab otsima viise, kuidas tagada, et riigi kohtusüsteem ei põhjustaks menetlustes viivitusi.

Paljulubav praktika

Menetluse kestuse lühendamine kohtu kasutajate nõuannete abil

Rootsis on kohtute tegevuse kvaliteetse juhtimise projekti abil edukalt lühendatud menetluse kestust apellatsiooni- ja ringkonnakohtutes. Projekti käigus küsiti kohtunikelt ja teistelt kohtu töötajatelt sisetagasisidet kohtu tegevuse juhtimise kohta. Välis tagasisidet küsiti ka kostjatelt, tunnistajatelt ja advokaatidelt. Projekti raames korraldati uuringuid, paluti täita küsimustikke, töötati väikerühmades. Arvestati soovitusi, kuidas parandada kohtuasjade menetlemist, ning vähendati nii menetluse kestust.

Carboni, N. (2014), "From quality to access to justice: Improving the functioning of European judicial systems", Civil and Legal Sciences, 3. aastakäik, nr 4, lk 4.

7.2.4. Kaalul oleva õiguse olulisus kaebaja jaoks

Ka asja olulisus kaebaja jaoks on kriteerium, mida tuleb menetluse kestuse hindamisel arvestada. Rangemad nõuded kehtivad juhul, kui süüdistatav on vahi

500 EIK, *Probstmeier vs. Saksamaa*, nr 20950/92, 1. juuli 1997, punkt 64. Vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2012) *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, lk 3.

501 EIK, *Zimmermann ja Steiner vs. Šveits*, nr 8737/79, 13. juuli 1983, punkt 29. Vt ka EIK, *Rutkowski jt vs. Poola*, nr 72287/10, 13927/11 ja 46187/11, 7. juuli 2015, punktid 207–210. Vt ka kriminaalasi EIK, *Milasi vs. Itaalia*, nr 10527/83, 25. juuni 1987, punkt 18.

502 EIK, *Zimmermann ja Steiner vs. Šveits*, nr 8737/79, 13. juuli 1983, punkt 29.

all. Siis peavad ametiasutused rakendama erilist hoolsust.⁵⁰³ Kiiremini tuleb lahendada ka lastega või eluohtliku haigusega seotud kohtuasjad.⁵⁰⁴

Paljulubav praktika

Menetluse kiirendamine

Soomes Espoos võtsid kriminaalkohtud kasutusele n-õ Jouko-päevad, mil lastega seotud asju käsitletakse prioriteetsena ja võetakse need automaatselt järjekorras ettepoole. Selle tulemusena lüheneb lastega seotud menetluste kestus ning väheneb laste stress.

Allikas: FRA (2015), Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children’s participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States, lk 35.

Näiteks nõude puhul viia lapsed rahvusvahelise lapseröövi konventsiooni alusel tagasi Norrassa rõhutas EIK aja kriitilist tähtsust seda laadi menetlustes, kus viivitamine võib lõppkokkuvõttes määrata asja lõpplahenduse.⁵⁰⁵ Erilist hoolsust on vaja rakendada ka liiklusõnnetuses kannatanutele kahjuhüvitise määramisega seotud menetlustes⁵⁰⁶ ning töövaidlustes.⁵⁰⁷

Näide: kohtuasjas *Mikulić vs. Horvaatia*⁵⁰⁸ esitasid kaebaja ja tema ema isaduse tuvastamise hagi H.P. vastu. Asjaga seoses määrati 15 kohtuistungit aega, kuid kuus istungit jäid toimumata, sest H.P. ei ilmunud kohtusse. Samuti jättis ta järjekindlalt tulemata DNA-proovi andmisele. Ajaks, mil asi jõudis EIK-sse, oli menetlus kestnud juba neli aastat ja ikka jätkus.

503 EIK, *Jabłoński vs. Poola*, nr 33492/96, 21. detsember 2000, punkt 102. Vt ka EIK, *Chudun vs. Venemaa*, nr 20641/04, 21. juuni 2011, punkt 112.

504 EIK, *Hokkanen vs. Soome*, nr 19823/92, 23. september 1994, punkt 72 („[laste] hooldusõiguse asjade kiire menetlemine on esmatähtis“). Vt ka EIK, *X. vs. Prantsusmaa*, nr 18020/91, 31. märts 1992, punkt 45 (asja oleks tulnud menetleda võimalikult kiiresti, arvestades asjaomaste isikute eeldatavat eluiga).

505 EIK, *Hoholm vs. Slovakkia*, nr 35632/13, 13. jaanuar 2015, punkt 51.

506 EIK, *Martins Moreira vs. Portugal*, nr 11371/85, 26. oktoober 1988.

507 EIK, *Vocaturu vs. Itaalia*, nr 11891/85, 24. mai 1991, punkt 17; EIK, *Bauer vs. Sloveenia*, nr 75402/01, 9. märts 2006, punkt 19. Erilist hoolsust nõudvate kohtuasjade üksikasjad: vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, lk 3. Vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2013), *States appeal and supreme courts’ lengths of proceedings*.

508 EIK, *Mikulić vs. Horvaatia*, nr 53176/99, 7. veebruar 2002.

Asjas keskenduti väidetavale artikli 8 rikkumisele, kuid EIK kordas, et perekonnaseisu ning õigus- ja teovõimet käsitlevates asjades tuleb rakendada erilist hoolsust. Arvestades asja olulisust kaebaja jaoks ning seda, et tal oli õigus isaduse tuvastamisele või ümberlükkamisele, et saada selgust, kes on tema bioloogiline isa, pidid pädevad riiklikud ametiasutused artikli 6 alusel rakendama erilist hoolsust. Seega rikuti EIÕK artikli 6 lõiget 1.

7.3. Õiguskaitsevahendid liiga pika menetluse korral

7. peatükk käsitleb õigust, et menetlus toimuks mõistliku aja jooksul.⁵⁰⁹ Selles alapeatükis käsitletakse EIK lähenemist sellele, kuidas tagada tõhusad õiguskaitsevahendid liiga pika menetluse korral. Tuleb märkida, et riike julgustatakse pigem liiga pikka menetlust vältima, näiteks õigussüsteemi ümberkorraldades, mitte maksma liiga pika menetluse eest hüvitist. EIK on öelnud, et eelistada tuleb õiguskaitsevahendeid, mis kiirendavad menetlust, et vältida menetluse liiga pikka kestust, sest see aitab vältida olukorda, kus tuvastatakse järjest rikkumisi sama tüüpi menetluste korral.⁵¹⁰

Näide: kohtuasi *Scordino vs. Itaalia (nr 1)*⁵¹¹ oli seotud hüvitise nõudmisega maa sundvõõrandamise eest. Kaevati ka menetluse kestuse üle: menetlus kestis kahes kohtuastmes kokku kaheksa ja pool aastat.

Õiguskaitsevahendi tõhususe suhtes on EIK märkinud, et rikkumise heastamiseks võib kasutada eri liiki õiguskaitsevahendeid. Mõni riik eelistab kasutada menetluse kiirendamise õiguskaitsevahendeid koos hüvitisega. Riikidele on jäetud selles küsimuses teatud kaalutusõigus; üksnes hüvitisel põhineva õiguskaitsevahendi rakendamist ei loeta ebatõhusaks, kui see vastab EIÕK-le. Kehtib tugev, kuid vaidlustatav eeldus, et menetluse liiga pik kestuse korral tekib mittevõrdne kahju. Samas sõltub hüvitise määr riikliku õiguskaitsevahendi omadustest ja tõhususest.

509 Menetluse mõistliku kestuse määramise tegurid on sätestatud EIK kohtupraktikas; vt nt EIK, *Kemmache vs. Prantsusmaa (nr 1 ja 2)*, nr 12325/86 ja 14992/89, 27. november 1991, punkt 60. Sama lähenemist kasutab ka ELK. Vt ELK, C-185/95 P, *Baustahlgewebe GmbH vs. Euroopa Ühenduste Komisjon*, 17. detsember 1998, punkt 29.

510 EIK, *Scordino vs. Itaalia (nr 1)*, nr 36813/97, 29. märts 2006, punkt 183; EIK, *Kudła vs. Poola*, nr 30210/96, 26. oktoober 2000, punkt 152.

511 EIK, *Scordino vs. Itaalia (nr 1)*, nr 36813/97, 29. märts 2006, punktid 106–108 ja 201–205.

Euroopa Nõukogu õiguses tuleb eelistada ennetavat õiguskaitsevahendit, nt sellist, mis kiirendab menetlust, määrates viivitamata kohtuistungi aja. Hüvitis võib siiski olla tõhus olukorras, kus menetlus on juba kestnud liiga kaua ning ennetavat õiguskaitsevahendit ei ole.⁵¹² Kriminaalasjade korral on ELK mõnel juhul leidnud, et tõhus õiguskaitsevahend on ka karistuse vähendamine.⁵¹³

EL õiguses ei ole ELK teinud otsuseid, mis oleksid käsitlenud riikliku menetluse kestust ELi põhiõiguste harta artikli 47 alusel, kuid on märkinud, et hüvitis on tõhus õiguskaitsevahend nendes Euroopa Liidu Üldkohtu menetlustes, milles rikutakse artiklit 47.

Näide: kohtuasjas *Groupe Gascogne vs. komisjon*⁵¹⁴ arutas ELK asju, mis olid seotud üldkohtu menetluse liiga pika kestusega ning sellega, mis oleks asjakohane õiguskaitsevahend.

ELK järeldas, et kui EL kohus rikub oma ELi põhiõiguste harta artiklist 47 tulenevat kohustust lahendada talle esitatud asjad mõistliku aja jooksul, peab sanktsiooniks olema üldkohtule esitatud kahju hüvitamise nõue. See on tõhus õiguskaitsevahend.

2010. aastal andis Euroopa Nõukogu ministrite komitee välja soovitus, kus andis riikidele selle küsimusega seoses praktilisi nõuandeid heastamisvahendite kohta.⁵¹⁵ Soovituses keskendutakse menetluse kiirendamisele.

512 ELK, *McFarlane vs. Iirimaa*, nr 31333/06, 10. september 2010, punkt 108.

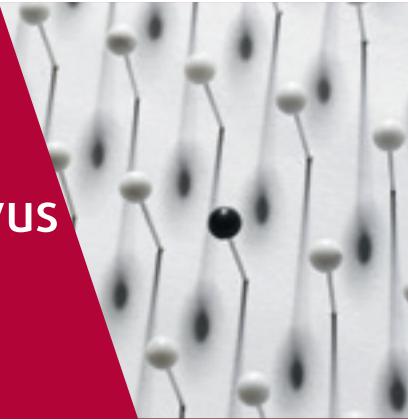
513 ELK, *Orchowski vs. Poola*, nr 17885/04, 22. oktoober 2009, ja *Norbert Sikorski vs. Poola*, nr 17559/05, 22. oktoober 2009.

514 ELK, C-58/12 P, *Groupe Gascogne SA vs. Euroopa Komisjon*, 26. november 2013, punktid 82–88.

515 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Recommendation Rec(2010)3 to member states on effective remedies for excessive length of proceedings*, 24. veebruar 2010.

8

Õiguskaitse kättesaadavus teatud olulistes valdkondades

Euroopa Liit	Käsitletavad teemad	Euroopa Nõukogu
Puuetega inimesed		
<p>Põhiõiguste harta artiklid 6 (õigus vabadusele ja turvalisusele), 20 (võrdsus seaduse ees), 21 (diskrimineerimiskeeld) ja 47 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)</p> <p>Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)</p> <p>Direktiiv õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele (2010/64/EL)</p> <p>Direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet (2012/13/EL)</p> <p>Direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses (2013/48/EL)</p>	<p>Õiguskaitse kättesaadavus</p>	<p>EIÖK artiklid 5 (õigus isikuvabadusele ja -puutumatussele), 6 (õigus õiglasele kohtumenetlusele) ja 14 (diskrimineerimise keeld)</p> <p>ELK, <i>A.K. ja L. vs. Horvaatia</i>, nr 37956/11, 2013</p>
	<p>Õigus- ja teovõime</p>	<p>ELK, <i>Shtukurov vs. Venemaa</i>, nr 44009/05, 2008</p>
Kuriteoohvrid		
<p>Põhiõiguste harta artikkel 47</p> <p>ELK, C-105/03, <i>Kriminaalasjas vs. Maria Pupino</i>, 2005</p> <p>Raamotsus ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses (2001/220/JSK)</p> <p>Kuriteoohvrite õiguste direktiiv (2012/29/EL)</p> <p>Kuriteoohvritele hüvitise maksmist käsitlev direktiiv (2004/80/EÜ)</p>		<p>EIÖK artikkel 13 (õigus tõhusale õiguskaitsevahendile)</p> <p>ELK, <i>Dink vs. Türgi</i>, nr 2668/07 jt, 2010</p> <p>Vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise Euroopa konventsioon (CETS 116)</p>

Euroopa Liit	Käsitletavat teemad	Euroopa Nõukogu
Kinnipeetavad ja kohtueelselt vahistatud		
<p>Põhiõiguste harta artikkel 6</p> <p>Direktiiv õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele (2010/64/EL)</p> <p>Direktiiv, milles käsitletakse õigust saada kriminaalmenetluses teavet (2012/13/EL)</p> <p>Direktiiv, mis käsitleb õigust kaitsjale kriminaalmenetluses (2013/48/EL)</p>	<p>Juurdepääs õigust mõistmisele ja õigus kasutada kaitsja abi</p>	<p>EIÕK artikkel 5</p>
<p>Põhiõiguste harta artikkel 6</p>	<p>Õigus vabaduse võtmise vaidlustada</p>	<p>EIÕK artikli 5 lõiked 1, 3 ja 4</p> <p>EIK, <i>Stanev vs. Bulgaaria</i>, nr 36760/06, 2012</p> <p>EIK, <i>Hassan jt vs. Prantsusmaa</i>, nr 46695/10 ja 54588/10, 2014</p>
<p>Põhiõiguste harta artikkel 6</p>	<p>Hüvitis vabaduse ebaseadusliku võtmise eest</p>	<p>EIÕK artikli 5 lõige 5</p>
Keskkonnaõigus		
<p>ELK, C-115/09, <i>Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV vs. Bezirksregierung Arnsberg</i>, 2011</p> <p>Direktiiv keskkonnateabele avaliku juurdepääsu kohta (2003/4/EÜ)</p> <p>Üldsuse kaasamise direktiiv (2003/35/EÜ)</p> <p>Määrus (EÜ) nr 1367/2006 Århusi konventsiooni sätete kohaldamise kohta</p>		<p>EIK, <i>Tätar vs. Rumeenia</i>, nr 67021/01, 2009</p> <p>Euroopa sotsiaalharta artikkel 11 (õigus tervise kaitsele)</p>
E-õiguskeskkond		
<p>ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, <i>Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA</i>, 2010</p> <p>Määrus (EÜ) nr 1896/2006 Euroopa maksekäsumenetluse kohta</p> <p>Määrus (EÜ) nr 861/2007 Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetluse kohta</p>		<p>EIK, <i>Lawyer Partners a.s. vs. Slovakia</i>, nr 54252/07 jt, 2009</p>

Selles peatükis käsitletakse õiguskaitse kättesaadavust teatud isikurühmadele ja teatud olulistes valdkondades, mille jaoks on Euroopa Nõukogu ja EL õiguses välja töötatud eripõhimõtted: puuetega inimesed (alapeatükk 8.1), kuriteoohvrid (alapeatükk 8.2), kinnipeetavad ja kohtueelselt vahistatud (alapeatükk 8.3), keskkonnaõigus (alapeatükk 8.4) ja e-õiguskeskkond (alapeatükk 8.5). Teiste inimrühmadega (eriti laste ja ebaseaduslike immigrantidega) seotud teemasid käsitletakse olemasolevates FRA ja EIK Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisse-rändeõiguse käsiraamatus ning laste õiguste Euroopa õiguse käsiraamatus.⁵¹⁶ Tuleb märkida, et 1.–7. peatükis sätestatud põhimõtted kehtivad ka 8. peatükis. 8. peatükis vaadeldakse lisameetmeid, mida võib olla võimalik kasutada, tagamaks, et õiguskaitse kättesaadavus on üksikisikule täielikult tagatud.

8.1. Puuetega inimesed

Põhipunktid

- Euroopa Nõukogu ja EL õigus lähtub ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioonist ja selle põhimõtetest.
- EL põhiõiguste harta artikliga 20, milles kinnitatakse, et kõik on seaduse ees võrdsed, ja artikliga 21, milles keelatakse diskrimineerimine puute tõttu, rõhutatakse puuetega inimeste õigust õiguskaitse kättesaadavusele. Euroopa Nõukogu õiguses keelatakse Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklis 14 diskrimineerimine mitmel alusel, mis on seotud konventsiooniga tagatud õigustega. Seal ei ole selge sõnaga nimetatud puudeid, kuid Euroopa Inimõiguste Kohus on „muude” selle artiklis nimetatud kaitsealuste tõlgendamisel öelnud, et need hõlmavad ka puudeid.
- Juurdepääsetavus on puuetega inimeste õiguste konventsiooni keskne põhimõte. Konventsiooni osalised peavad tagama, et puuetega inimestel oleks teistega võrdsel alusel juurdepääs füüsilisele keskkonnale, teabele ja suhtlusele ning ehitistele ja teenustele. Konventsiooni kohaselt tuleb ka kasutusele võtta mõistlikud abinõud, tagamaks puuetega inimeste juurdepääsu kohtule ning võimalust osaleda kohtumenetluses teistega võrdsel alusel.
- Puuetega inimeste õiguste konventsioonis, Euroopa inimõiguste konventsioonis ja EL põhiõiguste hartas sisalduvad menetluslikud tagatised isikute kaitseks, keda peetakse kinni vaimse tervise probleemide tõttu, ja kindustamaks, et juurdepääs õigusemõistmisele on ka teo- ja õigusvõimeta inimestel.

⁵¹⁶ FRA (2014), *Euroopa varjupaiga-, piiri- ja sisse-rändeõiguse käsiraamat*; FRA (2015), *Handbook on European law relating to the rights of the child*.

Puuetega inimestel esineb sageli spetsiifilisi takistusi õiguskaitse kättesaadavusele. Seega on riikidel lisakohustused tagada, et õiguskaitse kättesaadavus oleks täielikult tagatud ka puuetega inimestele.⁵¹⁷ Selles alapeatükis käsitletakse mitut asjakohast olulist teemat, sealhulgas juurdepääsu ja teo- ja õigusvõimet. **Alapeatükis 8.3** käsitletakse teemat, millega seotud asju peab EIK sageli lahendama: psühhosotsiaalsete puuetega inimeste tahtevastane kinnipidamine.⁵¹⁸

Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 1 kohaselt hõlmab puuetega inimeste määratlus isikuid, kellel on pikaajaline füüsiline, vaimne, intellektuaalne või meeleline kahjustus, mis võib mitmesuguste takistustega koostööl tõkestada nende täielikku ja tõhusat osalemist ühiskonnaelus teistega võrdsetel alustel. Konventsioonis kinnitatakse, et puuetega inimesed on teistega võrdsete õiguste kandjad, mitte aga heategevuse adreassaadid. EL ja 25 selle liikmesriikidest on konventsiooni ratifitseerinud.⁵¹⁹

8.1.1. Õiguskaitse kättesaadavus

Paljulubav praktika

Politseile juhendi koostamine puuetega inimeste abistamise kohta

Hispaanias koostas Guardia Civil politseinikele erijuhendi, et aidata neil pakkuda vaimupuudega inimestele paremaid teenuseid.

Vt Carrasco, A. jt (2013), *Guía de intervención policial con personas con discapacidad intelectual*, Madrid, *Fundación Carmen Pardo-Valcarce*.

Juurdepääsetavus on puuetega inimeste õiguste konventsiooni keskne põhimõte ning oluline eeltingimus, et puuetega inimesed saaksid tõhusalt ja teistega võrdväärselt kasutada mitmesuguseid tsiviil-, poliitilisi, sotsiaalseid,

517 Vt nt Euroopa Nõukogu inimõiguste voliniku dokumendi (2008) *Human rights and disability: equal rights for all*, punkt 3.4 ja soovitus nr 4. Vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2010), *Access to justice in Europe*, CEPEJ Studies No. 4.

518 EIK, *Gorshkov vs. Ukraina*, nr 67531/01, 8. november 2005, punkt 44. FRA (2012), *Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems*, lk 18–19.

519 FRA *veebilehel on loetelu*, mis riigid on konventsiooni ratifitseerinud. *Veebilehel on ka loetletud* asutused, kes teevad järelevalvet ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni rakendamise üle selle artikli 33 kohaselt.

majanduslikke ja kultuurilisi õigusi. Artikli 9 kohaselt peavad konventsiooni osalisriigid tagama puuetega inimestele teistega võrdsetel alustel juurdepääsu füüsilisele keskkonnale (nt hoonetele), teabele ja suhtlusele ning muudele avalikele ehitistele ja teenustele. Konventsiooni osalisriigid peavad juurdepääsetavuse tagamiseks võimaldama vajalikud abivahendid, sealhulgas saatjate, ettelugejate ja kutseliste viipekeele tõlkide kasutamise. Kui kaebajal ei ole võimalik füüsiliselt kohtusse pääseda, nt liikumisraskuste tõttu, võib olla rikutud tema õigust omada juurdepääsu õigusmõistmisele.⁵²⁰

Õigus osaleda kohtumenetluses on õiguskaitse kättesaadavuse oluline osa.⁵²¹ Konventsioon tagab õiguse tõhusale õiguskaitse kättesaadavusele artiklis 13. Seal on öeldud, et puuetega inimestel on teiste inimestega võrdsed õigused pöörduda kohtusse, kaevata teisi kohtusse, osaleda menetluses tunnistajana ning võtta osa kõiges kohtus toimuvast. Et tagada, et puuetega inimesed saaksid neid õigusi kasutada teistega võrdsetel alustel, tuleb võtta mõistlikud meetmed. Konventsiooni osalisriigid peavad seega vajaduse korral võtma tarvitusele sobivad meetmed, et võimaldada puudega inimesele juurdepääs kohtumenetlusele ning võimalus selles osaleda. Selleks võib olla vaja võimaldada viipekeele tõlgi kasutamist, teha dokumendid kättesaadavaks vormingus, milles puudega inimesed saavad nendega tutvuda, näiteks reljееfses punktikirjas või kergesti loetavas vormingus.⁵²² Artikli 13 kohaselt tuleb tagada ka kohtute, politsei- ja vanglatöötajate asjakohane väljaõpe.

Euroopa Nõukogu õiguses on puuetega inimestel õigus õiguskaitse kättesaadavusele EIÖK artikli 6 alusel. Ka artikkel 14, kus nimetatakse „muid“ aluseid, kaitseb neid diskrimineerimise eest nende õiguste rakendamisel.⁵²³ Artiklist 14 ei tulene siiski iseseisvat õigust: selle kohaselt keelatakse diskrimineerimine puude tõttu üksnes seoses EIÖK-st tulenevate põhiõigustega. Kuigi EIÖK-le lisatud prokolliga nr 12 laiendatakse kaitset diskrimineerimise eest kõigile riigisisese õigusega ja avaliku võimu poolt väljaantud aktidega tagatud õigustele,

520 EIK, *Farçaş vs. Rumeenia*, nr 32596/04, 14. september 2010, punkt 48.

521 FRA aruandes õiguskaitse kättesaadavuse kohta diskrimineerimisjuhtumite korral on soovitatud, millised struktuursed meetmed, menetlused ja tugimehhanismid hõlbustavad õiguskaitse kättesaadavust. Vt FRA (2012), *Access to justice in cases of discrimination in the EU Steps to further equality*.

522 Vt nt Euroopa Parlamendi ja nõukogu 20. oktoobri 2010. aasta direktiiv 2010/64/EL õiguse kohta suulisele ja kirjalikule tõlkele kriminaalmenetluses, ELT 2010 L 280, ja Euroopa Komisjoni (2013) 27. novembri 2013. aasta soovitus, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslike tagatise kriminaalmenetluses, ELT 2013 C 378.

523 EIK, *Glor vs. Šveits*, nr 13444/04, 30. aprill 2009.

andes seega laiema kaitse kui artikkel 14,⁵²⁴ kohaldub see üksnes riikidele, kes on konventsiooni ratifitseerinud.⁵²⁵

ELi õiguses on ELi põhiõiguste harta artiklis 47 sätestatud üldine õigus õiguskaitse kättesaadavusele. Puuetega inimesi kaitsevad diskrimineerimise eest ka harta artikkel 20 (kõik on seaduse ees võrdsed) ja artikkel 21 (puuete alusel diskrimineerimise keeld).

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses tähendab diskrimineerimise keeld, et riigid peavad võtma positiivseid meetmeid, et tagada, et puuetega inimesed saavad oma õigusi kasutada ka tegelikult. Vajalikud meetmed sõltuvad asjaoludest. Näiteks selleks, et oleks tagatud õigus õiglasele kohtumenetlusele, võib olla vaja tagada puudega inimesele tasuta esindaja, kui tal on menetluse üksikasju raske mõista (vt **alapeatükid 3.1.2 ja 3.2.3**).⁵²⁶

Näide: kohtuasjas *A.K. ja L. vs. Horvaatia*⁵²⁷ anti laps varsti pärast sündi ema nõusolekul hooldusperesse. Ema vanemaõigused võeti seejärel ära põhjusel, et tal oli kerge vaimupuue ning ta ei suutnud oma poja eest nõuetekohaselt hoolitseda. Esitati küll avaldus tema vanemaõiguste taastamiseks, kuid see jäeti rahuldamata, sest kolmandad isikud olid tema poja juba lapsendanud. Emale ei teatatud lapsendamismenetlusest ja ta ei olnud selles osaline.

EIK leidis, et riigi ametiasutused oleksid pidanud tagama, et ema huvid on menetluses nõuetekohaselt tagatud. Tema isikuga seotud asjaolusid arvestades oli selge, et ema ei suutnud täielikult mõista menetluse õiguslikke tagajärgi ega ennast ise nõuetekohaselt esindada, kuid ometi ei määranud riigi kohus talle esindajat. EIK arvates oli raske uskuda, et ema, kelle kõnepuude ja piiratud sõnavara tõttu arvati, et ta ei suuda õpetada last korralikult rääkima, suudaks end ise esindada menetluses, mis käsitles tema vanemaõigusi. Sellega rikuti artiklit 8.

524 Euroopa Nõukogu, Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni lisaprotokoll nr 12, CETS nr 177, Rooma, 4.11.2000, lk 1–3.

525 Riigid, kes on praeguseks lisaprotokoll nr 12 ratifitseerinud: vt: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/177/signatures?p_auth=w7ZQNTfu.

526 EIK, *Nenov vs. Bulgaaria*, nr 33738/02, 16. juuli 2009, punkt 52.

527 EIK, *A.K. ja L. vs. Horvaatia*, nr 37956/11, 8. jaanuar 2013.

Lisaks annavad **EL teisesed õigusaktid** puuetega inimestele eriõigused. Kuriteohvrite õiguste direktiivi (vt **alapeatükk 8.2**) kohaselt peavad direktiivist tulenevad õigused olema täielikult tagatud ka puudega kuriteohvritele.⁵²⁸ ELi õigusaktides on ette nähtud spetsiaalsed kaitsemeetmed puuetega inimestele kriminaalmenetluses. Näiteks kriminaalmenetluses teabe saamise õiguse direktiiv kohustab liikmesriike tagama, et teave esitataks lihtsas ja arusaadavas keeles, arvestades haavatavate isikute hulka kuuluvate kahtlustatavate või süüdistatavate mis tahes erivajadusi.⁵²⁹ Kriminaalmenetluses suulisele ja kirjalikule tõlkele õiguse direktiivis nõutakse, et kuulmis- või kõnehäiretega isikutele tuleb anda asjakohast abi.⁵³⁰ Lisaks nõutakse direktiivis, mis käsitleb õigust kaitsja abile kriminaalmenetluses, et liikmesriik peab arvestama direktiivi kohaldamisel haavatavate kahtlustatavate ja süüdistatavate erivajadusi.⁵³¹ Komisjon on võtnud vastu ka soovitusel menetlustagatiste osas, mida võiks rakendada haavatavate isikute korral, kes on kahtlustatavad või süüdistatavad kriminaalmenetluses.⁵³²

8.1.2. Õigus- ja teovõime

Õigus- ja teovõime võib olla paljudele vaimu- ja psühhosotsiaalse puudega inimestele oluline teema. Puuetega inimeste õiguste konventsiooni artikli 12 kohaselt on puuetega inimestel õigus olla kõikjal „seaduse ees isikutena tunnustatud“ ning neil on õigus- ja teovõime teistega võrdsel alustel. Õigus- ja teovõime rahvusvaheliselt aktsepteeritud määratlus puudub. Seda on kirjeldatud kui olukorda, kus „seadusandja tunnustab isiku otsuseid: see teeb isikust õigussubjekti ning annab talle võime omada seaduslikke õigusi ja kanda seaduslikke kohustusi“.⁵³³ Seda tunnustust on vaja selleks, et isiku otsused oleksid kehtivad. Õiguskaitse kättesaadavuse osas võib teovõime puudumine takistada isikul kohtusse pöördumast või selleks esindaja palkamist.

528 *Direktiiv 2012/29/EL*, põhjendus 15.

529 *Direktiiv 2012/13/EL*, artikli 3 lõige 2.

530 *Direktiiv 2010/64/EL*, artikli 2 lõige 3.

531 *Direktiiv 2013/48/EL*, artikkel 13.

532 *Komisjoni 27. novembri 2013. aasta soovitus, mis käsitleb kahtlustatavate või süüdistatavate haavatavate isikute menetluslikke tagatise kriminaalmenetluses*, ELT 2013 378.

533 *Vt FRA (2013), Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems*, lk 9.

Riik peab tagama, et teovõimeta isikud saaksid menetluses tõhusalt osaleda.⁵³⁴ EIÕK artikli 6 kohaselt peab kaebajal olema võimalik osaleda menetluses, milles otsustatakse tema teovõime üle.

Näide: kohtuasjas *Shtukurov vs. Venemaa*⁵³⁵ oli kaebuse esitajal korduvalt diagnoositud vaimuhaigust. Tema ema esitas kohtule avalduse, et kohus tunnistaks ta teovõimetuks, sest ta ei suutnud elada iseseisvalt ja vajab eestkostjat. Kaebajat ei teavitatud ametlikult menetlusest. Kohus vaatas avalduse läbi istungil, millel osales ringkonnaprokurör ja selle psühhiaatriaigla esindaja, kuhu kaebaja oli samal aastal paigutatud. Kaebajale kohtuistungist ei teatatud ja ta ei osalenud sellel. Kohus tunnistas kaebaja teovõimetuks ning tema ema määrati ta eestkostjaks. Kaebaja võttis hiljem ühendust advokaadiga, kelle arvates kaebaja mõistis keerukaid õigusküsimusi täielikult. Esitati apellatsioonkaebus, kuid see jäeti läbi vaatamata, sest kaebaja oli tunnistanud teovõimetuks ning ta oleks saanud apellatsioonkaebuse esitada üksnes oma eestkostja vahendusel. Kaebaja ema laskis paigutada kaebaja psühhiaatriaiglasse, kus tal ei lubatud kohtuda advokaadiga ning kus ta seejärel keeldus igasugusest suhtlusest välismaailmaga. Teda esindava advokaadi katsed saavutada tema haiglast väljakirjutamine jäid edutuks. Esitati kaebus EIK-le, kes otsustas kohtu reglemendi punkti 39 alusel, et kaebajale ja teda esindavale advokaadile tuleb tagada vajalik aeg ja koht kohtumiseks, et nad saaksid ette valmistada EIK-le esitatavat kaebust. Venemaa ametiasutused keeldusid otsust täitmast. Kaebaja lasti 2006. aasta mais haiglast välja, kuid ilmselt paigutati hiljem tema ema taotlusel uuesti haiglasse.

EIK leidis, et oli rikutud EIÕK artikli 6 lõiget 1. Teovõime menetlus oli kaebajale oluline, sest see mõjutas tema iseseisvat otsustusvõimet peaaegu kõigis eluvaldkondades ning sellega võidi piirata tema vabadust. Tema osalemist menetluses oli vaja nii selleks, et ta saaks esitada kohtule oma argumente, kui ka selleks, et võimaldada kohtunikul kujundada isiklik arvamus tema teovõime kohta. Seega oli kohtuniku otsus lahendada asi dokumentaalsete tõendite alusel, olemata kaebajat näinud või vestelnud kaebajaga – kes oli oma seisundile vaatamata suhteliselt iseseisev –, ebamõistlik ja vastuolus võistleva menetluse põhimõttega. See, et menetlusel osalesid haigla esindaja ja ringkonnaprokurör, kes jäid kümme minutit kestnud istungi jooksul passiivseks, ei tee sellest veel võistlevat

534 EIK, *Zehentner vs. Austria*, nr 20082/02, 16. juuli 2009, punktid 65 ja 78.

535 EIK, *Shtukurov vs. Venemaa*, nr 44009/05, 27. märts 2008.

menetlust. Samuti puudus kaebajal võimalus otsust vaidlustada, sest tema apellatsioonkaebus jäeti läbi vaatamata. Kokkuvõttes võib öelda, et ringkonnakohtus toimunud menetlus ei olnud õiglane.

See, et isik osaleks menetluses, kus arutatakse tema teovõimet, on oluline kahel põhjusel: esiteks selleks, et ta saaks esitada oma argumente, ning teiseks, et kohtunik saaks tema vaimse seisundi kohta kujundada oma arvamuse.⁵³⁶ Teovõime piiramine on lubatud ainult siis, kui seda on vaja isiku kaitsmiseks.⁵³⁷

8.2. Kuriteoohvrid

Põhipunktid

- Euroopa Nõukogu õiguses on kuriteoohvrite menetlusõigused kaitstud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikliga 13. Kuriteoohvril ei ole õigust tugineda konventsiooni artiklist 6 tulenevale õiglase kohtumenetluse õigusele, välja arvatud juhul, kui ta esitab sama kriminaalmenetluse raames tsiviilhagi.
- EL põhiõiguste harta artikkel 47 kohaldub kõikidele EL õigusest tulenevatele õigustele. Kuriteoohvril on õigus tõhusale õiguskaitsevahendile, mis võtab kriminaalmenetluse vormi. Hartaga on kuriteoohvritele seega tagatud nii õigus tõhusale õiguskaitsevahendile (Euroopa inimõiguste konventsiooni artikkel 13) kui ka õigus õiglasele kohtumenetlusele (konventsiooni artikli 6 lõige 1). Harta artikliga 47 tagatakse kuriteoohvritele õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele sõltumatus kohtus, õigus saada nõu ja kaitset ning õigus tõhusale õiguskaitsevahendile.
- ELi kuriteoohvrite direktiivis käsitletakse olulisi aspekte, mis on seotud kuriteoohvrite õigusega õiglasele kohtumenetlusele ELi õiguse alusel, sealhulgas õigust saada nõusustamist ja emotsionaalset tuge.
- Riigid peavad võtma positiivsed meetmed, et vältida inimõiguste rikkumist nii riigiametnike kui ka eraisikute poolt. Riigid peavad sel põhjusel muutma inimõiguste rasked rikkumised kriminaalkorras karistatavaks ning võtma meetmeid, et ennetada ja uurida Euroopa inimõiguste konventsiooni artiklite 2 ja 3 ning ELi põhiõiguste harta artiklite 2 ja 4 rikkumisi.
- Teatud kuritegude, näiteks inimkaubanduse ohvritele kohalduvad Euroopa inimõiguste konventsioonist ja ELi põhiõiguste hartast ning ELi teisestest õigusaktidest tulenevad lisakaitsemeetmed.

536 EIK, *X. ja Y. vs. Horvaatia*, nr 5193/09, 3. november 2011, punktid 84–85.

537 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1999), *soovitus nr R (99) 4 liikmesriikidele seoses teovõimete täiskasvanute õiguskaitse põhimõtetega*, 23. veebruar 1999, põhimõte nr 3. Mõne aja pärast võib olla vajalik piirangute ülevaatamine, eriti siis, kui isik seda nõuab; vt EIK, *Matter vs. Slovakkia*, nr 31534/96, 5. juuli 1999, punkt 68.

Selles alapeatükis käsitletakse õiguskaitse kättesaadavust kuriteoohvritele. Kuriteoohvrite õigust õiguskaitse kättesaadavusele ei ole alati peetud ühildatavaks süüdistatava õiguste tagamisega ning alles viimasel ajal on sellele õigusele antud sama staatus kui süüdistatava õigustele.⁵³⁸ Selles alapeatükis antakse ülevaade Euroopa õigusest kuriteoohvrite kohta üldse. On siiski oluline märkida, et erinevatele ohvirühmadele (nt vihkamiskuritegude ohvrid, inimkaubanduse ohvrid⁵³⁹ ja seksuaalselt kuritarvitatud lapsed⁵⁴⁰) kohaldatakse õiguslikke erimeetmeid ning neid käsitlev kohtupraktika on erinev.⁵⁴¹

Euroopa Nõukogu õiguses kohustab EIÕK artikkel 1 konventsiooni osalisi tagama inimõigused igaühele, kes on nende jurisdiktsiooni all. See kohustus koosmõjus konventsiooni teiste artiklitega – nt artikkel 2 (õigus elule) ja artikkel 3 (piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise keelamine) – nõuab, et riigid võtaksid positiivseid meetmeid, et tagada, et riigi esindajad ei riku üksikisiku õigusi.⁵⁴²

Nende positiivsete kohustuste hulka kuulub see, et ennetatakse inimõiguste raskeid rikkumisi eraisikute poolt.⁵⁴³ Selleks peavad riigid võtma tõhusaid kaitsemeetmeid, eriti laste ja teiste kaitsetute isikute kaitseks, ning ennetama väärkohtlemist, millest nad teavad või peaksid teadma.⁵⁴⁴

Üks riikide põhiülesandeid on muuta inimõiguste rasked rikkumised kriminaal- korras karistatavaks.⁵⁴⁵ Selle eesmärk on kaotada võimalus, et selliste kuritegude sooritajad jääksid karistuseta.⁵⁴⁶ Riigid peavad näiteks tagama õiguse elule, kehtestades tõhusad karistusõiguse sätted, mis heidutaksid inimesi

538 Goodey, J. (2005), *Victims And Victimology: Research, Policy and Practice (Ohvrid ja viktimoloogia: uuringud, poliitika ja praktika)*.

539 Euroopa Nõukogu, *inimkaubandusvastane Euroopa Nõukogu konventsioon*, CETS nr 197, 2005. Tšehhi Vabariik on ainus ELi liikmesriik, kes ei ole seda konventsiooni veel ratifitseerinud.

540 Euroopa Nõukogu, *laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitlev konventsioon*, CETS nr 201, 2007.

541 Vt nt EIK, *Giorcan jt vs. Rumeenia*, nr 29414/09 ja 44841/09, 27. jaanuar 2015 (rassilistel põhjustel sooritatud kuriteod); EIK, *Rantsev vs. Küpros ja Venemaa*, nr 25965/04, 7. jaanuar 2010 (inimkaubandus); EIK, *P. ja S. vs. Poola*, nr 57375/08, 30. oktoober 2012 (seksuaalselt kuritarvitatud lapsed).

542 EIK, *Nachova jt vs. Bulgaaria*, nr 43577/98 ja 43579/98, 6. juuli 2005, punktid 93–97.

543 EIK, *M. jt vs. Itaalia ja Bulgaaria*, nr 40020/03, 31. juuli 2012, punktid 99–100.

544 EIK, *Z jt vs. Suurbritannia*, nr 29392/95, 10. mai 2001, punkt 73.

545 EIK, *X. ja Y. vs. Madalmaad*, nr 8978/80, 26. märts 1985.

546 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2011), *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on eradicating impunity for serious human rights violations*, 30. märts 2011.

sooritamast isikuvastaseid kuritegusid ning mida toetaks õiguskaitse süsteem, mille eesmärk on nende sätete rikkumisi ennetada, vähendada ja karistada.⁵⁴⁷ Sarnased kohustused tulenevad artiklist 3.⁵⁴⁸ See hõlmab ka väärkohtlemist eraisikute poolt.⁵⁴⁹ Samas peab väärkohtlemine artikli 3 kohaldamisalasse kuulumiseks olema siiski piisavalt raske.⁵⁵⁰ Riikide positiivsed kohustused hõlmavad ka inimväärikuse ja isikupuutumatusse raskeid rikkumisi – näiteks seksuaalkuritegusid.⁵⁵¹ Lisaks peavad riigid nimetatud õiguste kaitse võimaldamiseks tagama, et kõiki EIÖK artiklite 2 ja 3 rikkumisi uuritakse tõhusalt.⁵⁵² Riik peab uurimise algatama ise, mitte oodates ohvri initsiatiivi.⁵⁵³

Ka see, kui uurimisel jäetakse tähelepanuta ilmne uurimissuund, võib olla artikli 2 rikkumine.⁵⁵⁴ EIK on leidnud, et „uurimise mis tahes puudus, mis vähendab tõenäosust, et uurimisel tuvastatakse teo täideviija või täideviijad, võib tähendada, et uurimine ei vasta sellele nõudele“.⁵⁵⁵

Näide: kohtuasjas *Dink vs. Türgi*⁵⁵⁶ olid kaebuse esitajad Türgi-Armeenia nädalalehe peatoimetaja (Armeenia päritolu Türgi kodaniku) pereliikmed. Peatoimetaja kirjutas artiklisarja Armeenia identiteedi kohta. Reaktsioonina artiklitele korraldasid Türgi äärmusrahvuslased meelevallusi, kirjutasid ähvarduskirju ja esitasid kriminaalkaebuse. Hr Dink mõisteti süüdi türkluse halvustamises ja talle määrati tingimisi vanglakaristus. Hiljem ta mõrvati. Algatati mitu juurdlust ja menetlust, mille eesmärk oli tuvastada, kas politsei teadis mõrvavandenõust, kuid need katkestati.

Arvestades reaktsiooni hr Dinki artiklitele, on mõistlik arvata, et julgeolekujõud pidid olema ajakirjanikule suunatud äärmisest vaenulikkusest teadlikud. Lisaks näib, et politseile oli teatatud tõenäolisest mõrvakatses ja

547 EIK, *Osman vs. Ühendkuningriik*, nr 23452/94, 28. oktoober 1998, punkt 115. Vt ka EIK, *Menson vs. Ühendkuningriik*, nr 47916/99, 6. mai 2003, punkt 1.

548 EIK, *Valiulienė vs. Leedu*, nr 33234/07, 26. märts 2013, punkt 74.

549 EIK, *Mehmet Ümit Erdem vs. Türgi*, nr 42234/02, 17. juuli 2008, punkt 26.

550 EIK, *Costello-Roberts vs. Ühendkuningriik*, nr 13134/87, 25. märts 1993, punkt 30. Uuem näide: EIK, *Rumour vs. Itaalia*, nr 72964/10, 27. mai 2014, punkt 57.

551 EIK, *X. ja Y. vs. Madalmaad*, nr 8978/80, 26. märts 1985.

552 EIK, *Gäfgen vs. Saksamaa*, nr 22978/05, 1. juuni 2010, punkt 117.

553 EIK, *Cadiroğlu vs. Türgi*, nr 15762/10, 3. september 2013, punkt 30.

554 EIK, *Kolevi vs. Bulgaaria*, nr 1108/02, 5. november 2009, punkt 201.

555 EIK, *Ramsahai jt vs. Madalmaad*, nr 52391/99, 15. mai 2007, punkt 324.

556 EIK, *Dink vs. Türgi*, nr 2668/07 jt, 14. september 2010, punkt 64.

isegi sellest, kes olid mõrvakatse algatajad. Selleke vaatamata ei võtnud riik mõistlikke meetmeid, et vältida reaalset ja vahetut ohtu elule, ning rikkus seega EIÕK artiklit 2.

Kuriteoohvritel on õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kriminaalmenetluse vormis. Kriminaalmenetluse puudumine võib olla EIÕK artikli 13 rikkumine.⁵⁵⁷ Üksnes juurdepääsust kriminaalkohtusüsteemile ei piisa; riik peab ka tagama, et see süsteem toimib tõhusalt.⁵⁵⁸ Kui seadus võimaldab süüdistataval näiteks kasutada liiga avaraid kaitsemeetmeid, ei pruugi kriminaalõigus tõhusalt kaitsta kuriteoohvri õigusi.⁵⁵⁹ Kuigi EIÕK artiklis 6 ei käsitleta otseselt kuriteoohvrite olukorda, tuleb õiglase kohtumenetluse põhimõtte kohaselt vajaduse korral tunnustada kuriteoohvrite õigusi ning viia need tasakaalu kaitseõigustega.⁵⁶⁰

Paljulubav praktika

Vaimupuudega kuriteoohvrite toetamine

Portugali kuriteoohvrite toetamise liit (APAV) pakub tuge kuriteoohvritele ning nende perekonnale ja sõpradele. Peale üldise toetamise pakub APAV ka eriteenuseid, nt juriidilist, psühholoogilist ja sotsiaalset tuge. APAV osaleb ka kuriteoennetuses, viies läbi teadlikkuse tõstmise ja kuritegude ennetamise kampaaniaid, mis on mõeldud erinevatele sihtrühmadele, peamiselt koolilastele. Lisaks pakub liit tasuta õigusabi, kuigi APAV-i eesmärk ei ole esindada kuriteoohvreid kohtus.

Allikas: FRA (2015), Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims, lk 114.

Samasugust kaitset pakub ka **EL õigus**. EIÕK-st tulenevad õigused, mida on nimetatud eespool, on sätestatud ka ELi põhiõiguste hartas: artiklis 2 (õigus elule), artiklis 4 (piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise või karistamise keeld) ja artiklis 7 (era- ja perekonnaelu austamine). Harta artikli 52 lõike 3 selgitustes on kinnitatud, et need õigused vastavad EIÕK-s sätestatud õigustele ning neil on sama tähendus ja ulatus (vt 1. peatükk ja joonis).

557 EIK, *A vs. Horvaatia*, nr 55164/08, 14. oktoober 2010, punktid 78 ja 87.

558 EIK, *M.C. vs. Bulgaaria*, nr 39272/98, 4. detsember 2003, punktid 150–151.

559 EIK, *A. vs. Ühendkuningriik*, nr 100/1997/884/1096, 23. september 1998, punkt 24.

560 EIK, *Doorson vs. Madalmaad*, nr 20524/92, 26. märts 1996, punkt 70; EIK, *Y. vs. Sloveenia*, nr 41107/10, 28. mai 2015.

EL põhiõiguste harta artiklis 47 on ka kuriteoohvritele antud õigus õiglase kohtumenetlusele. Artikkel 47 kohaldub kõigile EL õigusest tulenevatele õigustele. See tähendab, et artiklis 47 sätestatud õigused kehtivad nii teiste hartas sätestatud õiguste kui ka ELi esmastes või teistes õigusaktides sätestatud õiguste kohta. Artikli 47 kohaselt hõlmab õigus õiglasele kohtumenetlusele õigust õiglasele ja avalikule asja arutamisele sõltumatus kohtus, õigust saada nõu ja olla esindatud, õigust saada tasuta õigusabi ning õigust tõhusale õiguskaitsevahendile. ELi liikmesriikidel on kohustus tagada nende õiguste tõhus kaitse riigi tasandil (tõhusa õiguskaitsevahendi tähendus: vt [1. peatükk](#) ja [alapeatükk 5.1](#)). Tõhususe põhimõtte tähendab, et riigisisene õigus ei tohi muuta EL õigusest tulenevate õiguste teostamist võimatuks või liiga raskeks.⁵⁶¹

EL õiguses tagab kuriteoohvrite õiguste veelgi tõhusama kaitse direktiiv 2012/29/EL (kuriteoohvrite õiguste direktiiv), millega asendatakse kuriteoohvrite seisundi raamotsus (kuigi raamotsus kehtib endiselt Taanis).⁵⁶² Kuriteoohvrite direktiivis sätestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded. Direktiivi kohaselt on kuritegu „tegu, millega rikutakse nii ühiskondlikke norme kui ka kuriteoohvri kui üksikisiku õigusi“ (põhjendus 9). Artiklis 2 on mõiste „kuriteoohver“ lai määratlus: i) füüsiline isik, kes on kannatanud kahju, sealhulgas füüsilist, vaimset või emotsionaalset kahju, või kandnud varalist kahju, mille on otseselt põhjustanud kuritegu; ii) sellise isiku pereliige, kelle surma kuritegu otseselt põhjustas, kes on selle isiku surma tagajärjel kahju kannatanud.⁵⁶³

Kuriteoohvrite direktiiv kohustab liikmesriike pakkuda kuriteoohvritele tugi-teenuseid (artiklid 8 ja 9) ja tagada neile teatud õigused, mis on seotud õiglase kohtumenetlusega – õigus anda selgitusi (artikkel 10) ja õigus saada tasuta õigusabi (artikkel 13). See sisaldab ka uusi sätteid õiguse kohta otsuse

561 ELK, C-33/76, *Rewe-Zentralfinanz eG ja Rewe-Zentral AG vs. Landwirtschaftskammer für das Saarland*, 16. detsember 1976. Uuem näide: ELK, C-415/11, *Mohamed Aziz vs. Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa (Catalunyacaixa)*, 14. märts 2013, punkt 50 ja ELK, liidetud kohtuasjad C-482/13, C-484/13, C-485/13, C-487/13, *Unicaja Banco SA vs. José Hidalgo Rueda jt, Caixabank SA vs. Manuel María Rueda, Ledesma jt, Caixabank SA vs. José Labella Crespo jt ja Caixabank SA vs. Alberto Galán Luna jt*, 21. jaanuar 2015.

562 Direktiiv 2012/29/EL; nõukogu 15. märtsi 2001. aasta raamotsus 2001/220/JSK ohvrite seisundi kohta kriminaalmenetluses, ELT 2001 L 82.

563 Raamotsus ei laienunud ohvri surma korral tema pereliikmetele. Direktiivis olev määratlus sarnaneb määratlusega Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus (2006), *Recommendation Rec(2006)8 to member states on assistance to crime victims*, 14. juuni 2006, punkt 1.1.

läbivaatamisele kriminaalmenetlusest loobumise otsuse korral (artikkel 11) ja täiendatud sätteid eriliste kaitsevadjaduste kohta (artiklid 22–24).

Ohvritele peab pakkuma praktilist tuge, et neile oleks tagatud õiguskaitse kättesaadavus.⁵⁶⁴ Selle hulka kuulub ohvriabi teenuse pakkumine, ohvritele nende õiguste selgitamine ning õiguskaitseorganite töötajate piisav koolitamine.

ELK ei ole arutanud kuriteoohvritega seotud asju ELi põhiõiguste harta ega kuriteoohvrite direktiivi alusel, kuid on arutanud asju, mis olid seotud kuriteoohvrite seisundi raamotsusega.

Näide: *Maria Pupino vastu algatatud kriminaalmenetluses*⁵⁶⁵ süüdistati lasteaiaõpetaja Pupinot lastele raskete tervisekahjustuste tekitamises. Raamotsuse artiklis 8 on sätestatud meetmed n-õ kaitsetute ohvrite kaistmiseks. ELK-le esitati eelotsusetaotlus selle sätte kohaldamisala tuvastamiseks.

ELK otsustas, et väikelapsed, kes on väidetavalt pidanud taluma väärkohtlemist oma õpetaja poolt, on kaitsetud ohvrid raamotsuse tähenduses. Seega oli neil õigus saada direktiivis sätestatud lisakaitset. Riigi kohus peab tõlgendama riigisisest õigust „nii palju kui võimalik kõnealuse raamotsuse sätteid ja eesmärki silmas pidades“.

Euroopa Nõukogu ja EL õiguses on ette nähtud ka ohvritele hüvitise maksmine. See kohustus tuleneb „kahjust, mille on põhjustanud nende õiguste rikkumine, mida riik on kohustatud kaitsma, kuid mida riik ei suutnud tagada“.⁵⁶⁶ **Alapeatükis 5.2.1** on üldine ülevaade ELK ja ELK praktikast seoses hüvitise maksmisega, kuid kuriteoohvrite kohta kehtivad ka erisätted. Näiteks kuriteoohvrite direktiivi artiklis 16 on käsitletud hüvitise maksmist ning kuriteoohvritele hüvitise maksmise EL direktiiviga loodi koostöösüsteem, et hõlbustada kuriteoohvritele hüvitise kättesaadavust piiriülestel juhtudel.⁵⁶⁷ Lisaks sisaldab

564 Üksikasjalik arutelu selle üle, mis tuge on kuriteoohvritel õigus saada: vt FRA (2015), *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*.

565 ELK, C-105/03, *Kriminaalasjas vs. Maria Pupino*, 16. juuni 2005.

566 Kohtujurist Lenzi 6. detsembril 1988. aasta ettepanek kohtuasjas: ELK, C-186/87, *Ian William Cowan vs. Trésor public*, 2. veebruar 1989. Selles kohtuasjas käsitleti palju laiemaid põhimõtteid kui üksnes kuriteoohvrite õigused.

567 Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/80/EÜ, mis käsitleb kuriteoohvritele hüvitise maksmist, ELT 2004 L 26.

vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise Euroopa konventsioon miinimumnõudeid, mida riik peab kuriteoohvritele hüvitise maksmisel järgima.⁵⁶⁸ Ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee on andnud välja mitu soovitus seoses kuriteoohvritega.⁵⁶⁹

8.3. Kinnipeetavad ja kohtueelselt vahistatud

Põhipunktid

- Kinnipeetavatel ja kohtueelselt vahistatutel on vaja juurdepääsu õigustmõistmisele, et kaitsta ennast kriminaalmenetluses või esitada tsiviilhagi. Samuti on neil õigus esindajale istungitel, kus otsustatakse nende tingimisi vabastamise üle, ning distsiplinaarmenetluse raames toimuvatel istungitel.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõigetes 1, 3 ja 4 ning EL põhiõiguste harta artiklis 6 on sätestatud erimeetmed kinnipeetavate kaitseks. Artikli 5 lõikega 1 tagatakse õigus isikuvabadusele; artikli 5 lõike 3 kohaselt tuleb kinnipeetav toimetada viivitamata kohtuniku ette ja artikli 5 lõikes 4 antakse kinnipeetavale õigus taotleda menetluse läbiviimist kinnipidamise õiguspärasuse kontrollimiseks. Kuigi harta artiklis 6 ei ole seda selgesõnaliselt öeldud, on harta selgitustes kinnitatud, et artikkel 6 tagab kõik õigused, mis on sätestatud konventsiooni artiklis 5.
- Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 lõige 5 ja EL põhiõiguste harta artikkel 6 annavad ka õigus saada hüvitist õigusvastase vahistamise või kinnipidamise eest.

Kinnipeetavatel ja kohtueelselt vahistatutel võib tekkida vajadus vaidlustada kinnipidamist, neile määratud karistust või kinnipidamise tingimusi. Samuti on neil õigus saada õigusabi istungitel, kus otsustatakse nende tingimisi vabastamise üle, ning distsiplinaarmenetluse raames toimuvatel istungitel. Kinnipeetavatel ja kohtueelselt vahistatutel võib tekkida ka vajadus pöörduda kohtusse tsiviilõiguste ja kohustuste tõttu, mis on seotud nende eluga väljaspool vanglat – nt töö, trahvide, võlgade või pereprobleemide tõttu. Tegelikult võib

568 Euroopa Nõukogu, *vägivallakuritegude ohvritele hüvitise maksmise konventsioon*, CETS nr 116, 1983.

569 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2006), *Recommendation Rec(2006)8 to member states on assistance to crime victims*, 14. juuni 2006; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2005), *Recommendation Rec(2005)9 to member states on the protection of witnesses and collaborators of justice*, 20. aprill 2005. Vt ka Euroopa Nõukogu, CEPEJ (2008), *Checklist for promoting the quality of justice and the court*, lk 19–21 (juurdepääs õigusemõistmisele).

aga kinnipeetavate ja kohtueelselt vahistatute juurdepääs õigusteabele ja õigusnõustamisele ning võimalus leida endale esindaja olla piiratud põhjusel, et nad on vanglas. On ka muid asjaolusid, mis võivad teha kinnipeetava kaitsetumaks: kinnipeetaval võib olla puudeid või vaimse tervise probleeme või „tema tulemuslik hariduskogemus võib olla väga väike“.⁵⁷⁰ Selles alapeatükis kirjeldatakse mõningaid Euroopa õigusnorme, mis puudutavad õiguskaitse kättesaadavust inimestele, keda peetakse vahi all või kellel on võetud vabadus pärast süüdimõistmist.⁵⁷¹

Tuleb märkida, et ka ÜRO on välja töötanud mittesiduvad suunised isikute kohta, keda hoitakse mistahes alusel kinnipidamisasutses: need on esialgsed põhistandardid mis puudutavad isikuid, kellel on võetud vabadus.⁵⁷² Suunistes on taas kinnitatud, et *habeas corpus*'e põhimõtte alusel esitatud taotluse (st taotluse, mille on kohtule esitanud isik, kes vaidlustab enda või kellegi teise kinnipidamise) peab läbi vaatama pädev, sõltumatu ja erapooletu kohus.⁵⁷³ Dokumendis on ka juhiseid esindamise ja tasuta õigusabi kohta⁵⁷⁴ ning seoses kinnipeetava õigusega võtta ühendust advokaadi, pereliikme või muu huvitatud isikuga.⁵⁷⁵

8.3.1. Juurdepääs õigusmõistmisele ja õigus kasutada kaitsja abi

Õigust saada tasuta õigusabi ning õigust nõustamisele, kaitsesele ja esindamisele käsitletakse 3. ja 4. peatükis. Nendest õigustest räägitakse eraldi ka siin peatükis, lähtudes kinnipeetavate ja kohtueelselt vahistatute konkreetsetest probleemidest.

570 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1989), *Recommendation Rec(89)12 to member states on Education in Prison*, 13. oktoober 1989.

571 See põhineb mõiste „kinnipeetav“ määratlusel, mis on esitatud Euroopa Nõukogu ministrite komitee 11. jaanuari 2006. aasta soovituses (2006), *Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules*, punkt 10.1. Vaimse tervise probleemidega patsientide kinnipidamine: vt punkt 8.1.

572 ÜRO, *Draft basic principles and guidelines on remedies and procedures on the right of anyone deprived of his or her liberty by arrest or detention to bring proceedings before the court*.

573 6. põhimõte ja 4. suunis. Vt ka 14. suunis (ametiasutuste kohustus põhjendada kinnipidamise vajadust ja proportsionaalsust).

574 9. põhimõte ja 8. suunis.

575 10. põhimõte.

Paljulubav praktika

Õiguskaitse kättesaadavuse parandamine vaimupuudega kinnipeetavatele

Walesis tegutsev rühm, mis koondab organisatsioone ja ametiasutusi (mitut suurt puuetega inimeste õiguste heategevusorganisatsiooni, vanglareformi ühingut, politseid, vanglateenistust ja prokuratuuri ning Walesi valitsust) on koostanud õiguskaitse kättesaadavuse käsiraamatu. Selle eesmärk on toetada vaimupuudega täiskasvanute paindlikku ja sobivat kohtlemist Walesi kriminaalkohtusüsteemis. Samuti on selle eesmärgiks toetada tervishoiu ja sotsiaalabi ning kriminaalkohtusüsteemi volinikke, planeerijaid ja praktikuid paremate teenuste pakkumisel.

Allikas: Access to justice: A Guidebook supporting the responsive and appropriate management of adults with a learning disability in the criminal justice system in Wales (2013).

Euroopa Nõukogu õiguses on kinnipeetavatel õigus omada juurdepääsu õigusmõistmisele muudes kui kriminaalasjades ning selle kaudu on neil õigus ka juristi abile (vt [alapeatükk 2.1](#)).⁵⁷⁶ Mis tahes piirangud kinnipeetava õigusele konsulteerida juristiga peavad olema eesmärki arvestades proportsionaalsed ning need ei tohi moonutada piiratavate õiguste olemust.⁵⁷⁷ Tõhus juurdepääs õigusnõustamisele eeldab seda, et suhtlus on konfidentsiaalne; see võib põhjustada vanglas kinnipeetavatele praktilisi raskusi (vt [alapeatükid 4.2.1](#) ja [4.2.4](#)). Tuleb märkida, et kui kinnipeetava ja advokaadi kirjavahetust loetakse, võib see olla EIÕK artikli 8 (õigus era- ja perekonnaelu ning kodu ja sõnumite saladuse austamisele) rikkumine, välja arvatud erandlikes olukordades, nt kui on mõistlik alus arvata, et kirja sisu ohustab vangla või teiste isikute turvalisust.⁵⁷⁸

EIÕK artiklit 6 on mainitud ka seoses distsiplinaarmenetlusega.⁵⁷⁹ Seda toetab Euroopa vanglareeglistiku artikli 59 punkt c, mis sätestab, et kinnipeetaval, keda süüdistatakse distsiplinaarsüüteo, peab olema võimalus kaitsta ennast ise või kasutada selleks õigusabi, kui seda on vaja õigusmõistmise huvides.

576 EIK, *Golder vs. Ühendkuningriik*, nr 4451/70, 21. veebruar 1975.

577 EIK, *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*, nr 8225/78, 28. mai 1985, punkt 57.

578 EIK, *Piechowicz vs. Poola*, nr 20071/07, 17. aprill 2012, punktid 239–240.

579 EIK, *Gülmez vs. Türgi*, nr 16330/02, 20. mai 2008, punktid 37–39.

EL õiguses vastavad EL põhiõiguste harta artiklist 47 tulenevad õigused EIÕK artiklis 6 sätestatud õigustele.⁵⁸⁰ Lisaks on EL teisestes õigusaktides sätestatud eriõigused, mis kehtivad konkreetselt isikutele, keda kahtlustatakse või süüdis-tatakse kriminaalmenetluses – nt õigus saada teavet, õigus suulisele ja kirjaliku- kule tõlkele ning õigus kasutada kaitsja abi.⁵⁸¹

8.3.2. Õigus vabaduse võtmine vaidlustada

EIK peab sageli lahendama küsimust, kas kinnipidamine on õiguspärane. Kinni- pidamine hõlmab ka psühhosotsiaalse puudega inimeste kinnipidamist nende tahte vastaselt.⁵⁸² Sellisel juhul on vaja objektiivseid meditsiinilisi tõendeid ja ka menetluslikke tagatisi (sh esindaja olemasolu), mis peavad olema tõhusad nii praktikas kui ka õiguslikust seisukohast.⁵⁸³

Näide: kohtuasjas *Stanev vs. Bulgaaria*⁵⁸⁴ otsustas kohus 2000. aastal, et kaebuse esitaja teovõime on skisofreenia tõttu piiratud. 2002. aastal määrati kaebajale tema tahte vastaselt eestkostja ning ta paigutati psüühikahäiretega inimeste hooldekodusse, mis asus eraldatud kohas. Olles hooldekodu 2003. ja 2004. aastal ametlikult külastanud, järeldas piina- mise ja ebainimliku või alandava kohtlemise ja karistamise tõkestamise Euroopa komitee (CPT), et sealseid tingimusi võib pidada ebainimlikuks ja alandavaks kohtlemiseks. Kaebaja pöördus advokaadi abiga riigiprokuröri ja linnapea poole, et algatada menetlus eestkoste lõpetamiseks, kuid tema taotlused jäeti rahuldamata. Ka tema eestkostja keeldus menetlust algata- mast. 2006. aastal tegi sõltumatu psühhiaater advokaadi palvel ekspertiisi ning järeldas, et skisofreenia diagnoos on vale. Psühhiaatri arvates kahjus- tas kaebaja pidamine hooldekodus tugevasti tema tervist.

EIK järeldas, et otsus paigutada kaebaja ilma tema eelneva nõusolekuta hooldekodusse oli Bulgaaria õiguse kohaselt kehtetu. Juba ainuüksi sel- lest piisanuks, et EIK saanuks tuvastada, et kaebajalt vabaduse võtmine

580 ELi põhiõiguste harta, artikli 52 lõige 3.

581 *Direktiiv 2010/64/EL* (ei kohaldu Taanile); *direktiiv 2012/13/EL* (ei kohaldu Taanile); *direktiiv 2013/48/EL* (ei kohaldu Lirimaa, Ühendkuningriigi ega Taanile).

582 EIK, *Gorshkov vs. Ukraina*, nr 67531/01, 8. november 2005, punkt 44. FRA (2012), *Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems*, lk 18–19.

583 EIK, *Winterwerp vs. Madalmaad*, nr 6301/73, 24. oktoober 1979, punkt 39 ja EIK, *Megyeri vs. Saksamaa*, nr 13770/88, 12. mai 1992, punkt 23.

584 EIK, *Stanev vs. Bulgaaria*, nr 36760/06, 17. jaanuar 2012.

oli vastuolus EIÕK artikli 5 lõikega 1. EIÕK artikli 5 lõikega 4 seenduvalt ei suutnud valitsus tõendada, et oli olemas riiklik õiguskaitsevahend, mis oleks andnud kaebajale otsese võimaluse vaidlustada enda hooldekodusse paigutamise õiguspärasus ja selle meetme jätkuv rakendamine. Kohtud asja ei arutanud ning riigisisesed õigusaktid ei sätestanud ka, et kohus peaks sellistesse hooldekodudesse paigutamise otsuse automaatselt teatud aja tagant läbi vaatama. Et kaebaja paigutamist hooldekodusse ei käsitletud Bulgaaria õiguse kohaselt vabaduse võtmisena, ei olnud ette nähtud ka siseriiklikke õiguskaitsevahendeid, mille abil oleks saanud vaidlustada hooldekodusse paigutamise kui vabaduse võtmise õiguspärasust. Seega rikuti artikli 5 lõiget 4. EIK tuvastas ka artikli 5 lõike 5 rikkumise, sest kaebajal ei olnud õigust taotleda hüvitist vabaduse õigusvastase võtmise eest.

Euroopa Nõukogu ja EL õigus sätestavad õiguskaitse vabaduse võtmise vastu. EIÕK artikli 5 lõige 1 ja EL põhiõiguste harta artikkel 6 tagavad õiguse isikuvabadusele ning harta selgituste kohaselt sisaldavad samu õigusi.⁵⁸⁵ Euroopa Nõukogu ja EL õiguse kohaselt tuleb kellelki vabaduse võtmise otsus alati teha seaduses sätestatud korras.⁵⁸⁶ Kinnipidamine peab alati olema kooskõlas EIÕK artikli 5 lõikes 1 ja harta artiklis 6 sätestatud eesmärkidega.⁵⁸⁷

Kinnipeetavatel on õigus vabaduse võtmise vaidlustamiseks kohtusse pöörduda. Et tagada, et juurdepääs õigismõistmisele on tegelik ja tõhus, võib kinnipeetaval olla õigus saada õigunõu või tasuta õigusabi. **Euroopa Nõukogu õiguses** on kohtueelselt vahistatul EIÕK artikli 5 lõike 3 kohaselt õigus sellele, et ta „toimetatakse viivitamata kohtuniku või muu seadusjärgse õigusemõistmise pädevusega ametiisiku ette“, kes otsustab, kas teda tuleb kinni pidada või võib ta kuni asja arutamiseni vabastada, ning samuti tuleb tagada, et menetlus toimub mõistliku aja jooksul. Selle sätte eesmärk on kaitsta isikuid väärkohtlemise ja nende isikuvabaduse põhjendamatu riive eest.

585 Selgitused põhiõiguste harta kohta, ELT 2007 C 303/17.

586 EIK, *Tsarenko vs. Venemaa*, nr 5235/09, 3. märts 2011, punkt 62.

587 EIK, *L.B. vs. Belgia*, nr 22831/08, 2. oktoober 2012, punktid 92, 101. Vt ka Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus (2006), *Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules* ja Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitus (2006), *Recommendation Rec(2006)13 to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse*.

Sõna „viivitamata“ tähenduse kohta on EIK öelnud, et viivitus rohkem kui neli päeva on juba liiga pikk.⁵⁸⁸ Samas võib ka neljast päevast lühem ajavahemik olla selle nõudega vastuolus, kui konkreetse juhtumi asjaolude tõttu on vaja viia vahistatu kohtu ette kiiremini.⁵⁸⁹

Näide: kohtuasjas *Hassan jt vs. Prantsusmaa*⁵⁹⁰ tegelesid üheksa kaebajat väidetavalt piraatlusega. Nad vahistati, Prantsusmaa sõjaväelased pidasid neid kinni ning nad saadeti siis sõjalennukiga Prantsusmaale. Nad olid Prantsusmaa ametiasutuste kontrolli all ühel juhul neli päeva ja ligikaudu kakskümmend tundi ning teisel juhul kuus päeva ja kuusteist tundi, enne kui politsei võttis nad 48 tunniks vahi alla ja viis nad eeluurimiskohtuniku ette, kes algatas nende suhtes kohtuliku uurimise. Kuuele kaebajale määrati hiljem vanglakaristus.

EIK märkis EIÕK artikli 5 lõike 3 alusel, et tingimused, milles kaebajad vahistati, olid tavapäratud: nad olid 6000 km kagusel Prantsusmaa mandriosast ning Somaalia ametiasutused ei oleks suutnud neid kohtu alla anda. Midagi ei viidanud sellele, et kinnipeetud isikute üleandmine võiks kesta kauem kui vaja. Kaebajatelt nende vahistamise ja Prantsusmaa mandriosas jõudmise vahelisel ajal vabaduse võtmise kestust õigustasid täiesti erandlikud asjaolud. Kui nad Prantsusmaale jõudsid, võttis aga politsei kaebajad 48 tunniks vahi alla selle asemel, et viia nad viivitamata eeluurimiskohtuniku ette. Seda lisaviivitust ei õigustanud miski. Artikli 5 lõike 3 eesmärk ei olnud anda ametiasutustele võimalust muuta uurimine intensiivsemaks, et esitada kahtlustatavatele ametlik süüdistus. Seega rikuti EIÕK artikli 5 lõiget 3.

Kui kohtueelselt vahistatu viiakse kohtu ette, tuleb viia läbi sisuline põhjendatuse kontroll.⁵⁹¹ Kui kohtunik teeb otsuse kinnipidamise või kautsjoni vastu vabastamise kohta, peab ta lähtuma süütuse presumptsiooni põhimõttest, kaalutlema kõiki asjaolusid, mis räägivad vabastamise kasuks ja vastu, ning

588 EIK, *McKay vs. Ühendkuningriik*, nr 543/03, 3. oktoober 2006, punkt 47. Vrd ÜRO inimõiguste komitee (2014), *General Comment No. 35 on Art. 9 (Liberty and Security)*, 16. detsember 2014, punkt 33 (mille järgi peab üle 48-tunnine viivitus olema lubatud üksnes erandjuhtudel).

589 EIK, *Gutsanovi vs. Bulgaaria*, nr 34529/10, 15. oktoober 2013, punktid 154 ja 159.

590 EIK, *Hassan jt vs. Prantsusmaa*, nr 46695/10 ja 54588/10, 4. detsember 2014.

591 EIK, *Aquilina vs. Malta*, nr 25642/94, 29. aprill 1999, punkt 47.

otsust selgesti ka põhjendada.⁵⁹² Seda, kas süüdistatavat on mõistlik jätkuvalt kinni pidada, tuleb otsustada konkreetse juhtumi asjaolusid arvestades.⁵⁹³ Kinnipeetaval ei ole kohustust tõendada, et ta tuleb vabastada.⁵⁹⁴

Kaitsemeetmena mõjub ka EIÕK artikli 5 lõikest 4 ja EL põhiõiguste harta artiklist 6 tulenev n-õ kiire otsustamise nõue.⁵⁹⁵ EIÕK artikli 5 lõike 4 kohaselt peavad riigid kehtestama vahialuse kohtu ette toimetamiseks sõltumatu õigusmenetluse, mille käigus peab kohus langetama otuse kinnipeetava jätkuva kinnipidamise õiguspärasuse osas kiires korras. Riigid peavad tagama, et täidetakse järgmisi kohustusi:

- otsused õigusabi ja esindamise kohta tuleb teha kiiresti,⁵⁹⁶
- kinnipeetavatel on õigus, et nende kinnipidamise õiguspärasus regulaarselt üle vaadataks,⁵⁹⁷
- kaebajal on tõenäoliselt õigus saada esindaja, et talle oleks tagatud juurdepääs õigusemõistmisele;⁵⁹⁸
- vajaduse korral peab õigusabi eest maksma riik ning õigusabi peab olema tõhus (vt 4. peatükk: õigus nõustamisele, kaitsele ja esindamisele).⁵⁹⁹

EIÕK artikli 5 lõige 4 on säte, millega tagatakse *habeas corpus*'e põhimõtte järgimine. See nõuab, et jätkuva kinnipidamise õiguspärasus tuleb regulaarselt üle vaadata, ning annab kinnipeetavale õiguse esitada kohtule taotlus kinnipidamise põhjendatuse kontrollimiseks. See, kui kinnipidamine on artikli 5 lõike 1 kohaselt õiguspärane, ei vabasta riiki artikli 5 lõikest 4 tulenevast kiire otsustamise nõudest.⁶⁰⁰ Selleks, et määrata kindlaks, kas otsustamine oli kiire, tuleb arvestada konkreetse juhtumi asjaolusid.⁶⁰¹ Arvestada tuleb samu asjaolusid

592 EIK, *Bykov vs. Venemaa*, nr 4378/02, 10. märts 2009, punkt 63.

593 EIK, *Idalov vs. Venemaa*, nr 5826/03, 22. mai 2012, punkt 139.

594 EIK, *Bykov vs. Venemaa*, nr 4378/02, 10. märts 2009, punkt 64.

595 Selgitused põhiõiguste harta kohta, ELT 2007 C 303/17.

596 EIK, *L.R. vs. Prantsusmaa*, nr 33395/96, 27. juuni 2002, punkt 38.

597 EIK, *M.H. vs. Ühendkuningriik*, nr 11577/09, 22. oktoober 2013, punktid 97–99.

598 EIK, *Megyeri vs. Saksamaa*, nr 13770/88, 12. mai 1992, punkt 23.

599 EIK, *Magalhães Pereira vs. Portugal*, nr 44872/98, 26. veebruar 2002, punktid 54–63.

600 EIK, *Douiyeb vs. Madalmaad*, nr 31464/96, 4. august 1999, punkt 57.

601 EIK, *Mooren vs. Saksamaa*, nr 11364/03, 9. juuli 2009, punkt 106.

kui otsustamisel, kas tegu oli mõistliku ajaga EIÕK artikli 6 lõike 1 ja EL põhiõiguste harta artikli 47 kohaselt (vt ka [alapeatükk 7.2](#): kuidas tuvastada, kas tegu oli mõistliku ajaga).⁶⁰² Aeg hakkab tavaliselt kulgema hetkest, mil esitatakse vabastamise taotlus / algatatakse menetlus, ning lõpeb kaebaja kinnipidamise õiguspärasuse kohta lõpliku otsuse tegemisega.⁶⁰³ Asja erakordne keerukus (nt keerukate meditsiiniliste või tõendamisküsimuste tõttu) ei vabasta riiklike ametiasutusi kohustusest järgida mõistliku aja nõuet.⁶⁰⁴ Artikli 5 lõige 4 kohaldub ka sellistele menetlustele, mille eesmärk ei ole kaebaja kinnipidamist lõpetada, vaid mille tulemusena võidakse muuta kinnipidamise vormi – näiteks viia ta haiglast vanglasse.⁶⁰⁵

Kuigi **EL õiguses** ei ole seda EL põhiõiguste harta artiklis 6 konkreetselt sätestatud, kinnitatakse harta selgitustes, et artikliga 6 on tagatud kõik samad õigused kui EIÕK artiklis 5. See tähendab, et artikli 6 tõlgendamisel on oluline arvestada EIK kohtupraktikat, sest sellel artiklil on sama tähendus ja kohaldamisala kui EIÕK artiklil 5.

Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit on vastu võtnud õigusakte, mille eesmärk on võimaldada kinnipeetavatel kanda neile mõistetud karistust nende kodumaal.⁶⁰⁶ Samuti on välja töötatud standardid, mille eesmärk on edendada ja

602 *Ibid.*, punkt 106.

603 EIK, *Rehbock vs. Slovenia*, nr 29462/95, 28. november 2000, punkt 85.

604 EIK, *Frasik vs. Poola*, nr 22933/02, 5. jaanuar 2010, punkt 63.

605 EIK, *Kuttner vs. Austria*, nr 7997/08, 16. juuli 2015, punktid 36–38.

606 Euroopa Nõukogu, [kohtulikult karistatud isikute üleandmise Euroopa konventsioon](#), CETS nr 112, 1983; Euroopa Nõukogu, [kohtulikult karistatud isikute üleandmise Euroopa konventsiooni lisaprotokoll](#), CETS nr 167, 1997; nõukogu 27. novembri 2008. aasta raamotsus 2008/909/JSK vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta kriminaalasjades tehtud otsuste suhtes, millega määratakse vabadusekaotuslikud karistused või vabadust piiravad meetmed, nende Euroopa Liidus täideviimise eesmärgil, ELT L 327, 5.12.2008, mida on muudetud raamotsusega 2009/299/JSK ELT 2009 L 81. Vt ka EIK, *Somogyi vs. Ungari*, nr 5770/05, 11. jaanuar 2011, punkt 22 (kaebaja oli pärast üleandmist vanglas vajalikust kauem).

hõlbustada alternatiivsete mõjutusvahendite ülevõtmist.⁶⁰⁷ Kinnipeetavat ei tohi kunagi eelvangistuses hoida üksnes seetõttu, et ta on välismaalane.⁶⁰⁸ EL õiguse kohaselt, nimelt Euroopa vahistamismääruse raamotsuse kohaselt, võib üksikisikuid teisele riigile üle anda praktiliselt automaatselt.⁶⁰⁹ Seega on EL direktiivides sätestatud õigusi, mille eesmärk on kindlustada õiglase kohtumenetluse õiguse tagamine liikmesriikides (vt ülal).

8.3.3. Hüvitis vabaduse ebaseadusliku võtmise eest

EiÕK artikli 5 lõikes 5 sätestatakse artikliga 5 vastuolus vahistatute või kinnipeetute õigus nõuda hüvitist.⁶¹⁰ ELi põhiõiguste harta selgituste kohaselt on EiÕK artikliga 5 tagatud õigused kaitstud harta artikliga 6.

Ei ole ette nähtud õigust nõuda konkreetse suurusega hüvitist.⁶¹¹ Riikidel on lai kaalutlusruum otsustada hüvitise summa ning neil on õigus nõuda kahju kandmise kohta tõendeid.⁶¹² Samas see, kui kogu isiku kohtueelse kinnipidamise aeg arvestatakse automaatselt maha teisest karistusest, mis on määratud teise, asjassepuutumatu süüteo eest, ei ole kooskõlas artikli 5 lõikest 5

607 Euroopa Nõukogu, tingimisi karistatud või tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastatud isikule käitumiskontrolli kohaldamise konventsioon, CETS nr 51, 1964; nõukogu 23. oktoobri 2009. aasta raamotsus 2009/829/JSK Euroopa Liidu liikmesriikides vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta järelevalvemeetmete rakendamise otsuste kui kohtueelse kinnipidamisega seotud alternatiivse võimaluse suhtes, ELT 2009 L 294; nõukogu 27. novembri 2008. aasta raamotsus 2008/947/JSK vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta kohtuotsuste ja vangistuse tingimisi kohaldamata jätmist käsitlevate otsuste suhtes, et teostada tingimuslike meetmete ja alternatiivsete mõjutusvahendite järelevalvet, ELT 2008 L 337/102. Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2010), *Recommendation Rec(2010)1 to member states on European Probation Rules*, 20. jaanuar 2010; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2000), *Recommendation Rec(2000)22 to member states on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measure*, 29. november 2000; Euroopa Nõukogu ministrite komitee (1992), *Recommendation Rec(92)16 to member states on the European rules on community sanctions and measures*, 19. oktoober 1992.

608 Euroopa Nõukogu ministrite komitee (2012), *Recommendation Rec(2012)12 to member states concerning foreign prisoners*, 10. oktoober 2012, punkt 13.2.b (kus käsitletakse raskusi, mida sellised kinnipeetavad peavad taluma, ning kus sätestatakse nende kohtlemise aluspõhimõtted).

609 Raamotsus 2002/584/JSK Euroopa vahistamismääruse ja liikmesriikidevahelise üleandmiskorra kohta, ELT 2002 L 190/1.

610 Vt ka EiÕK lisaprotokoll nr 7 artikkel 3 (hüvitus väära süüdimõistmise korral).

611 EIK, *Damian-Burueana ja Damian vs. Rumeenia*, nr 6773/02, 26. mai 2009, punkt 89.

612 EIK, *Wassink vs. Madalmaad*, nr 12535/86, 27. september 1990, punkt 38.

tuleneva õigusega hüvitisele.⁶¹³ Lisaks ei tohi hüvitis olla oluliselt väiksem kui see, mida EIK mõistab sarnaste artikli 5 rikkumiste eest.⁶¹⁴

8.4. Keskkonnaõigus

Põhipunktid

- Euroopa inimõiguste konventsioon ei taga õigust tervislikule keskkonnale, kuid konventsioonis sätestatud õigused – nt õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu – võivad olla seotud keskkonnaasjadega. Euroopa Inimõiguste Kohus ei sätesta võimalust esitada keskkonna kaitseks hagi üldistes huvides (*populaarkaebust*).
- EL on vastu võtnud Århusi konventsiooni. See konventsioon kaasab üldsuse keskkonnaküsimuste otsustamisse ning tagab õiguskaitse kättesaadavuse üksikisikutele ja vabaühendustele, kui rikutakse keskkonnaõiguse ja/või konventsiooni sätteid.
- Riigisisised eeskirjad, millega välistatakse teatud vabaühenduste kaebeõigus, võivad olla vastuolus EL õigusega.

Keskkonda on määratletud kui loodusvarasid, nt õhk, vesi, pinnas, fauna ja floora; vara, mis moodustab osa kultuuripärandist; ning maastiku iseloomulikke jooni.⁶¹⁵ Keskkonnaküsimused võivad hõlmata tsiviil-, poliitilisi, sotsiaalseid ja varalisi õigusi. Õigus tervislikule keskkonnale on ka kollektiivne õigus, sest tervislik keskkond mõjutab kogukonda nii praegu kui ka tulevikus.

Näiteks ÜRO Århusi konventsiooni artiklis 1 on sätestatud praeguste ja tulevaste põlvkondade õigus elada keskkonnas, mis vastab nende tervise ja heaolu vajadustele.⁶¹⁶ Konventsioonis märgitakse, et selleks on vaja täita kolm põhi tingimust (n-õ sammast): keskkonnateabe üldkättesaadavaks tegemine, üldsuse kaasamine ja õiguskaitse kättesaadavuse tagamine – st kättesaadavust takistavate tõkete (nt otsuste vaidlustamise liigse kulukuse) kõrvaldamine.

613 EIK, *Wloch vs. Poola (nr 2)*, nr 33475/08, 10. mai 2011, punkt 32.

614 EIK, *Cristina Boicenco vs. Moldova*, nr 25688/09, 27. september 2011, punkt 43.

615 Euroopa Nõukogu, *keskkonnaohtlikest tegevustest tuleneva kahjuga kaasneva tsiviilvastutuse konventsioon*, CETS nr 150, 1993, artikli 2 lõige 10.

616 ÜRO Euroopa Majanduskomisjon (UNECE) (1998), *keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise konventsioon*, 25. juuni 1998. Konventsiooni on ratifitseerinud EL ning kõik ELi liikmesriigid peale ühe (Iirimaa).

Alapeatükis 6.2 on märgitud, et jäigad kaebeõigusele kohalduvad reeglid võivad osutada menetlustakistuseks, mis ei võimalda juurdepääsu õigustõistmisele. Århusi konventsiooni artiklis 9 on kirjeldatud konkreetseid õigusi, mis on seotud õiguskaitse kättesaadavusega keskkonnaasjades (n-ö kolmas samm).

Euroopa Nõukogu õiguses ei taga EIÕK õigust tervislikule keskkonnale, kuid EIK kohtupraktika kinnitab, et teatud EIÕK-s sätestatud õigused – nt artikkel 2 (õigus elule)⁶¹⁷ ja artikkel 8 (õigus era- ja perekonnaelu austamisele) – on seotud keskkonnaasjadega.⁶¹⁸ Raske keskkonnareostus võib kahjustada üksikisiku heaolu ning takistada teda oma kodu hüvesid nautimast, kahjustades tema era- ja perekonnaelu.⁶¹⁹

Näide: kohtuasjas *Tätar vs. Rumeenia*⁶²⁰ elasid kaebuse esitajad elamupiirkonnas, mis asus kullakaevanduse rikastamistehase lähedal. Nad esitasid mitu kaebust riskide tõttu, mis ohustasid neid seetõttu, et tehase tehnilises protsessis kasutati naatriumsüaniidi. Kuigi ametiasutused olid kaebajatele kinnitanud, et on võetud piisavaid ohutusmeetmeid, sattus 2000. aastal suur kogus reovett jõgedesse, ületas mitu riigipiiri ning kahjustas mitme riigi keskkonda. Kaebajad väitsid, et reostus kahjustab nende tervist.

EIK otsustas, et artikkel 8 on kohaldatav keskkonnarikkumiste korral, kui reostuse põhjustab otseselt riik või kui riigi vastutus tuleneb erasektori puudulikkuse reguleerimisest. EIK leidis, et Rumeenia ametiasutused ei eelhinnanud võimalikke riske piisavalt, ei andnud asjaomastele isikutele piisavalt teavet ning ei lõpetanud pärast õnnetust tootmistegevust. Seega rikuti artiklit 8. Kuigi artiklis 8 ei sisaldu otseselt menetlusnõudeid, peab sekkumismeetmeteni viiv otsustusprotsess olema õiglane ning arvestama nõuetekohaselt üksikisiku huve, mida selle artikliga kaitstakse.

617 Vt nr EIK, *Öneryıldız vs. Türgi*, nr 48939/99, 30. november 2004, punktid 111–118 (artikli 2 menetlusaspekt).

618 Vt nt EIK, *Lopez Ostra vs. Hispaania*, nr 16798/90, 9. detsember 1994, punkt 58; EIK, *Taşkın jt vs. Türgi*, nr 46117/99, 10. november 2004, punkt 126. Vt ka Euroopa Nõukogu (2012), *Manual on Human Rights in the Environment*. Vt ka Euroopa Nõukogu, *keskkonna kriminaalõigusliku kaitse konventsioon, CETS nr 172, 1998* (kus nõutakse, et konventsiooniosalised peavad määratlema rasked keskkonnasüüteod kuriteona ning tegema koostööd nende uurimisel ja menetlemisel).

619 EIK, *Guerra jt vs. Itaalia*, nr 14967/89, 19. veebruar 1998, punkt 60.

620 EIK, *Tätar vs. Rumeenia*, nr 67021/01, 27. jaanuar 2009.

Õigus osaleda keskkonnaotsuste tegemisel hõlmab üksnes isikuid, keda otsus otseselt mõjutab. Üldistes huvides hagi ehk populaarkaebuse (*actio popularis*) esitamist keskkonna kaitseks ette nähtud ei ole.⁶²¹

Paljulubav praktika

Keskkonnademokraatia edendamine praktikas

Leedu tulemus keskkonnademokraatia indeksi (EDI) eri kategooriates oli hea ja üldarvestuses parim. Uuringus hinnati riike tunnustatud keskkonnastandardite alusel. Leedus on üldsusel õigus vaidlustada keskkonnateabe andmisest keeldumist ning samuti esitada väga mitmesuguseid nõudeid õiguste rikkumise või kahju tekitamise korral. Leedu on võtnud palju meetmeid, et tagada keskkonnademokraatiat tagavaid õigusi. Üksikasjalik teave on EDI kodulehel.

Allikas: www.environmentaldemocracyindex.org/country/ltu.

Ka EIK kohtuotsustes on olnud viiteid rahvusvahelistele keskkonnastandarditele ning Århusi konventsioonis sisalduvatele õigustele.⁶²² Kohus on rõhutanud ka seda, kui oluline on õigus saada valitsuselt teavet, kui võivad kaasneda rasked tervisemõjud.⁶²³ Nimelt nõuab artikkel 8, et kui valitsus tegeleb ohtliku tegevusega, millest võivad tuleneda varjatud negatiivsed mõjud asjaomaste isikute tervisele, tuleb välja töötada tõhus ja juurdepääsetav menetlus, mis võimaldab puudutatud isikutel saada asjakohast teavet.⁶²⁴ EIK on lubanud ka ühel ühingul pöörduda kohtusse, et vaidlustada konkreetset ja otsest ohtu oma isiklikule varale ja liikmete eluviisile.⁶²⁵

Tervisekaitse õigus on sätestatud ka Euroopa Nõukogu Euroopa sotsiaalhartas ning parandatud ja täiendatud sotsiaalharta artiklis 11.⁶²⁶ Sotsiaalharta 1998. aastal jõustunud lisaprotokollis kohaselt on riiklikel ametiühingute ja tööandjate esindusorganisatsioonidel ning samuti Euroopa ametiühingute ja tööandjate esindusorganisatsioonidel ja rahvusvahelistel vabaühendustel õigus

621 EIK, *Ilhan vs. Türgi*, nr 22277/93, 27. juuni 2000, punktid 52–53.

622 EIK, *Tätar vs. Rumeenia*, nr 67021/01, 27. jaanuar 2009, punktid 93, 101, 113–116 ja 118.

623 EIK, *McGinley ja Egan vs. Ühendkuningriik*, nr 21825/93 ja 23414/94, 9. juuni 1998, punkt 101.

624 EIK, *Giacomelli vs. Itaalia*, nr 59909/00, 2. november 2006.

625 EIK, *Gorraiz Lizarraga jt vs. Hispaania*, nr 62543/00, 27. aprill 2004.

626 Euroopa Nõukogu, *Euroopa sotsiaalharta*, CETS nr 35, 1961 ja Euroopa Nõukogu, *parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta*, CETS nr 163, 1996.

esitada Euroopa sotsiaalõiguste komiteele rikkumiskaebusi protokollis osalisriikide vastu. Ka riikide vabaühendused võivad esitada kaebuse riigi vastu, kui asjaomane riik on tunnistanud, et protokoll on tema jaoks siduv.

EL õiguses on EL põhiõiguste harta artiklis 37 sätestatud, et kõrgetasemeline keskkonnakaitse ja keskkonna kvaliteedi parandamine tuleb integreerida liidu poliitikasse.⁶²⁷ Nagu siin käsiraamatus on ka korduvalt mainitud, tagab harta artikkel 47 õiguskaitse kättesaadavuse kõigi EL õigusest tulenevate õiguste puhul.

Lisaks on EL teisestes õigusaktides sätestatud õiguskaitse kättesaadavuse õigused. Mõned Århusi konventsiooni nõuded sisalduvad direktiivis 2003/4/EÜ (juurdepääs teabele), direktiivis 2003/35/EÜ (üldsuse osalemine ja õiguskaitse kättesaadavus) ning määruses (EÜ) nr 1367/2006 (Århusi konventsiooni sätete kohaldamine ühenduse institutsioonide ja organite suhtes).⁶²⁸ Õiguskaitse kättesaadavuse eeskirjad sisalduvad praegu paljudele määratletud riiklikele ja eraprojektidele kohalduva keskkonnamõju hindamise direktiivi artiklis 10⁶²⁹ ning tööstusheidete direktiivi artiklis 25.⁶³⁰

Keskkonnamõju hindamise direktiivi artikli 11 kohaselt peavad liikmesriigid tagama, et asjaomasel üldsusel oleks juurdepääs läbivaatamismenetlusele, et vaidlustada otsuste sisulist või protseduurilist seaduslikkust seoses direktiivi sätete kohase üldsuse kaasamisega. Direktiivi artikli 1 lõike 2 kohaselt

627 Vt ka Euroopa Liidu lepingu artikli 3 lõige 3 ning Euroopa Liidu toimimise lepingu artiklid 11 ja 191.

628 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 28. jaanuari 2003. aasta direktiiv 2003/4/EÜ keskkonnateabele avaliku juurdepääsu ja nõukogu direktiivi 90/313/EMÜ kehtetuks tunnistamise kohta, ELT 2003 L 41; Euroopa Parlamendi ja nõukogu 26. mai 2003. aasta direktiiv 2003/35/EÜ, milles sätestatakse üldsuse kaasamine teatavate keskkonnaga seotud kavade ja programmide koostamisse ning muudetakse nõukogu direktiive 85/337/EMÜ ja 96/61/EÜ seoses üldsuse kaasamisega ning õiguskaitse kättesaadavusega, ELT 2003 L 156; Euroopa Parlamendi ja nõukogu 6. septembri 2006. aasta määrus (EÜ) nr 1367/2006 keskkonnainfo kättesaadavuse, keskkonnamõju otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise Århusi konventsiooni sätete kohaldamise kohta ühenduse institutsioonide ja organite suhtes, *ELT 2006 L 264*. Vt ka ELK, C-240/09, *Lesoochranárske zoskupenie VLK vs. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky*, 8. märts 2011.

629 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. detsembri 2011. aasta direktiiv 2011/92/EL teatavate riiklike ja eraprojektide keskkonnamõju hindamise kohta, ELT 2012 L 26, mida on muudetud Euroopa Parlamendi ja nõukogu 16. aprilli 2014. aasta direktiiviga 2014/52/EL, millega muudetakse direktiivi 2011/92/EL teatavate riiklike ja eraprojektide keskkonnamõju hindamise kohta, ELT 2014 L 124.

630 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 24. novembri 2010. aasta direktiiv 2010/75/EL tööstusheidete kohta (saastuse kompleksne vältimine ja kontroll), ELT 2010 L 334.

tähendab „asjaomane üldsus“ üldsust, keda keskkonnaotsuste tegemise kord mõjutab või võib mõjutada, või üldsust, kelle huvidega see on seotud. Selle hulka kuuluvad ka vabaühendused. See, et nii Århusi konventsioon kui ka vastavad ELi direktiivid sätestavad, et riigi kohtud peavad tunnustama vabaühenduste esitatud nõudeid, näitab selle õiguse kollektiivset tähtsust.⁶³¹ Vabaühenduste kaebeõigust piiravad riigisisised eeskirjad võivad olla vastuolus keskkonnamõju hindamise direktiivi eesmärkidega.⁶³²

Näide: kohtuasjas *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV vs. Bezirksregierung Arnsberg* (Trianeli kohtuasi)⁶³³ anti ettevõttele Trianel luba kivisööelektrijaama ehitamiseks ja käitamiseks Saksamaal Lünenis. Elektrijaam kavatseti ehitada elupaikade direktiivile vastava viie erikaitseala lähedale. Üks vabaühendus taotles loa tühistamist, väites, et luba on vastuolus Saksamaa õiguse sätetega, millega on Saksamaa õigusesse üle võetud elupaikade direktiiv. Saksamaa kohus leidis, et Saksamaa õiguse kohaselt ei ole vabaühendusel õigust algatada rikkumismenetlust. Kohtusse pöördumiseks peab olema toimunud isiklike õiguste rikkumine. Kohus taotles ELK-lt eelotsust küsimuses, kas see kahjustab keskkonnamõju hindamise direktiivi õiguskaitse kättesaadavusega seotud sätete mõju.

ELK järeldas, et kuivõrd need sätted põhinevad ELi õigusel, kus on sätestatud valdkonna selged kohustused, ei ole liikmesriikidel õigust siduda keskkonnaorganisatsioonide kaebeõigust isiklike õiguste nõudega.

Sageli takistavad kohtusse pöördumist ka kohtukulud. Nii ELi õigus kui ka Århusi konventsioon kohustavad liikmesriike ja konventsiooniosalisi tagama, et keskkonnaküsimuste kohtumenetlus ei oleks üle jõu käivalt kulukas.⁶³⁴ Riigi kohtud ei tohi arvestada üksnes kaebaja finantsolukorda; arvestada tuleb ka

631 ELK, liidetud kohtuasjad C-128/09, C-129/09, C-130/09, C-131/09, C-134/09 ja C-135/09, *Boxus jt vs. Région wallonne*, 18. oktoober 2011, punktid 44–46, 51. Kaebeõigus üldiselt: vt Euroopa Parlament, sisepoliitika peadirektoraat (2012), *Standing up for your right(s) in Europe: A Comparative study on Legal Standing (Locus Standi) before the EU and Member States' Courts*.

632 ELK, C-263/08, *Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsforening vs. Stockholms kommun genom dess marknämnd*, 15. oktoober 2009.

633 ELK, C-115/09, *Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV vs. Bezirksregierung Arnsberg*, 12. mai 2011.

634 ÜRO, Euroopa Majanduskomisjon (1998), *keskkonnainfo kättesaadavuse, keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise konventsioon*, 25. juuni 1998, artikli 9 lõige 4 (õiguskaitse kättesaadavuse sätted).

paljusid muid asjaolusid, sh seda, kas kaebajal on mõistlikku võimalust kohtus võita, kaalul oleva küsimuse olulisust kaebajale ning keskkonnakaitse seisukohalt, asjaomaste sätete keerukust ning seda, kas kaebajal on võimalik taotleda toetust riigilt või mõne muu kulude katmise programmi alusel.⁶³⁵ Kui sätestatakse, et kohtutel on õigus oma äranägemise järgi keelduda määramast, et kohtukulud peab kandma menetluse kaotanud pool, toob see kaasa õiguskindluse puudumise ning ei ole ELi õigusest tulenevate nõuete tõhus ülevõtmine.⁶³⁶

8.5. E-õiguskeskond

Põhipunktid

- Tehnoloogia võib suurendada kohtumenetluse tõhusust ja läbipaistvust ning parandada õiguskaitse kättesaadavust üksikisikutele. Samas võib see õiguskaitse kättesaadavust mõne isikurühma jaoks (nt nende jaoks, kellel puudub internetiühendus) hoopis halvendada, kui tavapärase menetlus asendatakse täielikult elektrooniliselega.
- Euroopa Liidu Kohus on kinnitanud, et menetlus ei tohi toimuda üksnes elektrooniliste vahendite abil, sest see võib osade inimeste jaoks oma õiguste kasutamise võimatuks muuta.

Tehnoloogia võib suurendada kohtumenetluse tõhusust ja läbipaistvust ning parandada õiguskaitse kättesaadavust üksikisikutele. Mõiste „e-õiguskeskond“ hõlmab paljusid algatusi, näiteks e-posti kasutamist, võimalust esitada hagi veebis, teabe (sh kohtulahendite) esitamist veebis, isikute ärakuulamist video- ja telefonikonverentsi teel, asja registreerimise ja edenemise jälgimist veebi kaudu ning kohtunike või teiste otsustajate juurdepääsu elektroonilisele teabele. Selles alapeatükis on kirjeldatud e-õiguskeskonna nõudeid ja seejärel on konkreetsed näited algatustest, mis toimivad ELi õiguse alusel.

Euroopa Nõukogu õiguses ei ole EIÕK-s sätestatud konkreetseid nõudeid, millele e-õiguskeskond peab vastama, kuid e-õiguskeskonna algatuste rakendamisel tuleb lähtuda reeglitest, mis puudutavad õigust omada juurdepääsu

635 ELK, C-260/11, *The Queen, taotluse alusel, mille esitasid David Edwards ja Lilian Pallikaropoulos vs. Environment Agency* jt, 11. aprill 2013, punkt 46.

636 ELK, C-427/07, *Euroopa Ühenduste Komisjon vs. Iirimaa*, 16. juuli 2009, punkt 94. Vt ka ELK, C-530/11, *Euroopa Komisjon vs. Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriik*, 13. veebruar 2014, punktid 54–58.

õigusmõistmisele ning õigust õiglasele kohtumenetlusele kooskõlas EIÕK artikliga 6.

Näide: kohtuasjas *Lawyer Partners a.s. vs. Slovakkia*⁶³⁷ soovis äriühingust kaebaja esitada üle 70 000 võlgade sissenõudmise tsiviilhagi. Arvestades nõuete tohutut arvu, salvestas ta need DVD-le ning saatis kohtule koos selgitava kirjaga. Kuigi hagi selline esitamine oli riigisiseste õigusaktide kohaselt lubatud, keeldus kohus neid registreerimast, väites, et tal puuduvad vajalikud seadmed. Konstitutsioonikohtule esitatud kaebust ei võetud menetlusse, sest see esitati pärast seadusest tuleneva kahekuulise tähtaja möödumist.

EIK märkis, et välja printituna oleks äriühingu hagide ja lisadokumentide maht olnud üle 40 miljoni lehekülje. Sellises olukorras ei saa lugeda esitamiseks kasutatud moodust ebasobivaks. Riigisiseses õiguses oli ette nähtud võimalus esitada hagi elektrooniliselt ning kaebajast äriühingule ei saa heita ette, et ta seda võimalust kasutas. See, et kohus keeldus hagi registreerimast, oli ebaproportsionaalne piirang õigusele omada juurdepääsu õigusemõistmisele.

Euroopa e-õiguskeskkonna portaal, mis on EL õigusvaldkonna ühtne elektrooniline kontaktpunkt, võimaldab praegu üksikisikutel elektrooniliselt algatada väiksemaid piiriüleseid kohtuvaidlusi ja esitada maksekäsuavaldusi asjakohaste EL teiseste õigusaktide alusel. Määrusega (EÜ) nr 1896/2006 loodi Euroopa maksekäsumenetlus,⁶³⁸ millega lihtsustatakse kohtuvaidlusi piiriüleste juhtumite korral tsiviil- ja kaubandusasjades vaidlustamata rahaliste nõuete puhul. Euroopa maksekäsku tunnustatakse ja täidetakse kõigis ELi liikmesriikides peale Taani ilma vajaduseta täidetavust tõendada. See võimaldab võlausaldajatel esitada nõudeid kohtusse minemata, kasutades selleks standardvormi, mis tuleb täita ja saata pädevale kohtule.

Määruse (EÜ) nr 861/2007 kohaselt saab nõudeid esitada ka Euroopa e-õiguskeskkonna portaali kaudu Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetluse raames. Selle menetluse eesmärk on parandada ja lihtsustada menetlust tsiviil- ja

637 EIK, *Lawyer Partners a.s. vs. Slovakkia*, nr 54252/07 jt, 16. juuni 2009.

638 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 12. detsembri 2006. aasta määrus (EÜ) nr 1896/2006, millega luuakse Euroopa maksekäsumenetlus, ELT 2006 L 399.

kaubandusasjades, millega seotud nõuete maksumus ei ületa 2000 eurot.⁶³⁹ Väiksemate kohtuvaidluste menetlust kohaldatakse kõigis liikmesriikides peale Taani. Menetlus on kirjalik, välja arvatud kui kohus peab vajalikuks asja suulist arutamist.⁶⁴⁰ Menetlus sätestab menetlusosaliste ja kohtu jaoks tähtjad, mille eesmärk on menetlust kiirendada, ning seda kohaldatakse nii rahaliste kui ka mitterahaliste nõuete suhtes. Selle menetluse tulemusena tehtavat otsust peab üldiselt teises liikmesriigis automaatselt tunnustama ja täitma.

Ka isikute ärakuulamine video- ja telefonikonverentsi kaudu võib õigusmõistmisele kaasa aidata. Näiteks Euroopa järelevalvekorralduse süsteem võimaldab EL liikmesriikidel anda välja järelevalvekorralduse, mille alusel kahtlustatav või süüdistatav vabastatakse kuni kohtuistungini tingimusel, et elukohariik teeb tema üle järelevalvet.⁶⁴¹ Artikli 19 lõikes 4 sätestatakse, et kui otsuse teinud riigi õigusaktide kohaselt peab riik isiku enne järelevalvemeetmete muutmist või vahistamismääruse andmist kohtulikult ära kuulama, võib see toimuda telefoni- ja videokonverentsi kaudu. Ärakuulamist videokonverentsi kaudu soodustavad ka teised ELi õigusaktid.⁶⁴²

639 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. juuli 2007. aasta määrus (EÜ) nr 861/2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus, ELT 2007 L 199.

640 Määruse (EÜ) nr 861/2007 artikli 5 lõige 1.

641 Seda küsimust käsitletakse põhjalikumalt peagi avaldatavas FRA aruandes teemal, kuidas rakendatakse praktikas ELi õiguse sätteid kohtuistungit ootavate isikute üleandmise kohta.

642 Nõukogu 23. oktoobri 2009. aasta raamotsus 2009/829/JSK Euroopa Liidu liikmesriikides vastastikuse tunnustamise põhimõtte kohaldamise kohta järelevalvemeetmete rakendamise otsuste kui kohtueelse kinnipidamisega seotud alternatiivse võimaluse suhtes, ELT 2009 L 294. Vt ka direktiivi 2012/29/EL artikkel 17; nõukogu 29. mai 2000. aasta akt, millega kehtestatakse konventsioon Euroopa Liidu riikide vahelise vastastikuse õigusabi kohta kriminaalasjades, ELT 2000 C 197, artikkel 10; nõukogu 28. mai 2001. aasta määrus (EÜ) nr 1206/2001 liikmesriikide kohtute vahelise koostöö kohta tõendite kogumisel tsiviil- ja kaubandusasjades, ELT 2001 L 174, artikli 10 lõige 4 ja artikli 17 lõige 4 (mille eesmärk on tõhustada, lihtsustada ja kiirendada kohtutevahelist koostööd tõendite kogumisel); nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/80/EÜ, mis käsitleb kuriteoohvrite hüvitise maksmist, ELT 2004 L 261, artikli 9 lõige 1; ning Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. juuli 2007. aasta määrus (EÜ) nr 861/2007, millega luuakse Euroopa väiksemate kohtuvaidluste menetlus, artikkel 8 ja artikli 9 lõige 1.

Paljulubav praktika

Karistuse määramise visuaalne esitamine: õiguskaitse parema kättesaadavuse veebivahend

Ühendkuningriigi justiitsministeeriumi tunnustati rahvusvahelisel visuaalse kommunikatsiooni konkursil interaktiivse teatmiku „Kui sina oleks kohtunik“ eest, mille eesmärk oli aidata inimestel mõista karistuse määramise protsessi. See vahend parandab õiguskaitse kättesaadavust, aidates inimestel tutvuda kohtu tegevusega väljaspool kohtusaali.

Allikas: FRA (2012), Fundamental rights: challenges and achievements in 2011 – FRA Annual report, lk 207.

Samas ei ole siiski kõigil juurdepääsu tehnoloogilistele uuendustele, mispärast on oluline, et nende võimaluste kõrval säiliks ka tavapärased süsteemid. ELK on kinnitanud, et kui menetlus toimub üksnes elektrooniliste vahendite abil, võib see osale inimestest muuta õiguste kasutamise võimatuks.⁶⁴³

Näide: kohtuasjas *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA*⁶⁴⁴ arutas ELK nelja liidetud eelotsusetaotlust, mille oli esitanud Giudice di Pace di Ischia seoses sätetega, mille kohaselt oli teatud kohtule esitatavate hagide vastuvõetavuse kohustuslikuks tingimuseks, et pooled on üritanud asja lahendada kohtuväliselt. Sätted kehtestati universaalteenuse direktiivi kohaselt.⁶⁴⁵ ELK arutas, kes need kohustuslikud tingimused vastavad tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttele.

Kohustuslike tingimustega seotud otsust on üksikasjalikult käsitletud [alapeatükis 2.4.2](#). Käesoleva punkti kontekstis märkis ELK aga ka seda, et universaalteenuse direktiiviga antud õiguste kasutamine võib olla praktiliselt võimatu või liiga raske teatud isikutele, eelkõige neile, kellel puudub internetiühendus, kui asja kohtuväline lahendamine on võimalik vaid elektrooniliselt.

643 ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08, C-318/08, C-319/08 ja C-320/08, *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA*, 18. märts 2010, punkt 58.

644 ELK, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, *Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA*, 18. märts 2010, punkt 67.

645 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 7. märtsi 2002. aasta direktiiv 2002/22/EÜ universaalteenuse ning kasutajate õiguste kohta elektrooniliste sidevõrkude ja -teenuste puhul, ELT 2002 L 108.

Täiendavad allikad

1. peatükk

Anagnostou, D. (2013), *ECHR; Implementing Strasbourg's judgment on domestic policy*, Edinburgh, Edinburgh University Press.

Brillat, R. (2009), 'The European Social Charter' in Alfredsson, G. et al. (eds.), *International Human Rights Monitoring Mechanisms*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Bratza, N. (2013), 'The European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union: a process of mutual enrichment', in Rosas, A. et al (eds.), *Court of Justice and construction of Europe: analyses and perspectives on sixty years of case-law*, The Hague, T.M.C. Asser Press.

Carrera, S., De Somer, M. and Petkova, B. (2012), 'The Court of Justice of the European Union as a Fundamental Rights Tribunal – Challenges for the Effective Delivery of Fundamental Rights in the Area of Freedom, Security and Justice', *Liberty and Security in Europe Papers*, Centre for European Policy Studies, No. 49.

CJEU, *Reflets*, http://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7063/.

Coutron, L. and Picheral, C. (eds.) (2012), *Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne et Convention européenne des droits de l'homme*, Brussels, Bruylant.

Craig, P. (2010), *The Lisbon Treaty. Law, Politics, and Treaty Reform*, Oxford, Oxford University Press.

Francioni, F. (2007), *Access to Justice as a Human Right*, New York, Oxford University Press.

Klamert, M. (2014), *The Principle of Loyalty in EU Law*, Oxford, Oxford University Press.

Lavranos, N. (2013), 'The ECJ's Judgments in Melloni and Åkerberg Fransson: Une Ménage à Trois Difficulté', *European Law Reporter*, No. 4, pp. 133–141.

Meyer, J. (ed.) (2014), *Charta der Grundrechte der Europäischen Union*, 4th Edition, Baden-Baden, Nomos.

Pech, L. (2010), 'A Union founded on the Rule of Law: Meaning and Reality of the Rule of Law as Constitutional Principle of EU Law', *European Constitutional Law Review*, Vol.6, No. 3, pp. 359–396.

Stricker, A. (2010), *Die Bedeutung der Europäischen Menschenrechtskonvention und der gemeinsamen Verfassungsüberlieferungen für den Grundrechtsschutz der Europäischen Union*, Frankfurt am Main, Peter Lang.

Timmermans, C. (2013), 'Fundamental rights protection in Europe before and after accession of the European Union to the European Convention on Human Rights', in van Dijk, P. and van Roosmalen, M. *et al* (eds.), *Fundamental Rights and Principles*, Antwerp, Intersentia.

United Nations Development Programme (2005), 'Programming for Justice: Access for All: A Practitioner's Guide to a Human Rights-Based Approach to Access to Justice', Bangkok, UNDP.

2. peatükk

Adams, S. and Parras, F.J. (2013), 'The European Stability Mechanism through the legal meanderings of Union's constitutionalism: Comment on Pringle', *European Law Review*, Vol. 8, No. 6, pp. 848–865.

Benöhr, I. (2014), 'Collective Redress in the Field of European Consumer Law', *Legal Issues of Economic Integration*, Vol. 14, No. 3, pp. 243–256.

De Palo, G. and Trevor, M. (2012), *EU Mediation Law and Practice*, Oxford, Oxford University Press.

Doobay, A. (2013), 'The right to a fair trial in light of the recent ECtHR and CJEU case-law', *ERA Forum*, Vol. 14, No. 2, pp. 251–262.

Flattery, J. (2010), 'Balancing efficiency and justice in EU competition law: elements of procedural fairness and their impact on the right to a fair hearing', *Competition Law Review*, Vol. 7, No. 1, p. 53–58.

FRA, *Charterpedia*, http://infoportal.fra.europa.eu/InfoPortal/infobaseFrontEndCountryHome.do?btnCountryLinkHome_1.

FRA (2012), *Bringing rights to life: The fundamental rights landscape of the European Union*, Luxembourg, Publications Office.

Galetta, D. (2010), *Procedural Autonomy of EU Member States: Paradise Lost?*, Heidelberg, Springer.

Gilliaux, P. (2012), *Droit(s) européen(s) à un procès équitable*, Brussels, Bruylant.

Hodges, S. (2014), 'Consumer ombudsmen: better regulation and dispute resolution', *ERA Forum*, Vol. 15, No. 4, pp. 593–608.

Luzak, J. (2014), 'Online consumer contracts', *ERA Forum*, Vol. 15, No. 3, pp. 381–392.

Müller, L. F. (2015), *Richterliche Unabhängigkeit und Unparteilichkeit nach Art. 6 EMRK.: Anforderungen der Europäischen Menschenrechtskonvention und spezifische Probleme in den östlichen Europaratsstaaten*, Berlin, Duncker & Humblot.

Peers, S. ja Ward, A. (eds.) et al (2013), *Commentary on Charter of Fundamental Rights*, Oxford, Hart Publishing.

Polakiewicz, J. (2009–2010), 'European Union action on procedural rights and the European Convention on Human Rights', *Human Rights Law Journal*, Vol. 30, No. 1–2, pp. 12–16.

Stürner, M., Inchausti Gascón, F., Caponi, R. (eds.) (2014), *The Role of Consumer ADR in the Administration of Justice. New Trends in Access to Justice under EU Directive 2013/11*, Munich, Sellier.

Vitkauskas, D. ja Dikov, G. (2012), *Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human Rights*, Strasbourg, Council of Europe.

Wrbka, S. (2014), *European Consumer Access to Justice Revisited*, Cambridge, Cambridge University Press.

3. ja 4. peatükk

Cape, E., Namoradze, N., Smith, R. and Spronken, T. (2010), *Effective Criminal Defence in Europe* Cambridge, Intersentia.

Mole, N. and Harby, C., Council of Europe (2007), 'Le droit à un procès équitable: Un guide sur la mise en œuvre de l'Article 6 de la Convention européenne des Droits de l'Homme', *Précis sur les droits de l'homme*, No. 3.

Council of Europe (2013), *Guide to a fair trial: civil limb*, Strasbourg, Council of Europe.

Council of Europe (2014), *Guide to a fair trial: criminal limb*, Strasbourg, Council of Europe.

Engström, J. (2011), 'The Principle of Effective Judicial Protection after the Lisbon Treaty: Reflection in the light of case C-279/09 DEB', *Review of European Administrative Law*, Vol. 4, No. 2, pp. 53–68.

FRA (2015), *Child-friendly justice – Perspectives and experiences of professionals on children's participation in civil and criminal judicial proceedings in 10 EU Member States*, Luxembourg, Publications Office.

Grabenwarter, C. and Pabel, K. (2012), *Europäische Menschenrechtskonvention*, 5th Edition, Munich, C. H. Beck.

Harris, D., O'Boyle, M., Warbrick, C. and Bates, E. (2014), *Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford University Press.

Kiraly, L. and Squires, N. (2011), 'Legal aid in the EU: from the Brussels Convention of 1968 to the Legal Aid Directive of 2003', *Coventry Law Journal*, Vol. 16, No. 2, pp. 28–47.

Oliver, P. (2011), 'Case C-279/09 DEB v. Germany', *Common Market Law Review*, Vol. 48, pp. 2023–2040.

Rainey, B., Wicks, E. and Ovey, C. (2014), *The European Convention on Human Rights*, Oxford, Oxford University Publishing.

Sayers, D. (2014), 'Protecting Fair Trial Rights in Criminal Cases in the European Union: Where does the Roadmap take Us?', *Human Rights Law Review*, Vol. 14, No. 4, pp. 733–760.

Trechsel, S. (2005), *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford, Oxford University Press.

5. peatükk

Biondi, A. and Farley, P. (2009), *The Right to Damages in European Law*, Alphen aan der Rijn, Kluwer Law International.

Buyse, A. (2009), 'Lost and Regained? Restitution as a remedy for human rights', *Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 68, pp. 129–153.

Council of Europe (2013), *Guide to good practice in respect of domestic remedies*, Strasbourg, Council of Europe.

De Hert, P. and Korenica, F. (2012), 'The doctrine of equivalent protection: its life and legitimacy before and after the European Union's accession to the European Convention on Human Rights', *German Law Journal*, Vol.13, No.7, pp. 874–895.

Gutman, K. (2011), 'The evolution of the action for damages against the European Union and its place in the system of judicial protection', *Common Market Law Review*, Vol. 48, No.3, pp. 695–750.

Karpenstein, U. and Mayer, C. F. (2012), *Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten : Kommentar*, München, C.H. Beck.

Keller, H. and Marti, C. (2013), 'Interim Relief Compared: Use of Interim Measures by the UN Human Rights Committee and the European Court of Human Rights', *Heidelberg Journal of International Law*, Vol. 73, pp. 325–372.

Kuijjer, M. (2014), *Effective remedies as a fundamental right*, Barcelona, Escuela Judicial Española & European Judicial Training Network.

Lenaerts, K., Maselis, I. and Gutman, K. (2014), *EU procedural law*, Oxford, Oxford University Press.

Le Sueur, A. (2012), 'Designing Redress: Who Does it, How and Why?', *Asia Pacific Law Review*, Vol. 20, No. 1, pp. 17–44.

Mak, C. (2012), 'Rights and Remedies – Article 47 EUCFR and Effective Judicial Protection in European Private Law Matters', *Amsterdam Law school Research Paper*, No. 2012–88.

Marguénaud, J.-P. (2012), *La cour européenne des droits de l'homme*, 6th edition, Paris, Dalloz.

McBride, J. (2009), *Access to justice for migrants and asylum-seekers in Europe*, European Committee on Legal Cooperation, Strasbourg, Council of Europe.

Peers, S. (2012), 'Sanctions for infringement of EU law after the Treaty of Lisbon', *European Public Law*, Vol. 18, p. 33.

Peers, S. (2014), 'Reconciling the Dublin system with European fundamental rights and the Charter', *ERA Forum*, Vol. 15, No. 4, pp. 485–494.

Schlote, M. (2014), 'The San Giorgio "cause of action"', *British Tax Review*, No. 2, pp. 103–113.

Van Gerven, W. (2000), 'Of Rights, Remedies and Procedures', *Common Market Law Review*, Vol. 37, Issue 3, pp. 501–36.

Wakefield, J. (2010), 'Retrench and Reform: The Action for Damages', in Eckhout, P. and Tridimas, T. (eds), *Yearbook of European Law*, Vol.28.

Ward, A. (2011), 'National and EC Remedies under the EU Treaty; Limits and the Role of the ECHR', in Barnard, C. ja Odudu, O. (eds.), *The Outer Limits of the Treaty*, Oxford, Hart Publishing.

Ward, A. (2012), 'Damages under the EU Charter of Fundamental Rights', Vol. 12, No. 4, *ERA Forum*, pp. 589–611.

6. peatükk

Balthasarv, S. (2010), 'Locus Standi Rules for Challenge to Regulatory Acts by Private Applicants: the new Article 263(4)', *European Law Review*, Vol.35, No. 4, p. 542–550.

Carboni, N. (2014), 'From Quality to Access to Justice: Improving the Functioning of European Judicial Systems', *Civil and Legal Sciences*, Vol. 3, No. 4.

FRA (2011), *Access to justice in Europe: an overview of challenges and opportunities*, Luxembourg, Publications Office.

Kloth, M. (2010), *Immunities and the right of access to the court under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers.

Nascimbene, B. (2009), 'European judicial cooperation in criminal matters: what protection for individuals under the Lisbon Treaty?', *ERA Forum*, Vol. 10, No. 3, pp. 397–407.

Reich, N. (2013), *General Principles of EU Civil Law*, Antwerp, Intersentia.

7. peatükk

Edel, F. (2007), *The length of civil and criminal proceedings in the case law of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, Council of Europe.

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) (2012), *Length of court proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of the European Court of Human Rights*, Strasbourg, Council of Europe.

Greer, S. (2006), *The European Convention on Human Rights: Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge, Cambridge University Press.

Henzelin, M. and Rordorf, H. (2014), 'When Does the Length of Criminal Proceedings Become Unreasonable According to the European Court of Human Rights?', *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 5, No. 1, pp. 78-109.

Mahoney, P. (2004), 'The right to a fair trial in criminal matters under Article 6 ECHR', *Judicial Studies Institute Journal*, Vol. 4, No. 2, pp. 107-129.

Meyer-Ladewig, J. (2011), *EMRK Europäische Menschenrechtskonvention – Handkommentar*, 3th Edition, Baden-Baden, Nomos.

Nicolas, M. (2012), *Le droit au délai raisonnable devant les juridictions pénales internationales*, Frankfurt am Main, Peter Lang.

Van Dijk, P., Van Hoof, G.J.H., Van Rijn, A. and Zwaak, L. (eds.) (2006), *Theory and Practice of the European Convention on Human rights*, Antwerp, Intersentia.

8. peatükk

Bartlett, P. et al (eds.) (2006), *Mental Disability and the European Convention on Human Rights*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Cojocariu, C. (2011), 'Handicapping rules: The overly restrictive application of admissibility criteria by the European Court of Human Rights to complaints concerning disabled people', *European Human Rights Law Review*, No. 6, p. 686.

Contini, F. and Lanzara, G. (2014), *The Circulation of Agency in e-Justice*, Dordrecht, Springer.

Council of Europe (2012), *Manual on Human Rights and the Environment*, Strasbourg, Council of Europe.

Easton, S. (2011), *Prisoners' rights: principles and practice*, Abingdon, Taylor & Francis.

FRA (2012), *Access to justice in cases of discrimination in the EU: Steps to further equality*, Luxembourg, Publications Office.

FRA (2012), *Involuntary placement and involuntary treatment of persons with mental health problems*, Luxembourg, Publications Office.

FRA (2013), *Legal capacity of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems*, Luxembourg, Publications Office.

FRA (2015), *Victims of crime in the EU: the extent and nature of support for victims*, Luxembourg, Publications Office.

FRA-ECTHR (2014), *Handbook on European law relating to asylum, borders and immigration*, Luxembourg, Publications Office.

FRA-ECTHR (2015), *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Luxembourg, Publications Office.

Gavrielidis, T. (ed). (2014), *A victim-led criminal justice system: addressing the paradox*, London, IARS Publications.

Gramatikov, M. and Klaming, L. (2011), 'Getting divorced online: Procedural and outcome justice in online divorce mediation', *Journal of Law and Family Studies*, Vol. 13, No. 2, pp. 1–30.

Harding, A. (2007), *Access to environmental justice: a comparative study*, London, Brill.

Lindsay, W.R., Taylor, J.L. ja Sturmey, P. (2004), *Offenders with Developmental Disabilities*, Chichester, Wiley.

Londono, P. (2007), 'Positive obligations, criminal procedure and rape cases', *European Human Rights Law Review*, No. 2, p.158–171.

Lupo, G. and Bailey, J. (2014), 'Designing and Implementing e-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples', *Laws*, Vol. 3, No. 2, pp. 353–387.

Ng, G. (2013), 'Experimenting with European Payment Order and of European Small Claims Procedure', in Contini, F. and G. Lanzara (eds.), *Building Interoperability for European Civil Proceedings online*, CLUEB Bologna.

Ochoa, J.C. (2013), *The Rights of Victims in Criminal Justice Proceedings for Serious Human Rights Violations*, Leiden, Martinus Nijhoff.

Pallemaerts, M. (2009), *The Aarhus Convention at ten. Interactions and Tensions between Conventional International Law and EU Environmental Law*, Groningen, Europa Law Publishing.

Perlin, M. (2011), *International human rights and mental disability law: when the silenced are heard*, New York, Oxford University Press.

Smith, R. (2014), *Digital delivery of legal services to people on low incomes*, London, The Legal Education Foundation.

Starmer, K. (2014), 'Human rights, victims and the prosecution of crime in the 21st century', *Criminal Law Review*, No. 11, pp. 777-787.

Taylor, J.L. and Lindsay, W.R. (2010), 'Understanding and treating offenders with learning disabilities: a review of recent developments', *Journal of Learning Disabilities and Offending Behaviour*, Vol. 1, No. 1, p. 6.

The Harris Review (2015), 'Changing prisons, saving lives: report of the independent review into self-inflicted deaths in custody of 18-24 year olds', Command Paper 9087.

Van Zyl Smit, D. and Snacken, S. (2011), *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights Paperback*, Oxford, Oxford University Press.

Velicogna, M. Errera, A. and Derlange, S. (2013), 'Building e-Justice in Continental Europe: The TéléRecours Experience in France', *Utrecht Law Review*, Vol. 9, No. 1, pp. 38-59.

Young, L. (2014), *The Young Review: Improving outcomes for young black and/or Muslim men in the Criminal Justice System*, London, Barrow Cadbury Trust.

Kohtupraktika

Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Liidu Kohtu valitud kohtupraktika

Juurdepäas õigusmõistmisele

EIK

Golder vs. Ühendkuningriik, nr 4451/70, 21. veebruar 1975

ELK

Boxus jt vs. Région Wallonne, liidetud kohtuasjad C-128/09 kuni C-131/09, C-134/09 ja C-135/09, 18. oktoober 2011

Valeri Hariiev Belov vs. CHEZ Elektro Bgaria AD jt (Bulgaaria ja Euroopa Komisjon kui menetlusse astuja), C-394/11, 31. jaanuar 2013

Epitropos tou Elegktikou Sinedriou sto Ipourgio Politismou kai Tourismou vs. Ipourgio Politismou kai Tourismou – Ipiresia Dimosionomikou Elenchou, C-363/11, 19. detsember 2012

Julius Kloiber Schlachthof GmbH jt vs. Austria, nr 21565/07, 21572/07, 21575/07 ja 21580/07, 4. aprill 2013

Kohtu sõltumatus ja erapooletus

EIK

Ibrahim Gürkan vs. Türgi, nr 10987/10, 3. juuli 2012

Maktouf ja Damjanović vs. Bosnia ja Hertsegoviina, nr 2312/08 ja 34179/08, 18. juuli 2013

ELK

Chronopost SA ja La Poste vs. Union française de l'express (UFEX) jt, liidetud kohtuasjad C-341/06 P ja C-342/06 P, 1. juuli 2008

Graham J. Wilson vs. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, C-506/04, 19. september 2006

Õiglane kohtulik arutamine ja avalik ärakuulamine

EIK

Khrabrova vs. Venemaa, nr 18498/04, 2. oktoober 2012

Užkauskas vs. Leedu, nr 16965/04, 6. juuli 2010

Kohtuvälised asutused ja vaidluste kohtuväline lahendamine

EIK

Suda vs. Tšehhi Vabariik, nr 1643/06, 28. oktoober 2010

ELK

Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, 18. märts 2010

Tasuta õigusabi mujal kui kriminaalmenetluses

EIK

Airey vs. Iirimaa, nr 6289/73, 9. oktoober 1979

McVicar vs. Ühendkuningriik, nr 46311/99, 7. mai 2002

ELK

DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland, C-279/09, 22. detsember 2010

Tasuta õigusabi kriminaalmenetluses

EIK

Tsonyo Tzonev vs. Bulgaaria (nr 2), nr 2376/03, 14. jaanuar 2010

Twalib vs. Kreeka, nr 24294/94, 9. juuni 1998

Zdravko Stanev vs. Bulgaaria, nr 32238/04, 6. november 2012

Õigus saada nõu ning olla kaitstud ja esindatud mujal kui kriminaalmenetluses

EIK

Anghel vs. Itaalia, nr 5968/09, 25. juuni 2013

Bertuzzi vs. Prantsusmaa, nr 36378/97, 13. veebruar 2003

Õigus saada nõu ning olla kaitstud ja esindatud kriminaalmenetluses

EIK

Aras vs. Türgi (nr 2), nr 15065/07, 18. november 2014

Lagerblom vs. Rootsi, nr 26891/95, 14. jaanuar 2003

Lanz vs. Austria, nr 24430/94, 31. jaanuar 2002

Pishchalnikov vs. Venemaa, nr 7025/04, 24. september 2009

Salduz vs. Türgi, nr 36391/02, 27. november 2008

ELK

Ordre des barreaux francophones et germanophone jt vs. Conseil des ministres, C-305/05, 26. juuni 2007

Õigus kaitsta end ise

EIK

Galstyan vs. Armeenia, nr 26986/03, 15. november 2007

Tõhusale õiguskaitsevahendile kohalduvad nõuded

EIK

McFarlane vs. liirimaa, nr 31333/06, 10. september 2010

Ramirez Sanchez vs. Prantsusmaa, nr 59450/00, 4. juuli 2006

Rotaru vs. Rumeenia, nr 28341/95, 4. mai 2000

Yarashonen vs. Türgi, nr 72710/11, 24. juuni 2014

ELK

Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration, C-69/10, 28. juuli 2011

Inuit Tapiriit Kanatami jt vs. Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu, C-583/11 P, 3. oktoober 2013

Sofiane Fahas vs. Euroopa Liidu Nõukogu, T-49/07, 7. detsember 2010

Konkreetsete õiguskaitsevahendite näited

EIK

Ananyev jt vs. Venemaa, nr 42525/07 ja 60800/08, 10. oktoober 2012 (hüvitis)

Brosa vs. Saksamaa, nr 5709/09, 17. aprill 2014 (ettekirjutus)

Burdov vs. Venemaa (nr 2), nr 33509/04, 15. jaanuar 2009 (hüvitis)

ELK

Andrea Francovich ja Danila Bonifaci jt vs. Itaalia Vabariik, liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, 19. november 1991 (hüvitis)

Gebr. Weber GmbH vs. Jürgen Wittmer ja Ingrid Putz vs. Medianess Electronics GmbH, liidetud kohtuasjad C-65/09 ja C-87/09, 16. juuni 2011 (konkreetsete kohustuste täitmine)

UPC Telekabel Wien GmbH vs. Constantin Film Verleih GmbH ja Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH, C-314/12, 27. märts 2014 (ettekirjutus)

Õiguskaitse kättesaadavuse piirangud

EIK

Bogdel vs. Leedu, nr 41248/06, 26. november 2013 (aegumistähtjad)

C.G.I.L. ja Cofferati (nr 2) vs. Itaalia, nr 2/08, 6. aprill 2010 (immunitetid)

Harrison Mckee vs. Ungari, nr 22840/07, 3. juuni 2014 (õiguspärane eesmärk ja proportsionaalsus)

Klouvi vs. Prantsusmaa, nr 30754/03, 30. juuni 2011 (tõendamislävi)

Maširević vs. Serbia, nr 30671/08, 11. veebruar 2014 (liiga range tõlgendamine)

Poirot vs. Prantsusmaa, nr 29938/07, 15. detsember 2011 (liiga range tõlgendamine)

Stankov vs. Bulgaaria, nr 68490/01, 12. juuli 2007 (kohtulõivud)

Yuriy Nikolayevich Ivanov vs. Ukraina, nr 40450/04, 15. oktoober 2009 (lõplike kohtuotsuste täitmisega viivitamine)

ELK

Euroopa Komisjon vs. Suurbritannia ja Põhja-liri Ühendkuningriik, C-530/11, 13. veebruar 2014 (kohtulõivud)

Galina Meister vs. Speech Design Carrier Systems GmbH, C-415/10, 19. aprill 2012 (tõendamislävi)

Q-Beef NV vs. Belgische Staat ja Frans Bosschaert vs. Belgische Staat jt, liidetud kohtuasjad C-89/10 ja C-96/10, 8 september 2011 (aegumistähtjad)

Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, 18. märts 2010 (õiguspärane eesmärk ja proportsionaalsus)

Menetluse kogukestuse kindlaksmääramine

EIK

Malkov vs. Eesti, nr 31407/07, 4. veebruar 2010 (kriminaalasi)

Oršuš jt vs. Horvaatia, nr 15766/03, 16. märts 2010 (muu kui kriminaalasi)

Mõistliku menetluskestuse kriteeriumid

EIK

Matoń vs. Poola, nr 30279/07, 9. juuni 2009 (asja keerukus)

Mikulic vs. Horvaatia, nr 53176/99, 7. veebruar 2002 (asja olulisus kaebajale)

Starokadomskiy vs. Venemaa (nr 2), nr 27455/06, 13. märts 2014 (üldeeskirjad)

Veliyev vs. Venemaa, nr 24202/05, 24. juuni 2010 (kaebaja käitumine)

ELK

Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. jt vs. Portugal, nr 56637/10 jt, 30. oktoober 2014 (riigi ametiasutuste käitumine)

Ufficio IVA di Piacenza vs. Belvedere Costruzioni Srl., C-500/10, 29. märts 2012 (üldeeskirjad)

Õiguskaitsevahendid liiga pika menetluskestuse korral

EIK

Scordino vs. Itaalia (nr 1), nr 36813/97, 29. märts 2006

ELK

Groupe Gascogne SA vs. Euroopa Komisjon, C-58/12 P, 26. november 2013

Puuetega inimesed

EIK

A.K. ja L. vs. Horvaatia, nr 37956/11, 8. jaanuar 2013

Shtukaturov vs. Venemaa, nr 44009/05, 27. märts 2008

Kuriteohvrid

EIK

Dink vs. Türgi, nr 2668/07 jt, 14. september 2010

ELK

Kriminaalasjas vs. Maria Pupino, C-105/03, 16. juuni 2005

Kinnipeetavad ja kohtueelselt vahistatud

EIK

Hassan jt vs. Prantsusmaa, nr 46695/10 ja 54588/10, 4. detsember 2014

Stanev vs. Bulgaaria, nr 36760/06, 6. november 2012

Keskkonnaõigus

EIK

Tätar vs. Rumeenia, nr 67021/01, 27. jaanuar 2009

ELK

Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV vs. Bezirksregierung Arnsberg, C-115/09, 12. mai 2011

E-õiguskeskkond

EIK

Lawyer Partners a.s. vs. Slovakkia, nr 54252/07 jt, 16. juuni 2009

ELK

Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA, Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl vs. Telecom Italia SpA, liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, 18. märts 2010

Sisujuht

Euroopa Liidu Kohtu otsused

<i>Åklagaren vs. Hans Åkerberg Fransson</i> , C-617/10 REC, 26. veebruar 2013.....	20
<i>Andrea Francovich ja Danila Bonifaci jt vs. Itaalia Vabariik</i> , liidetud kohtuasjad C-6/90 ja C-9/90, 19. november 1991	89, 102
<i>Antoine Boxus, Willy Roua, Guido Dullet jt, Paul Fastrez, Henriette Fastrez, Philippe Daras, Association des riverains et habitants des communes proches de l'aéroport BSCA (Brussels South Charleroi Airport) (ARACH), Bernard Page, Léon L'Hoir, Nadine Dartois vs. Région wallonne</i> , liidetud kohtuasjad C-128/09 kuni C-131/09, C-134/09 ja C-135/09, 18. oktoober 2011	23, 29, 174
<i>Asociación de Consumidores Independientes de Castilla y León vs. Anuntis Segundamano España SL</i> , C-413/12, 5. detsember 2013	25
<i>Association de médiation sociale vs. Union locale des syndicats CGT jt</i> , C-176/12, 15. jaanuar 2014	20
<i>Baustahlgewebe GmbH vs. Euroopa Ühenduste Komisjon</i> , C-185/95 P, 17. detsember 1998	145
<i>Brahim Samba Diouf vs. Ministre du Travail, de l'Emploi et de l'Immigration</i> , C-69/10, 28. juuli 2011.....	89, 98
<i>Brasserie du Pêcheur SA vs. Bundesrepublik Deutschland ja The Queen vs. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd jt</i> , liidetud kohtuasjad C-46/93 ja C-48/93, 5. märts 1996	102, 103, 104
<i>Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Landesverband Nordrhein-Westfalen eV vs. Bezirksregierung Arnsberg</i> , C-115/09, 12. mai 2011.....	148, 174

<i>Camera di Commercio, Industria, Artigianato e Agricoltura (CCIAA) di Cosenza vs. Grillo Star Srl.</i> , C-443/09, 19. aprill 2012.....	33
<i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD vs. Komisija za zashtita ot diskriminatsia</i> , C-83/14, 16. juuli 2015.....	122
<i>Chronopost SA ja La Poste vs. Union française de l'express (UFEX) jt</i> , liidetud kohtuasjad C-341/06 P ja C-342/06 P, 1. juuli 2008.....	23, 39
<i>Courage Ltd vs. Bernard Crehan ja Bernard Crehan vs. Courage Ltd jt</i> , C-453/99, 20. september 2001.....	103
<i>Cruciano Siragusa vs. Regione Sicilia – Soprintendenza Beni Culturali e Ambientali di Palermo</i> , C-206/13, 6. märts 2014.....	20
<i>DEB Deutsche Energiehandels- und Beratungsgesellschaft mbH vs. Bundesrepublik Deutschland</i> , C-279/09, 22. detsember 2010.....	29, 57, 58, 61
<i>Dieter Krombach vs. André Bamberski</i> , C-7/98, 28. märts 2000.....	79
<i>Djurgården-Lilla Värtans Miljöskyddsförening vs. Stockholms kommun genom dess marknämnd</i> , C-263/08, 15. oktoober 2009.....	174
<i>Dorsch Consult Ingenieurgesellschaft mbH vs. Bundesbaugesellschaft Berlin mbH</i> , C-54/96, 17. september 1997.....	32, 98
<i>Dr. Pamela Mary Enderby vs. Frenchay Health Authority ja Secretary of State for Health</i> , C-127/92, 27. oktoober 1993.....	121
<i>Edilizia Industriale Siderurgica Srl (Edis) vs. Ministero delle Finanze</i> , C-231/96, 15. september 1998.....	123
<i>Epitropos tou Elegktikou Sinedriou sto Ipourgio Politismou kai Tourismou vs. Ipourgio Politismou kai Tourismou – Ipiresia Dimosionomikou Elenchou</i> , C-363/11, 19. detsember 2012.....	23, 33
<i>ET Agrokonsulting-04-Velko Stoyanov vs. Izpalnitelen direktor na Darzhaven fond «Zemedelie» – Razplashtatelna agentsia</i> , C-93/12, 27. juuni 2013.....	99
<i>Euroopa Komisjon vs. Suurbritannia ja Põhja-liri Ühendkuningriik</i> , C-530/11, 13. veebruar 2014.....	109, 116, 175
<i>Euroopa Ühenduste Komisjon vs. Iirimaa</i> , C-427/07, 16. juuli 2009.....	175
<i>Europese Gemeenschap vs. Otis NV jt</i> , C-199/11, 6. november 2012.....	28, 41
<i>Evropaïki Dynamiki – Proigmena Systemata Tilepikoinonion Pliroforikis kai Tilematikis AE vs. Euroopa Investeerimispank (EIB)</i> , T-461/08, 20. september 2011.....	94
<i>Flaminio Costa vs. E.N.E.L.</i> , C-6/64, 15. juuli 1964.....	18
<i>Galina Meister vs. Speech Design Carrier Systems GmbH</i> , C-415/10, 19. aprill 2012.....	110, 122

<i>Gebr. Weber GmbH vs. Jürgen Wittmer ja Ingrid Putz vs. Medianess Electronics GmbH, liidetud kohtuasjad C-65/09 ja C-87/09,</i> 16. juuni 2011.....	89, 105
<i>Gerhard Köbler vs. Republik Österreich, C-224/01, 30. september 2003.....</i>	102, 104
<i>Graham J. Wilson vs. Ordre des avocats du barreau de Luxembourg,</i> C-506/04, 19. september 2006.....	23, 36, 39
<i>GREP GmbH vs. Freistaat Bayern, C-156/12, 13. juuni 2012.....</i>	61
<i>Groupe Gascogne SA vs. Euroopa Komisjon, C-58/12 P,</i> 26. november 2013	132, 137, 139, 146
<i>Guy Denuit ja Betty Cordenier vs. Transorient – Mosaïque Voyages et Culture SA., C-125/04, 27. jaanuar 2005 .....</i>	33
<i>Hoechst AG vs. Euroopa Ühenduste Komisjon, liidetud kohtuasjad C-46/87 ja C-227/88, 21. september 1989.....</i>	75
<i>Hristo Byankov vs. Glaven sekretar na Ministerstvo na vatrešnite raboti,</i> C-249/11, 4. oktoober 2012	94
<i>Ian William Cowan vs. Trésor public, C-186/87, 2. veebruar 1989 .....</i>	160
<i>Imperial Chemical Industries Ltd vs. Euroopa Komisjon, T-214/06,</i> 5. juuni 2012.....	134
<i>Inuit Tapiriit Kanatami jt vs. Euroopa Parlament ja Euroopa Liidu Nõukogu,</i> C-583/11 P, 3. oktoober 2013.....	19, 89, 95
<i>Jan Sneller vs. DAS Nederlandse Rechtsbijstand Verzekeringsmaatschappij NV, C-442/12, 7. november 2013.....</i>	75
<i>Josef Köllensperger GmbH & Co. KG ja Atzwanger AG vs. Gemeindeverband Bezirkskrankenhaus Schwaz, C-103/97, 4. veebruar 1999.....</i>	37
<i>Juan Carlos Sánchez Morcillo ja María del Carmen Abril García vs. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria SA, C-169/14, 17. juuli 2014 .....</i>	95
<i>Katarina Abrahamsson ja Leif Anderson vs. Elisabet Fogelqvist, C-407/98,</i> 6. juuli 2000.....	37
<i>Kriminaalasjas vs. Emil Eredics ja Mária Vassné Sápi, C-205/09,</i> 21. oktoober 2010.....	55
<i>Kriminaalasjas vs. Magatte Gueye ja Valentin Salmerón Sánchez, liidetud kohtuasjad C-483/09 ja C-1/10, 15. september 2011 .....</i>	55
<i>Kriminaalasjas vs. Maria Pupino, C-105/03, 16. juuni 2005.....</i>	147, 160
<i>Küküdeveci vs. Swedex GmbH & Co. KG, C-555/07, 19. jaanuar 2010 .....</i>	20
<i>Lesoochranárske zoskupenie VLK vs. Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, C-240/09, 8. märts 2011.....</i>	173
<i>M. Helen Marshall vs. Southampton ja South-West Hampshire Area Health Authority, C-271/91, 2. august 1993.....</i>	104

<i>Marguerite Johnston vs. Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , C-222/84, 15. mai 1986	92
<i>Merck Canada Inc. vs. Accord Healthcare Ltd jt</i> , C-555/13, 3. veebruar 2014	33
<i>Mohamed Aziz vs. Caixa d'Estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa</i> (<i>Catalunyacaixa</i>), C-415/11, 14. märts 2013.....	94, 159
<i>Nils Draehmpaehl vs. Urania Immobilienservice OHG</i> , C-180/95, 22. aprill 1997	104
<i>Nóra Baczó ja János István Vizsnyiczai vs. Raiffeisen Bank Zrt</i> , C-567/13, 12. veebruar 2015.....	25
<i>NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos vs.</i> <i>Nederlandse administratie der belastingen</i> , C-26/62, 5. veebruar 1963	102
<i>Ordre des barreaux francophones et germanophone jt vs. Conseil des</i> <i>ministres</i> , C-305/05, 26. juuni 2007	74, 79
<i>Parti écologiste "Les Verts" vs. Euroopa Parlament</i> , C-294/83, 23. aprill 1986	92
<i>Peterbroeck, Van Campenhout & Cie SCS vs. Belgia riik</i> , C-312/93, 14. detsember 1995.....	94
<i>Pierre Corbiau vs. Administration des contributions</i> , C-24/92, 30. märts 1993.....	36
<i>Q-Beef NV vs. Belgische Staat ja Frans Bosschaert vs. Belgische Staat jt</i> , liidetud kohtuasjad C-89/10 ja C-96/10, 8. september 2011	110, 123
<i>Quelle AG vs. Bundesverband der Verbraucherzentralen und</i> <i>Verbraucherverbände</i> , C-404/06, 17. aprill 2008	105
<i>Rewe-Zentralfinanz eG ja Rewe-Zentral AG vs. Landwirtschaftskammer für</i> <i>das Saarland</i> , C-33/76, 16. detsember 1976.....	94, 159
<i>Rosalba Alassini vs. Telecom Italia SpA, Filomena Califano vs. Wind SpA,</i> <i>Lucia Anna Giorgia Iacono vs. Telecom Italia SpA ja Multiservice Srl</i> <i>vs. Telecom Italia SpA</i> , liidetud kohtuasjad C-317/08 kuni C-320/08, 18. märts 2010	24, 54, 109, 113, 148, 178
<i>Rosalba Palmisani vs. Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS)</i> , C-261/95, 10. juuli 1997	124
<i>Scarlet Extended SA vs. Société belge des auteurs, compositeurs et</i> <i>éditeurs SCRL (SABAM)</i> , C-70/10, 24. november 2011.....	105
<i>Shirley Preston jt vs. Wolverhampton Healthcare NHS Trust jt ja Dorothy</i> <i>Fletcher jt vs. Midland Bank plc</i> , C-78/98, 16. mai 2000.....	104
<i>Sofiane Fahas vs. Euroopa Liidu Nõukogu</i> , T-49/07, 7. detsember 2010	89, 92
<i>Stefano Melloni vs. Ministerio Fiscal</i> , C-399/11, 26. veebruar 2013.....	45, 47, 87
<i>Texdata Software GmbH</i> , C-418/11, 26. september 2013.....	61

<i>The Queen vs. Secretary of State for Transport, ex parte: Factortame Ltd jt</i> , C-213/89, 19. juuni 1990.....	94
<i>The Queen, taotluse alusel, mille esitasid David Edwards ja Lilian Pallikaropoulos vs. Environment Agency jt</i> , C-260/11, 11. aprill 2013.....	116, 175
<i>Thomas Pringle vs. Iirimaa valitsus, Iirimaa ja Attorney General</i> , C-370/12, 27. november 2012.....	28
<i>Trade Agency Ltd vs. Seramico Investments Ltd</i> , C-619/10, 6. september 2012.....	28, 44, 61
<i>Ufficio IVA di Piacenza vs. Belvedere Costruzioni Srl.</i> , C-500/10, 29. märts 2012.....	131, 139
<i>Unibet (London) Ltd ja Unibet (International) Ltd vs. Justitiekanslern</i> , C-432/05, 13. märts 2007.....	29
<i>Unicaja Banco SA vs. José Hidalgo Rueda jt, Caixabank SA vs. Manuel María Rueda, Ledesma jt, Caixabank SA vs. José Labella Crespo jt ja Caixabank SA vs. Alberto Galán Luna jt</i> , liidetud kohtuasjad C-482/13, C-484/13, C-485/13, C-487/13, 21. jaanuar 2015.....	94, 159
<i>Unión de Pequeños Agricultores vs. Euroopa Liidu Nõukogu</i> , C-50/00 P, 25. juuli 2002.....	92, 94
<i>UPC Telekabel Wien GmbH vs. Constantin Film Verleih GmbH ja Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH</i> , C-314/12, 27. märts 2014.....	90, 107
<i>Ute Reindl vs. Bezirkshauptmannschaft Innsbruck</i> , C-443/13, 13. november 2014.....	113
<i>Valeri Hariev Belov vs. CHEZ Elektro Bulgaria AD jt (Bulgaria ja Euroopa Komisjoni sekkumisega)</i> , C-394/11, 31. jaanuar 2013.....	23, 33
<i>Volker und Markus Schecke GbR ja Hartmut Eifert vs. Land Hessen</i> , C-92/09 ja C-93/09, 9. november 2010.....	113
<i>Yassin Abdullah Kadi ja Al Barakaat International Foundation vs. Euroopa Liidu Nõukogu ja Euroopa Ühenduste Komisjon</i> , liidetud kohtuasjad C-402/05 P ja C-415/05 P, 3. september 2008.....	92
<i>ZZ vs. Secretary of State for the Home Department</i> , C-300/11, 4. juuni 2013.....	43

Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused

<i>A. vs. Horvaatia</i> , nr 55164/08, 14. oktoober 2010.....	158
<i>A. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 100/1997/884/1096, 23. september 1998.....	158
<i>A. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 35373/97, 17. detsember 2002.....	59, 112, 124
<i>A. B. vs. Slovakkia</i> , nr 41784/98, 4. märts 2003.....	64
<i>A. K. ja L. vs. Horvaatia</i> , nr 37956/11, 8. jaanuar 2013.....	147, 152

<i>A. K. vs. Liechtenstein</i> , nr 38191/12, 9. juuli 2015.....	38
<i>A. T. vs. Luksemburg</i> , nr 30460/13, 9. aprill 2015.....	77, 79, 84
<i>Abdollahi vs. Türgi</i> , nr 23980/08, 3. november 2009.....	106
<i>Aerts vs. Belgia</i> , nr 25357/94, 30. juuli 1998.....	60
<i>Airey vs. Iirimaa</i> , nr 6289/73, 9. oktoober 1979.....	57, 58, 60, 64, 73, 74
<i>Al-Adsani vs. Ühendkuningriik</i> , nr 35763/97, 21. november 2001.....	125
<i>Albert ja Le Compte vs. Belgia</i> , nr 7299/75 ja 7496/76, 10. veebruar 1983.....	31
<i>Ališić jt vs. Bosnia ja Hertsegoviina, Horvaatia, Serbia, Sloveenia ja endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik</i> , nr 60642/08, 16. juuli 2014.....	97
<i>Allan Jacobsson vs. Rootsi</i> , nr 16970/90, 19. veebruar 1998.....	45
<i>Al-Skeini jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 55721/07, 7. juuli 2011.....	18
<i>Ananyev jt vs. Venemaa</i> , nr 42525/07 ja 60800/08, 10. oktoober 2012.....	89, 101
<i>Anghel vs. Itaalia</i> , nr 5968/09, 25. juuni 2013.....	71, 75
<i>Aquilina vs. Malta</i> , nr 25642/94, 29. aprill 1999.....	166
<i>Aras vs. Türgi (nr 2)</i> , nr 15065/07, 18. november 2014.....	71, 81
<i>Artico vs. Itaalia</i> , nr 6694/74, 13. mai 1980.....	26, 69, 70, 81
<i>Ashingdane vs. Ühendkuningriik</i> , nr 8225/78, 28. mai 1985.....	28, 112, 163
<i>Assanidze vs. Gruusia</i> , nr 71503/01, 8. aprill 2004.....	137
<i>B. ja P. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 36337/97 ja 35974/97, 24. aprill 2001.....	47
<i>Baggetta vs. Itaalia</i> , nr 10256/83, 25. juuni 1987.....	138
<i>Bauer vs. Sloveenia</i> , nr 75402/01, 9. märts 2006.....	144
<i>Beaumartin vs. Prantsusmaa</i> , nr 15287/89, 24. november 1994.....	35
<i>Becker vs. Austria</i> , nr 19844/08, 11. juuni 2015.....	46
<i>Běleš jt vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 47273/99, 12. november 2002.....	26, 118
<i>Belilos vs. Šveits</i> , nr 10328/83, 29. aprill 1988.....	30
<i>Benham vs. Ühendkuningriik</i> , nr 19380/92, 10. juuni 1996.....	70
<i>Bentham vs. Madalmaad</i> , nr 8848/80, 23. oktoober 1985.....	31, 32
<i>Bertuzzi vs. Prantsusmaa</i> , nr 36378/97, 13. veebruar 2003.....	71, 74
<i>Blake vs. Ühendkuningriik</i> , nr 68890/01, 26. september 2006.....	134
<i>Boddaert vs. Belgia</i> , nr 12919/87, 12. oktoober 1992.....	138
<i>Bogdel vs. Leedu</i> , nr 41248/06, 26. november 2013.....	110, 123
<i>Boulois vs. Luksemburg</i> , nr 37575/04, 3. aprill 2012.....	27
<i>Brandstetter vs. Austria</i> , nr 11170/84, 12876/87 ja 13468/87, 28. august 1991.....	43
<i>Breinesberger ja Wenzelhuemer vs. Austria</i> , nr 46601/07, 27. november 2012...	139

<i>Brennan vs. Ühendkuningriik</i> , nr 39846/98, 16. oktoober 2002.....	78
<i>Brosa vs. Saksamaa</i> , nr 5709/09, 17. aprill 2014.....	90, 106
<i>Buchholz vs. Saksamaa</i> , nr 7759/77, 6 mai 1981.....	142
<i>Budayeva jt vs. Venemaa</i> , nr 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 ja 15343/02, 20. märts 2008.....	95
<i>Burdov vs. Venemaa (nr 2)</i> , nr 33509/04, 15. jaanuar 2009	100, 110
<i>Bykov vs. Venemaa</i> , nr 4378/02, 10. märts 2009.....	167
<i>C.G.I.L. ja Cofferati (nr 2) vs. Itaalia</i> , nr 2/08, 6. aprill 2010.....	110, 124
<i>Cadiroğlu vs. Türgi</i> , nr 15762/10, 3. september 2013.....	157
<i>Campbell ja Fell vs. Ühendkuningriik</i> , nr 7819/77 ja 7878/77, 28. juuni 1984.....	30, 32, 35, 36, 83
<i>Capuano vs. Itaalia</i> , nr 9381/81, 25. juuni 1987	138, 142
<i>Chahal vs. Ühendkuningriik</i> , nr 22414/93, 15. november 1996.....	98
<i>Chudun vs. Venemaa</i> , nr 20641/04, 21. juuni 2011.....	144
<i>Ciorcan jt vs. Rumeenia</i> , nr 29414/09 ja 44841/09, 27. jaanuar 2015	156
<i>Clinique des Acacias jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 65399/01, 65406/01, 65405/01 ja 65407/01, 13. oktoober 2005.....	43
<i>Cocchiarella vs. Itaalia</i> , nr 64886/01, 29. märts 2006	142
<i>Cordova vs. Itaalia (nr 2)</i> , nr 45649/99, 30. jaanuar 2003	124
<i>Correia de Matos vs. Portugal</i> , nr 48188/99, 15. november 2001.....	87
<i>Costello-Roberts vs. Ühendkuningriik</i> , nr 13134/87, 25. märts 1993	93, 157
<i>Cristina Boicenco vs. Moldova</i> , nr 25688/09, 27. september 2011	170
<i>Croissant vs. Saksamaa</i> , nr 13611/88, 25. september 1992.....	67, 82, 87
<i>Czekalla vs. Portugal</i> , nr 38830/97, 10. oktoober 2002.....	70, 81
<i>Damian-Burueana ja Damian vs. Rumeenia</i> , nr 6773/02, 26. mai 2009.....	169
<i>Daud vs. Portugal</i> , nr 22600/93, 21. aprill 1998	81
<i>Dayanan vs. Türgi</i> , nr 7377/03, 13. oktoober 2009	78, 83
<i>De Souza Ribeiro vs. Prantsusmaa</i> , nr 22689/07, 13. detsember 2012	95
<i>Del Sol vs. Prantsusmaa</i> , nr 46800/99, 26. veebruar 2002.....	59
<i>Deumeland vs. Saksamaa</i> , nr 9384/81, 29. mai 1986.....	138
<i>Diennet vs. Prantsusmaa</i> , nr 18160/91, 26. september 1995.....	47
<i>Dink vs. Türgi</i> , nr 2668/07 jt, 14. september 2010	147, 157
<i>Dobbertin vs. Prantsusmaa</i> , nr 13089/87, 25. veebruar 1993.....	135, 142
<i>Doorson vs. Madalmaad</i> , nr 20524/92, 26. märts 1996	158
<i>Douiyeib vs. Madalmaad</i> , nr 31464/96, 4. august 1999	167
<i>DRAFT – OVA a.s. vs. Slovakkia</i> , nr 72493/10, 9. juuni 2015.....	35

<i>Eckle vs. Saksamaa</i> , nr 8130/78, 15. juuli 1982	136, 137, 139, 141
<i>Éditions Plon vs. Prantsusmaa</i> , nr 58148/00, 18. august 2004	106
<i>Edwards vs. Ühendkuningriik</i> , nr 13071/87, 16. detsember 1992.....	41
<i>Engel jt vs. Madalmaad</i> , nr 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ja 5370/72, 8. juuni 1976	26, 27
<i>Er jt vs. Türgi</i> , nr 23016/04, 31. juuli 2012.....	18
<i>Ezeh ja Connors vs. Ühendkuningriik</i> , nr 39665/98 ja 40086/98, 9. oktoober 2003	27
<i>Farçaş vs. Rumeenia</i> , nr 32596/04, 14. september 2010	151
<i>Fayed vs. Ühendkuningriik</i> , nr 17101/90, 21. september 1994	125
<i>Ferrantelli ja Santangelo vs. Itaalia</i> , nr 19874/92, 7. august 1996.....	140
<i>Ferrazzini vs. Itaalia</i> , nr 44759/98, 12. juuli 2001	27
<i>Fey vs. Austria</i> , nr 14396/88, 24. veebruar 1993	38
<i>Findlay vs. Ühendkuningriik</i> , nr 22107/93, 25. veebruar 1997	34
<i>Frasik vs. Poola</i> , nr 22933/02, 5. jaanuar 2010	168
<i>Fruni vs. Slovakkia</i> , nr 8014/07, 21. juuni 2011.....	36
<i>Frydlender vs. Prantsusmaa</i> , nr 30979/96, 27. juuni 2000	138
<i>Gäfgen vs. Saksamaa</i> , nr 22978/05, 1. juuni 2010	157
<i>Galina Kostova vs. Bulgaaria</i> , nr 36181/05, 12. november 2013	31
<i>Galstyan vs. Armeenia</i> , nr 26986/03, 15. november 2007	72, 88
<i>García Ruiz vs. Hispaania</i> , nr 30544/96, 21. jaanuar 1999	44
<i>Gautrin jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 21257/93, 20. mai 1998	38
<i>George Kempers vs. Austria</i> , nr 21842/93, 14. jaanuaril 1998 vastu võetud komisjoni aruanne	78
<i>Giacomelli vs. Itaalia</i> , nr 59909/00, 2. november 2006.....	172
<i>Glaser vs. Ühendkuningriik</i> , nr 32346/96, 19. september 2000.....	63
<i>Glor vs. Šveits</i> , nr 13444/04, 30. aprill 2009	151
<i>Gnahoré vs. Prantsusmaa</i> , nr 40031/98, 19. september 2000	63
<i>Goddi vs. Itaalia</i> , nr 8966/80, 9. aprill 1984	76
<i>Golder vs. Ühendkuningriik</i> , nr 4451/70, 21. veebruar 1975.....	23, 26, 134, 163
<i>Gorraiz Lizarraga jt vs. Hispaania</i> , nr 62543/00, 27. aprill 2004.....	172
<i>Gorshkov vs. Ukraina</i> , nr 67531/01, 8. november 2005	150, 164
<i>Granger vs. Ühendkuningriik</i> , nr 11932/86, 28. märts 1990	70
<i>Granos Organicos Nacionales S.A. vs. Saksamaa</i> , nr 19508/07, 22. märts 2012 ...	60
<i>Gubkin vs. Venemaa</i> , nr 36941/02, 23. aprill 2009.....	141
<i>Guerra jt vs. Itaalia</i> , nr 14967/89, 19. veebruar 1998	171

<i>Guincho vs. Portugal</i> , nr 8990/80, 10. juuli 1984	135
<i>Gülmez vs. Türgi</i> , nr 16330/02, 20. mai 2008.....	163
<i>Gurgurov vs. Moldova</i> , nr 7045/08, 16. juuni 2009	121
<i>Gutsanovi vs. Bulgaaria</i> , nr 34529/10, 15. oktoober 2013.....	166
<i>Hadjianastassiou vs. Kreeka</i> , nr 12945/87, 16. detsember 1992	44
<i>Håkansson ja Sturesson vs. Rootsi</i> , nr 11855/85, 21. veebruar 1990.....	47
<i>Hansen vs. Norra</i> , nr 15319/09, 2. oktoober 2014.....	45
<i>Harrison Mckee vs. Ungari</i> , nr 22840/07, 3. juuni 2014.....	109, 112
<i>Hassan jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 46695/10 ja 54588/10, 4. detsember 2014	148, 166
<i>Henryk Urban ja Ryszard Urban vs. Poola</i> , nr 23614/08, 30. november 2010	36
<i>Hermi vs. Itaalia</i> [GC], nr 18114/02, 18. oktoober 2006	46
<i>Hirvisaari vs. Soome</i> , nr 49684/99, 27. september 2001.....	44
<i>Hoholm vs. Slovakkia</i> , nr 35632/13, 13. jaanuar 2015	144
<i>Hokkanen vs. Soome</i> , nr 19823/92, 23. september 1994.....	144
<i>Hornsby vs. Kreeka</i> , nr 18357/91, 19. märts 1997.....	41, 126
<i>Ibrahim Gürkan vs. Türgi</i> , nr 10987/10, 3. juuli 2012.....	23, 32, 37
<i>Idalov vs. Venemaa</i> , nr 5826/03, 22. mai 2012.....	167
<i>Iglin vs. Ukraina</i> , nr 39908/05, 12. jaanuar 2012.....	83
<i>Ilhan vs. Türgi</i> , nr 22277/93, 27. juuni 2000	172
<i>Imbrioscia vs. Šveits</i> , nr 13972/88, 24. november 1993	81
<i>Jabłoński vs. Poola</i> , nr 33492/96, 21. detsember 2000.....	144
<i>Jama vs. Sloveenia</i> , nr 48163/08, 19. juuli 2012	133
<i>Janosevic vs. Rootsi</i> , nr 34619/97, 23. juuli 2002.....	26
<i>Jodko vs. Leedu (otsus)</i> , nr 39350/98, 7. september 1999.....	44
<i>John Murray vs. Ühendkuningriik</i> , nr 18731/91, 8. veebruar 1996.....	77
<i>Jones jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 34356/06 ja 40528/06, 14. jaanuar 2014.....	125
<i>Julius Kloiber Schlachthof GmbH jt vs. Austria</i> , nr 21565/07, 21572/07, 21575/07 ja 21580/07, 4. aprill 2013	23, 30
<i>Jussila vs. Soome</i> [GC], nr 73053/01, 23. november 2006.....	45, 46
<i>Karahalios vs. Kreeka</i> , nr 62503/00, 11. detsember 2003.....	127
<i>Kemmache vs. Prantsusmaa (nr 1 ja 2)</i> , nr 12325/86 ja 14992/89, 27. november 1991	145
<i>Khalfaoui vs. Prantsusmaa</i> , nr 34791/97, 14. detsember 1999.....	26
<i>Khan vs. Ühendkuningriik</i> , nr 35394/97, 12. mai 2000.....	97
<i>Khrabrova vs. Venemaa</i> , nr 18498/04, 2. oktoober 2012.....	24, 47

<i>Kijewska vs. Poola</i> , nr 73002/01, 6. september 2007	111, 115
<i>Kincses vs. Ungari</i> , nr 66232/10, 27. jaanuar 2015.....	138
<i>Kirilova jt vs. Bulgaaria</i> , nr 42908/98, 44038/98, 44816/98 ja 7319/02, 9. juuni 2005.....	101
<i>Klass jt vs. Saksamaa</i> , nr 5029/71, 6. september 1978	92
<i>Kleyn jt vs. Madalmaad</i> , nr 39343/98, 39651/98, 43147/98 ja 46664/99, 6. mai 2003.....	38
<i>Klouvi vs. Prantsusmaa</i> , nr 30754/03, 30. juuni 2011	110, 120
<i>Kolevi vs. Bulgaaria</i> , nr 1108/02, 5. november 2009.....	157
<i>König vs. Saksamaa</i> , nr 6232/73, 28. juuni 1978	26, 134, 137
<i>Koottummel vs. Austria</i> , nr 49616/06, 10. detsember 2009	46
<i>Krasuski vs. Poola</i> , nr 61444/00, 14. juuni 2005.....	96
<i>Krčmář vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 35376/97, 3. märts 2000	43
<i>Kremzow vs. Austria</i> , nr 12350/86, 21. september 1993	46
<i>Kreuz vs. Poola</i> , nr 28249/95, 19. juuni 2001.....	115
<i>Kudla vs. Poola</i> , nr 30210/96, 26. oktoober 2000	92, 95, 97, 134, 145
<i>Kutic vs. Horvaatia</i> , nr 48778/99, 1. märts 2002	28
<i>Kuttner vs. Austria</i> , nr 7997/08, 16. juuli 2015.....	168
<i>Kyprianou vs. Küpros</i> , nr 73797/01, 15. detsember 2005.....	38
<i>L. B. vs. Belgia</i> , nr 22831/08, 2. oktoober 2012	165
<i>L. R. vs. Prantsusmaa</i> , nr 33395/96, 27. juuni 2002.....	167
<i>Lagerblom vs. Rootsi</i> , nr 26891/95, 14. jaanuar 2003.....	66, 71, 82
<i>Langborger vs. Rootsi</i> , nr 11179/84, 22. juuni 1989	36
<i>Lanz vs. Austria</i> , nr 24430/94, 31. jaanuar 2002.....	71, 78
<i>Lawyer Partners a.s. vs. Slovakkia</i> , nr 54252/07 jt, 16. juuni 2009.....	148, 176
<i>Lechner ja Hess vs. Austria</i> , nr 9316/81, 23. aprill 1987	142
<i>Lithgow jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 9006/80, 9262/81, 9263/81, 9265/81, 9266/81, 9313/81 ja 9405/81, 8. juuli 1986	30, 31, 32
<i>Lopez Ostra vs. Hispaania</i> , nr 16798/90, 9. detsember 1994	171
<i>M. C. vs. Bulgaaria</i> , nr 39272/98, 4. detsember 2003.....	158
<i>M. H. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 11577/09, 22. oktoober 2013	167
<i>M. jt vs. Itaalia ja Bulgaaria</i> , nr 40020/03, 31. juuli 2012.....	156
<i>M. S. S. vs. Belgia ja Kreeka</i> , nr 30696/09, 21. jaanuar 2011	93
<i>Maaouia vs. Prantsusmaa</i> , nr 39652/98, 5. oktoober 2000.....	27, 28
<i>Maktouf ja Damjanović vs. Bosnia ja Hertsegoviina</i> , nr 2312/08 ja 34179/08, 18. juuli 2013.....	23, 35

<i>Malgalhães Pereira vs. Portugal</i> , nr 44872/98, 26. veebruar 2002	167
<i>Malkov vs. Eesti</i> , nr 31407/07, 4. veebruar 2010	131, 136
<i>Martinie vs. Prantsusmaa</i> , nr 58675/00, 12. aprill 2006	38
<i>Martins Moreira vs. Portugal</i> , nr 11371/85, 26. oktoober 1988	135, 142, 144
<i>Maširević vs. Serbia</i> , nr 30671/08, 11. veebruar 2014	109, 118
<i>Matoń vs. Poola</i> , nr 30279/07, 9. juuni 2009	131, 140
<i>Matter vs. Slovakkia</i> , nr 31534/96, 5. juuli 1999	155
<i>Mayzit vs. Venemaa</i> , nr 63378/00, 20. jaanuar 2005	83
<i>McFarlane vs. Iirimaa</i> , nr 31333/06, 10. september 2010	89, 93, 146
<i>McGinley ja Egan vs. Ühendkuningriik</i> , nr 21825/93 ja 23414/94, 9. juuni 1998.....	172
<i>McKay vs. Ühendkuningriik</i> , nr 543/03, 3. oktoober 2006	166
<i>McVicar vs. Ühendkuningriik</i> , nr 46311/99, 7. mai 2002.....	57, 64, 65, 74
<i>Meftah jt vs. Prantsusmaa</i> , nr 32911/96, 35237/97 ja 34595/97, 26. juuli 2002.....	66, 83
<i>Megyeri vs. Saksamaa</i> , nr 13770/88, 12. mai 1992	80, 164, 167
<i>Mehmet Ümit Erdem vs. Türgi</i> , nr 42234/02, 17. juuli 2008	157
<i>Melin vs. Prantsusmaa</i> , nr 12914/87, 22. juuni 1993.....	88
<i>Menson vs. Ühendkuningriik</i> , nr 47916/99, 6. mai 2003	157
<i>Micallef vs. Malta</i> , nr 17056/06, 15. oktoober 2009.....	38
<i>Mikulić vs. Horvaatia</i> , nr 53176/99, 7. veebruar 2002.....	131, 144
<i>Milasi vs. Itaalia</i> , nr 10527/83, 25. juuni 1987	138, 143
<i>Miragall Escolano jt vs. Hispaania</i> , nr 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41787/98 ja 41509/98, 25. mai 2000	118
<i>Mirosław Orzechowski vs. Poola</i> , nr 13526/07, 13. jaanuar 2009	64
<i>Mitev vs. Bulgaaria</i> , nr 40063/98, 22. detsember 2004.....	139
<i>Moiseyev vs. Venemaa</i> , nr 62936/00, 9. oktoober 2008	141
<i>Momčilović vs. Horvaatia</i> , nr 11239/11, 26. märts 2015	50
<i>Monnell ja Morris vs. Ühendkuningriik</i> , nr 9562/81 ja 9818/82, 2. märts 1987	45, 70
<i>Mooren vs. Saksamaa</i> , nr 11364/03, 9. juuli 2009	167
<i>Morice vs. Prantsusmaa</i> , nr 29369/10, 23. aprill 2015.....	38
<i>Mosley vs. Ühendkuningriik</i> , nr 48009/08, 10. mai 2011.....	106
<i>MPP Golub vs. Ukraina</i> , nr 6778/05, 18. oktoober 2005	122
<i>Nachova jt vs. Bulgaaria</i> , nr 43577/98 ja 43579/98, 6. juuli 2005.....	156

<i>Nenov vs. Bulgaaria</i> , nr 33738/02, 16. juuli 2009	64, 152
<i>Neumeister vs. Austria</i> , nr 1936/63, 27. juuni 1968	137
<i>Norbert Sikorski vs. Poola</i> , nr 17559/05, 22. oktoober 2009	146
<i>Öcalan vs. Türgi</i> , nr 46221/99, 12. mai 2005	83
<i>Oleksandr Volkov vs. Ukraina</i> , nr 21722/11, 9. jaanuar 2013	49
<i>Öneryıldız vs. Türgi</i> , nr 48939/99, 30. november 2004	171
<i>Orchowski vs. Poola</i> , nr 17885/04, 22. oktoober 2009	146
<i>Oršuš jt vs. Horvaatia</i> , nr 15766/03, 16. märts 2010	131, 135
<i>Osman vs. Ühendkuningriik</i> , nr 23452/94, 28. oktoober 1998	157
<i>Öztürk vs. Saksamaa</i> , nr 8544/79, 21. veebruar 1984	27
<i>P. ja S. vs. Poola</i> , nr 57375/08, 30. oktoober 2012	156
<i>P., C. ja S. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 56547/00, 16. juuli 2002	60
<i>Pafitis jt vs. Kreeka</i> , nr 20323/92, 26. veebruar 1998	142
<i>Pakelli vs. Saksamaa</i> , nr 8398/78, 25. aprill 1983	67, 70
<i>Panovits vs. Küpros</i> , nr 4268/04, 11. detsember 2008	80, 85
<i>Papachelas vs. Kreeka</i> , nr 31423/96, 25. märts 1999	139
<i>Papon vs. Prantsusmaa (nr 2)</i> , nr 54210/00, 25. juuli 2002	112
<i>Parlov-Tkalčić vs. Horvaatia</i> , nr 24810/06, 22. detsember 2009	34
<i>Perdigão vs. Portugal</i> , nr 24768/06, 16. november 2010	115
<i>Perks jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 25277/94, 25279/94, 25280/94, 25282/94, 25285/94, 28048/95, 28192/95 ja 28456/95, 12. oktoober 1999	70
<i>Pescador Valero vs. Hispaania</i> , nr 62435/00, 17. juuni 2003	38
<i>Pham Hoang vs. Prantsusmaa</i> , nr 13191/87, 25. september 1992	69
<i>Philis vs. Kreeka</i> , nr 16598/90, 1. juuli 1992	87
<i>Piechowicz vs. Poola</i> , nr 20071/07, 17. aprill 2012	163
<i>Pierre-Bloch vs. Prantsusmaa</i> , nr 24194/94, 21. oktoober 1997	27
<i>Pincová ja Pinc vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 36548/97, 5. november 2002	102
<i>Pishchalnikov vs. Venemaa</i> , nr 7025/04, 24. september 2009	72, 78, 84, 85
<i>Poirot vs. Prantsusmaa</i> , nr 29938/07, 15. detsember 2011	109, 117
<i>Poiss vs. Austria</i> , nr 9816/82, 23. aprill 1987	134
<i>Pretto jt vs. Itaalia</i> , nr 7984/77, 8. detsember 1983	45
<i>Probstmeier vs. Saksamaa</i> , nr 20950/92, 1. juuli 1997	142, 143
<i>Procola vs. Luksemburg</i> , nr 14570/89, 28. september 1995	38
<i>Quaranta vs. Šveits</i> , nr 12744/87, 24. mai 1991	69, 70, 77
<i>R. D. vs. Poola</i> , nr 29692/96 ja 34612/97, 18. detsember 2001	68

<i>Radkov vs. Bulgaaria (nr 2)</i> , nr 18382/05, 10. veebruar 2011	101
<i>Ramirez Sanchez vs. Prantsusmaa</i> , nr 59450/00, 4. juuli 2006	89, 97
<i>Ramsahaj jt vs. Madalmaad</i> , nr 52391/99, 15. mai 2007	157
<i>Rantsev vs. Küpros ja Venemaa</i> , nr 25965/04, 7. jaanuar 2010	156
<i>Regent Company vs. Ukraina</i> , nr 773/03, 3. aprill 2008	51
<i>Rehbock vs. Sloveenia</i> , nr 29462/95, 28. november 2000	168
<i>Ringeisen vs. Austria</i> , nr 2614/65, 16. juuli 1971	73, 136, 140
<i>Rodrigues Da Silva ja Hoogkamer vs. Madalmaad</i> , nr 50435/99, 31. jaanuar 2006	119
<i>Rotaru vs. Rumeenia</i> , nr 28341/95, 4. mai 2000	89, 91
<i>Rowe ja Davies vs. Ühendkuningriik</i> , nr 28901/95, 16. veebruar 2000	43
<i>Ruiz-Mateos vs. Hispaania</i> , nr 12952/87, 23. juuni 1993	41, 43
<i>Rumour vs. Itaalia</i> , nr 72964/10, 27. mai 2014	157
<i>Rutkowski jt vs. Poola</i> , nr 72287/10, 13927/11 ja 46187/11, 7. juuli 2015	143
<i>S. vs. Šveits</i> , nr 12629/87 ja 13965/88, 28. november 1991	78
<i>S. C. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 60958/00, 15. juuni 2004	80
<i>Sacaleanu vs. Rumeenia</i> , nr 73970/01, 6. september 2005	127
<i>Saint-Paul Luxembourg S.A. vs. Luksemburg</i> , nr 26419/10, 18. aprill 2013	112
<i>Sakhnovskiy vs. Venemaa</i> , nr 21272/03, 2. november 2010	78, 85
<i>Salabiaku vs. Prantsusmaa</i> , nr 10519/83, 6. detsember 1988	120
<i>Salduz vs. Türgi</i> , nr 36391/02, 27. november 2008	66, 71, 77
<i>Şaman vs. Türgi</i> , nr 35292/05, 5. aprill 2011	85
<i>Santambrogio vs. Itaalia</i> , nr 61945/00, 21. september 2004	63
<i>Scordino vs. Itaalia (nr 1)</i> , nr 36813/97, 29. märts 2006	127, 132, 136, 145
<i>Scuderi vs. Itaalia</i> , nr 12986/87, 24. august 1993	133
<i>Shtukaturev vs. Venemaa</i> , nr 44009/05, 27. märts 2008	147, 154
<i>Shulgin vs. Ukraina</i> , nr 29912/05, 8. detsember 2011	118
<i>Siałkowska vs. Poola</i> , nr 8932/05, 22. märts 2007	64
<i>Silver vs. Ühendkuningriik</i> , nr 5947/72, 6205/73, 7052/75, 7061/75, 7107/75, 7113/75 ja 7136/75, 25. märts 1983	98
<i>Sociedade de Construções Martins & Vieira, Lda. jt vs. Portugal</i> , nr 56637/10 jt, 30. oktoober 2014	131, 142
<i>Somogyi vs. Ungari</i> , nr 5770/05, 11. jaanuar 2011	168
<i>Sotiris and Nikos Koutras ATTEE vs. Kreeka</i> , nr 39442/98, 16. november 2000	118
<i>Sramek vs. Austria</i> , nr 8790/79, 22. oktoober 1984	31

<i>Stanev vs. Bulgaaria</i> , nr 36760/06, 17. jaanuar 2012.....	148, 164
<i>Stankiewicz vs. Poola</i> , nr 46917/99, 6. aprill 2006.....	116
<i>Stankov vs. Bulgaaria</i> , nr 68490/01, 12. juuli 2007.....	109, 115
<i>Starokadomskiy vs. Venemaa (nr 2)</i> , nr 27455/06, 13. märts 2014.....	131, 138
<i>Staroszczyk vs. Poola</i> , nr 59519/00, 22. märts 2007.....	63, 74
<i>Steel ja Morris vs. Ühendkuningriik</i> , nr 68416/01, 15. veebruar 2005.....	63, 64, 74
<i>Stögmüller vs. Austria</i> , nr 1602/62, 10. november 1969.....	133
<i>Stubbings vs. Ühendkuningriik</i> , nr 22083/93 ja 22095/93, 22. oktoober 1996.....	96, 122
<i>Suda vs. Tšehhi Vabariik</i> , nr 1643/06, 28. oktoober 2010.....	24, 52
<i>Suominen vs. Soome</i> , nr 37801/97, 1. juuli 2003.....	44
<i>Süssmann vs. Saksamaa</i> , nr 20024/92, 16. september 1996.....	135
<i>T. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 24724/94, 16. detsember 1999.....	73
<i>Taşkin jt vs. Türgi</i> , nr 46117/99, 10. november 2004.....	171
<i>Tătar vs. Rumeenia</i> , nr 67021/01, 27. jaanuar 2009.....	148, 171, 172
<i>Taxquet vs. Belgia</i> , nr 926/05, 16. november 2010.....	44
<i>Tierce jt vs. San Marino</i> , nr 24954/94, 24971/94, 24972/94, 25. juuli 2000.....	45
<i>Tolstoy Miloslavsky vs. Ühendkuningriik</i> , nr 18139/91, 13. juuli 1995.....	116
<i>Torreggiani jt vs. Itaalia</i> , nr 43517/09, 8. jaanuar 2013.....	100
<i>Tripodi vs. Itaalia</i> , nr 13743/88, 22. veebruar 1994.....	81
<i>Tsarenko vs. Venemaa</i> , nr 5235/09, 3. märts 2011.....	165
<i>Tsonyo Tsonev vs. Bulgaaria (nr 2)</i> , nr 2376/03, 14. jaanuar 2010.....	57, 68
<i>Twalib vs. Kreeka</i> , nr 24294/94, 9. juuni 1998.....	57, 68, 82
<i>Tychko vs. Venemaa</i> , nr 56097/07, 11. juuni 2015.....	136
<i>Unión Alimentaria Sanders SA vs. Hispaania</i> , nr 11681/85, 7. juuli 1989.....	141
<i>Užkauskas vs. Leedu</i> , nr 16965/04, 6. juuli 2010.....	24, 43
<i>V. vs. Ühendkuningriik</i> , nr 24888/94, 16. detsember 1999.....	73
<i>Valiulienė vs. Leedu</i> , nr 33234/07, 26. märts 2013.....	157
<i>Valová, Slezák ja Slezák vs. Slovakkia</i> , nr 44925/98, 1. juuni 2004.....	46
<i>Vamvakas vs. Greece (nr 2)</i> , nr 2870/11, 9. aprill 2015.....	81
<i>Van Mechelen jt vs. Madalmaad</i> , nr 21363/93, 21364/93, 21427/93 ja 22056/93, 23. aprill 1997.....	112
<i>Vayıç vs. Türgi</i> , nr 18078/02, 20. juuni 2006.....	141
<i>Veliyev vs. Venemaa</i> , nr 24202/05, 24. juuni 2010.....	131, 141
<i>Vermeulen vs. Belgia</i> , nr 19075/91, 20. veebruar 1996.....	43

<i>Vocaturu vs. Itaalia</i> , nr 11891/85, 24. mai 1991	144
<i>VP Diffusion Sarl vs. Prantsusmaa</i> , nr 14565/04, 26. august 2008	61
<i>Vučković jt vs. Serbia</i> , nr 17153/11 ja 29 muud kohtuasja, 25. märts 2014	93
<i>Wassink vs. Madalmaad</i> , nr 12535/86, 27. september 1990	169
<i>Weber vs. Šveits</i> , nr 11034/84, 22. mai 1990	27
<i>Wemhoff vs. Saksamaa</i> , nr 2122/64, 27. juuni 1968.....	136
<i>Werner vs. Austria</i> , nr 21835/93, 24. november 1997.....	43
<i>Wiesinger vs. Austria</i> , nr 11796/85, 30. oktoober 1991.....	140
<i>Winterwerp vs. Madalmaad</i> , nr 6301/73, 24. oktoober 1979.....	164
<i>Włoch vs. Poola (nr 2)</i> , nr 33475/08, 10. mai 2011.....	170
<i>X. ja Y. vs. Horvaatia</i> , nr 5193/09, 3. november 2011.....	155
<i>X. ja Y. vs. Madalmaad</i> , nr 8978/80, 26. märts 1985.....	156, 157
<i>X. vs. Prantsusmaa</i> , nr 18020/91, 31. märts 1992	144
<i>Y. vs. Sloveenia</i> , nr 41107/10, 28. mai 2015.....	158
<i>Yagtzilar jt vs. Kreeka</i> , nr 41727/98, 6. detsember 2001	142
<i>Yaikov vs. Venemaa</i> , nr 39317/05, 18. juuni 2015	139
<i>Yarashonen vs. Türgi</i> , nr 72710/11, 24. juuni 2014.....	89, 96
<i>Yevgeniy Petrenko vs. Ukraina</i> , nr 55749/08, 29. jaanuar 2015.....	77
<i>Yuriy Nikolayevich Ivanov vs. Ukraina</i> , nr 40450/04, 15. oktoober 2009	101, 110, 127
<i>Z. jt vs. Ühendkuningriik</i> , nr 29392/95, 10. mai 2001.....	97, 156
<i>Zdravko Stanev vs. Bulgaaria</i> , nr 32238/04, 6. november 2012.....	57, 69
<i>Zehentner vs. Austria</i> , nr 20082/02, 16. juuli 2009	154
<i>Ziliberg vs. Moldova</i> , nr 61821/00, 1. veebruar 2005.....	27
<i>Zimmermann ja Steiner vs. Šveits</i> , nr 8737/79, 13. juuli 1983	143
<i>Zumtobel vs. Austria</i> , nr 12235/86, 21. september 1993	49

ÜRO Inimõiguste Komitee otsused

<i>Casanovas vs. Prantsusmaa</i> , teatis nr 1514/2006, 28. oktoobri 2008. aasta seisukohad.....	115
<i>Czernin vs. Tšehhi Vabariik</i> , teatis nr 823/1998, 29. märtsi 2005. aasta seisukohad.....	41, 126

Euroopa Liidu Põhiõiguste Ameti kohta on internetis saadaval rohkesti lisateavet. Teave on kättesaadav FRA kodulehel (<http://fra.europa.eu>).

Lisainfo Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast on kättesaadav Kohtu veebilehel: www.echr.coe.int. HUDOC-i otsinguportaal võimaldab juurdepääsu otsustele inglise ja/või prantsuse keeles, otsuste tõlgetele teistesse keeltesse, kohtupraktika igakuilistele ülevaadetele, pressiteadetele ja muule Kohtu tööd puudutavale informatsioonile.

KUST SAAB ELI VÄLJAANDEID?

Tasuta väljaanded:

- üksikeksemplarid:
EU Bookshopi kaudu (<http://bookshop.europa.eu>);
- rohkem eksemplare ning plakatid ja kaardid:
Euroopa Liidu esindustest (http://ec.europa.eu/represent_et.htm), delegatsioonidest väljaspool ELi (http://eeas.europa.eu/delegations/index_et.htm), kasutades Europe Direct'i teenistust (http://europa.eu/europedirect/index_et.htm) või helistades infotelefonile 00 800 6 7 8 9 10 11 (kõikjal EList helistades tasuta) (*).

(*): Antav teave on tasuta nagu ka enamik kõnesid (v.a mõne operaatori, hotelli ja telefonikabiini puhul).

Tasulised väljaanded:

- EU Bookshopi kaudu (<http://bookshop.europa.eu>).

Kuidas hankida Euroopa Nõukogu väljaandeid?

Euroopa Nõukogu kirjastus avaldab materjale kõigis organisatsiooni töövaldkondades, mis hõlmavad inimõigusi, õigusteadust, tervishoidu, eetikat, sotsiaalala, keskkonda, haridust, kultuuri, sporti, noorsugu ja arhitektuuripärandit. Laias valikus raamatuid ja elektroonilisi publikatsioone saab tellida internetist (<http://book.coe.int/>).

Virtuaalne lugemistuba võimaldab kasutajatel tasuta tutvuda väljavõtetega värskest avaldatud teostest või teatud ametlike dokumentide täistekstidega.

Informatsioon Euroopa Nõukogu Lepingute kohta koos lepingutekstidega on kättesaadav lepingubüroo veebilehel <http://conventions.coe.int/>.

Õiguskaitse kättesaadavus on õiguriigi põhimõtte oluline osa. See võimaldab isikutel kaitsta ennast nende õiguste rikkumise korral, esitada hagi oma tsiviilõiguste rikkumise heastamiseks, kaitsta ennast täitevõimu omavoli eest ning kaitsta oma õigusi kriminaalmenetluses. Käsiraamatus on ülevaade Euroopa peamistest õiguspõhimõtetest õiguskaitse kättesaadavuse valdkonnas, keskendudes tsiviil- ja kriminaalõigusele. Raamatu eesmärk on teadvustada Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu kehtestatud asjakohastest õigusstandarditest, eriti Euroopa Liidu Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika kaudu. Käsiraamatu eesmärk on anda praktilisi juhiseid advokaatidele, kohtunikele ja teistele juristidele, kes on seotud kohtumenetlusega Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu liikmesriikides, ning samuti isikutele, kes töötavad selliste vabaühenduste ja muude juriidiliste isikute heaks, kes tegelevad õigusmõistmisega.

EUROOPA LIIDU PÕHIÕIGUSTE AMET

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viin – Austria
Tel +43 (1) 580 30-60 – Faks +43 (1) 580 30-693
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu

EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHUS**EUROOPA NÕUKOGU**

67075 Strasbourg Cedex – Prantsusmaa
Tel +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks +33 (0) 3 88 41 27 30
chr.coe.int – publishing@chr.coe.int

Väljaannete talitus